

ГІСТОРЫЯ БЕЛАРУСІ

XIX – пачатак XXI ст.

11

Адміністрацыйна-тэрытарыяльны падзел Рэспублікі Беларусь (2021)

- Населеныя пункты**
- МІНСК Сталіца Рэспублікі Беларусь
 - ВІЦЕБСК Цэнтры абласцей Рэспублікі Беларусь
 - Пінск Цэнтры раёнаў Рэспублікі Беларусь
 - Бярозаўка Іншыя населеныя пункты

- Граніцы**
- дзяржаў
 - абласцей Рэспублікі Беларусь
 - раёнаў Рэспублікі Беларусь
 - зоны адсялення жыхароў у выніку аварыі на Чарнобыльскай АЭС
 - Чыгункі

1:3 000 000

Буйнейшыя мемарыяльныя комплексы
на тэрыторыі Беларусі, прысвечаныя падзеям
Вялікай Айчыннай вайны (1941–1945)

А. В. Касовіч, Н. В. Барабаш, А. А. Корзюк,
В. А. Йоцюз, П. А. Мацюш, А. П. Салаўянаў

ГІСТОРЫЯ БЕЛАРУСІ

XIX — пачатак XXI ст.

Вучэбны дапаможнік
для 11 класа
ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі
з беларускай мовай навучання
(з электронным дадаткам для павышанага ўзроўню)

Пад рэдакцыяй А. В. Касовіча, А. П. Салаўянава

*Даручана
Міністэрствам адукацыі
Рэспублікі Беларусь*

Мінск
Выдавецкі цэнтр БДУ
2021

Правообладатель Выдавецкі цэнтр БДУ

УДК 94(476)(075.3)
ББК 63.3(4Бел)я72-1
Г51

Аўтары:

*А. В. Касовіч, Н. В. Барабаш, А. А. Корзюк, В. А. Йоцюз,
П. А. Мацюш, А. П. Салаўянаў*

Рэцэнзенты:

кафедра гісторыі Беларусі новага і навейшага часу гістарычнага
факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта (кандыдат гістарычных
навук, дацэнт *А. М. Максімчык*); настаўнік гісторыі кваліфікацыйнай
катэгорыі «настаўнік-метадыст» дзяржаўнай установы адукацыі
«Сярэдняя школа № 10 г. Пінска» *А. У. Ярашук*;
кандыдат гістарычных навук, дацэнт, рэктар Акадэміі кіравання
пры Прэзідэнце Рэспублікі Беларусь *В. В. Даніловіч*; настаўнік гісторыі
кваліфікацыйнай катэгорыі «настаўнік-метадыст» дзяржаўнай установы
адукацыі «Сярэдняя школа № 1 г. Лагойска» *З. Я. Вінаградава*

Гісторыя Беларусі, XIX — пачатак XXI ст. : вучэб. дапам. для 11-га кл.
Г51 устаноў агул. сярэд. адукацыі з беларус. мовай навучання / А. В. Касовіч
[і інш.] ; пад рэд. А. В. Касовіча, А. П. Салаўянава. — Мінск : Выд. цэнтр БДУ,
2021. — 240 с. : іл.

ISBN 978-985-553-721-3.

УДК 94(476)(075.3)
ББК 63.3(4Бел)я72-1

ISBN 978-985-553-721-3

© Афармленне. РУП «Выдавецкі цэнтр БДУ», 2021

Правообладатель Выдавецкі цэнтр БДУ

Як працаваць з вучэбным дапаможнікам

Шаноўныя навучэнцы!

У 10 класе вы ўжо вывучылі гісторыю Беларусі са старажытных часоў да канца XVIII ст. У 11 класе працягнеце вывучэнне гістарычных падзей, што адбываліся на тэрыторыі нашай краіны ў XIX — пачатку XXI ст. За гэты перыяд, які ўключае крыху болей за два стагоддзі, Беларусь перажыла тры рэвалюцыі, дзве сусветныя вайны, сфарміравала нацыянальную дзяржаўнасць, набыла суверэнітэт, паспяхова развівала навуку і тэхніку, удзельнічала ў асваенні касмічнай прасторы.

Асноўныя гістарычныя падзеі, што адбываліся на тэрыторыі Беларусі ў гэты перыяд, вы ўжо вывучалі ў 8 і 9 класах. У адрозненне ад базавай школы ў 11 класе на першы план выходзіць абагульненая карціна падзей і з'яў. Вывучаючы гісторыю па асноўных сферах грамадскага жыцця, вы зможце зразумець асноўныя тэндэнцыі грамадска-палітычнага, сацыяльна-эканамічнага, культурнага развіцця нашай краіны ў дадзены перыяд. У 11 класе вы павінны навучыцца аналізаваць, абагульняць і сістэматызаваць вывучаныя факты, самастойна рабіць вывады; крытычна ацэньваць інфармацыю, якая сустракаецца ў СМІ; даваць уласную аргументаваную ацэнку гістарычным фактам.

У вас ёсць магчымасць выбраць узровень вывучэння вучэбнага прадмета «Гісторыя Беларусі»: базавы альбо павышаны. Тыя, хто будзе вывучаць айчынную гісторыю на базавым узроўні, могуць выкарыстоўваць пры вывучэнні вучэбнага прадмета толькі дадзены вучэбны дапаможнік. Тым, хто выбраў павышаны ўзровень вывучэння вучэбнага прадмета, неабходна выкарыстоўваць яшчэ і дадатковыя матэрыялы, абазначаныя ў вучэбным дапаможніку спецыяльным знакам і размешчаныя на нацыянальным адукацыйным партале (<http://profil.edu.by>). Пры жаданні навучэнцы, якія вывучаюць вучэбны прадмет на базавым узроўні, таксама могуць працаваць з матэрыяламі павышанага ўзроўню.

Вучэбны дапаможнік складаецца з пяці раздзелаў. У пачатку кожнага раздзела ўказаны асноўныя патрабаванні да вынікаў вашай вучэбнай дзейнасці. Да іх мета-згодна звяртацца перад вывучэннем новай тэмы, а таксама пры падрыхтоўцы да кантролю ведаў і ўменняў па раздзеле.

Храналагічная табліца перад кожным раздзелам утрымлівае асноўныя падзеі, што адносяцца да перыяду, які вывучаецца.

Пытанні перад кожным параграфам дапамогуць успомніць раней засвоеныя веды, важныя для разумення новай тэмы. Пытанні і заданні, уключаныя ў тэкст параграфа, накіраваны на ўстанаўленне сувязей (храналагічных, прычынна-выніковых) паміж вывучанымі фактамі. Некаторыя з іх маюць дыскусійны характар і прадугледжваюць абмеркаванне з аднакласнікамі і настаўнікамі.

У канцы кожнага параграфа, а таксама да ўрокаў абагульнення ў кожным раздзеле прапанаваны рознаўзроўневыя пытанні і заданні. Праца з імі дапаможа вам лепш засвоіць вучэбны матэрыял.

Пры вывучэнні гісторыі немагчыма абысціся без навуковых паняццяў. Асноўныя гістарычныя паняцці, абавязковыя для засваення, выдзелены паўтлустым шрыфтам і ўключаны ў слоўнік у канцы вучэбнага дапаможніка.

Вучэбны матэрыял прадстаўлены па-рознаму: тэкст параграфа, схемы, тэблiцы, картасхемы, iлюстрацыi. Усе яны з'яўляюцца крыніцамі гістарычнай iнфармацыi, iх неабходна выкарыстоўваць для вырашэння пастаўленых пытанняў i задач.

У вучэбным дапаможніку маюцца розныя рубрыкі, яны абазначаны ўмоўнымі значкамі. Значкі дапамагаюць арыентавацца ў вучэбным дапаможніку i правільна арганізаваць сваю вучэбную дзейнасць. Уважліва вывучыце ўмоўныя абазначэнні перад тым, як прыступіць да працы з вучэбным дапаможнікам.

— Успомніце

— Пункт гледжання

— Гістарычная крыніца

— Гістарычная асоба

— Цікавыя гістарычныя факты, даведачная iнфармацыя

— Пытанні i заданні

— Наведайце музей

— Творчае заданне

— Прыкладныя тэмы даследчых i праектных работ

— Спасылкі на матэрыялы для вывучэння на павышаным узроўні

Айчынную гісторыю нельга асэнсаваць па-за кантэкстам сусветнай гісторыі. Таму пры вывучэнні тэм можа ўзнікнуць неабходнасць звярнуцца да вучэбных дапаможнікаў па сусветнай гісторыі. Супастаўляючы падзеі і працэсы, якія адбываліся ў сусветным маштабе і ў нашай краіне, вы зможце лепш зразумець асаблівасці развіцця Беларусі. Нагадваем, што ўсе вучэбныя дапаможнікі па гісторыі вы можаце знайсці на нацыянальным адукацыйным партале ў раздзеле «Электронная бібліятэка» (<http://www.e-padruchnik.edu.by>).

Жадаем вам поспехаў у засваенні новых ведаў!

Аўтары

ГРАМАДСКА-ПАЛІТЫЧНАЕ ЖЫЦЦЁ Ў БЕЛАРУСІ. РАЗВІЦЦЁ БЕЛАРУСКАЙ ДЗЯРЖАЎНАСЦІ

Канкрэтызаваць значэнне паняццяў:

грамадска-палітычная сістэма, аўтаномія, федэрацыя, унітарная дзяржава, дзяржаўны суверэнітэт, прававая дзяржава, дэмакратычная дзяржава, рэферэндум, Усебеларускі народны сход.

Характарызаваць:

асаблівасці грамадска-палітычнага развіцця Беларусі ў XIX ст., XX ст., XXI ст.;
этапы фарміравання беларускай нацыянальнай дзяржавы;
этапы станаўлення дзяржаўнага суверэнітэту Рэспублікі Беларусь.

Ацэньваць:

вынікі рэвалюцыйных падзей для развіцця Беларусі;
значэнне фарміравання беларускай дзяржаўнасці;
значэнне ўваходжання БССР у склад СССР.

Выкарыстоўваць веды:

для аб'ектыўнай ацэнкі інфармацыі пра нацыянальныя формы беларускай дзяржаўнасці, грамадска-палітычнае жыццё ў Беларусі, прадстаўленай у СМІ;
для тлумачэння гістарычнага кантэксту пры чытанні мастацкай літаратуры, праглядзе ігравых і дакументальных фільмаў, наведванні гістарычных мясцін, музеяў і г. д.

Асноўныя падзеі грамадска-палітычнага развіцця Беларусі ў XIX – пачатку XXI ст.	
Дата	Падзея
1817 г., 1820 г.	Стварэнне Таварыства філаматаў і Таварыства філарэтаў
1830–1831 гг., 1863–1864 гг.	Паўстанні ў Польшчы, Літве і Беларусі
1905–1907 гг.	Першая расійская рэвалюцыя
23 лютага – 2 сакавіка 1917 г.	Лютаўская буржуазна-дэмакратычная рэвалюцыя
25 кастрычніка 1917 г.	Пачатак Кастрычніцкай сацыялістычнай рэвалюцыі і ўсталявання савецкай улады
Снежань 1917 г.	I Усебеларускі з’езд
1918 г.	Абвяшчэнне Беларускай Народнай Рэспублікі (БНР)
1 студзеня 1919 г.	Утварэнне Сацыялістычнай Савецкай Рэспублікі Беларусі (ССРБ)
Люты 1919 г.	Утварэнне ССР Літвы і Беларусі (Літбел)
31 ліпеня 1920 г.	Другое абвяшчэнне ССРБ
30 снежня 1922 г.	Утварэнне Саюза Савецкіх Сацыялістычных Рэспублік (СССР)
1919, 1927, 1937, 1978 гг.	Прыняцце Канстытуцый ССРБ і БССР
27 ліпеня 1990 г.	Дэкларацыя аб дзяржаўным суверэнітэце БССР
8 снежня 1991 г.	Утварэнне Садружнасці Незалежных Дзяржаў (СНД)
15 сакавіка 1994 г.	Прыняцце Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь
Ліпень 1994 г.	Першыя выбары Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь. Абранне А. Р. Лукашэнка першым Прэзідэнтам Рэспублікі Беларусь
Май 1995 г., лістапад 1996 г., кастрычнік 2004 г.	Правядзенне рэспубліканскіх рэферэндумаў
1996, 2001, 2006, 2010, 2016, 2021 гг.	Усебеларускія народныя сходы
2001, 2006, 2010, 2015, 2020 гг.	Выбары Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь

Вылучыце ў табліцы падзеі, якія сведчаць аб супадзенні / несупадзенні працэсаў грамадска-палітычнага развіцця ў гісторыі Беларусі і сусветнай гісторыі.

§ 1-1

§ 1. Грамадска-палітычнае жыццё ў Беларусі ў першай палове і сярэдзіне XIX ст.

§ 1-2

Якім быў прававы статус шляхецкага саслоўя ў Рэчы Паспалітай? Што такое магдэбургскае права? Што такое юрыдыкі?

Палітыка расійскага самадзяржаўя на тэрыторыі Беларусі ў канцы XVIII — пачатку XIX ст. Беларускія землі ў выніку падзелаў Рэчы Паспалітай увайшлі ў склад Расійскай імперыі. На далучаных землях расійскі ўрад імкнуўся стварыць сабе апору сярод прывілеяваных саслоўяў: дваранства, духавенства, купецтва. Расійскаму ўраду на далучаных землях неабходна было ўлічваць імкненне шляхецкага саслоўя былой Рэчы Паспалітай да захавання свайго асаблівага прававага статусу. Для вырашэння грамадзянскіх спраў было дазволена карыстацца «мясцовымі законамі», калі яны не супярэчылі расійскім. На тэрыторыі Беларусі да 1840 г. працягваў дзейнічаць Статут Вялікага Княства Літоўскага 1588 г.

Усё насельніцтва, за выключэннем сялянства, прыводзілася да прысягі на вернасць расійскай імператрыцы Кацярыне II. Тым, хто не хацеў гэтага рабіць, было прапанавана выехаць за мяжу. Большасць магнатаў і шляхты прысягнулі новай уладзе, захавалі зямельныя ўладанні і атрымалі правы, роўныя з правамі рускага дваранства. Але разам з тым яны пазбавіліся правоў, якія былі ў іх у часы Рэчы Паспалітай: права выбіраць манарха, аб'ядноўвацца ў канфедэрацыі, утрымліваць войска.

Які падатак — падворны альбо падушны — быў больш цяжкім для сялян? Чаму рэкрутчына здавалася сялянам «найгоршым з зямных бедстваў»?

Была ўведзена расійская падатковая сістэма: замест ранейшага падатку з кожнага двара ўжываўся падушны — з кожнай душы мужчынскага полу. Уводзілася рэкруцкая павіннасць.

Новай з'явай ва ўрадавым курсе стаў **«разбор шляхты»**, што прадугледжвала выключэнне з дваранскага саслоўя ў выпадку адсутнасці дакументаў, якія пацвярджалі б прыналежнасць да яго. Дробная шляхта, якая ў большасці сваёй такіх дакументаў не мела, пераводзілася ў разрад сялян альбо мяшчан. Гэтае мерапрыемства дазволіла расійскаму ўраду павялічыць колькасць плацельшчыкаў падаткаў і пастаўшчыкоў рэкрутаў, а таксама зменшыць колькасць прадстаўнікоў прывілеяванага шляхецкага саслоўя на новых землях.

У 1794 г., згодна з указам Кацярыны II, у беларуска-літоўскіх губернях была ўведзена мяжа яўрэйскай аселасці, у якой яўрэям-іўдзеям забаранялася пражываць па-за межамі гарадоў і мястэчак. Таксама ім забаранялася перасяляцца за граніцы губерняў, што ўваходзілі ў мяжу яўрэйскай аселасці.

Губерні, што ўваходзілі ў мяжу
яўрэйскай аселасці

У гарадах скасоўвалася магдэбургскае права, адмяняліся юрыдыкі. На беларускія гарады распаўсюджваліся прынцыпы расійскага гарадскога самакіравання.

Нягледзячы на даволі асцярожную палітыку, якая праводзілася расійскім урадам у пачатку XIX ст., значная частка апалячанай шляхты была незадаволена сваім становішчам.

Зрабіце вывад, наколькі змянілася становішча розных сацыяльных груп пасля далучэння беларускіх зямель да Расійскай імперыі.

Польскія і расійскія дваранскія рэвалюцыянеры ў Беларусі. Ідэі Французскай рэвалюцыі «Свабода, роўнасць і братэрства», ваенныя падзеі 1812 г., чаканне канстытуцыйнай рэформы ў Расіі значна паўплывалі на развіццё грамадска-палітычнага руху на беларускіх землях. Увядзенне Канстытуцыі ў Царстве Польскім у 1815 г. не адпавядала ў поўнай меры імкненню найбольш радыкальнай часткі шляхты да адраджэння былой Рэчы Паспалітай. Для дасягнення сваіх грамадскіх і нацыянальных ідэалаў шляхецкая інтэлігенцыя, вучнёўская моладзь у Беларусі сталі аб'ядноўвацца ў тайныя арганізацыі.

У 1817 г. па ініцыятыве студэнтаў Віленскага ўніверсітэта А. Міцкевіча, Т. Зана, Я. Чачота было створана тайнае Таварыства філаматаў («аматараў ведаў»). Сваю культурна-асветніцкую дзейнасць яны спалучалі з ідэямі барацьбы за адраджэнне Рэчы Паспалітай і з прасоўваннем такіх радыкальных сацыяльных пераўтварэнняў у грамадстве, як адмена прыгоннага права, увядзенне канстытуцыйнай формы кіравання, адстойванне права народаў на незалежнасць.

Ідэі і погляды філаматаў падзялялі навучэнцы Свіслацкай, Беластоцкай гімназій, якія ў 1820 г. пад кіраўніцтвам М. Рукевіча ўтварылі Таварыства філарэтаў («аматараў навук»). У перыяд з 1817 па

1823 г. у Царстве Польскім і ў беларускіх губернях дзейнічала каля 50 аб'яднанняў студэнцкай моладзі.

Члены гэтых арганізацый падтрымлівалі цесныя кантакты з рускімі дваранскімі рэвалюцыянерамі-дзекабрыстамі. Пачатак дзейнасці дзекабрыстаў у Беларусі звязаны з пераводам сюды з Пецярбурга гвардзейскага палка (часці), у якім служылі члены дзекабрысцкага «Паўночнага таварыства». У 1820 г. кіраўнік гэтага таварыства Мікіта Мураўёў, знаходзячыся ў Мінску, напісаў першапачатковы варыянт праекта канстытуцыі Расій-

Чым вы можаце патлумачыць найбольшую актыўнасць шляхецкай інтэлігенцыі і студэнцкай моладзі ў грамадска-палітычным жыцці Беларусі ў першай палове XIX ст.?

Мемарыяльная дошка ў гонар М. М. Мураўёва на сцяне былога дома губернатара ў Мінску. Цяпер будынак Рэспубліканскай гімназіі-каледжа пры Беларускай дзяржаўнай акадэміі музыкі

скай дзяржавы (вядомы як «мінскі варыянт»). Гэты варыянт прадугледжваў стварэнне ў Расіі канстытуцыйнай манархіі, адмену прыгоннага права («Раб, які крануўся зямлі рускай, становіцца вольным»). Паводле гэтага праекта Расія павінна была стаць федэрацыяй, што складалася б з шэрагу «дзяржаў», «абласцей» са сваімі сталіцамі. Прадугледжвалася і Заходняя дзяржава са сталіцай Вільня.

Многія афіцэры-дэкабрысты служылі ў Бабруйскай крэпасці, сярод іх — С. І. Мураўёў-Апостал і М. П. Бястужаў-Румін. Па іх ініцыятыве ў 1823 г. у Бабруйску быў распрацаваны план арышту Аляксандра І падчас агляду войска. Аднак гэты план не быў ажыццёўлены.

У снежні 1825 г. на Беласточчыне ў Літоўскім асобным корпусе арганізатары тайнага «Таварыства ваенных сяброў» К. Г. Ігельстром, А. І. Вегелін, М. І. Рукевіч сарвалі цырымонію прыняцця прысягі на вернасць Мікалаю І.

Пасля задушэння паўстання дэкабрыстаў у 1825 г. у Пецярбургу царскі ўрад разграміў тайныя арганізацыі і ў Беларусі. Многія іх удзельнікі былі арыштаваны і сасланы ў Сібір.

Паўстанні 1830–1831 гг. і 1863–1864 гг. Рэвалюцыйная сітуацыя ў Еўропе, незадаволенасць шляхты падзелаў Рэчы Паспалітай і пазбаўленне яе былых «залатых шляхецкіх вольнасцяў» паскорылі падрыхтоўку да паўстання ў Царстве Польскім.

Паўстанне пачалося 29 лістапада 1830 г. Радыкальна настроеная частка паўстанцаў на чале з І. Лявелем выступіла за надзяленне сялян зямлёй з кампенсацыяй страт памешчыкам, за сумесную з рускім народам барацьбу супраць царызму пад лозунгам «За нашу і вашу свабоду» і адраджэнне Рэчы Паспалітай. Кансерватары на чале з князем А. Чартарыйскім таксама імкнуліся да адраджэння Рэчы Паспалітай у межах 1772 г. і спадзяваліся на дапамогу Англіі і Францыі.

У студзені — лютым 1831 г. для каардынацыі дзеянняў паўстанцаў у Беларусі і Літве быў створаны Віленскі Цэнтральны паўстанцкі камітэт (ЦПК). У канцы сакавіка — красавіку паўстанне ахапіла Літву і заходнія землі Беларусі. Але ЦПК не змог арганізаваць адначасовае выступленне ва ўсіх рэгіёнах. Ужо ў канцы жніўня 1831 г. паўстанне было задушана.

Задушыўшы паўстанне, царскі ўрад паставіў сабе на мэце выкараніць польскі ўплыў на беларускіх землях. З гэтай мэтай у верасні 1831 г. быў створаны Камітэт па справах заходніх губерняў. Камітэт распрацоўваў палітыку ўрада адносна сістэмы кіравання, суда, адукацыі, культуры, шляхецкага саслоўя. У кастрычніку 1831 г. Мікалай І выдаў чарговы закон «Аб разборы шляхты

Як вы думаеце, чаму сяляне не прынялі масавага ўдзелу ў паўстанні?

ў Заходніх губернях і аб упарадкаванні такога кшталту людзей». Царскі ўрад у 1832 г. закрыў Віленскі ўніверсітэт як цэнтр вальнадумства. У 1840 г. цалкам спынілася дзеянне Статута ВКЛ 1588 г.

Працягам барацьбы за адраджэнне былой Рэчы Паспалітай было паўстанне **1863–1864 гг.**

У 1862 г. паўстанцамі ў Варшаве быў створаны Цэнтральны нацыянальны камітэт (ЦНК). Улетку 1862 г. у Вільні быў арганізаваны Літоўскі правінцыйны камітэт (ЛПК), які падпарадкоўваўся ЦНК. Старшынёй ЛПК стаў Вікенцій Канстанцін Каліноўскі. Актыўны ўдзел у паўстанні прыняла шляхта, сярод якой ужо на пачатковым этапе барацьбы не было адзінства. Удзельнікі паўстання па сваіх палітычных поглядах падзяліліся на «чырвоных» і «белых».

Палітычныя плыні ў паўстанні 1863–1864 гг. і іх характарыстыкі

«ЧЫРВОНЫЯ» – прыхільнікі паўстання (сярэдня і беззямельная шляхта, афіцэры, дробная буржуазія, інтэлігенцыя, студэнцкая моладзь)	Левыя – рэвалюцыйныя дэмакраты – разлічвалі на сялянскую рэвалюцыю. Аграрнае пытанне планавалі вырашыць шляхам ліквідацыі памешчыцкага землеўладання Правыя – лібералы – рабілі стаўку на шляхту, асцерагаліся шырокага сялянскага руху. Выступалі за незалежную Польшчу ў межах 1772 г. Прадугледжвалі надзяленне сялян зямлёй за кошт яе частковай канфіскацыі ў памешчыкаў
«БЕЛЫЯ» – прыхільнікі міжнароднага дыпламатычнага ціску на Расійскую імперыю (памешчыкі, сярэдня буржуазія)	Не хацелі ніякіх сацыяльна-эканамічных пераўтварэнняў, катэгарычна адмаўлялі права на нацыянальна-палітычнае самавызначэнне беларусаў, украінцаў, літоўцаў. Дабіваліся аднаўлення Рэчы Паспалітай у межах 1772 г.

Вызначце асноўныя супярэчнасці, якія існавалі сярод розных плыняў у паўстанні. Якая мэта іх аб'ядноўвала?

Паўстанне пачалося ў студзені 1863 г. у Варшаве. 1 лютага Літоўскі правінцыйны камітэт быў перайменаваны ў Часовы ўрад Літвы і Беларусі. Ён звярнуўся да насельніцтва Беларусі і Літвы з маніфестам, у якім утрымліваўся заклік падтрымаць удзельнікаў паўстання ў Польшчы. З ліку дробнай шляхты, навучэнцаў і студэнцкай моладзі, рамеснікаў былі сфарміраваны паўстанцкія атрады.

Паўстанне разгарэлася за кароткі тэрмін. Аднак «белыя», якія складалі аснову ЦНК, асцерагаючыся актывізацыі паўстанцаў, распусцілі ЛПК, а В. К. Каліноўскага за яго радыкальныя погляды адхілілі ад кіраўніцтва. Ён быў назначаны камісарам Гродзенскай губерні.

Адсутнасць адзінства ў шэрагах паўстанцаў і дакладна скаардынаванага плана дзеянняў у кіраўнікоў паўстання, недахоп зброі прымусілі паўстанцаў перайсці да партызанскай тактыкі барацьбы.

У сакавіку 1863 г. да кіравання паўстаннем у Беларусі і Літве прыйшлі «белыя». Гэтым скарысталіся царскія ўлады, якія імкнуліся прадставіць паўстанне ў вачах сялян як выступленне паноў супраць рускага цара з-за таго, што той вызваліў сялян ад прыгоннага права. Асноўная маса беларускага сялянства, якая не давярала шляхецкаму саслоўю, да паўстанцаў не далучылася.

Успомніце, калі і кім было адменена прыгоннае права.

На барацьбу з паўстанцамі была накіравана 200-тысячная расійская армія. Новым генерал-губернатарам быў назначаны М. М. Мураўёў, надзелены неабмежаванымі паўнамоцтвамі. У маі 1863 г. паўстанне ў Мінскай, Магілёўскай і Віцебскай губернях было задушана.

Асаблівасці палітычнага курсу расійскага ўрада. Пасля задушэння паўстання 1863–1864 гг. расійскі ўрад узяў курс на русіфікацыю краю і выкараненне ў беларуска-літоўскіх губернях польскага ўплыву. У навучальных установах руская мова ўводзілася як абавязковая. Была закрыта адзіная ў Беларусі вышэйшая навучальная ўстанова — Горы-Горацкі земляробчы інстытут; прыняты шэраг надзвычайных законаў.

У 1860–1870-я гг. у Беларусі не праводзілася земская рэформа, а судовая, гарадская рэформы праводзіліся са спазненнем і істотнымі адступленнямі ад агульнарасійскіх норм. Ва ўнутранай і знешняй палітыцы расійскі ўрад кіраваўся ідэалогіяй **кансерватызму**.

1. Дакажыце, што палітыка расійскага ўрада, якая праводзілася ў першай трэці XIX ст. у дачыненні да розных сацыяльных слаёў, была асцярожнай. Растлумачце магчымыя прычыны падобнага стаўлення да насельніцтва беларускіх губерняў.
2. Вылучыце агульнае і асаблівае ў патрабаваннях польскіх і расійскіх дваранскіх рэвалюцыянераў, што дзейнічалі на тэрыторыі Беларусі.
3. Параўнайце паўстанні 1830–1831 і 1863–1864 гг. па наступных параметрах: прычыны паўстання; галоўныя мэты паўстанцаў; сацыяльны склад; асноўныя вынікі. Абмяркуйце, ці можна лічыць іх двума этапамі барацьбы за адраджэнне Рэчы Паспалітай.

4. Вызначце прычынна-выніковыя сувязі паміж гістарычнымі з’явамі: падзелы Рэчы Паспалітай — паўстанні 1830—1831 гг., 1863—1864 гг. — узмацненне кансерватызму ў палітыцы расійскага ўрада.
5. Растлумачце, чаму палітычны курс расійскага ўрада пасля задушэння паўстанняў 1830—1831 і 1863—1864 гг. у беларускіх губернях вызначаецца як кансерватыўны.

§ 2-1

§ 2. Грамадска-палітычнае жыццё ў другой палове XIX — пачатку XX ст.

§ 2-2

1. Хто такія народнікі? Чаму яны так называліся?
2. Якія эканамічныя і палітычныя патрабаванні выстаўляў рабочы клас у краінах Заходняй Еўропы ў другой палове XIX — пачатку XX ст.?

Народніцкія арганізацыі ў Беларусі. Урадженцы Беларусі ў народніцкіх арганізацыях Расіі. Узнікненне народніцтва — шырокага руху разначыннай інтэлігенцыі — гісторыкі звязваюць з нявырашанасцю аграрнага пытання ў Расіі пасля рэформы 1861 г. У 1876 г. у Пецярбургу была створана арганізацыя «Зямлі і воля». У праграме «Зямлі і волі» гаварылася аб перадачы ўсёй зямлі сялянам, увядзенні поўнага абшчыннага самакіравання, прадастаўленні нацыям права на самавызначэнне.

Аднак ні «хаджэнні ў народ», ні гучныя замахі на прадстаўнікоў улады не прынеслі поспеху. Сяляне заставаліся глухімі да народніцкай прапаганды. Пачаліся спрэчкі адносна метадаў барацьбы. У 1879 г. было прынята рашэнне аб падзеле «Зямлі і волі» на дзве арганізацыі: «Чорны перацзел» і «Народную волю».

Прыхільнікі «Чорнага перацзелу» імкнуліся падштурхнуць урад да правядзення ўраўняльнага («чорнага») перацзелу зямлі. Яны прымяншалі значэнне палітычнай барацьбы і адмаўлялі індывідуальны тэрор. У сферы тактыкі выступалі за шырокую агітацыю і прапаганду ў масах. Члены «Народнай волі» сваёй галоўнай задачай лічылі палітычны пераварот і захоп улады. У барацьбе з самадзяржаўем выкарыстоўвалі тактыку індывідуальнага тэрору. Яны разлічвалі прымусяць урад праводзіць дэмакратычныя рэформы.

Народніцтва ў Беларусі было ідэйна і арганізацыйна звязана з агульнарасійскім рухам. Вядомымі яго прадстаўнікамі былі ўраджэнцы беларускіх губерняў М. Судзілоўскі, С. Кавалік, А. Бонч-Асмалоўскі, І. Грынявіцкі, К. Брашко-Брашкоўская, Г. Гельфман і інш.

1 сакавіка 1881 г. група нарадавольцаў на чале з І. Грынявіцкім здзейсніла замах на цара Аляксандра II, у выніку якога манарх быў смяротна паранены, а сам І. Грынявіцкі загінуў ад выбуху бомбы. Аднак забойства Аляксандра II не стала сігналам да народнага паўстання. Новы цар Аляксандр III пачаў праводзіць рэакцыйную палітыку ў дачыненні да рэвалюцыянераў-тэарыстаў. Усе ўдзельнікі тэарыстычнага акта былі павешаны паводле прысуду. У 1882 г. арганізацыя «Чорны перадзел» распалася, яе кіраўнікі выехалі за мяжу.

Стварэнне сацыял-дэмакратычных арганізацый у Беларусі. Распаўсюджванне ідэй марксізму. У сярэдзіне 1880-х гг. ідэалогія народніцтва саступіла месца марксізму, прадстаўнікоў якога сталі называць сацыял-дэмакратамі. Яны лічылі, што ў нетрах капіталізму выпяваюць перадумовы для сацыялістычнай рэвалюцыі, а рабочы клас (пралетарыят) — галоўная сіла, здольная прывесці да знішчэння эксплуатацыі чалавека чалавекам і стварэння новага грамадства без класаў і эксплуатацыі.

Паступова ад вузкай гурткавай прапаганды марксізму сацыял-дэмакраты перайшлі да масавай эканамічнай і палітычнай агітацыі сярод рабочых.

У канцы 1890-х гг. у рабочым і сацыял-дэмакратычным руху Беларусі з'явіліся свае спецыфічныя рысы: імяненне польскіх і яўрэйскіх сацыял-дэмакратаў ствараць рабочыя арганізацыі па нацыянальнай прыкмеце.

Як вы думаеце, чаму рабочы рух у Беларусі зарадзіўся толькі ў апошнія чвэрці XIX ст.?

У канцы XIX ст. на тэрыторыі заходніх губерняў Расійскай імперыі дзейнічалі партыйныя ячэйкі польскай рабочай партыі «Пралетарыят», Польскай сацыялістычнай партыі, Сацыял-дэмакратыі Каралеўства Польскага і Літвы (СДКПІЛ).

У 1897 г. на з'ездзе яўрэйскіх сацыял-дэмакратычных арганізацый Вільні, Мінска, Віцебска, Беластока і Варшавы быў створаны Усеагульны яўрэйскі рабочы саюз у Літве, Польшчы і Расіі — Бунд (Саюз). Яго першачарговай задачай з'яўлялася арганізацыя барацьбы яўрэйскіх рабочых за паляпшэнне свайго эканамічнага становішча.

Чым, на ваш погляд, было абумоўлена фарміраванне рабочых палітычных партый па нацыянальнай прыкмеце?

Першыя рабочыя гурткі ў Мінску. 80-я гг. XIX ст.

Усе гурткі падзяляліся на тры ступені: 1. Гурткі пісьменства, у якіх рабочых вучылі рускаму чытанню і пісьму; 2. Гурткі прыродазнаўства; 3. Гурткі сацыялістычныя. Навічкі прымаліся толькі ў гурткі першай і другой ступені, у гурткі трэцяй ступені выбіраліся толькі маладыя людзі і дзяўчыны, якія прайшлі праз гурток другой ступені.

[...] Колькі ў нашых гуртках было ўсяго рабочых, улічыць было цяжка [...] Верагодна, было не менш за 250 чалавек. Праз 2 гады я зрабіў аб'езд галоўных цэнтраў Паўночна-Заходняга краю: у Беластоку і Гродне не аказалася рабочых гурткоў, а ў Вільні [...] гурток з чатырох рабочых.

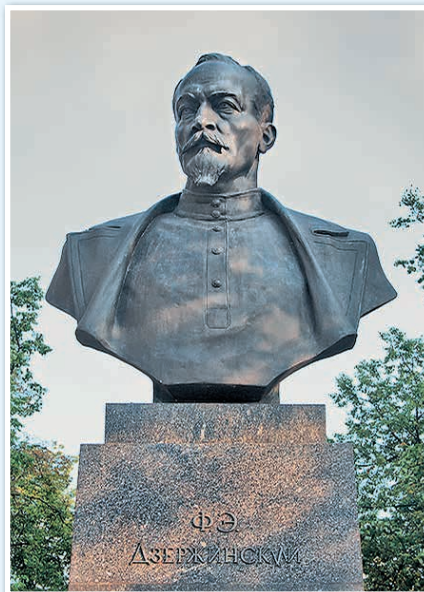
*Гурвіч І. Першыя яўрэйскія рабочыя гурткі //
Былое. 1907. № 6. С. 65–74.*

Рост стачачнага руху ў другой палове 1890-х гг., павелічэнне колькасці сацыял-дэмакратычных арганізацый выклікалі неабходнасць аб'яднання сацыял-дэмакратаў у адзіную партыю. Ініцыятарам гэтага аб'яднання выступіў створаны ў 1895 г. У. І. Леніным пецябургскі «Саюз барацьбы за вызваленне рабочага класа».

Адным са стваральнікаў СДКПіЛ быў ураджэнец Беларусі Ф. Э. Дзяржынскі. Нарадзіўся ў 1877 г. у дробнамааянтковай дваранскай сям'і ў радавym маёнтку Дзяржынава (знаходзіцца ў 15 кіламетрах ад гарадскога пасёлка Івянец Валожынскага раёна). У 1895 г. Ф. Э. Дзяржынскі стаў членам СДКПіЛ. Па ініцыятыве Ф. Э. Дзяржынскага ў 1906 г. СДКПіЛ аб'ядналася з РСДРП, захаваўшы арганізацыйную самастойнасць. Пасля перамогі Кастрычніцкай рэвалюцыі 1917 г. Ф. Э. Дзяржынскі быў старшынёй Усерасійскай надзвычайнай камісіі па барацьбе з контррэвалюцыяй і сабатажам (УНК).

Помнік Ф. Э. Дзяржынскаму ў Мінску.
Скульптар З. Азгур. 1947 г.

1–3 сакавіка 1898 г. у Мінску адбыўся першы з’езд Расійскай сацыял-дэмакратычнай партыі (РСДРП), на якім быў прыняты «Маніфест» і абраны Цэнтральны камітэт.

На II з’ездзе РСДРП, які праходзіў у 1903 г. у Бруселі і Лондане, разгарнулася барацьба паміж прыхільнікамі газеты «Іскра», што стаялі на пазіцыях рэвалюцыйнага марксізму, і «эканамістамі», якія заклікалі весці барацьбу толькі за паляпшэнне эканамічнага становішча і павышэнне культурнага ўзроўню рабочага класа. Перамогу атрымалі іскраўцы на чале з У. І. Леніным. З’езд прыняў праграму партыі, у якой канчатковай мэтай абвешчалася ўсталяванне дыктатуры пралетарыату і пабудова сацыялізму, а бліжэйшай — звяржэнне самадзяржаў і ўсталяванне дэмакратычнай рэспублікі. Барацьба на з’ездзе завяршылася расколам РСДРП на дзве фракцыі: бальшавікоў і меншавікоў.

У 1901–1902 гг. на базе народніцкіх арганізацый, якія існавалі раней, была створана партыя сацыялістаў-рэвалюцыянераў (эсэраў). З’яўляючыся паслядоўнікам ідэалогіі народніцтва, партыя была вядомая як адна з самых актыўных удзельніц рэвалюцыйнага тэрору.

Прааналізуйце мэты РСДРП. Як вы лічыце, якія слаі насельніцтва маглі стаць сацыяльнай базай гэтай партыі?

Дом-музей I з’езда РСДРП у Мінску

А. А. Пашкевіч (Цётка)

Складзіце параўнальную табліцу «Праграмныя патрабаванні палітычных партый у Беларусі ў пачатку XX ст.» па самастойна выбраных крытэрыях.

Праграмныя патрабаванні Беларускай сацыялістычнай грамады. Пачатак XX ст. адзначаны ўздымам і беларускага нацыянальнага руху. У 1903 г. адбыўся з'езд Беларускай сацыялістычнай грамады (БСГ). Гэта была першая беларуская нацыянальная палітычная партыя. Арганізатары БСГ — браты І. і А. Луцкевічы, В. Іваноўскі, А. Пашкевіч (Цётка), А. Бурбіс і інш.

БСГ выступала за пераход усіх асноўных сродкаў вытворчасці, зямлі ў грамадскую ўласнасць, права кожнага чалавека на апрацоўку зямлі без выкарыстання наёмнай працы, васьмігадзінны працоўны дзень, бясплатную медыцынскую дапамогу. У палітычнай сферы яна патрабавала раўнапраўя людзей, прамога, усеагульнага, роўнага выбарчага права з тайным галасаваннем, свабоды друку, слова, сходаў і г. д.

Сацыяльная база і асноўныя мэты трох грамадска-палітычных лагераў у рэвалюцыі 1905–1907 гг. У гады першай расійскай рэвалюцыі склаліся тры палітычныя лагеры. Крайне правыя пазіцыі займалі манархісты і нацыяналісты (Саюз рускага народа), якія абаранялі царызм і існуючы лад. У ліпені 1906 г. манархісты і акцыябрысты аб'ядналіся ў партыю «Рускі ўскраінны саюз» (РУС). РУС выступаў за «адзіную і непадзельную Расію», адмаўляў існаванне беларускай нацыі.

Цэнтр палітычнага спектра займалі ліберальна-буржуазныя партыі, якія арганізацыйна аформіліся пасля выдання Маніфеста 17 кастрычніка 1905 г., — Партыя канстытуцыйных дэмакратаў (кадэты) і Саюз 17 кастрычніка (акцыябрысты). Яны дабіваліся абмежавання самадзяржаў і ўсталявання буржуазных свабод, культурна-нацыянальнай аўтаноміі для народнасцей, мясцовага самакіравання.

На левым флангу дзейнічалі рэвалюцыйна-дэмакратычныя партыі — РСДРП, эсэры, БСГ і інш. Іх мэтамі былі звяржэнне самадзяржаў, ліквідацыя эксплуатацыі чалавека чалавекам і пабудова ў будучыні сацыялістычнага грамадства.

Дынаміка і формы рэвалюцыйнага руху ў Беларусі. Пачаткам першай рускай рэвалюцыі сталі падзеі 9 студзеня 1905 г. у Пецярбургу, калі была расстраляна шматтысячная дэманстрацыя. Гэтая падзея атрымала назву «Крывавае нядзеля». Па ўсёй Расійскай імперыі пракацілася хваля абурэння.

У артыкуле «Крах II Інтэрнацыянала» У. І. Ленін вылучыў тры прыкметы рэвалюцыйнай сітуацыі: «...не падлягае сумневу, што рэвалюцыя немагчымая без рэвалюцыйнай сітуацыі. Мы, мабыць, не памылімся, калі ўкажам наступныя тры прыкметы: 1) Немагчымасць для пануючых класаў захаваць у нязменным выглядзе сваё панаванне; той ці іншы крызіс «вярхоў», крызіс палітыкі пануючага класа, які стварае расколіну, куды прарываецца незадаволенасць і абурэнне прыгнечаных класаў. Для наступлення рэвалюцыі звычайна бывае недастаткова, каб «нізы не хацелі», а патрабуецца яшчэ, каб «вярхі не маглі» жыць па-старому. 2) Абвастэрэнне, вышэй звычайнага, галечы і бедстваў прыгнечаных класаў. 3) Значнае павышэнне, з-за ўказаных прычын, актыўнасці мас, якія ў «мірную» эпоху даюць сябе рабаваць спакойна, а ў бурлівыя часы прыцягваюцца ... да самастойнага выступлення...

Без гэтых аб'ектыўных змен, незалежных ад волі не толькі асобных груп і партый, але і асобных класаў, рэвалюцыя — па агульным правіле — немагчымая».

Выкарыстоўваючы веды па сусветнай гісторыі, пацвердзіце, што ў пачатку XX ст. у Расійскай імперыі праявіліся прыкметы рэвалюцыйнай сітуацыі.

Другі ўздым рэвалюцыі быў звязаны са святкаваннем 1 мая, калі забастоўкі прайшлі ў 56 гарадах Беларусі і ахапілі больш за 100 тыс. чалавек. У чэрвені прайшло 175 сялянскіх выступленняў. Свайго апагею рэвалюцыя дасягнула ў кастрычніку 1905 г., калі па ўсёй імперыі разгарнулася Усерасійская палітычная стачка, якая суправаджалася масавымі мітынгамі і дэманстрацыямі.

17 кастрычніка 1905 г. Мікалаем II быў падпісаны Маніфест аб абвешчэнні дэмакратычных свабод (недатыкальнасці асобы, свабоды слова, сходаў, саюзаў) і аб скліканні Дзяржаўнай думы з заканадаўчымі паўнамоцтвамі. Аднак абяцаныя Маніфестам свабоды не заўсёды выконваліся. Так, 18 кастрычніка ў Мінску на прывакзальнай плошчы па загадзе губернатара Курлова быў расстраляны мітынг у падтрымку палітзняволеных («курлоўскі расстрэл»).

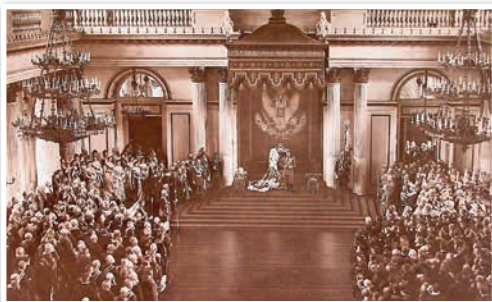
У снежні пачалася чарговая ўсерасійская палітычная стачка. У Маскве яна перарасла ва ўзброенае паўстанне. На тэрыторыі Беларусі ў снежні 1905 г. баставала больш

Мітынг у Мінску 17 кастрычніка 1905 г.

Прывядзіце прыклады патрабаванняў рабочых у час эканамічных і палітычных стачак.

Пасяджэнне Дзяржаўнай думы
і Дзяржаўнага савета.

Зіmnі палац. 10 мая 1906 г.

Фатограф К. Е. фон Ган

Выкажыце меркаванне, чаму рэвалюцыйна-дэмакратычны лагер заклікаў байкатаваць выбары ў I Дзяржаўную думу.

за 44 тыс. чалавек. Аднак уладам удалося задушыць выступленні, рэвалюцыя пайшла на спад, а палітычная барацьба перамясцілася ў парламент.

У пачатку 1906 г. прайшлі выбары ў Дзяржаўную думу. Выбарчы закон быў складзены такім чынам, каб у Думе былі прадстаўлены памешчыкі, буржуазія і частка сялянства. Эсэры, бундаўцы, бальшавікі, БСГ байкатавалі выбары.

У I Дзяржаўную думу прайшлі 36 дэпутатаў ад 5 беларускіх губерняў, якія стварылі групу аўтанамістаў — прыхільнікаў прадастаўлення самакіравання нацыянальным ускраінам.

Дзяржаўная дума паспрабавала знайсці вырашэнне аграрнага пытання. Але ўрад, незадаволены радыкалізмам I Думы, у ліпені 1906 г. распусціў яе. На выбарах у II Дзяржаўную думу ад беларускіх губерняў прайшлі манархісты і акцыябрысты. Перад Дзяржаўнай думай стаялі тыя ж задачы — знайсці выйсце з аграрнага і нацыянальнага крызісаў. Аднак яны не былі вырашаны. 3 чэрвеня 1907 г. Дума была распушчана. Адначасова без яе ўхвалення быў зменены выбарчы закон, які абмежаваў колькасць дэпутатаў ад нацыянальных ускраін, умацняўся дзяржаўны кантроль над выбарчай кампаніяй. Па сутнасці, гэта быў дзяржаўны пераварот, які азначаў завяршэнне першай расійскай буржуазна-дэмакратычнай рэвалюцыі.

1. Вылучыце сацыяльна-эканамічныя і палітычныя прычыны, якія прывялі да стварэння палітычных партый у канцы XIX — пачатку XX ст.
2. Як вы разумееце сцвярджэнне: узнікненне народніцтва было звязана з нявырашанасцю аграрнага пытання ў Расіі пасля рэформы 1861 г.? Падумайце, па якіх прычынах сялянства аказалася негатовым да ўспрыняцця ідэй народнікаў.
3. Як вы мяркуеце, чаму марксісты (сацыял-дэмакраты) асноўнай рухальнай сілай палітычнай барацьбы лічылі рабочы клас?
4. Прааналізуйце праграмныя патрабаванні Беларускай сацыялістычнай грамады. Хто мог скласці сацыяльную базу гэтай партыі?

5. Асноўнымі пытаннямі расійскай рэвалюцыі 1905–1907 гг. былі нацыянальнае і аграрнае. Складзіце табліцу, адлюстравашы ў ёй шляхі вырашэння дадзеных пытанняў рознымі палітычнымі партыямі.

§ 3. Рэвалюцыйныя падзеі 1917 г. і афармленне беларускай нацыянальнай дзяржаўнасці

Якія гістарычныя формы дзяржаўнасці існавалі на тэрыторыі Беларусі ў XIX – пачатку XX ст.?

§ 3-1

§ 3-2

§ 3-3

Асаблівасці палітычнай сітуацыі ў Беларусі ў час Лютаўскай і Кастрычніцкай рэвалюцый. Рэвалюцыя 1905–1907 гг. не змагла вырашыць самыя надзённыя праблемы Расійскай імперыі — аграрнае і нацыянальнае пытанні. Няўдачы Расіі ў Першай сусветнай вайне, эканамічныя цяжкасці і карупцыя, незадаволенасць унутранай і знешняй палітыкай расійскага ўрада прывялі да рэвалюцыйных выступленняў у Петраградзе ў лютым 1917 г. 2 сакавіка было звергнута самадзяржаўе. Улада перайшла ў рукі Часовага ўрада. Практычна адначасова быў сфарміраваны орган улады — Петраградскі савет рабочых і салдацкіх дэпутатаў. У краіне ўсталявалася двоеўладдзе.

Звесткі аб рэвалюцыйных падзеях прыйшлі ў Беларусь 1 сакавіка 1917 г. і выклікалі хвалю рэвалюцыйнага ўздыму. 3 сакавіка пачаліся выбары ў Мінскі гарадскі Савет, 4 сакавіка пад кіраўніцтвам М. В. Фрунзэ была створана міліцыя, якая ўзяла пад ахову важнейшыя ўстановы горада.

Па ўсёй Беларусі праходзілі мітынгі, шэсці з заклікамі да свабоды, стварэння народаўладдзя. У гарадах і мястэчках абіраліся Саветы рабочых, салдацкіх, сялянскіх дэпутатаў, ствараліся атрады народнай міліцыі, узброеныя дружныны рабочых. Усяго за сакавік — красавік 1917 г. на неакупіраванай частцы Беларусі ўзялі ўладу ў свае рукі 37 Саветаў.

Самым уплывовым у Беларусі быў Мінскі Савет, які канчаткова склаўся 8 сакавіка пасля аб'яднання з Саветам салдацкіх дэпутатаў Мінскага гарнізона. У Саўеце пераважалі меншавікі, эсэры і бундаўцы.

У войску сталі стварацца салдацкія камітэты, якія ўзялі на сябе кантроль за дзеяннямі каманднага саставу. У ваенных часях на фронце кожны дзень праходзілі мітынгі, галоўнымі патрабаваннямі якіх былі «Далоў вайну!», «Зямлю — сялянам!», «Фабрыкі і заводы — рабочым!».

Адначасова ва ўсіх буйных гарадах Беларусі пачалі стварацца і органы буржуазнага кіравання. Часовы ўрад перадаў уладу ў губернях і паветах сваім камісарам.

Антываенны мітынг салдат

Што азначала патрабаванне аўтаноміі Беларусі ў складзе Расійскай федэратыўнай рэспублікі?

ным стварэнне Беларускай краёвай рады. Да яе выбараў з'езд аб'явіў сябе «вышэйшай краёвай уладай» і абраў выканаўчы орган — Беларускі Нацыянальны Камітэт (БНК).

8—12 ліпеня 1917 г. у Мінску прайшоў другі з'езд беларускіх партый і арганізацый. На ім быў скасаваны БНК і створана Цэнтральная рада беларускіх арганізацый, якая з кастрычніка 1917 г. стала называцца Вялікай беларускай радай (ВБР).

Абмяркуйце, у чым заключаліся нацыянальнае, аграрнае пытанні і пытанне аб міры, якія павінен быў вырашыць Часовы ўрад.

Часовы ўрад не змог вырашыць аграрнае, нацыянальнае пытанні і пытанне аб міры, што прывяло да Кастрычніцкай рэвалюцыі. Паўстанне ў Петраградзе пачалося ў ноч з 24 на 25 кастрычніка 1917 г. Часовы ўрад быў звергнуты, улада перайшла ў рукі Ва-

енна-рэвалюцыйнага камітэта, баявога органа па падрыхтоўцы і правядзенні ўзброенага паўстання ў Петраградзе.

Навіна пра ўзброенае паўстанне ў Петраградзе прыйшла ў Беларусь 25 кастрычніка 1917 г. Выканкам Мінскага Савета вызваліў з турмы палітычных зняволеных. З іх быў сфарміраваны рэвалюцыйны полк. Абапіраючыся на ўзброеных рабочых і салдат, Прэзідыум Мінскага Савета выдаў загад № 1, у якім аб'явіў аб пераходзе ўлады ў Мінску ў рукі Саветаў рабочых і салдацкіх дэпута-

таў, затым узяў пад кантроль вакзал, пошту і тэлеграф, паслаў сваіх камісараў ва ўсе дзяржаўныя ўстановы горада і штаб Заходняга фронту, устанавіў цензуру над газетамі.

25 кастрычніка 1917 г., усяго праз некалькі гадзін пасля захопу большавікамі ўлады ў Петраградзе, у будынку былога Гасцінага двара была абвешчана савецкая ўлада ў горадзе Мінску, за што дом называлі «Мінскім Смольным». З 1923 па 1933 г. тут месціўся Мінскі гарвыканкам. Будынак захаваўся да сённяшняга дня і знаходзіцца на плошчы Свабоды.

Гасціны двор.
Паштоўка пачатку XX ст.

Для распаўсюджвання савецкай улады на ўсю тэрыторыю Беларусі і Заходні фронт 27 кастрычніка пры Мінскім Савеце па рашэнні Паўночна-Заходняга абласнога камітэта РСДРП(б) быў створаны рэвалюцыйны камітэт (у пачатку лістапада 1917 г. пераўтвораны ў Ваенна-рэвалюцыйны камітэт Паўночна-Заходняга вобласці і Заходняга фронту). Старшынёй камітэта быў назначаны А. Мяснікоў, членамі — В. Кнорын, К. Ландэр і інш.

Супраць пераходу ўлады ў Петраградзе і Мінску ў рукі Саветаў, якія ў асноўным складаліся з большавікоў, выступілі меншавікі, эсэры, Бунд, усе беларускія нацыянальныя палітычныя партыі і арганізацыі. 27 кастрычніка 1917 г. яны стварылі свой аб'яднаны цэнтр — Камітэт выратавання рэвалюцыі.

Маючы перавагу ў сілах, Камітэт выратавання рэвалюцыі запатрабаваў ад Мінскага Савета перадаць яму ўладу ў горадзе. Аднак 1 лістапада 1917 г. у Мінск прыбылі атрады рэвалюцыйных салдат. Яны ўзялі Мінскі Савет пад ахову. Рэвалюцыйны камітэт, абапіраючыся на ўзброеныя атрады рабочых і салдат, распусціў Камітэт выратавання рэвалюцыі і заняў штаб Заходняга фронту. У той жа дзень старшыня Паўночна-Заходняга абласнога камітэта РСДРП(б) А. Мяснікоў далажыў у Петраград, што рэвалюцыя ў Мінску перамагла. Увечары 2 лістапада ў гарадскім тэатры адбыўся сход Мінскага Савета. Ён ухваліў

Успомніце, пасля якіх падзей большасць у Саветах, уключаючы Мінскі Савет, атрымалі большавікі. Чым тлумачыцца тое, што ва ўсталяванні савецкай улады на тэрыторыі Беларусі найбольш актыўную ролю адыгралі салдаты?

распрацаваныя Рэвалюцыйным камітэтам мерапрыемствы па ажыццяўленні дэкрэтаў II Усерасійскага з'езда Саветаў і прыняў рэвалюцыю аб усталяванні савецкай улады ў Мінску.

На працягу кастрычніка — лістапада 1917 г. савецкая ўлада была ўсталявана на ўсёй неакупіраванай тэрыторыі Беларусі. Даўжэй за ўсё працэс усталявання савецкай улады праходзіў у Магілёве, дзе месцілася стаўка Вярхоўнага галоўна-камандуючага, вакол якой канцэнтраваліся контррэвалюцыйныя сілы.

У лістападзе 1917 г. у Мінску быў створаны вышэйшы заканадаўчы орган савецкай улады — Абласны выканаўчы Камітэт Заходняй вобласці і фронту (Абл-выканкамзах). Яго ўзначаліў М. Рагазінскі. Выканаўчым органам улады стаў Савет Народных Камісараў (СНК) Заходняй вобласці і фронту. Старшынёй СНК быў абраны К. Ландэр.

Варыянты рашэння нацыянальнага пытання. У пачатку XX ст. беларускія губерні з'яўляліся раёнамі з высокім узроўнем буйнога памешчыцкага землеўладання. У палітычных адносінах землеўладальнікі стаялі на крайне правых, манархісцкіх пазіцыях, якіх таксама прытрымлівалася значная частка сярэдняга дваранства. Нацыянальна-вызваленчы рух у беларускіх губернях з прычыны слабoga развіцця капіталізму яшчэ толькі нараджаўся. Нацыянальная беларуская буржуазія не мела моцных эканамічных і палітычных пазіцый, і таму яна не магла замацаваць і пашырыць свой уплыў у нацыянальным пытанні.

Кожная сацыяльная і нацыянальная група імкнулася адстойваць свае інтарэсы ў нацыянальным пытанні. Разам з тым большасць нацыянальных партый і арганізацый выступалі за аўтаномію Беларусі ў складзе Расійскай дэмакратычнай федэратыўнай рэспублікі.

Пасля Вялікай Кастрычніцкай сацыялістычнай рэвалюцыі 1917 г., абапіраючыся на «Дэкларацыю правоў народаў Расіі», абвешчаную 2 лістапада 1917 г., Вялікая Беларуская Рада ў Мінску, Беларускі абласны камітэт пры Усерасійскім Савеце сялянскіх дэпутатаў у Петраградзе і II з'езд бежанцаў-беларусаў у Маскве звярнуліся з заклікам да беларускага народа сабраць I Усебеларускі з'езд для вырашэння пытання дзяржаўнага будаўніцтва і вызначэння прынцыпаў узаемаадносін Беларусі і Расіі.

Правядзенне з'езда было ўзгоднена з У. І. Леніным і народным камісарам па справах нацыянальнасцей І. В. Сталіным. Савет Народных Камісараў РСФСР выдаткаваў на правядзенне з'езда фінансаванне. З'езд пачаў працу 7 снежня, на ім прысутнічалі 1872 дэпутаты. Арганізатары ставілі на мэце не разрываць федэратыўных сувязей з Расіяй, сфарміраваць нацыянальныя органы кіравання і ўсталяваць шырокую аўтаномію Беларусі. З'езд прыняў рашэнне абраць Усебеларускі Савет сялянскіх, салдацкіх і рабочых дэпутатаў як часовы орган краёвай улады і абавязаць яго неадкладна склікаць Усебеларускі Устаноўчы сход для вырашэння пытання аб грамадскім і дзяржаўным ладзе.

Гэта азначала, што створаныя бальшавікамі Аблвыканкамзах і СНК Заходняй вобласці і фронту павінны былі перадаць уладу абранаму з'ездам Усебеларускаму Савету і самараспусціцца.

З'езд працаваў да вечара 17 снежня, калі быў выпрацаваны тэкст аб самавызначэнні Беларусі. У ноч з 17 на 18 снежня 1917 г. па самавольнай ініцыятыве А. Мяснікова і В. Кнорына, кіраўнікоў Аблвыканкамзаха і СНК Заходняй вобласці і фронту, якія лічылі, што беларусы не з'яўляліся самастойнай нацыяй, а таму прыныцп нацыянальнага самавызначэння для іх не падыходзіў, з'езд быў разагнаны.

Абвяшчэнне Беларускай Народнай Рэспублікі. Пасля разгону I Усебеларускага з'езда частка дэлегатаў, якая не была арыштавана, прыняла рашэнне аб стварэнні Выканкама Рады Усебеларускага з'езда, якому было даручана працягваць працу.

У сувязі з наступленнем германскіх войскаў органы савецкай улады ў ноч з 19 на 20 лютага 1918 г. спешна пакінулі Мінск і пераехалі ў Смаленск.

У гэтых умовах Выканкам Рады Усебеларускага з'езда 21 лютага 1918 г. прыняў Першую Статутную грамату, у якой абвясціў сябе вышэйшай уладай на тэрыторыі Беларусі. З членаў Выканкама быў створаны Народны сакратарыят Беларусі (на чале з Я. Варонкам), які стаў першым беларускім урадам.

Будучы не ў стане спыніць нямецкае наступленне, урад Савецкай Расіі 3 сакавіка 1918 г. пайшоў на заключэнне мірнага дагавора ў Брэст-Літоўску. Па ўмовах Брэсцкага мірнага дагавора большая частка Беларусі па-ранейшаму заставалася пад нямецкай акупацыяй. 9 сакавіка 1918 г. Другой Статутнай граматай была абвешчана Беларускай Народнай Рэспубліка (БНР). 18 сакавіка Выканкам Рады Усебеларускага з'езда быў рэарганізаваны ў Радз БНР як вышэйшы заканадаўчы орган. 25 сакавіка 1918 г. Трэцяй Статутнай граматай БНР была абвешчана «незалежнай свабоднай дзяржавай». Трэцяя Статутная грамата была акцыяй пратэсту супраць Брэсцкага міру, які знішчаў тэрытарыяльную цэласнасць Беларусі. У якасці сімвалаў былі прынятыя герб «Пагоня» і бел-чырвона-белы сцяг.

Бел-чырвона-белы сцяг упершыню з'явіўся ў 1917 г. Яго стваральнікам з'яўляецца архітэктар Клаўдзій Дуж-Душэўскі. У час Лютаўскай рэвалюцыі 1917 г. да яго звярнуліся беларускія арганізацыі Петраграда з просьбай стварыць сцяг беларускага нацыянальнага руху. Ён прапанаваў некалькі эскізаў. Сярод іх быў белы сцяг як сімвал Белай Русі. Але паколькі гэты колер быў яшчэ і колерам арыстакратыі, капітуляцыі, дадалі чырвоную паласу як сімвал рэвалюцыі. Першае публічнае выкарыстанне бел-чырвона-белага сцяга адбылося ўвесну 1917 г., ён быў вывешаны ў Пецярбургу над будынкам Беларускага таварыства дапамогі пацярпелым ад вайны.

Германія юрыдычна не прызнала незалежнасць БНР, аднак акупацыйныя ўлады прадаставілі ёй некаторыя паўнамоцтвы ў сферы гандлю, адукацыі і сацыяльнага забеспячэння.

Рада БНР, каб дабіцца прызнання незалежнасці, 26 красавіка 1918 г. даслала тэлеграму германскаму імператару Вільгельму II, у якой выразіла ўдзячнасць

*Дайце сваю ацэнку факту адпраўкі
Радай БНР тэлеграмы германскаму
імператару.*

«за вызваленне Беларусі ад бальшавіцкага прыгнёту і анархіі». Такое рашэнне Рады выклікала палітычны крызіс. Раду пакінулі прадстаўнікі эсэраў, меншавікоў, яўрэйскіх сацыялістаў.

Рэалізаваць ідэю аб нацыянальнай свабодзе і дзяржаўнай самастойнасці ў БНР не атрымалася. Рэальнай дзяржавай БНР не стала, паколькі цалкам падпарадкоўвалася нямецкай акупацыйнай адміністрацыі і дзейнічала ў межах усталяваных кампетэнцый (адукацыя, гандаль і інш.).

Афармленне беларускай нацыянальнай дзяржаўнасці на савецкай аснове. Вызваленне Беларусі ад германскіх акупацыйных войскаў у снежні 1918 г. і аднаўленне савецкай улады выклікалі ўзмацненне руху за нацыянальнае самавызначэнне. Узначалі гэты рух беларускія камуністычныя секцыі і Беларускі нацыянальны камітэт (Белнацкам) пры Народным камісарыяце па справах нацыянальнасцей РСФСР.

Кіраўнікі Белнацкама А. Чарвякоў і З. Жылуновіч змаглі пераканаць вышэйшае савецкае кіраўніцтва ў неабходнасці стварэння нацыянальнай беларускай дзяржавы. Па ініцыятыве У. І. Леніна ЦК РКП(б) прыняў рашэнне аб абвешчэнні БССР і адначасова даручыў Паўночна-Заходняму абкаму партыі разгарнуць падрыхтоўчую працу па нацыянальна-дзяржаўным будаўніцтве ў Беларусі.

30 снежня 1918 г. у Смаленску адбылася VI Паўночна-Заходняя канферэнцыя РКП(б). Канферэнцыя аб'явіла сябе I з'ездам Кампартыі бальшавікоў Беларусі. Быў абраны кіруючы орган КП(б)Б — Цэнтральнае Бюро КП(б)Б. Старшынёй прэзідыума ЦБ КП(б)Б абралі А. Мяснікова. Таксама быў створаны Часовы рэвалюцыйны рабоча-сялянскі ўрад, старшынёй якога стаў З. Жылуновіч, а членамі — А. Мяснікоў, А. Чарвякоў і інш.

1 студзеня 1919 г. Часовы рэвалюцыйны рабоча-сялянскі ўрад абнародаваў Маніфест аб стварэнні Сацыялістычнай Савецкай Рэспублікі Беларусі (ССРБ). Аблвыканкамзах склаў свае паўнамоцтвы. Заходняя вобласць была скасавана. 2—3 лютага ў Мінску адбыўся I з'езд Саветаў рабочых, салдацкіх і сялянскіх дэпутатаў Беларусі. На ім была прынята Канстытуцыя ССРБ, зацверджаны герб і сцяг, абраны Цэнтральны Выканаўчы Камітэт (ЦВК). З'езд вызначыў тэрыторыю Савецкай Беларусі ў складзе Мінскай і Гродзенскай губерняў. Тэрыторыя Віцебскай і Магілёўскай губерняў засталася ў складзе РСФСР.

Утварэнне ССРБ і ССР Літвы і Беларусі (30 снежня 1918 г. — люты 1919 г.)

Выкарыстоўваючы гістарычную карту як крыніцу інфармацыі, вызначце прычыны стварэння ССР Літвы і Беларусі. Ацаніце ролю знешнепалітычных фактараў у яе стварэнні.

Таксама з'езд прыняў рашэнне аб аб'яднанні Беларускай ССР і Літоўскай ССР у адну дзяржаву — ССР Літвы і Беларусі (Літбел), якая павінна была стаць дзяржавай-буферам паміж Польшчай і Савецкай Расіяй.

27 лютага 1919 г. у Вільні адбылося першае пасяджэнне ЦВК Беларусі і Літвы. На ім быў абраны аб'яднаны ўрад — Савет Народных Камісараў Літоўска-Беларускай ССР. Яго старшынёй стаў В. Міцкявічус-Капсукас. Сталіцай новага аб'яднання было вырашана зрабіць Вільню. У склад Літбела ўвайшла тэрыторыя Мінскай, Гродзенскай, Віленскай, Ковенскай і частка Сувальскай губерняў.

Аднак Літбел праіснавала нядоўга. Акупацыя амаль усёй яе тэрыторыі войскамі Польшчы фактычна спыніла існаванне гэтай рэспублікі да ліпеня 1919 г.

Улетку 1920 г. пачалося вызваленне беларускіх зямель ад польскіх акупантаў. Ужо 11 ліпеня 1920 г. быў вызвалены Мінск, і 31 ліпеня ў ім другі раз была абвешчана незалежнасць ССРБ. Дэкларацыя аб яе незалежнасці аднаўляла ўсе палажэнні, выкладзеныя ў Маніфесте ад 1 студзеня 1919 г.

18 сакавіка 1921 г. у Рызе паміж РСФСР, Украінай і Польшчай без удзелу беларускай дэлегацыі быў падпісаны мірны дагавор. Інтэрэсы БССР на мірных перамовах прадстаўляла дэлегацыя РСФСР. Па ўмовах мірнага дагавора тэрыторыя Заходняй Беларусі адышла да Польшчы. Савецка-польская мяжа праходзіла ў 30 км

У даваенныя гады ў БССР святочнымі былі дзень абвешчання БССР (1 студзеня) і дзень вызвалення Мінска ад польскіх войскаў (11 ліпеня). Гэтая дата, па сутнасці, стала своеасаблівым Днём незалежнасці для маладой савецкай рэспублікі і адзначалася з размахам. Апошні раз дзень 11 ліпеня святкаваўся ўлетку 1939 г.

Урачыстая дэманстрацыя каля Дома ўрада ў Мінску.
11 ліпеня 1935 г.

ад Мінска. У складзе ССРБ засталася толькі 6 паведаў Мінскай губерні, на тэрыторыі якіх пражывала каля 1,6 млн чалавек. Смаленская, Віцебская і Магілёўская губерні ўвайшлі ў склад РСФСР.

1. Вылучыце асноўныя сацыяльна-палітычныя пытанні, якія патрабавалі вырашэння ў 1917 г. Якое з іх было асабліва актуальным для Беларусі? Якія рашэнні для іх прапанавалі б вы?
2. Знайдзіце ў тэксце параграфа інфармацыю, якая пацвярджае вывад аб тым, што пасля лютага 1917 г. на тэрыторыі Беларусі ўсталявалася двоеўладдзе.
3. Чаму большавіцкае кіраўніцтва Беларусі не прыняло рашэнняў І Усебеларускага з'езда?
4. Складзіце сінхранічную табліцу «Станаўленне беларускай нацыянальнай дзяржаўнасці ў 1919–1920 гг.», адлюстравашы ў ёй падзеі, якія адбываліся на Заходнім фронце, і падзеі, звязаныя з абвешчэннем беларускай нацыянальнай дзяржаўнасці. Зрабіце вывад пра ўплыў знешнепалітычных фактараў на стварэнне беларускай нацыянальнай дзяржаўнасці.
5. Ахарактарызуйце лёс беларускага народа ў сацыяльна-палітычных падзеях 1917–1921 гг.

§ 4. Грамадска-палітычнае жыццё ў 1920–1930-я гг.

Калі адбылося другое абвешчэнне ССРБ? Якімі былі яе тэрыторыя і насельніцтва?

Удзел БССР у стварэнні Саюза Савецкіх Сацыялістычных Рэспублік.

Пасля завяршэння Грамадзянскай вайны і пераходу да міру стала зразумелай неабходнасць новых падыходаў да нацыянальна-дзяржаўнага будаўніцтва. Неабходнасць адраджэння народнай гаспадаркі патрабавала ўсталявання больш цесных эканамічных адносін паміж рэспублікамі. Партыя большавікоў стаяла на пазіцыях стварэння адзінай дзяржавы, здольнай выстаяць у «капіталістычным акружэнні». Камісія па справах нацыянальнасцей пад кіраўніцтвам І. В. Сталіна падрыхтавала праект аб'яднання. Гэта быў так званы план «аўтанамізацыі». Яго ідэя заключалася ў тым, каб у склад РСФСР на правах аўтаноміі ўвайшлі іншыя савецкія рэспублікі, што пазбаўляла іх суверэнітэту.

У сваю чаргу У. І. Ленін прапанаваў стварыць новую саюзную дзяржаву шляхам аб'яднання ўсіх савецкіх рэспублік на раўнапраўных пачатках з правамыхаду з саюза. Гэта замацоўвалася ў самой назве новай дзяржавы — Саюз Савецкіх

Падпісанне Дагавора
аб утварэнні СССР 30 снежня 1922 г.
Мастак С. Дуднік

Растлумачце адрозненні паміж ленінскім і сталінскім падыходамі да стварэння аб'яднанай Савецкай дзяржавы.

Сацыялістычных Рэспублік. Усе рэспублікі захоўвалі атрыбуты дзяржаўнасці — заканадаўчую, выканаўчую і судовую ўладу. Частку паўнамоцтваў яны добраахвотна перадавалі цэнтральным органам улады. СССР павінен быў стаць федэратыўнай дзяржавай, добраахвотным і раўнапраўным саюзам савецкіх нацыянальных рэспублік.

Пытанне аб стварэнні Саюза Савецкіх Сацыялістычных Рэспублік

і ўваходжанні ў яго склад ССРБ абмяркоўвалася на IV Усебеларускім з'ездзе Саветаў 14—18 снежня 1922 г. у Мінску. З'езд падтрымаў ідэю стварэння Саюза ССР і ўваходжання Беларусі ў яго склад. Аналагічныя рашэнні прынялі і з'езды іншых рэспублік.

30 снежня 1922 г. з'езд прадстаўнікоў РСФСР, Украіны, Беларусі і Закаўказскай федэрацыі (I з'езд Саветаў СССР) прыняў Дэкларацыю і Дагавор аб утварэнні Саюза Савецкіх Сацыялістычных Рэспублік. Быў абраны Цэнтральны выканаўчы камітэт (ЦВК), у склад якога ад ССРБ увайшло 7 чалавек. А. Р. Чарвякоў — старшыня ЦВК і СНК ССРБ — стаў адным з чатырох старшын Прэзідыума ЦВК СССР. У 1923 г. быў створаны саюзны ўрад — Савет Народных Камісараў СССР. Яго ўзначаліў У. І. Ленін.

На II Усесаюзным з'ездзе Саветаў у студзені 1924 г. была прынята Канстытуцыя СССР. Па Канстытуцыі вышэйшым органам улады становіўся Усесаюзны з'езд Саветаў, а паміж з'ездамі — Цэнтральны Выканаўчы Камітэт (ЦВК), які складаўся з дзвюх палат: Саюзнага Савета і Савета Нацыянальнасцей. Вышэйшым выканаўчым органам абвешчаўся Савет Народных Камісараў СССР. Ён кіраваў замежнымі справамі, абаронай краіны, знешнім гандлем, шляхамі зно-

сін, фінансамі і інш. У распадкаванні саюзных рэспублік знаходзіліся ўнутраныя справы, асветніцтва, юстыцыя, сацыяльнае забеспячэнне, ахова здароўя, іншыя пытанні. У 1927 г. VIII Усебеларускім з'ездам

Складзіце схему «Дзяржаўная сістэма кіравання ў СССР», вылучыўшы агульнасаюзныя і рэспубліканскія органы ўлады.

Саветаў была прынята новая Канстытуцыя БССР. У ёй БССР абвешчалася сацыялістычнай дзяржавай дыктатуры пралетарыату, у якой уся ўлада належыць Саветам рабочых, сялянскіх і чырвонаармейскіх дэпутатаў. Замацоўвалася ўваходжанне БССР у СССР з правам свабоднага выхаду з Саюза. БССР мела права прымаць сваю Канстытуцыю, уносіць у яе змены, ствараць органы дзяржаўнай улады.

Фарміраванне савецкай грамадска-палітычнай сістэмы. У 1920–1930-я гг. склаліся асноўныя рысы грамадска-палітычнай сістэмы беларускага савецкага грамадства. Яе аснову складалі Саветы ўсіх узроўняў, што было заканадаўча замацавана ў Канстытуцыях СССР і БССР.

Так, у Канстытуцыі БССР 1937 г. дэкларавалася, што ўся ўлада ў БССР належыць працоўным горада і вёскі ў асобе Саветаў дэпутатаў працоўных. Вышэйшым органам дзяржаўнай улады рэспублікі абвешчаўся Вярхоўны Савет БССР, які абіраў Прэзідыум Вярхоўнага Савета і ствараў урад — Савет Народных Камісараў (СНК) БССР. Вярхоўны Савет БССР з’яўляўся правапераемнікам Цэнтральнага Выканаўчага Камітэта (ЦВК) БССР, да 1978 г. абіраўся грамадзянамі БССР па выбарчых акругах тэрмінам на 4 гады.

Вядучая роля ў савецкай грамадска-палітычнай сістэме адводзілася Камуністычнай партыі. Камуністычная партыя (большавікоў) Беларусі (КП(б)Б) уваходзіла ў склад Усесаюзнай камуністычнай партыі (большавікоў) (ВКП(б)). Яна вызначала асноўныя кірункі ўнутранай і знешняй палітыкі, арганізоўвала іх выкананне, кантралявала ўсю вертыкаль улады. Пад кіраўніцтвам кампартыі працавалі органы дзяржаўнай улады і кіравання, а таксама грамадскія арганізацыі.

У сярэдзіне 1920-х гг. у БССР усталявалася аднапартыйная сістэма кіравання. Некамуністычныя партыі і грамадскія рухі перасталі існаваць. Шмат у чым гэтаму садзейнічалі поспехі ў ажыццяўленні новай эканамічнай палітыкі (нэпа) і нацыянальна-культурнага будаўніцтва, а таксама аб’яўленая амністыя.

У 1921 г. спыніў сваю дзейнасць Бунд, частка яго членаў улілася ў склад КП(б)Б. У 1924 г. самараспусцілася Беларуская партыя сацыялістаў-рэвалюцыянераў (БПС-Р). У 1925 г. на канферэнцыі ў Берліне Рада БНР аб’явіла аб самараспуску і спыненні барацьбы з савецкай уладай. БССР была прызнана цэнтрам кансалідацыі беларускага народа. У сувязі з трэцяй гадавінай вызвалення Мінска ад польскай акупацыі 11 ліпеня 1923 г. улады БССР аб’явілі амністыю. Амністыя датычылася ўдзельнікаў антысавецкіх нацыянальных арганізацый —ыхадцаў з працоўных слаёў народа, беларускіх палітычных і культурных дзеячаў, якія аб’явілі аб лаяльным стаўленні да савецкай улады. Многія з выбітных дзеячаў БНР вярнуліся на Радзіму, дзе працавалі на глебе культуры, асветы і навукі, займалі дзяржаўныя пасады, прымалі актыўны ўдзел у ажыццяўленні палітыкі беларусізацыі.

Агітацыйны плакат
1930-х гг.

Выкарыстайце агітацыйны плакат 1930-х гг. у якасці крыніцы інфармацыі. Вызначце, пра якія сацыяльна-палітычныя з’явы сведчыць яго змест.

Канстытуцыя БССР.
1927 г.

У выніку ленінскіх заклікаў 1924–1925 гг. КП(б)Б папоўнілася за кошт рабочых «ад станка» і сялян «ад сахі». Адначасова пачала ўсталёўвацца жорсткая цэнтралізацыя кіравання ўнутры партыі, а паколькі яна стала кіруючай, то і ў цэлым у краіне.

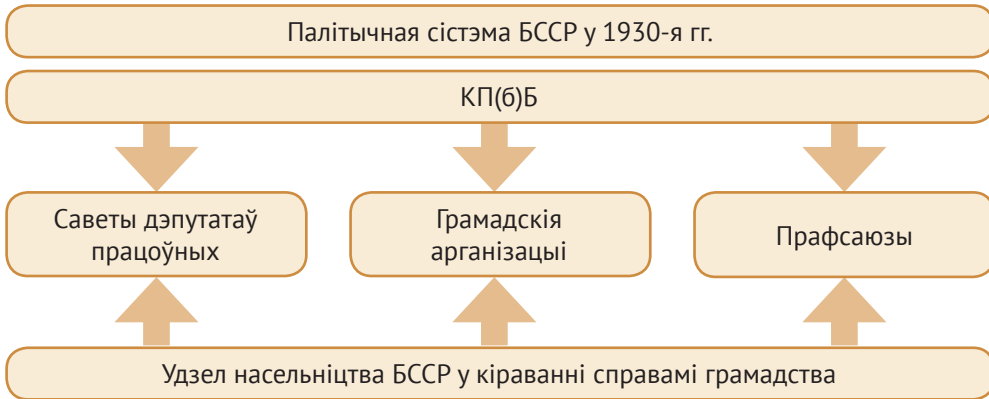
Рэзервам і памочнікам Камуністычнай партыі абвешчаўся Усесаюзны Ленінскі Камуністычны саюз моладзі (УЛКСМ). Да 1940 г. Ленінскі Камуністычны Саюз моладзі Беларусі налічваў каля 164 тысяч чалавек.

Сувязным звяном паміж партыяй і рабочымі былі прафсаюзы — масавыя добраахвотныя арганізацыі, якія адстойвалі інтарэсы працоўных перад адміністрацыяй. У 1937 г. прафсаюзы БССР аб’ядноўвалі ў сваіх шэрагах больш за 500 тыс. чалавек, пры гэтым прафсаюзы ў калгасах і войску не ствараліся.

У сярэдзіне 1930-х гг. ва ўсіх сферах грамадскага жыцця ў СССР адбыліся вялікія змены. Савецкае кіраўніцтва на чале з І. В. Сталіным прыйшло да высновы аб тым, што ў СССР да сярэдзіны 1930-х гг. былі пабудаваны асновы сацыялізму.

СССР імкнуўся прадэманстраваць усяму свету поспехі і перавагі сацыялістычнага ладу. 5 снежня 1936 г. была прынята новая Канстытуцыя СССР. Новая Канстытуцыя БССР 1937 г. цалкам ёй адпавядала.

Канстытуцыя БССР 1937 г. абвешчала БССР сацыялістычнай дзяржавай рабочых і сялян. У Канстытуцыі 1937 г. было пашырана кола правоў і свабод грамадзян, намечаны пераход да падзелу ўлады на заканадаўчую, выканаўчую і судовую.

Ахарактарызуе грамадска-палітычную сістэму БССР у 1930-я гг. з апорай на схему.

Палітычныя рэпрэсіі. У канцы 1920-х гг. кіраўніцтва Камуністычнай партыі на чале з І. В. Сталіным узяло курс на фарсіраваную індустрыялізацыю прамысловасці і калектывізацыю сельскай гаспадаркі. Гэта запатрабавала мабілізацыі высілкаў усяго насельніцтва краіны і забеспячэння абсалютнай падтрымкі дзяржаўнай палітыкі. У той жа час у савецкім грамадстве і партыі абвастраліся супярэчнасці па пытаннях аб кірунках грамадска-палітычнага развіцця краіны і шляхах пабудовы сацыялізму ў СССР. Разгарнулася барацьба з праціўнікамі палітычнага курсу Камуністычнай партыі і Савецкай дзяржавы, у гістарыяграфіі вядомая пад назвай «палітычныя рэпрэсіі».

Сярод рэпрэсаваных былі тыя, хто ажыццяўляў канкрэтныя дзеянні, накіраваныя супраць існуючага ладу: вёў контррэвалюцыйную агітацыю, займаўся шкодніцтвам у калгасах і на прадпрыемствах, удзельнічаў у антысавецкіх і паўстанцкіх арганізацыях. Але пацярпела і шмат невінаватых людзей, сярод іх партыйныя і дзяржаўныя работнікі, інтэлігенцыя, рабочыя і сяляне.

У нацыянальных рэспубліках палітычная барацьба абярнулася рэпрэсіямі супраць так званых носьбітаў «мясцовага буржуазнага нацыяналізму». Ахвярамі

часта надуманых і сфабрыкаваных абвінавачванняў сталі дзеячы навукі і культуры, кіраўнікі дзяржаўных і партыйных органаў у рэспубліках.

У БССР была сфабрыкавана справа аб «Саюзе вызвалення Беларусі». У 1931 г. за прыналежнасць да гэтай арганізацыі было асуджана 86 чалавек.

За перыяд з 1920-х па 1950-я гг. у Беларусі было рэпрэсавана 235,5 тыс. чалавек. У ходзе рэабілітацыі, што пачалася пасля смерці І. В. Сталіна, было апраўдана больш за 170 тыс. грамадзян, якія пацярпелі ад палітычных рэпрэсій.

1. Калі быў створаны СССР? Якія былі прычыны яго стварэння?
2. Як вы лічыце, якое гістарычнае значэнне мела ўваходжанне БССР у склад СССР? Свой адказ абгрунтуйце.
3. Сфармулюйце 3 тэзісы, уключыўшы ў іх найбольш важныя, на ваш погляд, характарыстыкі грамадска-палітычнай сістэмы БССР у 1920—1930-я гг.
4. У якасці аднаго з фактараў перамогі савецкага народа ў Вялікай Айчыннай вайне 1941—1945 гг. у навуковай гістарычнай літаратуры называецца савецкая грамадска-палітычная сістэма, якая сфарміравалася да канца 1930-х гг. Ці згодныя вы з такім меркаваннем? Якія элементы савецкай грамадска-палітычнай сістэмы, па вашым меркаванні, садзейнічалі перамозе ў вайне? Сваё меркаванне аргументуйце.
5. Прааналізуйце які-небудзь твор мастацтва, што адлюстроўвае жыццё ў БССР у 1920—1930-я гг. Якія элементы грамадска-палітычнага жыцця таго часу паказаныя ў ім?

§ 5-1

§ 5. Грамадска-палітычнае жыццё ў другой палове 1940-х — 1980-я гг.

§ 5-2

Якімі былі асноўныя рысы савецкай грамадска-палітычнай сістэмы, што скла-
ліся ў 1930-я гг.?

§ 5-3

Асаблівасці пасляваеннага ўнутрыпалітычнага жыцця ў БССР. У пас-
ляваенныя гады ў СССР захоўвалася адзіная дзяржаўная ідэалогія, аднапартыйная
палітычная сістэма. Рашэнні, якія прымаліся кіраўніцтвам Камуністычнай партыі,
з'яўляліся абавязковымі не толькі для яе членаў, але і для ўсіх дзяржаўных органаў
і грамадскіх арганізацый. У руках ВКП(б) знаходзіліся ўсе рычагі дзяржаўнага
і гаспадарчага кіравання.

§ 5-4

Большасць савецкіх людзей шчыра верылі Камуністычнай партыі і І. В. Ста-
ліну. Саветы падпарадкоўваліся партыйным органам і не прымалі рашэнні сама-
стойна.

Дзейнасць партыйна-дзяржаўнай улады ў БССР у дадзены перыяд кантралявалася саюзным кіраўніцтвам. Яно ажыццяўляла і назначэнні на галоўныя кіруючыя пасады ў рэспубліцы. Пры гэтым перавага аддавалася кадрам з іншых саюзных рэспублік. Першымі сакратарамі ЦК КПБ у гэты перыяд з’яўляліся: П. Панамарэнка (1938—1947 гг.); М. Гусараў (1947—1950 гг.); М. Патолічаў (1950—1956 гг.).

Ленінскі камуністычны саюз моладзі Беларусі (ЛКСМБ) з’яўляўся масавай арганізацыяй, што аб’яднала большасць юнакоў і дзяўчат ва ўзросце ад 14 да 28 гадоў, якія працавалі альбо вучыліся. Камсамол быў кузняй кадраў для партыі. Так, сакратары ЛКСМБ К. Мазураў, П. Машэраў, А. Аксёнаў сталі дзяржаўнымі і палітычнымі дзеячамі. Энтузіязм і натхненне былі адрознай рысай грамадскага жыцця ў БССР у пасляваенны перыяд. Савецкі народ, які атрымаў перамогу над фашысцкай Германіяй, гераічна працаваў, адраджаючы народную гаспадарку.

Палітычная сітуацыя ў заходніх абласцях Беларусі ўскладнялася тым, што ажно да сярэдзіны 1950-х гг. там дзейнічалі польскія нацыяналістычныя фарміраванні, якія наганялі жах на мясцовае насельніцтва.

На адзін узровень з гітлераўскімі карнікамі паставілі сябе былыя салдаты Арміі Краёвай пад камандаваннем Рамуальда Райса («Бурага»). Дакументальна пацверджаны выпадкі правядзення карных рэйдаў па знішчэнні цэлых вёсак, забойства мясцовых жыхароў, а таксама партыйных і камсамольскіх актывістаў, урачоў, настаўнікаў, вайскоўцаў.

Перамены ў грамадска-палітычным жыцці ў другой палове 50-х — першай палове 60-х гг. XX ст. У грамадска-палітычным жыцці БССР, як і ў цэлым у СССР, у другой палове 1950-х — першай палове 1960-х гг. назіраўся працэс паступовага змякчэння палітычнага рэжыму. Пачатак дадзенага працэсу супадае па часе са смерцю І. В. Сталіна ў 1953 г. У выніку ўнутрыпартыйнай барацьбы перамогу атрымаў М. С. Хрушчоў. Гэты перыяд праўлення з 1953 па 1964 г. атрымаў у публіцыстыцы назву «адліга».

Ключавой падзеяй дадзенага перыяду стала правядзенне XX з’езда КПСС у лютым 1956 г., дзе была прынята пастанова, якая ўтрымлівала вострую крытыку культ асобы І. В. Сталіна. Разам з тым асновы існуючага ў СССР грамадскага ладу прызнаваліся адпаведнымі «прынцыпу сацыялізму».

У час «адлігі» была праведзена ўсеагульная амністыя палітычных зняволеных і частковая рэабілітацыя ахвяр палітычных рэпрэсій. Толькі ў БССР было рэабілітавана каля 40 тыс. чалавек.

Пашырыліся правы саюзных рэспублік: з 1957 г. уводзілася самастойнасць рэспубліканскіх органаў улады ў сферы прыняцця нарматыўных прававых актаў; у падпарадкаванне рэспубліканскіх ведамстваў пераходзілі многія прадпрыемствы і арганізацыі, якія раней падпарадкоўваліся саюзным уладам; саюзныя рэспублікі атрымалі права самастойна вырашаць адміністрацыйна-тэрытарыяльныя пытанні.

Кірыл Трафімавіч Мазураў

Ці закраналі змены, якія адбыліся ў грамадска-палітычным жыцці СССР пры М. Хрушчове, асноўныя прынцыпы кіравання дзяржавай, што сфарміраваліся яшчэ ў сталінскія часы? Складзіце і пракаменціруйце схему «Кірункі „адлігі“».

Адбыліся змены ў адміністрацыйным дзяленні рэспублікі. У БССР замест 11 абласцей засталася 6, замест 123 сельскіх раёнаў — 77.

Былі пашыраны правы Саветаў усіх узроўняў, якія маглі накіроўваць сродкі на жыллёвае будаўніцтва, камунальную гаспадарку, сферу паслуг і добраўпарадкаванне населеных пунктаў.

Новыя магчымасці былі прадастаўлены прафсаюзам і камсамолу. Прафсаюзныя арганізацыі ўдзельнічалі ў размеркаванні жылля, санаторна-курортных пучэвак, правядзенні сацыялістычнага спаборніцтва. У 1956 г. першым сакратаром ЦК КПБ стаў беларус К. Мазураў (1956–1965).

Палітыка М. Хрушчова, накіраваная на рэалізацыю жаданых мэт без уліку аб'ектыўных законаў развіцця грамадства, рэальных абставін і магчымых наступстваў, характарызавалася як «палітыка валонтарызму». Яе праявай стала прыняцце на XXII з'ездзе КПСС новай праграмы пабудовы камуністычнага грамадства да 1980 г. У гады праўлення СССР М. Хрушчовым адбылося яшчэ большае ўмацаванне партыйнага кантролю і кіравання ўсімі сферамі жыцця краіны.

Канстытуцыйнае замацаванне кіруючай ролі Камуністычнай партыі. Канцэпцыя «развітога сацыялізму». З прыходам да ўлады Л. Брэжнева (1964 г.) і абраннем яго першым сакратаром ЦК КПСС адбывалася далейшае ўмацаванне партыйнага кіравання дзяржавай.

У Канстытуцыю СССР 1977 г. быў уключаны артыкул 6, у якім гаварылася, што «накіроўваючай і кіруючай сілай савецкага грамадства, ядром яго палітычнай сістэмы з'яўляецца Камуністычная партыя Савецкага Саюза». Гэтае палажэнне Асноўнага Закона СССР было прадабліравана ў новай Канстытуцыі БССР 1978 г.

Важнейшым кірункам палітычнага курсу савецкага кіраўніцтва ў другой палове 1960-х — першай палове 1980-х гг. стала канцэпцыя «развітога сацыялізму». Было заяўлена, што «ў СССР пабудавана развітое сацыялістычнае грамадства» і створана неабходная для гэтага матэрыяльна-тэхнічная база. У СМІ разгарнулася актыўная прапаганда дасягненняў савецкага ладу: звярталася ўвага на тое, што сацыяльна-эканамічнае становішча грамадзян СССР паляпшаецца, магчымасці для задавальнення ўсіх патрэб павялічваюцца.

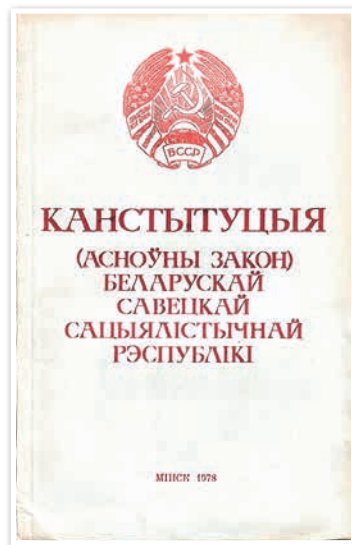
З 1965 па 1980 г. Камуністычную партыю Беларусі ўзначальваў П. М. Машэраў. З яго імем звязаны многія дасягненні ў развіцці эканомікі, навукі і культуры рэспублікі.

З 1983 па 1987 г. партыйную арганізацыю БССР узначальваў М. М. Слюнькоў. За гэтыя гады рэспубліка дабілася поспехаў у развіцці сельскай гаспадаркі: на 30 % павялічылася вытворчасць валавой прадукцыі, у 1,5 раза вырасла зарплата на сяле. Зніклі чэргі ў магазінах. Па выніках Усесаюзнага сацыялістычнага спаборніцтва ў 1983—1987 гг. БССР была прызнана безумоўным пераможцам.

Аднак у цэлым у СССР адчувалася пагаршэнне грамадска-палітычнай сітуацыі. Па меры ўзмацнення ўлады партыйнага апарату наспявала незадаволенасць. Частка інтэлігенцыі стала крытыкаваць савецкую сістэму. У адказ была ўзмоцнена цензура, не дапускаліся крытычныя ацэнкі рэальнага становішча «ў грамадстве развітога сацыялізму». У Крымінальны кодэкс БССР быў уключаны артыкул, які прадугледжваў пазбаўленне волі за антысавецкую прапаганду.

Пётр Міронавіч Машэраў

Выкажыце меркаванне, у сувязі з чым савецкім кіраўніцтвам была выстаўлена і актыўна прапагандавалася канцэпцыя «развітога сацыялізму».

Канстытуцыя БССР 1978 г.

Палітыка перабудовы ў БССР. У сярэдзіне 1980-х гг. у СССР і БССР пачалася перабудова — перыяд радыкальных пераўтварэнняў, якія ў выніку прывялі да ліквідацыі ўлады КПСС і распаду СССР. Дадзены перыяд звязаны з прыходам да ўлады генеральнага сакратара ЦК КПСС М. С. Гарбачова.

На пачатковым этапе М. С. Гарбачоў лічыў галоўнай задачай удасканаленне сацыялізму, таму былі выкарыстаны традыцыйныя падыходы да мадэрнізацыі эканомікі: захоўваліся стары гаспадарчы механізм і адміністрацыйна-камандная сістэма. Рэфармаванне было зведзена да ўзмацнення кантролю за якасцю выпусканай прадукцыі і паскарэння сацыяльна-эканамічнага развіцця. Рабіліся

Абмяркуйце, у якіх зменах мела патрэбу савецкая грамадска-палітычная сістэма БССР у сярэдзіне 1980-х гг.

першыя крокі ў кірунку рыначных адносін. Але ў хуткім часе няўдачы ў эканамічнай сферы падштурхнулі палітычнае кіраўніцтва СССР да рэфармавання палітычнага ладу краіны. У красавіку 1985 г. быў узят курс на дэмакратызацыю палітычнага жыцця.

Была абвешчана рэформа сістэмы палітычнай улады. У канцы 1988 г. былі ўнесены папраўкі ў Канстытуцыю СССР. Вышэйшым органам заканадаўчай улады становіўся 3-езд народных дэпутатаў СССР, які фарміраваў Вярхоўны Савет СССР. Быў прыняты новы выбарчы закон, паводле якога прадугледжваліся свабодныя выбары ва ўсе органы прадстаўнічай улады на альтэрнатыўнай аснове; разам з тым 1/3 месцаў у дадзеных органах пакідалася для прадстаўнікоў дзяржаўных грамадскіх арганізацый. У сакавіку 1989 г. адбыліся выбары 3-езда народных дэпутатаў СССР, 60 дэпутатаў былі абраныя ад БССР.

Партыйна-дзяржаўнае кіраўніцтва БССР на чале з першым сакратаром ЦК КПБ Я. Сакаловым (1987—1990 гг.) займала больш кансерватыўныя пазіцыі ў параўнанні з саюзным кіраўніцтвам і крытычна ставілася да хуткіх палітычных пераўтварэнняў. Разам з тым у БССР, як і ў цэлым у СССР, палітыка галоснасці прывяла да імклівага фарміравання грамадзянскай супольнасці: узніклі грамадзянскія ініцыятывы, ствараліся дыскусійныя і рабочыя клубы, грамадскія арганізацыі.

У сакавіку — красавіку 1990 г. прайшлі першыя ў гісторыі БССР выбары ў Вярхоўны Савет на альтэрнатыўнай аснове. Вярхоўны Савет БССР пачаў сваю працу ў чэрвені 1990 г. у складзе 360 дэпутатаў. Большасць дэпутатаў складалі прыхільнікі кіруючага партыйна-дзяржаўнага апарату. Адначасова пры падтрымцы парламенцкай большасці быў сфарміраваны Савет Міністраў на чале з В. Ф. Кебічам.

Фарміраванне шматпартыйнасці. III пазачарговы 3-езд народных дэпутатаў СССР (сакавік 1990 г.) адмяніў 6-ы артыкул Канстытуцыі СССР, ліквіда-

ваўшы такім чынам манаполію КПСС на ўладу ў краіне. У ліпені 1990 г. адпаведныя змены былі ўнесены і ў Канстытуцыю БССР. У гэты ж час Вярхоўны Савет БССР прыняў пастанову «Аб рэгістрацыі грамадскіх аб'яднанняў у Беларускай ССР». У рэспубліцы з'явілася прававая аснова для фарміравання шматпартыйнай сістэмы.

У пачатку 1990-х гг. у Беларусі масава ствараліся палітычныя партыі. Першыя палітычныя партыі былі нешматлікімі і ў асноўным абапіраліся на інтэлігенцыю.

1. У чым праявілася «адліга» ў грамадска-палітычным жыцці БССР у другой палове 1950-х — першай палове 1960-х гг.?
2. Сфармулюйце 3 тэзісы, уключыўшы ў іх найбольш важныя, на ваш погляд, характарыстыкі грамадска-палітычнай сістэмы БССР у другой палове 1960-х — першай палове 1980-х гг.
3. У чым заключалася дэмакратызацыя грамадска-палітычнага жыцця ў БССР у другой палове 1980-х — пачатку 1990-х гг.?
4. Складзіце слоўнік гістарычных тэрмінаў, якія характарызуюць грамадска-палітычнае развіццё БССР у другой палове 1940-х — 1980-х гг. (не менш за 7 тэрмінаў). Дайце іх вызначэнні.
5. Прааналізуйце які-небудзь твор мастацтва, што адлюстроўвае жыццё ў БССР у другой палове 1940-х — 1980-я гг. Якія элементы грамадска-палітычнага жыцця таго часу паказаныя ў ім?

§ 6. Станаўленне дзяржаўнага суверэнітэту Рэспублікі Беларусь

Калі і з якой мэтай быў створаны СССР?

Дэкларацыя аб дзяржаўным суверэнітэце БССР ад 27 ліпеня 1990 г. і наданне ёй статусу канстытуцыйнага закону. Рэфармаванне савецкай сістэмы ў гады перабудовы прывяло да глыбокага сістэмнага крызісу. Падзенне прадукцыйнасці працы, спыненне прадпрыемстваў, рост цэн, рэзкае зніжэнне ўзроўню жыцця насельніцтва, татальны дэфіцыт, разрыв эканамічных сувязей паміж рэгіёнамі абвастрылі супярэчнасці паміж рэспублікамі, прывялі да страты аўтарытэту СССР. Аднак кіраўніцтва СССР марудзіла з прыняццем адэкватных рашэнняў па рэфармаванні савецкай федэрацыі.

У 1990 г. пачаўся працэс абвяшчэння незалежных рэспублік («парад суверэнітэтаў»). 12 чэрвеня 1990 г. быў абвешчаны суверэнітэт Расійскай Федэрацыі, а 16 ліпеня — Украіны.

§ 6-1

§ 6-2

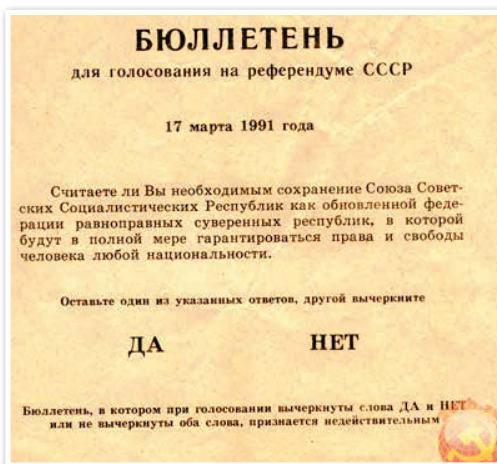

Мітынг на плошчы Леніна ў Мінску 27 ліпеня 1990 г.

Абмяркуйце, ці азначала прыняцце Дэкларацыі аб дзяржаўным суверэнітэце БССР абвешчэнне рэспублікай незалежнасці.

Бюлетэнь для галасавання на рэферэндуме СССР 17 сакавіка 1991 г.

Вярхоўны Савет БССР 27 ліпеня 1990 г. прыняў Дэкларацыю аб дзяржаўным суверэнітэце БССР. Згодна з Дэкларацыяй, на тэрыторыі рэспублікі аб'яўляліся вяршэнства Канстытуцыі і законаў БССР, паўната ўлады рэспубліканскіх дзяржаўных органаў на ўсёй тэрыторыі краіны, самастойнасць і незалежнасць Беларусі ў міжнародных стасунках. Разам з тым абвешчалася імкненне да захавання Саюза суверэнных сацыялістычных дзяржаў на аснове новага дагавора.

Рэферэндум па пытанні аб захаванні СССР. У канцы 1990 — першай палове 1991 г. кіраўніцтва СССР і шэрагу саюзных рэспублік, уключаючы БССР, праводзіла падрыхтоўку да заключэння новага саюзнага дагавора. Былі падпісаны дагаворы аб супрацоўніцтве Беларусі ў розных сферах з іншымі саюзнымі

рэспублікамі. Па ініцыятыве М. С. Гарбачова ў сакавіку 1991 г. у 9 рэспубліках СССР (з 15), у тым ліку ў БССР, быў праведзены рэферэндум па пытанні аб захаванні абноўленага Саюза як федэрацыі раўнапраўных суверэнных Савецкіх Сацыялістычных Рэспублік.

У выніку большасць грамадзян БССР (82,7%) выказаліся за захаванне Саюза ў абноўленым выглядзе. Пачаліся перамовы аб заключэнні новага саюзнага дагавора паміж тымі рэспублікамі, насельніцтва якіх на рэферэндуме падтрымала ідэю захавання СССР.

Як вы можаце патлумачыць жаданне большасці беларусаў захаваць СССР? Пры магчымасці пагаварыце з членамі вашай сям'і, якія ўдзельнічалі ў галасаванні, і высветліце іх пункт гледжання па гэтым пытанні.

Белавежскія пагадненні. Стварэнне СНД. Ва ўмовах падрыхтоўкі новага саюзнага дагавора група вышэйшых партыйных і дзяржаўных чыноўнікаў у Маскве ў жніўні 1991 г. здзейсніла спробу дзяржаўнага перавароту, спрабуючы захаваць непакіснасць савецкай сістэмы. Быў створаны Дзяржаўны камітэт па надзвычайным становішчы (ДКНС) у СССР, але спроба сілавого вырашэння праблемы правалілася і значна паскорыла працэс распаду СССР.

26 жніўня 1991 г. была прыпынена дзейнасць КПСС — КПБ. Быў прыняты закон аб дэпартызацыі органаў дзяржаўнай улады, прадпрыемстваў, арганізацый, нацыяналізацыі партыйнай маёмасці.

19 верасня 1991 г. дэпутаты Вярхоўнага Савета БССР прынялі рашэнне перайменаваць БССР у Рэспубліку Беларусь. Тады ж былі зацверджаны новыя дзяржаўныя сімвалы Рэспублікі Беларусь — бел-чырвона-белы сцяг і герб «Пагоня». Но-

У самым цэнтры Белавежскай пушчы размясцілася невялікая вёсачка Віскулі. У 1950-я гг. у Віскулях быў пабудаваны комплекс будынкаў, які служыў паляўнічай рэзідэнцыяй кіраўнікоў СССР. У канцы 1991 г. гэтае месца раптоўна стала вядомым усяму свету.

Складзіце храналагічную табліцу «Станаўленне дзяржаўнага суверэнітэту Рэспублікі Беларусь». Выберыце і пракаменціруйце тыя падзеі, якія вы лічыце асноватворнымі ў гэтым працэсе.

Рэзідэнцыя «Віскулі». Пружанскі раён, Брэсцкая вобласць

вая сімволіка ўводзілася рашэннем парламента, без правядзення рэферэндуму альбо іншага апытання грамадскага меркавання.

У Белакежскай пушчы, у рэзідэнцыі «Віскулі», 8 снежня 1991 г. кіраўнікі Беларусі, Расійскай Федэрацыі і Украіны без запрашэння іншых заснавальнікаў СССР дэнансавалі Саюзна дагавор 1922 г. і падпісалі Пагадненне аб стварэнні Садружнасці Незалежных Дзяржаў (СНД). Гарантаваліся адкрытасць межаў, свабода перамяшчэння грамадзян і перадачы інфармацыі ў межах Садружнасці. Пазней на сустрэчы прэзідэнтаў у Алма-Аце да СНД далучыліся яшчэ восем рэспублік. Пагадненне, падпісанае ў г. Алма-Ата, стала асновай СНД. Мінск вызначаўся як афіцыйнае месца знаходжання каардынуючых органаў Садружнасці. 25 снежня Прэзідэнт СССР М. С. Гарбачоў склаў свае паўнамоцтвы.

Прычыны распаду СССР. Прычынамі спынення існавання СССР з’яўляюцца грубыя памылкі палітычнага кіраўніцтва краіны, унутраная барацьба за ўладу паміж М. С. Гарбачовым і Б. М. Ельцыным, рост нацыяналістычных настрояў і нежаданне асобных рэспублік падпарадкоўвацца цэнтру, непрадуманыя, а таму няўдалыя эканамічныя рэформы, а таксама непасрэдная зацікаўленасць заходніх дзяржаў у аслабленні і ліквідацыі Савецкага Саюза.

Распад СССР палітыкі сёння называюць буйнейшай геапалітычнай катастрофай XX ст. Яна прывяла да шматлікіх узброеных канфліктаў паміж былымі братэрскімі савецкімі рэспублікамі, кровапралітных грамадзянскіх войнаў, знішчэння цэлых галін прамысловасці і сельскай гаспадаркі, з’яўлення цэнавой эканомікі і арганізаванай злачыннасці, дэмаграфічных праблем і беднасці.

Наступствы распаду Савецкага Саюза пераадольваліся больш за дзесяцігоддзе.

Прыняцце Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь 15 сакавіка 1994 г. Важнейшым этапам станаўлення і далейшага развіцця дзяржавы з’яўляецца распрацоўка Канстытуцыі. **Канстытуцыя** — Асноўны Закон дзяржавы, які вызначае яе грамадскае і дзяржаўнае ўладкаванне, прынцыпы арганізацыі і дзейнасці органаў дзяржаўнай улады і кіравання, асноўныя правы і абавязкі грамадзян. У ліпені 1990 г. Вярхоўны Савет БССР стварыў Канстытуцыйную камісію для распрацоўкі праекта Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь. У яе склад увайшлі 61 дэпутат і 13 спецыялістаў у галіне права. Праект Канстытуцыі, па сутнасці, быў гатовы да сярэдзіны 1991 г. У працэсе падрыхтоўкі праекта Канстытуцыі было вывучана каля пяцісот атрыманых прапаноў і заўваг, з якіх больш за сотню ўлічылі.

Вызначце моцныя і слабыя бакі кожнай з двох мадэляў рэспубліканскай формы кіравання.

Характэрнай асаблівасцю працэсу станаўлення суверэннай Беларусі з’яўлялася тое, што незалежная дзяржава абвешчалася ў форме парламенцкай рэспублікі. У той жа час

з’явіліся новыя дзяржавы — прэзідэнцкія рэспублікі. У Вярхоўным Савеце, у Канстытуцыйнай камісіі і ў грамадстве разгарнулася дыскусія пра тое, якой мае быць беларуская дзяржава: парламенцкай рэспублікай альбо прэзідэнцкай?

Прынятая 15 сакавіка 1994 г. Вярхоўным Саветам Канстытуцыя ўвела ў рэспубліцы інстытут прэзідэнцтва. Прэзідэнт абвешчаўся кіраўніком дзяржавы і выканаўчай улады; яму прадастаўлялася права фарміравання ўрада, кантролю над асноўнымі дзяржаўнымі структурамі. Прэзідэнт павінен быў абірацца на пяць гадоў непасрэдна народам Рэспублікі Беларусь на аснове ўсеагульнага, свабоднага, роўнага і прамога выбарчага права пры тайным галасаванні. Разам з тым захоўваліся значныя правы Вярхоўнага Савета, у тым ліку права зацвярджэння ўрада, фарміравання саставу вышэйшых органаў судовай улады, манаполія на прыняцце дзяржаўных законаў. Уводзіўся новы вышэйшы орган судовай улады — Канстытуцыйны Суд, які фарміраваўся Вярхоўным Саветам.

Прэзідэнт Рэспублікі
Беларусь А. Р. Лукашэнка

Канстытуцыя прадугледжвала магчымасць правядзення рэферэнду-маў для вырашэння найбольш важных пытанняў дзяржаўнага і грамадскага жыцця.

А. Р. Лукашэнка — першы Прэзідэнт Рэспублікі Беларусь.

У адпаведнасці з Канстытуцыяй Рэспублікі Беларусь 23 чэрвеня 1994 г. адбыліся выбары Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь. Кандыдатамі на пост прэзідэнта былі вылучаны шэсць чалавек. Асноўнымі канкурэнтамі сталі прэм’ер-міністр В. Ф. Кебіч, які цалкам кантраляваў дзяржаўныя СМІ, абাপіраўся на дзяржаўны апарат і яго кадры, і дэпутат Вярхоўнага Савета А. Р. Лукашэнка. Яго пера-выбарчая праграма знайшла шырокую падтрымку сярод грамадзян. У ёй рабіўся акцэнт на пераадоленні эканамічнага крызісу, сацыяльнай справядлівасці, барацьбе з карупцыяй, павышэнні жыццёвага ўзроўню насельніцтва, аднаўленні на раўнапраўнай і ўзаемавыгаднай аснове сувязей з дзяржавамі, якія раней уваходзілі ў склад СССР, перш за ўсё з Расіяй і Украінай.

Пераможцам першага тура выбараў стаў А. Р. Лукашэнка, які набраў 45 % галасоў. В. Ф. Кебіча, хаця ён і выйшаў у другі тур, падтрымала толькі 17,4 % выбаршчыкаў. У наступным туры выбараў, які адбыўся 10 ліпеня 1994 г., каля 80 % выбаршчыкаў першым Прэзідэнтам Рэспублікі Беларусь абралі А. Р. Лукашэнку.

Дзяржаўны сцяг і Дзяржаўны герб Рэспублікі Беларусь, зацверджаныя па выніках рэспубліканскага рэферэндуму 1995 г.

Па ініцыятыве Прэзідэнта была вызначана новая арганізацыйная структура ўрада і сфарміраваны новы Савет Міністраў. У адпаведнасці з Канстытуцыяй быў сфарміраваны таксама новы орган дзяржаўнага кіравання — Адміністрацыя Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь, закліканая забяспечваць арганізацыйную, інфармацыйную, экспертна-аналітычную і прававую дзейнасць кіраўніка дзяржавы, узаемадзеянне Прэзідэнта з галінамі ўлады, грамадскімі і рэлігійнымі арганізацыямі і аб'яднаннямі, іншымі грамадска-палітычнымі інстытутамі, а таксама са сродкамі масавай інфармацыі, ажыццяўляць кантроль за выкананнем яго рашэнняў. Па Канстытуцыі Прэзідэнт узначаліў Савет бяспекі — міжведамасны орган, упаўнаважаны распрацоўваць узгодненыя меры падтрымання бяспекі дзяржавы.

Рэспубліканскі рэферэндум 14 мая 1995 г. і яго вынікі. У адпаведнасці з Канстытуцыяй Прэзідэнт з'яўляўся кіраўніком дзяржавы і выканаўчай улады. Вярхоўны Савет выконваў заканадаўчыя функцыі. Аднак у хуткім часе сталі праяўляцца закладзеныя ў Асноўным Законе Рэспублікі Беларусь палітычныя супярэчнасці. У Канстытуцыі 1994 г. не быў створаны механізм пераадолення

крызісных сітуацый, якія ўзніклі ва ўзаемаадносінах паміж выканаўчай і заканадаўчай уладамі. У грамадстве ўсё часцей гучала крытыка і выказвалася незадаволенасць працай Вярхоўнага Савета.

14 мая 1995 г. па ініцыятыве Прэзідэнта быў праведзены рэспубліканскі рэферэндум.

На рэферэндум выносіліся пытанні, якія выклікалі найбольш вострыя дыскусіі ў грамадстве: аб статусе рускай мовы, аб дзяржаўнай сімволіцы і аб эканамічнай інтэграцыі з Расіяй. Акрамя гэтых пытанняў на рэферэндум выносілася пытанне аб унясенні змен у Канстытуцыю, якія прадугледжвалі магчымасць датэрміновага спынення паўнамоцтваў Вярхоўнага Савета Прэзідэнтам у выпадках сістэматычнага альбо грубага парушэння Канстытуцыі. Па ўсіх чатырох пытаннях большасць грамадзян падтрымала пазіцыю Прэзідэнта.

1. Навукоўцы-гісторыкі выказваюць меркаванне, што «адмена арт. 6 Канстытуцыі СССР у лютым 1990 г. стала адной з прычын распаду СССР».

Ці існуе, па вашым меркаванні, сувязь паміж гэтымі гістарычнымі фактамі? Сваё меркаванне аргументуйце.

2. Як вы думаеце, чаму, нягледзячы на вынікі рэферэндуму па пытанні аб захаванні СССР, Савецкі Саюз спыніў сваё існаванне? Выкажыце сваё стаўленне да гэтай падзеі.
3. Як вы разумееце тэзіс: «Важнейшим этапом становлення і далейшага развіцця дзяржавы з'яўляецца распрацоўка Канстытуцыі»?
4. Складзіце палітычны партрэт першага Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь А. Р. Лукашэнкі.
5. Знайдзіце інфармацыю пра вынікі рэспубліканскага рэферэндуму 1995 г. Якімі фактарамі, па вашым меркаванні, яны маглі быць абумоўлены?

§ 7. Грамадска-палітычнае жыццё ў другой палове 90-х гг. XX ст. — пачатку XXI ст.

Назавіце асноўныя этапы атрымання незалежнасці Рэспублікай Беларусь.

Развіццё грамадска-палітычнай сістэмы Рэспублікі Беларусь. Фарміраванне галін дзяржаўнай улады. Канстытуцыя 1994 г. абвешчала Рэспубліку Беларусь унітарнай дэмакратычнай сацыяльнай прававой дзяржавай, якая валодае вяршэнствам і паўнатаю ўлады на сваёй тэрыторыі. У Канстытуцыі абвешчалася, што дэмакратычны лад у дзяржаве грунтуецца на прынцыпе падзелу ўлад на заканадаўчую, выканаўчую і судовую.

Па Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь 1994 г. вышэйшым прадстаўнічым пастаянна дзеючым і адзіным заканадаўчым органам дзяржаўнай улады з'яўляўся Вярхоўны Савет Рэспублікі Беларусь.

§ 7-1

§ 7-2

Паўнамоцтвы Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь па Канстытуцыі 1994 г.:

- прыняцце і змяненне Канстытуцыі;
- прызначэнне рэферэндумаў і выбараў дэпутатаў Вярхоўнага Савета і мясцовых Саветаў дэпутатаў; выбараў Прэзідэнта;
- абранне вышэйшых судов Рэспублікі, Генпракурора, Старшыні і Савета Кантрольнай палаты Беларусі, Старшыні і Праўлення Нацыянальнага банка Беларусі;
- роспуск мясцовых Саветаў;
- вызначэнне асноўных кірункаў унутранай і знешняй палітыкі;
- вызначэнне ваеннай дактрыны Беларусі, а таксама абяўленне вайны і заключэнне міру;
- права адхілення Прэзідэнта ад пасады ў выпадку парушэння ім Канстытуцыі і інш.

Увядзенне ў краіне інстытута прэзідэнцтва істотна змяняла характар і структуру выканаўчай улады.

Паўнамоцтвы Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь па Канстытуцыі 1994 г.:

- з'яўляецца Галоўнакамандуючым Узброенымі Сіламі Рэспублікі Беларусь;
- ажыццяўляе кіраванне сістэмай органаў выканаўчай улады, забяспечвае іх узаемадзеянне з прадстаўнічымі органамі;
- стварае і ліквідуе міністэрствы, дзяржаўныя камітэты і іншыя цэнтральныя органы кіравання Рэспублікі Беларусь;
- прадстаўляе Вярхоўнаму Савету кандыдатуры для абрання на пасады старшын Канстытуцыйнага, Вярхоўнага, Вышэйшага Гаспадарчага суду, старшыню кіраўніцтва Нацыянальнага банка;
- прадстаўляе дзяржаву ў стасунках з іншымі краінамі і міжнароднымі арганізацыямі;
- вядзе перамовы і падпісвае міжнародныя пагадненні;
- падпісвае законы і інш.

Для рэалізацыі паўнамоцтваў выканаўчай улады пры Прэзідэнце Рэспублікі Беларусь ствараўся Кабінет Міністраў Рэспублікі Беларусь — урад, члены якога назначаліся і вызваліліся ад займанай пасады Прэзідэнтам. У той жа час Прэзідэнт не меў права распусцаць парламент.

Рэспубліканскі рэферэндум 24 лістапада 1996 г. і яго вынікі.

Канстытуцыя 1994 г., выбары новага складу Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь 13-га склікання, рэспубліканскі рэферэндум 1995 г. не змаглі вырашыць супярэчнасці. Лідары апазіцыйных фракцый у парламенце ўступілі ў канфрантацыю з Прэзідэнтам. Большасць насельніцтва выказвала давер Прэзідэнту. Ступень даверу да Вярхоўнага Савета была нашмат ніжэйшай. Парламент у значнай ступені аказаўся недзеяздольным. Яго рашэнні не ўмацоўвалі сацыяльна-палітычную стабільнасць грамадства, а, наадварот, узмацнялі канфрантацыю ў краіне.

У такой сітуацыі Прэзідэнт А. Р. Лукашэнка выступіў з ініцыятывай правядзення рэферэндуму па шэрагу пытанняў грамадска-палітычнага жыцця краіны і па ўнясенні змен у дзеючую Канстытуцыю. У ліпені 1996 г. у друку быў апублікаваны праект Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь 1994 г. са зменамі

Параўнайце паўнамоцтвы Прэзідэнта па Канстытуцыі 1994 г. з прапанаванымі зменамі, якія выносіліся на рэспубліканскі рэферэндум.

і дапаўненнямі, якія прапанаваў Прэзідэнт краіны. У праекце значна пашыралася кола паўнамоцтваў Прэзідэнта: ён атрымліваў права назначаць усіх вышэйшых службовых асоб, фарміраваць урад, падпісваць

законы і выдаваць дэкрэты, якія маюць моц закону. Таксама Прэзідэнт атрымліваў права распусцаць парламент.

У кастрычніку 1996 г. у Мінску прайшоў I Усебеларускі народны сход. Удзельнікі форуму абмеркавалі змены і дапаўненні ў Канстытуцыю, прапанаваныя Прэзідэнтам.

На ўсенароднае галасаванне — рэферэндум — былі вынесены чатыры пытанні: аб унясенні змен і дапаўненняў у Канстытуцыю; аб увядзенні свабоднай без абмежаванняў куплі-продажы зямель сельскагаспадарчага прызначэння; аб пераносе Дня незалежнасці на 3 ліпеня; аб адмене смяротнага пакарання. У сваю чаргу Вярхоўны Савет прапанаваў свае 3 пытанні: аб пракце новай рэдакцыі Канстытуцыі 1994 г.; аб фінансаванні ўсіх органаў улады толькі з дзяржаўнага бюджэту і галосна; аб прамых выбарах кіраўніцтва мясцовых выканаўчых органаў улады.

Вынікі рэферэндуму 24 лістапада 1996 г. паказалі, што асноўная маса грамадзян Беларусі падтрымала Прэзідэнта па ўсіх пытаннях. Канстытуцыйны крызіс быў вырашаны дэмакратычным шляхам — волевыяўленнем народа.

Галоўным вынікам рэферэндуму стала прыняцце новай рэдакцыі Канстытуцыі. У адпаведнасці з ёй Беларусь становілася прэзідэнцкай рэспублікай з шырокімі паўнамоцтвамі кіраўніка дзяржавы.

Працэс фарміравання Рэспублікі Беларусь як дэмакратычнай сацыяльнай прававой дзяржавы. Пасля рэферэндуму 24 лістапада 1996 г. пачаўся новы этап у развіцці палітычнай сістэмы Рэспублікі Беларусь. У краіне зацвердзілася новая мадэль дзяржаўнага кіравання, у якой Прэзідэнту адводзілася вядучая роля. Гэта дазваляла палепшыць узаемадзеянне дзяржаўных органаў улады пры дакладным вызначэнні іх функцый, умацніць адказнасць усіх службовых асоб, павысіць якасць працы ўсяго дзяржаўнага апарату, аператыўна вырашаць пытанні ўнутранай і знешняй палітыкі.

У адпаведнасці з новай рэдакцыяй Канстытуцыі аднапалатны Вярхоўны Савет замяняўся двухпалатным Нацыянальным сходам, які складаўся з Палаты прадстаўнікоў і Савета Рэспублікі. Тэрмін паўнамоцтваў парламента складаў чатыры гады.

I Усебеларускі народны сход.
Кастрычнік 1996 г.

Пасяджэнне Палаты прадстаўнікоў Нацыянальнага сходу Рэспублікі Беларусь

Прэзідэнт са згоды Палаты прадстаўнікоў мог назначаць прэм'ер-міністра і яго намеснікаў, вызначаць структуру ўрада, прымаць рашэнне аб адстаўцы ўрада, назначаць кіраўнікоў выканаўчай улады на месцах.

Выбары Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь. Рэспубліканскі рэферэндум 17 кастрычніка 2004 г. і яго вынікі. У маі 2001 г. адбыўся II Усебеларускі народны сход. На ім была прынята праграма развіцця краіны на 2001—2005 гг. Прэзідэнцкая выбарчая кампанія ў 2001 г. праходзіла пад лозунгам «За моцную і квітнеючую Беларусь». У выбарах 9 верасня 2001 г. прынялі ўдзел 83,8 % выбаршчыкаў. Перадвыбарчая праграма Прэзідэнта знайшла водгук у большай часткі народа. За А. Р. Лукашэнку прагаласавалі 75,6 % выбаршчыкаў. Ён быў перавыбраны на другі прэзідэнцкі тэрмін.

Прэзідэнт А. Р. Лукашэнка ініцыяваў правядзенне рэспубліканскага рэферэндуму па пытанні аб магчымасці яго ўдзелу ў чарговых прэзідэнцкіх выбарах. На рэспубліканскім рэферэндуме, які прайшоў 17 кастрычніка 2004 г., было знятае абмежаванне на магчымасць быць абраным Прэзідэнтам краіны не больш за два тэрміны запар.

Перад чарговымі прэзідэнцкімі выбарамі ў сакавіку 2006 г. адбыўся III Усебеларускі народны сход. На ім было адзначана, што краіна выканала важнейшыя паказчыкі Праграмы сацыяльна-эканамічнага развіцця рэспублікі на 2001—2005 гг. Усё, што прымалася на II Усебеларускім народным сходзе, было

рэалізавана і ажыццёўлена. III Усебеларускі народны сход прыняў Праграму сацыяльна-эканамічнага развіцця Рэспублікі Беларусь на 2006—2010 гг. пад дэвізам «Дзяржава для народа».

Абмяркуйце, якая роля выбараў і рэферэндумаў у працэсе фарміравання Рэспублікі Беларусь як дэмакратычнай, сацыяльнай, прававой дзяржавы.

Плакаты з серыі
«Беларусь — дзяржава
для народа»

Якія кірункі сацыяльнай і эканамічнай палітыкі Рэспублікі Беларусь адлюстраваны на плакатах?

Чарговыя выбары кіраўніка дзяржавы прайшлі ў Беларусі 19 сакавіка 2006 г. Удзел у іх прынялі 92,9 % выбаршчыкаў. Прэзідэнтам быў абраны А. Р. Лукашэнка. За яго прагаласавалі 83 % выбаршчыкаў.

У пачатку снежня 2010 г. у Мінску адбыўся IV Усебеларускі народны сход. На ім былі разгледжаны вынікі рэалізацыі Праграмы сацыяльна-эканамічнага развіцця Рэспублікі Беларусь на 2006—2010 гг. і асноўныя палажэнні Праграмы сацыяльна-эканамічнага развіцця Рэспублікі Беларусь на 2011—2015 гг. Было адзначана, што, нягледзячы на негатыўны ўплыў сусветнага фінансава-эканамічнага крызісу, у краіне ўдалося забяспечыць рост нацыянальнай эканомікі, павышэнне ўзроўню і якасці жыцця людзей.

19 снежня 2010 г. прайшлі чарговыя прэзідэнцкія выбары. У ходзе выбарчай кампаніі А. Р. Лукашэнка быў абраны на чарговы тэрмін. 79,6 % выбаршчыкаў аддалі за яго свае галасы.

Пятыя прэзідэнцкія выбары ў Рэспубліцы Беларусь прайшлі 11 кастрычніка 2015 г. Запрашэнне сачыць за ходам беларускай выбарчай кампаніі атрымалі Сусветная асацыяцыя арганізатараў выбараў, кіраўнікі цэнтрвыбаркамаў іншых краін, замежныя палітыкі і грамадскія дзеячы. Упершыню ў асноўны дзень галасавання, 11 кастрычніка, супрацоўнікамі сацыялагічных службаў праводзіліся экзітполы — апытанні грамадзян на выхадзе з выбарчых участкаў. Усяго за дзеючага Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь прагаласавалі 83,5 % выбаршчыкаў.

У канцы чэрвеня 2016 г. у Мінску адбыўся V Усебеларускі народны сход. У рэзалюцыі сходу адзначалася, што рэалізацыя Праграмы сацыяльна-эканамічнага развіцця Рэспублікі Беларусь на 2011—2015 гг. забяспечыла захаванне палітычнай стабільнасці, устойлівасці эканомікі і сацыяльнай абароны насельніцтва ў краіне.

Шостыя прэзідэнцкія выбары ў краіне прайшлі 9 жніўня 2020 г. З пяці кандыдатаў, па звестках Цэнтральнай выбарчай камісіі, дзеючы Прэзідэнт атрымаў падтрымку 80,1 % выбаршчыкаў.

VI Усебеларускі народны сход прайшоў 11—12 лютага 2021 г. пад лозунгам «Адзінства. Развіццё. Незалежнасць». Адною з тэм сходу стала анансаванне змены Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь, папраўкі ў якую будуць вынесеныя на рэспубліканскі рэферэндум у 2022 г.

Усебеларускі народны сход — асаблівая форма народаўладдзя, якая дазваляе грамадзянам Беларусі больш шырока рэалізоўваць права ўдзелу ў справах дзяржавы. Ва ўсенародным форуме ўдзельнічаюць прадстаўнікі ўсіх рэгіёнаў рэспублікі. На ім падводзяцца вынікі і вызначаецца стратэгія сацыяльна-эканамічнага развіцця Беларусі на чарговы перыяд.

Палітычныя партыі і грамадскія аб'яднанні. Палітычныя партыі і грамадскія аб'яднанні з'яўляюцца элементам палітычнай сістэмы грамадства. У Канстытуцыі 1994 г. упершыню ў нашай краіне быў замацаваны прынцып палітычнага плюралізму.

Закон аб палітычных партыях, прыняты 5 кастрычніка 1994 г., вызначаў прынцыпы партыйнага будаўніцтва. У прыватнасці, гаварылася аб забароне дзейнасці палітычных партый на прадпрыемствах і ва ўстановах; аб неабходнасці іх дзяржаўнай рэгістрацыі; аб наяўнасці ў іх складзе не менш як 500 чалавек і інш.

У 1994 г. у Беларусі налічвалася 34 палітычныя партыі. Найбольш буйнымі з іх былі: Партыя камуністаў Беларусі — 25 тыс. чалавек, Аграрная партыя Беларусі — 12 тыс. чалавек, Беларуская сялянская партыя — каля 10 тыс. чалавек, Ліберальна-дэмакратычная партыя — 6 тыс. чалавек, Партыя Беларускага Народнага Фронту — 6 тыс. чалавек і інш. Аднак, нягледзячы на значную колькасць палітычных партый у краіне, іх уплыў на шырокія слаі грамадства быў невялікі.

Акрамя палітычных партый у краіне дзейнічаюць грамадскія аб'яднанні. Гэта саюзы прадпрымальнікаў, саюзы спажывцоў, культурныя і нацыянальныя таварыствы і інш. Адрознай рысай іх дзейнасці з'яўляецца тое, што яны выражаюць запыты і інтарэсы грамадзян, не звязаныя з палітычнай сферай, і не пераследуюць камерцыйныя мэты.

Па стане на 2019 г. у Рэспубліцы Беларусь зарэгістравана каля 3 тыс. грамадскіх аб'яднанняў. Буйнейшымі грамадскімі аб'яднаннямі з'яўляюцца Федэрацыя прафсаюзаў Беларусі, «Белая Русь», Беларускі рэспубліканскі саюз моладзі.

Дэлегацыя 44-га пазачарговага з'езда БРСМ.
12 жніўня 2021 г.

Палітычныя партыі ўдзельнічаюць у грамадска-палітычным жыцці краіны, большасць з іх у час выбарчых кампаній ствараюць выбарчыя блокі і аб'яднанні. Пры гэтым рэйтынг палітычных партый сярод выбаршчыкаў застаецца невысокім. Пераважная большасць грамадзян не знаёмыя з іх праграмамі і ў цэлым не цікавяцца іх дзейнасцю альбо не падзяляюць іх палітычныя погляды.

Па стане на 2021 г. у Беларусі зарэгістравана 15 палітычных партый.

1. Ахарактарызуеце два этапы ў станаўленні і развіцці палітычнай сістэмы Рэспублікі Беларусь.

2. Растлумачце, з якімі цяжкасцямі ў фарміраванні заканадаўчай і выканаўчай галін улады сутыкнулася суверэнная беларуская дзяржава. Якімі шляхамі яны былі пераадолены?
3. Як у Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь рэалізаваны прынцыпы дэмакратычнай сацыяльнай прававой дзяржавы?

Наш
край

Абагульненне па раздзеле «Грамадска-палітычнае жыццё ў Беларусі. Развіццё беларускай дзяржаўнасці»

Абагульненне
па раздзеле I

Працуем з вучэбным тэкстам

1. Выкарыстоўваючы тэкст параграфу 6—7, складзіце тэзісны план «Канстытуцыйны лад Рэспублікі Беларусь». Пры неабходнасці звярніцеся да тэксту Канстытуцыі. Вызначце палажэнні, якія вы лічыце самымі важнымі. Растлумачце сваю пазіцыю.

2. Выкарыстоўваючы тэкст раздзела I вучэбнага дапаможніка, параўнайце савецкую грамадска-палітычную сістэму, якая існавала ў БССР, і сучасную грамадска-палітычную сістэму Рэспублікі Беларусь па самастойна выбраных крытэрыях. Зрабіце вывады аб адрозненнях.

Працуем з паняццямі

1. Размяркуйце паняцці па перыядах: *аднапартыйная палітычная сістэма, Белацэжскія пагадненні, разбор шляхты, культ асобы, філарэты, аграрнае пытанне, рэферэндум, нацыянальнае пытанне, народнікі, Дзяржаўная дума, пытанне аб міры, палітычныя рэпрэсіі, шматпартыйная палітычная сістэма, філаматы, рэабілітацыя, «развіты сацыялізм», альтэрнатыўныя выбары, мяжа яўрэйскай аселасці, камсамол.*

Канец XVIII — першая палова XIX ст.

Другая палова XIX — пачатак XX ст.

1917 г. — першая палова 1980-х гг.

Другая палова 1980-х — пачатак 1990-х гг.

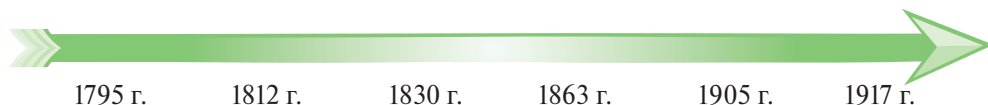
Дайце абазначэнні паняццям.

Якія паняцці, на ваш погляд, неабходна дадаць, каб найбольш поўна адлюстравалі грамадска-палітычнае жыццё ў Беларусі ў прыведзеныя перыяды?

2. Падбярыце словы-сінонімы, якія раскрываюць сутнасць наступных гістарычных паняццяў: *маніфест, аўтаномія, рэферэндум*. Апішыце гістарычныя падзеі, у сувязі з якімі гэтыя паняцці ўжываюцца пры вывучэнні гісторыі Беларусі.

Сістэматызуем веды

1. Складзіце расповед аб асноўных падзеях гісторыі беларускіх зямель, абпіраючыся на зададзеную стужку часу.

Прапануйце сваю стужку часу па гісторыі грамадска-палітычнага жыцця БССР.

2. Дапоўніце табліцу «Канстытуцыі БССР». Растлумачце, якімі зменамі ў грамадскім і палітычным жыцці краіны была выклікана неабходнасць прыняцця новых канстытуцый у кожны з указаных перыядаў. Пра што сведчыць той факт, што канстытуцыі савецкіх рэспублік выходзілі пасля прыняцця канстытуцый СССР?

№	Год прыняцця	Асноўныя палажэнні
I		Абвяшчала стварэнне Сацыялістычнай Савецкай Рэспублікі Беларусі
II	1927 г.	
III	1937 г.	
IV		

3. Вылучыце ключавыя падзеі ў працэсе станаўлення суверэнітэту Рэспублікі Беларусь. Свой выбар аргументуйце.

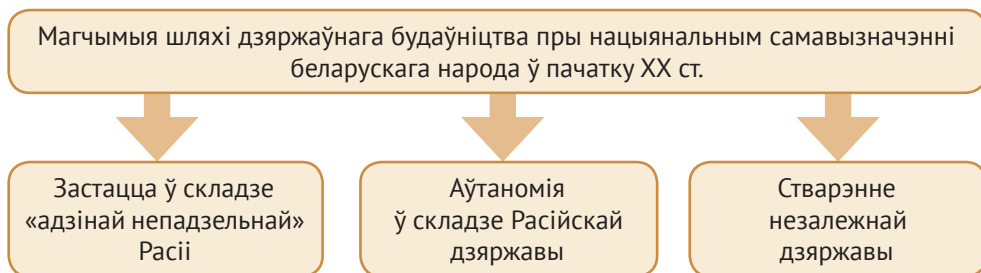
Аналізуем і разважаем

1. Растлумачце мэты і наступствы ўрадавай палітыкі Расійскай імперыі ў дачыненні да наступных нацыянальных і канфесійных груп насельніцтва беларускіх зямель пасля падзелаў Рэчы Паспалітай:

- а) шляхта;
- б) сяляне;
- в) яўрэйскае насельніцтва іўдзейскага веравызнання.

Якую (якія) з вышэйпералічаных груп змены закранулі ў найбольшай ступені і чаму? Пацвердзіце свае адказы гістарычнымі фактамі.

2. У пачатку XX ст. для беларусаў паўстала пытанне нацыянальнага дзяржаўнага самавызначэння. Прааналізуйце магчымыя шляхі яго вырашэння.

Якіх пазіцый па нацыянальным пытанні прытрымліваліся розныя палітычныя партыі, прадстаўнікі сацыяльных слаёў Беларусі таго часу? Абапіраючыся на засвоеныя веды, вылучыце шлях, які па факце быў рэалізаваны, апішыце гістарычныя ўмовы гэтага падзеі.

Параўноўваем

Запоўніце параўнальную табліцу «Беларускія землі ў час рэвалюцыйнага пачатку XX ст.».

Рэвалюцыя	Задачы, якія стаялі перад рэвалюцыяй	Асноўныя падзеі ў Расіі	Асаблівасці рэвалюцыі на тэрыторыі Беларусі
Рэвалюцыя 1905–1907 гг.			
Лютаская рэвалюцыя 1917 г.			
Кастрычніцкая рэвалюцыя 1917 г.			
Вывад:			

Фармулюем тэзісы

Сфармулюйце тэзісы па адной з наступных тэм (на выбар):

- паўстанні 1830–1831 і 1863–1864 гг. на тэрыторыі Беларусі;
- палітычныя партыі і палітычная барацьба ў Беларусі ў пачатку XX ст.;
- прычыны і гістарычныя ўмовы распаду СССР.

Выяўляем прычынна-выніковыя сувязі

- а) Паўстанне 1863—1864 гг. → адсутнасць земстваў ва ўсходняй частцы Беларусі да 1911 г.;
- б) палітыка перабудовы → распад СССР.

Творчае заданне

«Сямейны альбом»

Для ўрока па тэме «Наш край» пачніце стварэнне «Сямейнага альбома», у якім будзе адлюстравана гісторыя вашай сям’і, прадстаўленая ў здымках баявых дзеянняў у ходзе войнаў і ўзброеных канфліктаў, заключэнне шлюбу і выхаванне дзяцей, працоўная дзейнасць, святкаванне дзяржаўных і сямейных свят, адпачынак і інш. Пры неабходнасці падбярыце адпаведныя дакументы, зрабіце неабходныя каментарыі да іх.

Прыкладныя тэмы даследчых і праектных работ

Вынікі грамадска-палітычных рэформ і рэвалюцыйных падзей для развіцця Беларусі.

Сімвалы і месцы памяці беларускага народа, звязаныя са станаўленнем і развіццём беларускай нацыянальнай дзяржаўнасці.

Рэкамендуем наведаць музеі

Мінск: Нацыянальны гістарычны музей Рэспублікі Беларусь.

Музей сучаснай беларускай дзяржаўнасці.

Дом-музей І з’езда РСДРП.

РАЗДЗЕЛ II

САЦЫЯЛЬНА-ЭКАНАМІЧНАЕ РАЗВІЦЦЁ БЕЛАРУСІ

Канкрэтызаваць значэнне паняццяў:

аграрнае пытанне, індустрыялізацыя, калектывізацыя сельскай гаспадаркі, новая эканамічная палітыка, палітыка «ваеннага камунізму», «прускі» шлях развіцця капіталізму ў сельскай гаспадарцы, «амерыканскі» шлях развіцця капіталізму ў сельскай гаспадарцы, сацыяльна арыентаваная эканоміка, экстэнсіўны шлях развіцця эканомікі, інтэнсіўны шлях развіцця эканомікі, мануфактура, фабрыка.

Характарызаваць:

асноўныя этапы і асаблівасці вырашэння аграрнага пытання ў Беларусі; шляхі, сродкі мадэрнізацыі пры пераходзе ад аграрна-рамеснага да індустрыяльнага грамадства ў Беларусі; сутнасць беларускай мадэлі сацыяльна-эканамічнага развіцця.

Ацэньваць:

вынікі эканамічных рэформ для развіцця Беларусі.

Выкарыстоўваць веды:

для аб'ектыўнай ацэнкі інфармацыі аб сацыяльна-эканамічным развіцці Беларусі, прадстаўленай у сродках масавай інфармацыі; для тлумачэння гістарычнага кантэксту пры чытанні мастацкай літаратуры, праглядазе ігравых і дакументальных фільмаў, наведванні музеяў і г. д.

Асноўныя падзеі сацыяльна-эканамічнага развіцця Беларусі ў XIX – пачатку XXI ст.	
Дата	Падзея
1840–1857 гг.	Правядзенне рэформ П. Д. Кісялёва ў дзяржаўнай вёсцы
1844–1857 гг.	Правядзенне інвентарнай рэформы ў памешчыцкай вёсцы
1861 г.	Адмена прыгоннага права
1870-я гг.	Пачатак шырокага будаўніцтва чыгунак на тэрыторыі Беларусі
Канец 1890-х гг.	Завяршэнне прамысловай рэвалюцыі ў Беларусі
Пачатак XX ст.	Стварэнне ў Беларусі манапалістычных аб'яднанняў
1906 г.	Пачатак сталыпінскай аграрнай рэформы
1911 г.	Увядзенне земстваў у Віцебскай, Магілёўскай і Мінскай губернях
1918–1921 гг.	Ажыццёўленне палітыкі «ваеннага камунізму» ў Савецкай Расіі
1921 г.	Пераход да новай эканамічнай палітыкі (нэпа)
1925 г.	Пачатак індустрыялізацыі ў БССР
1927 г.	Пачатак калектывізацыі ў БССР
1965 г.	Эканамічная рэформа ў СССР. Рэформа ў сельскай гаспадарцы (меліярацыя, хімізацыя, механізацыя, электрыфікацыя)
1982 г.	Прыняцце Харчовай праграмы
1986 г.	Аварыя на Чарнобыльскай АЭС
1985–1991 гг.	Палітыка перабудовы ў СССР. Спробы пераходу да інтэнсіўнага шляху развіцця эканомікі
2014 г.	Дагавор аб Еўразійскім эканамічным саюзе паміж Рэспублікай Беларусь, Расійскай Федэрацыяй і Рэспублікай Казахстан
1997, 2004, 2017 гг.	Зацвярджэнне Нацыянальнай стратэгіі ўстойлівага развіцця
2021 г.	Запуск Беларускай атамнай станцыі

Вылучыце ў табліцы падзеі, якія сведчаць аб супадзенні працэсаў эканамічнага развіцця ў гісторыі Беларусі і сусветнай гісторыі.

§ 8-1

§ 8-2

§ 8-3

§ 8. Выращэнне аграрнага пытання ў XIX — пачатку XX ст.

1. Кому належала зямля ў Беларусі ў пачатку XIX ст.?
2. Хто на ёй працаваў?
3. Якімі былі ўмовы карыстання зямлёй для сялян?

Крызіс памешчыцкай гаспадаркі. У канцы XVIII — першай палове XIX ст. на беларускіх землях паступова фарміраваліся новыя капіталістычныя адносіны, а прыгонная сістэма гаспадарання перажывала крызіс. Дамінуючым сектарам эканомікі з’яўлялася сельская гаспадарка, але яе развіццё тармазілася перажыткамі, якія ўсё яшчэ захоўваліся: буйным памешчыцкім землеўладаннем, малазямеллем сялян, непрадукцыйнай працай прыгонных сялян. Да 1861 г. у руках памешчыкаў заставалася да 40 % усёй зямлі, працягвалі існаваць буйныя магнацкія латыфундыі. Так, ва ўласнасці Радзівілаў, Вітгенштэйнаў і іншых магнатаў знаходзіліся сотні тысяч дзесяцін зямлі і дзясяткі тысяч прыгонных сялян.

Капіталізм праяўляўся ў росце таварнасці сельскай гаспадаркі, развіцці ўнутранага і знешняга рынку. Асобныя памешчыкі ў сваіх маёнтках пачалі ўкараняць прагрэсіўныя метады выдзення сельскай гаспадаркі. З-за мяжы запрашаліся аграномы, выпісваліся сельскагаспадарчая тэхніка, сартавое збожжа і пародзістая буйная рагатая жывёла. Памешчыкі сталі выкарыстоўваць працу наёмных рабочых. Пасевы збожжавых замяняліся тэхнічнымі культурамі (бульба, буракі, лён).

Пачынаючы з першай трэці XIX ст. бульба ў Беларусі заняла адно з найбольш важных месцаў сярод сельскагаспадарчых культур. Як тэхнічная сыравіна для вінакурства яна прыносіла вялікія даходы памешчыкам. Дзесяціна, засаджаная

бульбай, пры перапрацоўцы ўраджаю з яе на спірт давала прыкладна ў 4 разы больш даходу, чым тая ж дзесяціна, засеяная жытам. Што датычыцца сялян, то для іх бульба стала літаральна «другім хлебам», неаднойчы ратууючы іх ад галоднай смерці ў неўрадажныя гады.

Ацалелы будынак вінакурнага завода Яўгена і Аляксандра Любанскіх у Лошыцкім парку

Збор нядоімак. 1870 г.
Мастак В. Пукіраў

У Беларусі развіваліся вытворчасць цукровых буракоў і мяса-малочная жывёлагадоўля. Значная ўвага стала надавацца авечкагадоўлі. Воўна пастаўлялася на мясцовыя суконныя фабрыкі, а таксама вывозілася ў Польшчу.

Павялічваюся продаж сельскагаспадарчых прадуктаў у прамысловыя губерні Расіі і за мяжу. Гэтаму садзейнічала разгалінаваная рачная сістэма. У асноўным прадаваліся жыта, ячмень, авёс, гарох, бульба.

Але, нягледзячы на прыведзеныя прыклады, большасць памешчыкаў захоўвалі традыцыйныя спосабы вядзення гаспадаркі, імкнуліся павялічыць свае даходы за кошт узмацнення эксплуатацыі сялян. Найбольш распаўсюджанай формай павіннасці заставалася паншчына.

У сярэдзіне XIX ст. як на памешчыцкіх, так і на сялянскіх палях назіралася зніжэнне ўраджайнасці. Агратэхнічны ўзровень сялянскага земляробства ва ўмовах панавання паншчыннай гаспадаркі быў нізкім. Ураджайнасць на сялянскіх землях складала «сам-два» — «сам-тры».

«Сам» — старая і даволі дакладная сялянская ацэнка ўраджайнасці сельскагаспадарчых культур. У колькі разоў сабраў больш, чым пасеяў, такі і «сам». Напрыклад, для бульбы сярэднемінімальны ўраджай — «сам-шэсць»: вядро пасадзіў — шэсць вядзёр выкапаў. Ураджай, вышэйшы за гэтую норму, лічыцца добрым, ніжэйшы за «сам-шэсць» — лічыцца, што бульба не ўрадзіла.

У першай палове XIX ст. эканамічнае становішча сялянскіх гаспадарак пагоршылася. Адсутнасць асабістай свабоды і саслоўная няроўнасць рэзка абмяжоўвалі эканамічныя магчымасці селяніна. Звычайнай з'явай былі неўраджай. Галечка, голад літаральна пераследавалі многія гаспадаркі. Нядоімкі сялян у беларускіх губернях узраслі ў 1,5–2 разы. Нядоімкі падлягалі абавязковаму спагнанню.

Растлумачце прычынна-выніковую сувязь паміж заняпадам сялянскай гаспадаркі крызісам памешчыцкай гаспадаркі.

Складзіце схему «Прыкметы крызісу ў сельскай гаспадарцы Беларусі ў першай палове XIX ст.».

Заняпад сялянскай гаспадаркі абумовіў крызіс памешчыцкай. Пра крызіс такой сістэмы гаспадарання сведчылі рост запазычанасці памешчыкаў, павелічэнне колькасці закладзеных маёнткаў, прададзеных з публічных таргоў за нявыплату даўгоў.

Пацвярджэннем крызісу феадальна-прыгоннай сістэмы стала таксама нарастанне сялянскага руху.

Барацьба сялян прымала розныя формы: скаргі, адмова ад выканання павіннасцей, уцёкі, супраціўленне паліцыі і войскам, нават забойства памешчыкаў і іх служачых.

Рэформы дзяржаўнай і памешчыцкай вёскі ў другой чвэрці XIX ст.

Дзяржава імкнулася захаваць існуючыя прыгонніцкія парадкі. Аднак узростанне колькасці сялянскіх хваляванняў прымусіла ўрад пайсці на шэраг саступак. Мэтай рэформ у аграрным сектары было імкненне ўлад захаваць сістэму феадальнага землеўладання, узяць прыбытковасць дзяржаўнай і памешчыцкай вёскі.

Кіраваў распрацоўкай рэформ граф П. Д. Кісялёў — кіраўнік Міністэрства дзяржаўных маёмасцей, прыхільнік абмежавання прыгоннага права.

Рэформы ў дзяржаўнай і памешчыцкай вёсках у другой чвэрці XIX ст.

Назва рэформы	Асноўныя мерапрыемствы рэформы
Рэформа ў дзяржаўнай вёсцы 1840–1857 гг.	• правядзенне «люстрацыі» (перапісу) дзяржаўнай маёмасці; • вызначэнне памераў павіннасцей дзяржаўных сялян; • спыненне здачы дзяржаўных сялян у арэнду; абмежаванне правоў арандатараў дзяржаўных маёнткаў (не маглі судзіць сялян, павышаць павіннасці); • ліквідацыя фальваркаў; • паступовы перавод сялян на грашовы аброк (чынш), надзяленне зямлёй і жывёлай; увядзенне палітыкі «апякунства» ў дачыненні да саміх сялян
Інвентарная рэформа ў памешчыцкай вёсцы 1844–1857 гг.	• увядзенне абавязковых інвентароў — документаў, якія ўключалі апісанне памераў сялянскіх надзелаў і павіннасцей; • стварэнне дваранскіх інвентарных камітэтаў

У адрозненне ад дзяржаўных сялян, пераведзеных на грашовы аброк, памешчыцкія сяляне працягвалі выконваць многія ранейшыя павіннасці: паншчыну, згоны, рамонт дарог і мастоў, плацілі даніну. Нягледзячы на некаторае пляпшэнне становішча сялянства, сельская гаспадарка заставалася ў крызісе з-за захавання прыгоннага права.

Асаблівасці і вынікі ажыццяўлення аграрнай рэформы 1861 г. у беларускіх губернях. Адмена прыгоннага права ў 1861 г. была праведзена ў інтарэсах дзяржавы з улікам інтарэсаў памешчыкаў.

Рэформа 19 лютага 1861 г. прадугледжвала прадастаўленне сялянам асабістай свабоды і права выкупіць зямельны надзел. Памеры зямельных надзелаў для выкупу ўстанаўліваліся для кожнай мясцовасці.

Адмена прыгоннага права ў беларускіх губернях вызначалася двума «Мясцовымі палажэннямі».

Адно палажэнне дзейнічала для Магілёўскай губерні і васьмі паветаў Віцебскай, дзе было шырока распаўсюджана абшчыннае землекарыстанне, пры якім зямля належыць усёй абшчыне, а асобныя яе члены мелі права толькі на карыстанне зямлёй. Пры складанні статутных грамат (спецыяльных дакументаў, якімі рэгуляваліся пазямельныя адносіны паміж памешчыкамі і сялянамі) устанаўліваліся вышэйшыя і ніжэйшыя нормы зямельных надзелаў. Яны вагаліся ад 4—5,5 да 1—2 дзесяцін на душу мужчынскага полу (дзесяціна — 1,09 га). Аднак калі ў селяніна да рэформы зямлі было больш, чым прадугледжвалася вышэйшай нормай, то маглі быць зроблены «адрэзкі» ад сялянскіх надзелаў на карысць памешчыкаў. Апошнія пры падзеле зямлі звычайна выбіралі сабе самую ўрадлівую, што прывяло да цераспалосіцы (змешвання, чаргавання) панскіх і сялянскіх надзелаў. Цераспалосіца стрымлівала ўвядзенне рацыянальнай сістэмы земляробства, перашкаджала інтэнсіфікацыі сельскай гаспадаркі.

Другое палажэнне дзейнічала для Віленскай, Гродзенскай, Ковенскай, Мінскай губерняў і часткі Віцебскай, дзе існавала падворнае землекарыстанне сялян. Зямля была замацавана за кожным дваром, а не за абшчынай, як гэта было на ўсходзе Беларусі. У гэтых губернях «адрэзкі» дапускаліся ў тых выпадках, калі ў памешчыка заставалася менш за 1/3 ад усёй землі, сялянскі надзел не дазвалялася змяншаць больш чым на 1/6 частку.

Чытанне Палажэння 19 лютага 1861 г.

Мастак Р. Мясцадаў

Правілы выкупу надзелаў сялянамі былі аднолькавымі для ўсіх губерняў Расійскай імперыі. Памер выкупной сумы вызначаўся такім чынам, каб памешчык, паклаўшы яе ў банк пад 6 % гадавых, мог атрымліваць штогод прыбытак, роўны гадавому чыншу, які ён меў да правядзення рэформы. 20 % выкупной сумы сяляне павінны былі заплаціць самі непасрэдна памешчыку. Прыкладна 80 % кошту сялянскага зямельнага надзела памешчыкі атрымлівалі ад дзяржавы. У выніку такой аперацыі сяляне становіліся даўжнікамі дзяржавы і абавязаны былі на працягу 49 гадоў не толькі вярнуць свой доўг ураду, але і выплачваць яшчэ штогод 6 %. Да выкупу зямельнага надзела селянін лічыўся часоваабавязаным, плаціў аброк і адпрацоўваў паншчыну.

Рэалізацыя аграрнай рэформы 1861 г. у беларускіх губернях праходзіла ва ўмовах нарастаючага сялянскага руху і паўстання 1863–1864 гг. Урад вымушаны быў пайсці на шэраг мерапрыемстваў, якія ўнеслі істотныя змены ў «Мясцовыя палажэнні 19 лютага 1861 г.», прынятыя для беларускіх губерняў.

Так, з мая 1863 г. на абавязковы выкуп зямельных надзелаў пераводзіліся сяляне Мінскай, Віленскай і Гродзенскай губерняў, а са студзеня 1864 г. — Віцебскай і Магілёўскай губерняў. У астатніх губернях еўрапейскай Расіі абавязковы выкуп надзелаў уводзіўся толькі з 1881 г. Указам ад 1 сакавіка 1863 г. назначалася праверка

павіннасцей, прызначаных сялянам па статутных граматах. З гэтага часу яны пераводзіліся ў разрад сялян-уласнікаў і павінны былі ўносіць выкупныя плацяжы за зямлю, зніжаныя на 20 %. Сяляне, якія знаходзіліся на паншчыне, пераводзіліся на абавяз-

Ацаніце значэнне ўказаных мерапрыемстваў, праведзеных урадам у беларускіх губернях. Ці можна лічыць іх саступкамі на карысць сялян?

ковы аброк, які таксама быў зніжаны на 20 %.

Аднак і пасля некаторых урадавых саступак становішча сялян усё яшчэ было вельмі цяжкім. Вялікай праблемай заставаўся недахоп зямлі — так званае малазямелле. Сярэдні памер сялянскіх надзелаў у беларускіх губернях вагаўся ад 8 да 12 дзесяцін на двор. Пры існуючай у той час культуры земляробства такі надзел не мог забяспечыць селяніну даход, дастатковы для ўтрымання сям'і з 6–7 чалавек, выплаты выкупных плацяжоў, дзяржаўных падаткаў і іншых збораў.

Рэформа 1861 г., праведзеная ў інтарэсах памешчыкаў, абумовіла «**прускі**» шлях развіцця капіталізму ў сельскай гаспадарцы. Для яго былі характэрныя захаванне памешчыцкага землеўладання, малазямелле сялян, адпрацоўчая сістэма гаспадарання (памешчыцкія землі апрацоўваліся рыштункам сялян, якія атрымлівалі за гэта ад памешчыка зямельныя ўгоддзі ў арэнду). Захаванне прыгонных перажыткаў пагаршала становішча сялян і абумовіла іх далейшую барацьбу за зямлю.

Наступствы аграрнай рэформы 1861 г.

Перажыткі феадальных адносін	Рысы капіталістычных адносін
• захавалася адпрацоўчая сістэма гаспадарання; • захавалася буйное памешчыцкае землеўладанне; • выкупныя плацяжы; • цераспалосіца; • адсутнічалі сучасныя тэхналогіі апрацоўкі зямлі	• сяляне атрымалі грамадзянскія правы; • павялічылася выкарыстанне вольнанай працы; • адбыўся пераход да таварнай сельскай гаспадаркі; • пачалося маёмаснае расслаенне сялянства; • мела месца спецыялізацыя сельскай гаспадаркі

Ці змагла рэформа 1861 г. вырашыць аграрнае пытанне? Чаму ў пачатку XX ст. у беларускай вёсцы захоўваліся феадальныя перажыткі? Якімі шляхамі можна было вырашыць аграрнае пытанне?

Асабліваці і вынікі ажыццяўлення сталыпінскіх рэформ у беларускіх губернях. Сялянскія выступленні ў гады першай рэвалюцыі (1905—1907 гг.) паказалі расійскаму ўраду, што сялянства не з’яўляецца цвёрдай апорай дзяржавы. З мэтай умацавання сацыяльнай базы ўлад і вырашэння **аграрнага пытання** ў пачатку XX ст. пачалося правядзенне новых рэформ. Было прынята рашэнне ліквідаваць сельскую абшчыну, расчысціць дарогу сялянскаму прадпрымальніцтву, узбагаціць адных сялян за кошт іншых, аблегчыць пераход маленькіх надзелаў беднякоў ва ўласнасць заможных аднавяскоўцаў. Тым самым урад планаваў стварыць у вёсцы новую сацыяльную апору дзяржаўнай улады ў асобе «моцных гаспадароў». Рэалізацыю гэтай палітыкі ажыццяўляў прэм’ер-міністр П. А. Сталыпін.

9 лістапада 1906 г. пачалося ажыццяўленне чарговай аграрнай рэформы. Быў выдадзены ўказ аб парадку выхаду сялян з абшчыны і замацаванні ў прыватную ўласнасць зямлі ў выглядзе водруба (зямельнага ўчастка, выдзеленага з абшчыннай зямлі ва ўласнасць селяніна) альбо хутара

Як вы думаеце, што меў на ўвазе П. А. Сталыпін, калі гаварыў, што «ўрад, правёўшы закон 9 лістапада 1906 г., рабіў стаўку на разумных і моцных»?

Абмяркуйце, у чым заключаліся сацыяльныя і эканамічныя прычыны сталыпінскай аграрнай рэформы.

(асобнага зямельнага ўчастка з домам, сядзібай уладальніка). Паколькі зямлі не хапала, праводзілася перасяленне сялян у Сібір на неасвоеныя землі.

Адной з асаблівасцей ажыццяўлення сталыпінскай рэформы на беларускіх землях было тое, што яна праводзілася толькі ў Магілёўскай і Віцебскай губернях, дзе да гэтага захоўвалася абшчыннае землекарыстанне. У Віленскай, Гродзенскай і Мінскай губернях існавала падворная форма землекарыстання. Правядзенне сталыпінскай аграрнай рэформы было прыпынена ў гады Першай сусветнай вайны.

«Сталыпінскі вагон» названы па імені П. А. Сталыпіна (1862–1911), міністра ўнутраных спраў і старшыні Савета Міністраў. Першапачаткова быў створаны для перавозкі сялян-перасяленцаў у час аграрнай рэформы (1906–1911).

«Сталыпінскі вагон»

Яшчэ адной асаблівасцю сталыпінскай рэформы ў Беларусі стала ўвядзенне ў 1911 г. у Віцебскай, Магілёўскай і Мінскай губернях земстваў — выбарных органаў мясцовага самакіравання. У заходніх губернях (Гродзенскай, Віленскай, Ковенскай) земствы не ўводзіліся з прычыны значнай перавагі сярод іх выбаршыкаў каталікоў, якіх адносілі да палякаў і якім царскі ўрад не даваў пасля паўстання 1863–1864 гг.

Сталыпінская аграрная рэформа стварала магчымасці для **«амерыканскага» шляху развіцця капіталізму** ў сельскай гаспадарцы: укаранення машын, выкарыстання перадавых спосабаў аграцэхнікі і аграхіміі, стварэння хутарскіх (фермерскіх) гаспадарак, замацавання зямлі за непасрэдным вытворцам-фермерам, свабодных продажаў і куплі зямлі, распаўсюджвання арэнды, выкарыстання наёмнай працы.

Разам з тым па-ранейшаму захоўвалася памешчыцкае землеўладанне — адзін з асноўных перажыткаў феадалізму.

Аграрная рэформа П. А. Сталыпіна		
Мэты	Кірункі	Вынікі
Эканамічныя: - вырашыць праблему малазямелля сялян; - пераадолець адсталасць вёскі — ліквідаваць прыгонныя перажыткі Палітычныя: - зняцце сацыяльнай напружанасці ў краіне; - стварэнне сацыяльнай апоры самадзяржаўя — сялян-уласнікаў, фермераў; - ураўнаванне сялян з іншымі саслоўямі	- разбурэнне сельскай абшчыны; - адмена выкупных плацжаў; - ліквідацыя царска-палосіцы, стварэнне хутароў і водрубаў; - стварэнне Сялянскага зямельнага банка для куплі казённых альбо дваранскіх зямель; - перасяленне сялян з цэнтра на ўскраіны (Сібір, Сярэдняя Азія, Каўказ, Далёкі Усход); - аказанне дзяржаўнай дапамогі сялянскім гаспадаркам	- распад абшчыны ў вёсцы, пашырэнне сялянскага землеўладання, маёмаснае расслаенне; - павышэнне агратэхнічнай культуры сялян; - захаванне памешчыцкага землеўладання

Абмяркуйце, у чым заключаліся плюсы і мінусы сталыпінскай аграрнай рэформы.

1. Сфармулюйце, у чым заключалася аграрнае пытанне ў Расіі ў XIX — пачатку XX ст. Якія падпытанні (кампаненты) можна ў ім вылучыць?
2. У чым праяўляўся крызіс у сельскай гаспадарцы ў першай палове XIX ст.?
3. Складзіце табліцу «Рэформы ў дзяржаўнай і памешчыцкай вёсцы ў XIX ст.». Зрабіце вывад аб іх выніковасці.

Параметры параўнання	Рэформа ў дзяржаўнай вёсцы	Інвентарная рэформа	Аграрная рэформа 1861 г.
Мэта			
Змест			
Вынікі			

4. Ахакарацызуйце асноўныя кірункі сталыпінскай аграрнай рэформы. Дакажыце, што сталыпінская рэформа садзейнічала развіццю капіталістычнай сістэмы гаспадарання.

5. З чым, па вашым меркаванні, былі звязаны рэформы ў аграрнай сферы на працягу XIX — пачатку XX ст.? Якія агульныя мэты яны пераследавалі? Ці былі гэтыя мэты дасягнуты?

§ 9

§ 9. Развіццё капіталістычных адносін у прамысловасці ў XIX — пачатку XX ст.

Што такое прамысловая рэвалюцыя, якімі былі яе прычыны і наступствы ў Заходняй Еўропе?

Асаблівасці прамысловай рэвалюцыі ў Беларусі. Пераход да капіталістычнага спосабу вытворчасці ў прамысловасці праяўляўся ў яе паступовай **мадэрнізацыі** — увядзенні ўдасканаленняў, якія адпавядалі б тэхнічным патрабаванням XIX ст. Мадэрнізацыя прамысловасці ў гэты перыяд характарызаваўся пашырэннем індустрыялізацыі — пераходу ад ручной працы да машыннай, да фарміравання прамысловай буржуазіі і вольнанаёмнага рабочага класа. Гэты працэс атрымаў назву прамысловага перавароту, альбо прамысловай рэвалюцыі.

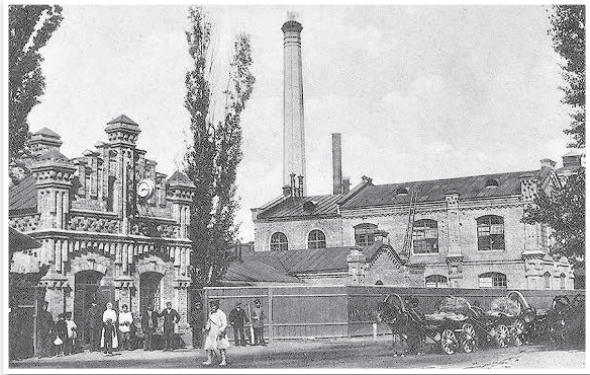
Характэрнай рысай прамысловага развіцця Беларусі ў другой палове XIX ст. было тое, што разам з адносна хуткім ростам фабрычнай індустрыі ў беларускіх губернях дамінавалі дробныя рамесныя прадпрыемствы і мануфактуры.

Рамесныя прадпрыемствы грунтаваліся на ручной працы. Перш за ўсё гэта былі промыслы па перапрацоўцы мясцовай сыравіны: дрэва (сталярныя), гліны (ганчарныя), скуры (кушнерскія, шавецкія), воўны і льну (ткацкія). Рамесная вытворчасць канцэнтравалася ў гарадах і шматлікіх мястэчках. Да канца XIX ст. адзначалася павелічэнне колькасці дробных рамесных прадпрыемстваў, узрос аб'ём іх прадукцыі. У канцы 1890-х гг. ён складаў 37,8 % ад усёй прамысловай прадукцыі Беларусі.

Пасля рэформы 1861 г. паскорыўся рост мануфактурнай вытворчасці. Тут выкарыстоўвалася ручная праца, але існавала яе раздзяленне па спецыяльнасцях. Мануфактуры ўзніклі з сялянскіх промыслаў і гарадскога рамяства. У канцы XIX ст. мануфактуры пераважалі ў кушнерскай, ганчарнай, цаглянай, суконнай, шкляннай і тытунёвай вытворчасці і давалі 15,4 % валавой прамысловай прадукцыі Беларусі.

У другой палове XIX ст. у прамысловасці Беларусі ішоў працэс пераходу ад ручной працы да машыннай. Рамяство і мануфактуру паступова выціскала капіталістычная фабрыка.

У 1872 г. Добрушская папяровая фабрыка выпусціла сваю першую прадукцыю

У гэты перыяд з’явіліся найбольш значныя прадпрыемствы дрэваапрацоўчай прамысловасці (фабрыкі ў Пінску, Мазыры, Бабруйску, Барысаве), папярова-кардоннай вытворчасці (Добрушская папяровая фабрыка), шкляной (шклозавод «Нёман» у Лідскім павеце) і тэкстыльнай (фабрыка «Дзвіна» ў Віцебску) прамысловасці.

Беларусь адставала ад іншых расійскіх губерняў па ўзроўні канцэнтрацыі вытворчасці. Пераважалі дробныя і сярэднія прадпрыемствы з колькасцю рабочых да 50 чалавек. Доля прадпрыемстваў з колькасцю работнікаў звыш 500 складала ўсяго 1,2 % (у Расіі — 3,2 %). Буйныя прадпрыемствы ў Беларусі не ўзніклі. Прычынай гэтага было тое, што ў адрозненне ад іншых раёнаў Расіі тут адсутнічалі радовішчы нафты, вугалю, жалезнай руды, каляровых металаў, на базе якіх маглі стварацца буйныя прадпрыемствы цяжкай прамысловасці. Акрамя таго, побач знаходзіліся Цэнтральны, Прыбалтыйскі, Пецярбургскі і Польшкі прамысловыя раёны, дзе буйная прамысловасць пачала развівацца раней і куды ў першую чаргу накіроўваліся грашовыя сродкі прыватнага і дзяржаўнага капіталу. У Беларусі не было і значных капіталаў для развіцця буйной прамысловасці. Акрамя таго, у другой палове XIX — пачатку XX ст. 2/3 фабрычна-заводскіх прадпрыемстваў знаходзіліся пераважна ў сельскай мясцовасці — бліжэй да крыніц сыравіны і таннай рабочай сілы. Большасць фабрык і заводаў былі размешчаны ў мястэчках і маёнтках. Спецыялізацыя беларускай прамысловасці па-ранейшаму вызначалася выкарыстаннем і перапрацоўкай прадукцыі сельскай гаспадаркі, лясной і мінеральнай сыравіны. Вядучай галіной прамысловасці Беларусі ў другой палове XIX ст. было вінакурства.

Асаблівасцю прамысловай рэвалюцыі ў Беларусі з’яўлялася і тое, што яна завяршылася ў канцы 90-х гг. XIX ст., на дзесяцігоддзе пазней, чым у найбольш развітых рэгіёнах Расійскай імперыі.

Асаблівасці прамысловай рэвалюцыі ў Беларусі

- Многаўкладнасць эканомікі;
- адставанне ад Расіі па ўзроўні канцэнтрацыі вытворчасці;
- перавага перапрацоўчай прамысловасці;
- прывязанасць прамысловасці да сельскай гаспадаркі і мясцовай сыравіны.

Вынікі прамысловага развіцця. Да пачатку XX ст. рамесная і мануфактурная вытворчасць па-ранейшаму выконвала важную ролю ў эканамічным жыцці беларускіх губерняў. У 1913 г. прадукцыя дробнай прамысловасці Беларусі складала 53,5 %. Аднак хуткімі тэмпамі ішоў працэс канцэнтрацыі вытворчасці, выціскання дробных прадпрыемстваў буйнымі капіталістычнымі фабрыкамі і заводамі. З'яўлялася ўсё больш прадпрыемстваў, на якіх дзейнічалі машыны. Яны аснашчаліся паравымі катламі, магутнасць якіх выкарыстоўвалася для выпрацоўкі электраэнергіі. Калі ў 1901 г. паравых катлоў было 1321, то ў 1914 г. — 2267. Гэта з'яўлялася доказам тэхнічнага перааснашчэння прадпрыемстваў беларускіх губерняў.

Успомніце, што такое манаполія і якія існуюць віды манапалістычных аб'яднанняў.

Прамысловасць Беларусі працягвала развівацца на базе інтэнсіўнага выкарыстання лясных багаццяў краю і перапрацоўкі мясцовай сельскагаспадарчай сыравіны. Эканамічны крызіс 1900—1903 гг. паскорыў стварэнне ў Беларусі манапалістычных аб'яднанняў з удзелам мясцовага, расійскага і замежнага капіталаў.

Акцыянерным таварыствам належалі такія буйныя прадпрыемствы Беларусі, як Віцебская льнопрадзільная фабрыка «Дзвіна» (Руска-Бельгійскае акцыянернае таварыства), трамвай і электрычная станцыя ў Віцебску (Бельгійскае акцыянернае таварыства), Шклоўская папяровая фабрыка (Рускае акцыянернае таварыства кардонна-папяровай вытворчасці). У гэты час былі створаны і мясцовыя манапалістычныя

Рэкламны плакат. 1888 г.

Якую інфармацыю нясе рэкламны плакат і з якой мэтай ён быў выпушчаны?

аб'яднанні: акцыянерныя таварыствы тытунёвай фабрыкі «Нёман» (былая фабрыка Шара-шэўскага) у Гродне, запалкавых фабрык «Прагрэс-Вулкан» у Пінску і «Маланка» ў Мазыры. Напярэдадні Першай сусветнай вайны ў Беларусі існавала 34 акцыянерныя таварыствы.

Важным паказчыкам эканамічнага развіцця стала стварэнне ў Беларусі ўстойлівай крэдытна-банкаўскай сістэмы. У канцы XIX — пачатку XX ст. прамысловае развіццё Беларусі забяспечвалася ў значнай ступені за кошт прыцягнення крэдытных рэсурсаў з-за межаў рэгіёну. Крэдытаванне ажыццяўлялася Дзяржаўнымі банкам і яго аддзяленнямі ў губернях.

Актыўна працаваў на беларускім рынку філіял буйнейшага ў Расійскай імперыі Азоўска-Данскога банка. Дзейнічалі 57 камерцыйных банкаў і іх аддзяленняў у беларускіх гарадах. Важную ролю ў сферы камерцыйнага крэдыту адыгрывалі банкаўскія дамы і канторы, многія з якіх спалучалі фінансавую дзейнасць з прадпрымальніцкай.

Вынікам прамысловага развіцця Беларусі ў канцы XIX — пачатку XX ст. стала актыўнае фарміраванне класаў буржуазіі і наёмных рабочых. Буржуазія фарміравалася з памешчыкаў, купцоў, мяшчан, багатых рамеснікаў і заможных сялян, а наёмныя рабочыя — са збыднелых сялян і мяшчан.

Будаўніцтва чыгунак, іх уплыў на развіццё гаспадаркі. З 1862 г. чыгуначны транспарт стаў неад'емнай часткай гаспадаркі беларускіх губерняў. Яго распаўсюджванне прывяло да значных змен у эканамічных сувязях. Беларускія землі канчаткова выходзілі з традыцыйнага рынку былой Рэчы Паспалітай і ўключаліся ў сістэму ўсерасійскіх рыначных сувязей.

Некалі важныя гандлёвыя цэнтры Магілёў, Бешанковічы, Стоўбцы, Мсціслаў, Нясвіж, Навагрудак, якія апынуліся па-за сеткай чыгунак, страцілі сваё эканамічнае значэнне. Затое хуткае развіццё атрымалі тыя гарады і мястэчкі, праз якія прайшлі чыгуначныя лініі. Буйнымі чыгуначнымі вузламі сталі Мінск, Віцебск, Гомель, Лунінец, Брэст, Баранавічы.

Пабудаваныя да канца XIX ст. Рыга-Арлоўская, Маскоўска-Брэсцкая, Лібава-Роменская і Палескія чыгункі звязвалі цэнтральныя раёны Расіі з заходнімі губернямі і портамі Балтыкі. Беларусь атрымала чыгуначную сувязь з важнейшымі індустрыяльнымі раёнамі: Цэнтральна-прамысловым (Масква), Паўночна-Заходнім (Санкт-Пецярбург, Рыга), Паўднёва-Украінскім (Крывы Рог, Данбас), Польскім (Варшава — Лодзь).

Будынак філіяла
Азоўска-Данскога банка ў Пінску.
Пачатак XX ст.

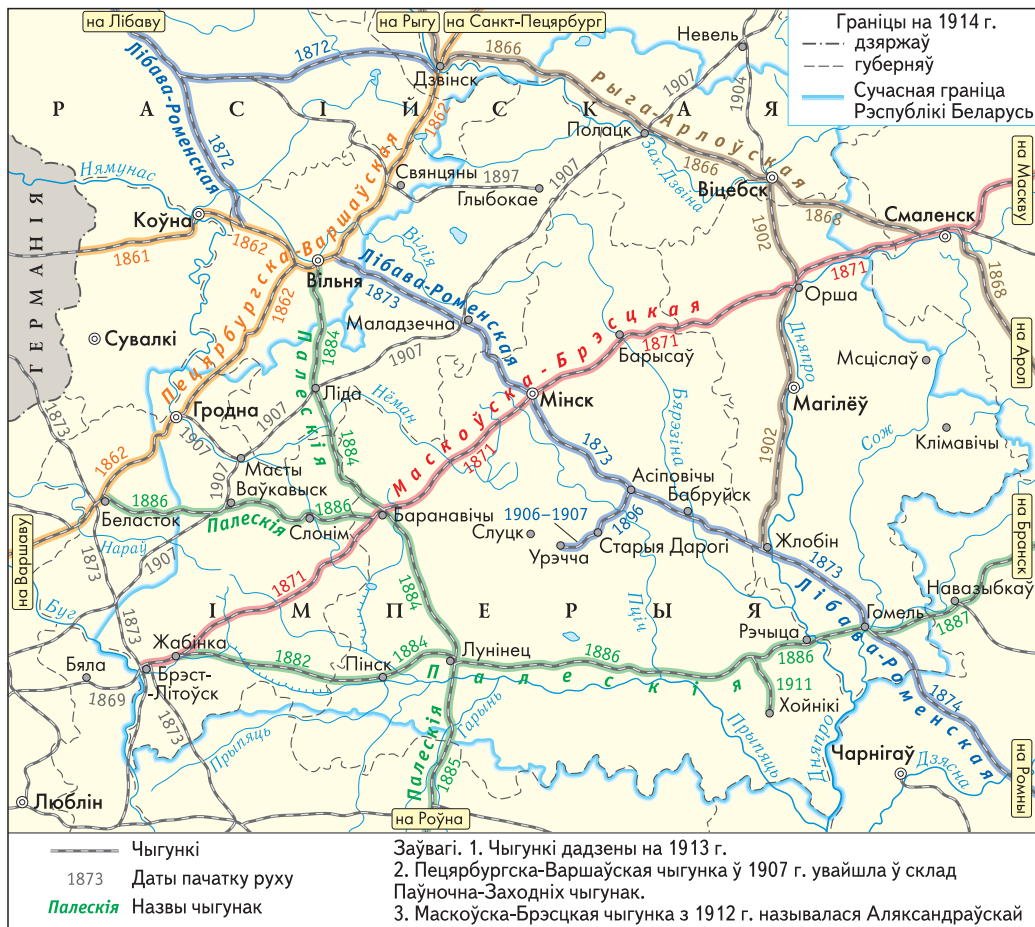

Схема чыгуначных пуцей на тэрыторыі Беларусі ў другой палове XIX — пачатку XX ст.

У Мінску чыгуначны рух пачаўся ў 1871–1874 гг., калі праз яго прайшлі Маскоўска-Брэсцкая і Лібава-Роменская чыгункі. Так горад стаў першым чыгуначным вузлом на тэрыторыі Беларусі. Гэты факт адыграў вырашальную ролю ў яго далейшым эканамічным, палітычным і культурным развіцці.

У пачатку XX ст. будаўніцтва чыгунак працягнулася. Дзякуючы чыгунцы Віцебск — Жлобін у 1902 г. чыгуначную сувязь атрымаў Магілёў. Да пачатку XX ст. Беларусь мела густую сетку чыгунак працягласцю 2837 вёрст, якая складала больш за 8 % ад усёй чыгуначнай сеткі Еўрапейскай Расіі.

Інтэнсіўнае чыгуначнае будаўніцтва зрабіла значны ўплыў на развіццё гаспадаркі беларускіх губерняў. За першыя 25 гадоў эксплуатацыі Палескіх чыгунак колькасць фабрычна-заводскіх прадпрыемстваў у рэгіёне вырасла ў 6 разоў, а грузаабарот гэтай транспартнай магістралі — у 50 разоў. Дзякуючы чыгункам эканоміка Беларусі аказалася цесна звязанай з эканомікай усёй Расійскай імперыі і з усерасійскім рынкам. Узмацніліся эканамічныя сувязі з краінамі Заходняй Еўропы. З 1880 па 1900 г. аб'ём перавозак па чыгунках Беларусі павялічыўся амаль у два разы.

Рабочыя ўкладваюць рэйкі на будаўніцтве чыгункі ў Беларусі.
Фота 1870 г.

Абмяркуйце, як развіццё чыгуначнага транспарту магло паўплываць на развіццё гандлю.

Працэс урбанізацыі і яго асаблівасці ў Беларусі. Урбанізацыя — больш высокі прырост гарадскога насельніцтва ў параўнанні з сельскім, што ў выніку вядзе да ўзмацнення ролі гараджан. Урбанізацыя адбываецца шляхам узнікнення новых гарадоў і павелічэння колькасці жыхароў ужо існуючых гарадскіх пасяленняў.

За другую палову XIX — пачатак XX ст. колькасць гарадскога насельніцтва беларускіх губерняў павялічылася ў 2,8 раза і склала ў 1914 г. 974 тыс. чалавек. Удзельная вага гараджан у беларускіх губернях у 1914 г. дасягнула 13,4 %. Гэты паказчык быў крыху ніжэйшы за сярэдні па еўрапейскай частцы Расійскай імперыі — 14,4 %.

Асаблівасцю працэсу ўрбанізацыі ў Беларусі была наяўнасць такой спецыфічнай з'явы, характэрнай для заходніх губерняў Расійскай імперыі, як мястэчкі. Гэтыя невялікія населеныя пункты часта выконвалі функцыі эканамічнага, адміністрацыйнага, культурнага цэнтра невялікага раёна, які, як правіла, не меў побач гарадскога цэнтра. Мясцічкі займалі прамежкавае становішча паміж горадамі і вёскай. На тэрыторыі Беларусі было сканцэнтравана 40 % мястэчак ад іх агульнай колькасці па Расіі. У пачатку XIX ст. колькасць мястэчак складала 322.

Мястэчка Ракаў. 1910 г.

*Складзіце схему «Фактары, якія са-
дзейнічалі ўрбанізацыі ў Беларусі
і стрымлівалі яе».*

Прамысловасці і сельскай гаспадарцы, рост гарадскога насельніцтва, развіццё чыгуначнага транспарту, сродкаў сувязі і выхад на рынак вялікай колькасці прамысловай прадукцыі прывялі да заняпаду кірмашовай формы гандлю. Усё большае значэнне набываў стацыянарны магазінны і крамны гандаль. Гэта дазваляла весці яго больш раўнамерна на працягу года, не арыентуючыся на ўмовы надвор'я.

Крамы гандаль у Пінску.
Канец XIX ст.

Большасць насельніцтва мястэчак займалася гандлёва-прамысловай дзейнасцю. Мястэчкі арыентаваліся на мясцовы сельскі рынак, які па-трабаваў танных тавараў пераважна рамеснай і мануфактурнай вытворчасці.

Яшчэ адной асаблівасцю працэсу ўрбанізацыі ў Беларусі было тое, што ў гарадах і мястэчках у другой палове XIX — пачатку XX ст. пражывала ў асноўным яўрэйскае насельніцтва. У адпаведнасці з указам 1882 г. яўрэям-іўдзеям забаранялася жыць, а таксама купляць і арандаваць зямлю па-за межамі гарадоў і мястэчак.

Стан гандлю. У 1860—1890-я гг. распаўсюджванне капіталізму ў пра-

Урбанізацыя Беларусі прывяла да значнага пашырэння рознічнага гандлю. У магазінах Мінска, Віцебска, Гродна, Брэста, Гомеля, Магілёва, Пінска прадаваліся тавары на сотні тысяч рублёў. Гэтыя гарады сталі цэнтрамі мясцовых рынкаў.

У другой палове XIX ст. у буйных гарадах узніклі гандлёвыя дамы. У 1914 г. у Беларусі іх налічвалася 245. Усё часцей гандлёвыя дамы камбінавалі гандлёвую і вытворчую дзейнасць.

Выгаднае геаграфічнае становішча, адносна шырокая сетка чыгуначнага, воднага і шашэйнага транспарту

садзейнічалі развіццю знешняга гандлю. Прадукцыя сельскай гаспадаркі і прамысловасці вывозілася ў Германію, Польшчу, Расію, Украіну.

На рубяжы XIX–XX стст. гандлёва-эканамічныя сувязі беларускіх губерняў з суседнімі рэгіёнамі Расіі і з суседнімі краінамі заўважна ажывіліся. Напрыклад, прадукцыя запалкавых фабрык знаходзіла збыт у Растове, Палтаве, Адэсе, Харкаве, Варшаве, Баку, Кішынёве і іншых гарадах. Папера і кардон вывозіліся ў Кіеў, Екацярынаслаў, Рыгу, Беласток, а прадукцыя шкляной і керамічнай прамысловасці — у Маскву, Кіеў, Адэсу.

Гандаль Беларусі на рубяжы XIX–XX стст.	
Экспарт	Імпорт
• лесаматэрыялы; • прадукцыя сельскай гаспадаркі (лён, каноплі, мяса); • спірт, запалкі, папера, кардон, аконнае шкло, цэгла, кафля; • вярочкі, канаты, тыгунёвыя вырабы, лесахімічная прадукцыя, ваўняныя тканіны, будаўнічыя матэрыялы	• метал; • машыны; • вугаль; • нафта; • соль; • збожжа

Такім чынам, беларускія губерні ў 1860-я гг. — пачатку XX ст. з’яўляліся часткай агульнарасійскага рынку. Адначасова складаліся ўнутрыбеларускі і рэгіянальныя рынкі. Экспартаваліся сельскагаспадарчая прадукцыя і лесаматэрыялы, імпартаваліся прамысловыя тавары і мінеральная сыравіна. Ва ўнутраным гандлі адрознымі рысамі сталі распаўсюджванне стацыянарных форм гандлю, з’яўленне гандлёвых дамоў, узнікненне біржавага гандлю.

1. Сфармулюйце 3 тэзісы, адлюстравыўшы ў іх галоўныя, на ваш погляд, асаблівасці прамысловай рэвалюцыі ў Беларусі. Сваё меркаванне растлумачце.
2. Якое значэнне для прамысловага развіцця Беларусі ў пачатку XX ст. мела стварэнне крэдытна-банкаўскай сістэмы?
3. Вызначце прычыны і наступствы будаўніцтва чыгунак на тэрыторыі Беларусі.

Прычыны	Наступствы

4. Якія вывады аб галіновай структуры прамысловасці Беларусі на рубяжы XIX–XX стст. можна зрабіць, выкарыстоўваючы табліцу на с. 73?
5. Пакажыце ўзаемасувязь прамысловай рэвалюцыі, урбанізацыйных працэсаў і развіцця гандлю на тэрыторыі Беларусі.

§ 10-1

§ 10. Сацыяльна-эканамічнае развіццё ў 1918–1941 гг.

§ 10-2

1. Якімі былі асноўныя вынікі прамысловага развіцця Беларусі ў пачатку XX ст.?
2. Якія грамадска-палітычныя падзеі, што адбываліся ў Беларусі ў 1918–1941 гг., абумовілі асаблівасці сацыяльна-эканамічнага развіцця ў гэты перыяд?

§ 10-3

Крызіс палітыкі «ваеннага камунізму» і пераход да новай эканамічнай палітыкі. У гады Грамадзянскай вайны большавіцкае кіраўніцтва вымушана было пайсці на прымяненне надзвычайных мер у эканоміцы — увесці **палітыку «ваеннага камунізму»** (1918 — сакавік 1921 г.). Сваю назву палітыка атрымала з прычыны адмены таварна-грашовых адносін, адсутнасці прыватнай уласнасці на сродкі вытворчасці, увядзення натуральнай аплаты працы, роўнасці ў размеркаванні матэрыяльных выгод. З прычыны інфляцыі і краху крэдытна-грашовай сістэмы такія паслугі, як квартплата, праезд, харчаванне, для рабочых сталі бясплатнымі. Усё гэта нагадвала прынцыпы, на аснове якіх, па меркаванні большавікоў, узнікне будучае камуністычнае грамадства. «Камуністычныя» пачаткі ў перыяд Грамадзянскай вайны былі вынікам разрухі, крайняга недахопу рэсурсаў і ўкараняліся ваенна-адміністрацыйным шляхам. Адсюль і тэрмін «ваенны».

§ 10-4

Абмяркуйце, чаму палітыка «ваеннага камунізму» прывяла краіну да глыбокага эканамічнага і сацыяльнага крызісу.

Палітыка «ваеннага камунізму» (1918–1921 гг.)

Характэрныя рысы	Вынікі
• нацыяналізацыя прамысловасці; • дзяржаўная манополія на гандаль хлебам і харчразвёрстка; • забарона таварна-грашовых адносін; • усеагульная працоўная павіннасць (паводле прынцыпу «хто не працуе, той не есць»); • бясплатнасць камунальных паслуг; • натуральная аплата працы; • ураўняльны прынцып працы	• зніжэнне прадукцыйнасці працы; • зніжэнне выпуску прамысловай прадукцыі; • зніжэнне ўзроўню вытворчасці збожжавых; • высокі ўзровень інфляцыі; • развал транспарту; • цяжкі эканамічны і сацыяльны крызіс

Мэтай гэтай палітыкі было захаванне ва ўмовах вайны ў руках дзяржавы ўсіх абмежаваных рэсурсаў. Асабліва складаным было становішча ў вёсцы. Увядзенне **харчразвёрсткі** ставіла большасць сялян на мяжу паўгалоднага выжывання. Для дзяржаўнай нарыхтоўкі хлеба ствараліся спецыяльныя харчовыя атрады. Яны забіралі ў сялян не толькі лішкі, але і часта неабходныя для спажывання прадукты. Глыбокі эканамічны крызіс, сялянскія хваляванні, працяг палітыкі «ваеннага камунізму» з яе сістэмай надзвычайных мер стварылі пагрозу ўладзе бальшавікоў і прымусілі іх пайсці на перагляд свайго эканамічнага курсу.

У сакавіку 1921 г. на X з'ездзе РКП(б) была прынята **новая эканамічная палітыка (нэп)**. Мэтамі нэпа з'яўляліся зніжэнне сацыяльнай напружанасці, умацаванне сацыяльнай базы савецкай улады, ліквідацыя разрухі, выхад з крызісу і аднаўленне гаспадаркі.

Новая эканамічная палітыка 1921–1929 гг.	
Асноўныя мерапрыемствы ў горадзе	Асноўныя мерапрыемствы ў вёсцы
- частковая дэнацыяналізацыя, у асноўным сярэдніх і дробных прадпрыемстваў; - перавод прадпрыемстваў на гаспадарчы разлік; - дапушчэнне замежнага капіталу; - адмена «ўраўнілаўкі» ў аплаце працы; - барацьба з беспрацоўем; - грашовая рэформа; - суіснаванне трох відаў гандлю: прыватнага, кааператыўнага і дзяржаўнага	- замена харчразвёрсткі харчпадаткам; - свабодны выбар форм землекарыстання (артэль, абшчына, водруб, хутар); - дазвол найму рабочай сілы, арэнды зямлі; - кааперацыя

Вызначце, якія эканамічныя і палітычныя мэты пераследавала замена харчразвёрсткі харчпадаткам.

Вынікі аднаўлення народнай гаспадаркі ў гады нэпа. Ажыццяўленне новай эканамічнай палітыкі садзейнічала хуткаму адраджэнню сельскай гаспадаркі Беларусі. Былі адноўлены пасяўныя плошчы, павысіліся ўраджайнасць і валавыя зборы сельскагаспадарчых культур, павялічылася пагалоўе жывёлы. Сталі з'яўляцца буйныя калектыўныя прадпрыемствы для вядзення сельскай гаспадаркі (калгасы і саўгасы).

Адносная эканамічная лібералізацыя ў гады нэпа стварыла спрыяльныя ўмовы для аднаўлення прамысловасці. Былі рэканструяваны і пабудаваны некалькі дзясяткаў фабрык і заводаў. Да пачатку 1928 г. аб'ём прамысловай прадукцыі ў рэспубліцы ўзрос у 2,3 раза. Дынамічна развівалася энергетыка. У адпаведнасці

Аршанская ГРЭС — першая беларуская электрастанцыя. Сучасны выгляд

з планам дзяржаўнай электрыфікацыі Расіі (ГОЭЛРО) на тэрыторыі Беларусі ў ся-рэдзіне 1920-х гг. будаваліся электрастанцыі ў Мінску і іншых гарадах рэспублікі. Быў у асноўным адноўлены чыгуначны і рачны транспарт.

У гады нэпа была адменена абавязковая працоўная павіннасць. На біржах працы ў БССР у 1925 г. было зарэгістравана 147 тыс. чалавек. Увядзенне гасразліку прывяло да ліквідацыі ўраўняльнага прынцыпу ў аплаце працы. Пры аплаце працы цяпер улічвалася кваліфікацыя рабочых і служачых. У 1927 г. прадукцыйнасць працы на прадпрыемствах БССР перавысіла да-ваенны ўзровень у 1,8 раза.

Абмяркуйце, якія мерапрыемствы новай эканамічнай палітыкі (у гора-дзе і вёсцы) у найбольшай ступені садзейнічалі хуткаму аднаўленню прамысловасці і сельскай гаспадаркі ў БССР.

За перыяд нэпа былі адноўлены сельская гаспадарка рэспублікі і пра-мысловасць, узрасла колькасць прад-прыемстваў і працуючых на іх. Спа-жывецкі рынак быў напоўнены асноў-нымі таварамі, павялічыўся гандлёвы абарот.

Асаблівасці і вынікі правядзення індустрыялізацыі ў БССР. Адноўле-ння ў гады нэпа прамысловасць і сельская гаспадарка дасягнулі паказчыкаў 1913 г. Аднак тэхнічны ўзровень вытворчасці заставаўся нізкім. У той жа час заходнія краіны хутка развівалі вытворчасць, выкарыстоўвалі апошнія дасягненні навукі і тэхнікі. СССР адставаў у тэхніка-эканамічных адносінах ад развітых індустры-яльных дзяржаў. З мэтай пераадолення гэтага адставання І. В. Сталін узяў курс на фарсіраваную **індустрыялізацыю**.

Індустрыялізацыя ў БССР была часткай адзінага працэсу ва ўсім СССР. Аднак тут меліся свае асаблівасці.

Асаблівасці правядзення індустрыялізацыі ў Беларусі

- прыгранічнае размяшчэнне рабіла немэтазгодным адкрыццё ў рэспубліцы прадпрыемстваў цяжкай прамысловасці, уключаючы заводы ваенна-прамысловага комплексу;
- у БССР адсутнічалі разведаныя радовішчы нафты, газу, каменнага вугалю, чорных і каляровых металаў;
- пераважна развіваліся прадпрыемствы лёгкай прамысловасці (харчовая, гарбарная, тэкстыльная і швейная), галіны па перапрацоўцы драўніны (лясная, дрэваапрацоўчая, папяровая);
- шырока выкарыстоўваліся прыродныя запасы лесу і торфу;
- развіваліся галіны па перапрацоўцы мінеральнай сыравіны (паліўная, хімічная)

Асноўныя задачы і шляхі індустрыялізацыі ў БССР былі вызначаны на Х'ездзе КП(б)Б у снежні 1925 г. У адрозненне ад агульнасаюзных планаў, у якіх галоўная ўвага надавалася развіццю цяжкай прамысловасці, так званай групе «А», у рэспубліцы на першае месца ставілася развіццё апрацоўчай, харчовай і лясной прамысловасці — галін групы «Б».

Новабудоўлі ў БССР у гады даваенных пяцігодак

1-я пяцігодка (1928–1932 гг.)	2-я пяцігодка (1933–1937 гг.)	3-я пяцігодка (1938–1941 гг.)
• швейная фабрыка «Сцяг індустрыялізацыі» і панчошна-трыкатажная фабрыка «КІМ» у Віцебску; • фабрыка штучнага валакна і трубаліцейны завод у Магілёве; • Бабруйскі і Гомельскі дрэваапрацоўчыя камбінаты; • завод сельскагаспадарчых машын у Гомелі; • станкабудаўнічы завод «Станкатрэст» у Мінску	• Гомельскі шклозавод; • Крычаўскі цэментавы завод; • Аршанскі льнокамбінат; • Быхаўскі ацэтонавы завод	• радыёзавод у Мінску; • электрастанцыя ў Мазыры; • Дняпроўска-Дзвінскае рачное параводства; • Гомельскі рачны порт

Даведайцеся, якія з гэтых прадпрыемстваў працуюць цяпер.

У гады першых пяцігодак у Беларусі былі ўведзены ў дзеянне і рэканструяваны каля 2 тыс. прадпрыемстваў, якія выпускалі 90 % прамысловай прадукцыі. Змянілася структура прамысловасці, з'явіліся новыя галіны — станкабудаванне,

вытворчасць радыёапаратуры. БССР з аграрнай рэспублікі ператварылася ў аграрна-індустрыяльную.

Калектывізацыя сельскай гаспадаркі. Курс на калектывізацыю сельскай гаспадаркі быў прыняты на XV з'ездзе ВКП(б) у снежні 1927 г. Першапачаткова сялян агітавалі ўступаць у калгасы і саўгасы (буйныя калектывыя прадпрыемствы для выдзялення сельскай гаспадаркі) добраахвотна. Да лістапада 1929 г. 77,7 тыс. сялянскіх гаспадарак (9,8 %) былі аб'яднаны ў калектывныя гаспадаркі. Аднак са студзеня 1930 г. кіраўніцтва СССР узяло курс на фарсіраваную (паскораную) калектывізацыю. Прынцып добраахвотнасці ўступлення ў калгасы пачаў парушацца.

Беларусь па тэмпях калектывізацыі пераўзышла ўсе рэгіёны Савецкага Саюза. У пачатку 1930 г. было прынята рашэнне да сакавіка гэтага ж года калектывізаваць 75–80 % сялянскіх гаспадарак і аб'явіць БССР першай у СССР рэспублікай сучаснай калектывізацыі.

Шырокае прымяненне прымусовых метадаў арганізацыі калектывных гаспадарак прывяло да сялянскіх хваляванняў і ажно да антысавецкіх узброеных выступленняў. Са студзеня да сярэдзіны красавіка 1930 г. у БССР было зарэгістравана 520 сялянскіх выступленняў.

На падставе пастановы ЦК ВКП(б) ад 30 студзеня 1930 г. «Аб мерапрыемствах па ліквідацыі кулацкіх гаспадарак у раёнах сучаснай калектывізацыі» пачалося так званае **раскулачванне**. Да кулакоў адносілі сялян, якія сістэматычна прымянялі наёмную працу, займаліся гандлем, ліхварствам, мелі моцную гаспадарку. Да канца 1930-х гг. у БССР было раскулачана звыш 34 тыс. сялянскіх гаспадарак.

Дарэвалюцыйнае паняцце «кулак» выкарыстоўвалася для абазначэння заможных сялян. Гэтае слова асацыявалася з выбіваннем даўгоў «кулакамі». Клас кулакоў склаўся ў выніку развіцця капіталістычных адносін у вёсцы. Кулакі на кабальных умовах давалі ў арэнду бедным сялянам грошы, насенне, коней, атрымліваючы пры гэтым 200–300 % прыбытку. Не маючы магчымасці аддаць такі доўг, збяднелыя сяляне наймаліся да кулакоў у парабкі. Пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі 1917 г. клас кулакоў стаў сацыяльнай асновай сялянскіх паўстанняў антысавецкай скіраванасці.

Раскулачванне прадугледжвала прымусовае перасяленне ў іншыя вобласці і рэспублікі разам з маёмасцю і сям'ёй. Па крымінальных справах праходзілі толькі асобы, замяшаныя ў бандытызме, забойстве прадстаўнікоў улады і інш.

У пачатку другой пяцігодкі (1933–1937) важнейшую ролю ў правядзенні палітыкі калектывізацыі адыгрывалі машынна-трактарныя станцыі (МТС). Створаныя калгасы аб'ядноўвалі ад 30 да 70 двароў і пасяўныя плошчы ад 200 да

300 га. Перабудова сельскай гаспадаркі патрабавала адпаведнага тэхнічнага забеспячэння. МТС дапамагалі калгасам у арганізацыі работы, рамонце і выкарыстанні тэхнікі, падрыхтоўцы кадраў, павышэнні агра-тэхнічнай культуры сельскагаспадарчай вытворчасці. Пры іх існавалі палітычныя аддзелы, якія праводзілі лінію камуністычнай партыі на ажыццяўленне суцэльнай калектывізацыі ў вёсцы. Першая МТС была створана ў Койданаве (цяперашні Дзяржынск).

Для дапамогі ў арганізацыі калгасаў у вёску былі накіраваны рабочыя-дваццаціп'яцітысячнікі. У Беларусі іх было больш за 600 чалавек.

Да канца 1930-х гг. калектывізацыя ў Беларусі была завершана. Вынікам правядзення калектывізацыі было стварэнне калектывных гаспадарак (калгасаў) і змяненне сацыяльнай структуры насельніцтва (быў створаны клас «калгаснае сялянства»). У калгасы было аб'яднана 87,7 % сялянскіх двароў і абагулена 96 % пасяўных плошчаў. Калектывныя гаспадаркі забяспечвалі апрацоўчую прамысловасць неабходнай сыравінай. У выніку правядзення суцэльнай калектывізацыі ў БССР была створана матэрыяльна-тэхнічная база, неабходная для далейшага індустрыяльнага развіцця рэспублікі.

Асаблівасці сацыяльна-эканамічнага становішча ў Заходняй Беларусі. Асаблівасці эканамічнага развіцця Заходняй Беларусі пасля акупацыі Польшчай вызначаліся мэтамі польскіх улад — ператварыць гэтыя землі ў крыніцу сыравіны і таннай рабочай сілы, у рынак збыту для польскіх прамысловых тавараў. Заходняя Беларусь складала 24 % тэрыторыі і 13 % насельніцтва Польшчы, а ўдзельная вага прамысловасці Заходняй Беларусі была ўсяго каля 4 %. Цяжкай прамысловасці ў краі не было.

Існавалі дробныя прадпрыемствы, на якіх працавала ад 2 да 20 чалавек. У большасці сваёй яны займаліся перапрацоўкай прадуктаў сельскай гаспадаркі і мясцовай сыравіны. Прамысловых прадпрыемстваў з колькасцю рабочых больш за 100 чалавек было ўсяго каля 20. Адзінай галіной прамысловасці, якая атрымала значнае развіццё, была дрэваапрацоўчая (пераважна вытворчасць фанеры, паперы, запалак).

Асновай эканомікі Заходняй Беларусі была сельская гаспадарка. Больш за 85 % ад агульнай колькасці насельніцтва пражывала ў вёсцы. Больш за палову зямельнага фонду належала памешчыкам альбо буйным уласнікам, якія мелі ў сярэднім 500 га. Такіх землеўладальнікаў было каля 1 % ад усіх жыхароў сельскай мясцовасці. На сялянскі двор прыпадала каля 7 га зямлі.

Першыя трактарысты Койданаўскай МТС (сучасны Дзяржынск).
Фота 1931 г.

Абмяркуйце, ці можна лічыць Заходнюю Беларусь аграрна-сыравінным прыдаткам Польшчы.

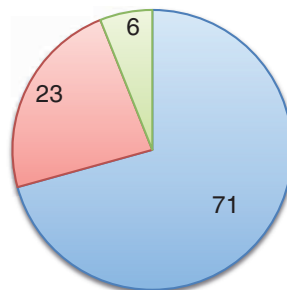
Многія сяляне ўвогуле не мелі зямлі. Захоўваліся адпрацоўкі, сервітуты і пераспалосіца.

Каб знізіць сацыяльнае напружанне ў сельскай мясцовасці, польскія ўлады ў пачатку 1920-х гг. правялі некалькі аграрных рэформ. У ліпені 1925 г. сейм Польшчы прыняў «Закон аб ажыццяўленні зямельнай рэформы», які ўвайшоў у гісторыю пад назвай «Закон аб парцэляцыі і камасацыі».

Эканамічная палітыка польскіх улад на тэрыторыі Заходняй Беларусі		
Назва	Сутнасць	Вынікі
Парцэляцыя	Прадаж дробнымі ўчасткамі (парцэламі) часткі памешчыцкай і дзяржаўнай зямлі ў асноўным асобам польскай нацыянальнасці	У трох заходнебеларускіх ваяводствах памешчыкі прадалі каля 450 тыс. га зямлі
Камасацыя	Добраахвотнае і прымусовае высяленне сялян на хутары	З 1923 па 1938 г. у Віленскім, Навагрудскім і Палескім ваяводствах было пераселена на хутары 259,3 тыс. сялянскіх гаспадарак, што складала 43 % гаспадарак і 50 % сялянскай зямлі
Карыстанне сервітутнымі землямі	Ліквідацыя права сумеснага карыстання выганамі, выпасамі, сенажацямі і іншымі ўгоддзямі	Сяляне пазбавіліся пашаў для жывёлы, вадаёмаў і сенажаццяў
Асадніцтва	Атрыманне былымі ваеннымі — удзельнікамі польска-савецкай вайны 1919–1920 гг. бясплатна альбо па нізкім кошце зямельных надзелаў да 45 га	На тэрыторыі Заходняй Беларусі было расселена каля 10 тыс. асаднікаў

Аграрныя пераўтварэнні вялі да павелічэння дыферэнцыяцыі сялян, колькасць бедных жыхароў вёскі пачала ўзрастаць. Сяляне Заходняй Беларусі павінны былі пастаянна выконваць дарожныя павіннасці — бясплатна працаваць на пабудове альбо рамонце мастоў, дарог, гацяў. Медыцынскае абслугоўванне з-за недахопу ўрачоў, дарагоўлі медыкаментаў і лячэння было недаступнае для большасці насельніцтва. Адзін доктар прыпадаў на 5–6 тыс. чалавек.

Склад сельскага насельніцтва Заходняй Беларусі ў пачатку 1930-х гг.

- Сяляне-беднякі
- Сераднякі
- Заможныя сяляне, асаднікі, шляхта

1. Сфармулюйце прычыны ўвядзення палітыкі «ваеннага камунізму». Дайце вызначэнне дадзенаму паняццю.
2. У чым заключалася роля новай эканамічнай палітыкі ў аднаўленні гаспадаркі БССР? Якія яе механізмы вы лічыце найбольш эфектыўнымі? Як вы думаеце, чаму нэп стаў усяго толькі часовай мерай у палітыцы бальшавікоў? Свой пункт гледжання абгрунтуйце.
3. Чым тлумачыліся асаблівасці правядзення індустрыялізацыі ў БССР?
4. Растлумачце ўзаемасувязь індустрыялізацыі і калектывізацыі. Якія палітычныя, эканамічныя і тэхнічныя задачы былі вырашаны з іх дапамогай, а якія не былі дасягнуты? Як вы думаеце, чаму?
5. Параўнайце сацыяльна-эканамічнае развіццё БССР і Заходняй Беларусі ў міжваенны перыяд. Зрабіце вывад.

§ 11. Сацыяльна-эканамічнае развіццё ў другой палове 1940-х — 1980-я гг.

Якімі былі асаблівасці і вынікі правядзення індустрыялізацыі ў БССР?

Курс на апераджальны рост цяжкай прамысловасці. Характэрнай рысай першай пасляваеннай пяцігодкі (1946—1950 гг.) было не толькі аднаўленне разбуранай эканомікі, але і апераджальны рост цяжкай прамысловасці — машынабудавання, металаапрацоўкі, электраэнергетыкі, паліўнай прамысловасці, будаўнічых матэрыялаў. Развіццё цяжкай прамысловасці ў БССР забяспечвалася пераважна за кошт сродкаў бюджэту СССР. У рэспубліцы з'явіўся шэраг новых галін прамысловасці: аўтамабільная, трактарная, дарожных машын і будаўнічых механізмаў.

§ 11-1

§ 11-2

§ 11-3

Восенню 1950 г. МТЗ пачаў серыйны выпуск гусенічных трактараў «Кіравец Д-35». Першыя колавыя трактары «Беларусь» былі выпушчаны ў 1953 г.

У 1946 г. пачалося будаўніцтва Мінскага трактарнага завода (МТЗ). У 1947 г. сваю прадукцыю прадставілі веласіпедны і інструментальны заводы ў Мінску, лакамабільны завод і металаапрацоўчы камбінат у Магілёве, завод «Рухавік рэвалюцыі» ў Гомелі. Пачала працаваць БелГРЭС.

Тэмпы росту валавой прадукцыі прамысловасці БССР у 1945–1950 гг. (у % да 1940 г.)		
Галіны прамысловасці	1945 г.	1950 г.
паліўная	19	91
вытворчасць электраэнергіі і цеплаэнергіі	20	153
хімічная і гумова-асбеставая	5	198
машынабудаванне і металаапрацоўка	45	237
лясная, папяровая і дрэваапрацоўчая	23	89
лёгкая	10	74
харчовая	19	85
Усяго:	20	115

На аснове звестак з табліцы вызначце прыярытэты эканамічнага развіцця БССР у пасляваенны перыяд. Якія змены адбыліся ў структуры прамысловай вытворчасці ў пасляваенныя гады?

Пачынаючы з сярэдзіны 1950-х гг. прамысловае будаўніцтва ў рэспубліцы ажыццяўлялася ва ўмовах навукова-тэхнічнай рэвалюцыі (НТР). НТР прадугледжвала хуткае ўкараненне дасягненняў навукі ў вытворчы працэс.

У 1958 г. першы экзэмпляр 40-тоннага самазвала быў удастоены Гран-пры на Сусветнай выставе ў Бруселі

У другой палове 1950-х — першай палове 1960-х гг. у БССР быў пабудаваны шэраг прадпрыемстваў, заснаваных на перадавых тэхналогіях таго часу.

Прадпрыемствы, пабудаваныя ў БССР у другой палове 1950-х — першай палове 1960-х гг.

- Магілёўскі металургічны завод
- Мінскі аўтамабільны завод
- Беларускі аўтазавод (БелАЗ) у г. Жодзіна
- Бярозаўская ГРЭС
- Мінскі падшыпнікавы і гадзіннікавы заводы
- Мінскі завод ацяпляльнага абсталявання

Для эканамічнага развіцця Беларусі ў 1970-я гг. быў характэрны, як і ў папярэднія гады, пераважна хуткі рост цяжкай прамысловасці. Яна ператваралася ў важнейшую галіну вытворчасці, у тым ліку для абслугоўвання ваенна-прамысловага комплексу.

Развіццё радыётэхнічнай, радыёэлектроннай, хімічнай і нафтапрацоўчай прамысловасці, машынабудавання і металапрацоўкі. У сярэдзіне 1960-х гг. у СССР была зроблена спроба рэфармавання кіравання эканомікай. Прынятыя меры былі прагрэсіўнымі, таму што павялічвалася значнасць гаспадарчых стымуляў, пашыраліся правы прадпрыемстваў, іх самастойнасць, павялічваліся капіталаўкладанні ў прамысловасць.

У 1954 г. на Мінскім прыборабудаўнічым заводзе імя Леніна з’явіліся першыя беларускія тэлевізары — «Беларусь». У гады восьмай пяцігодкі (1966—1970) пачалі працаваць вытворча-тэхнічнае прадпрыемства «Гарызонт», на базе Мінскага механічнага завода — Беларускае опытка-механічнае аб’яднанне, а таксама буйнейшае прадпрыемства Усходняй Еўропы — навукова-вытворчае аб’яднанне «Інтэграл» (Мінскае вытворчае аб’яднанне вылічальнай тэхнікі) і інш.

У 1958 г. на Мінскім заводзе ЭВМ імя Р. К. Арджанікідзе было арганізавана спецыяльнае канструктарскае бюро для суправаджэння ў вытворчасці і мадэрнізацыі ЭВМ, якія выпускаліся заводам.

Аб чым сведчыў факт выпуску электронна-вылічальных машын у БССР?

ЭВМ «Мінск-1» у першай палове 1960-х гг. — лідзіруючы тып серыйных лямповых машын такога тыпу ў СССР

У 1964 г. у Беларусі было адкрыта радовішча нафты «Рэчыцкае». Яно зрабіла станючы ўплыў на развіццё паліўна-энергетычнай прамысловасці.

Важным кірункам развіцця эканомікі ў гэты перыяд стала развіццё хімічнай прамысловасці. Было пабудавана некалькі калійных камбінатаў, пазней аб'яднаных у вытворчае аб'яднанне «Беларуськалій».

У гэты ж час была створана і нафтаперапрацоўчая прамысловасць Беларусі. У 1963 г. увайшла ў строй першая чарга Полацкага, а ў 1971 г. Мазырскага нафтаперапрацоўчых заводаў.

Высокімі тэмпамі развіваліся машынабудаванне і металаапрацоўка. Павялічвалася вытворчасць грузавых аўтамабіляў і трактараў, сельскагаспадарчых машын. У 1958 г. на Беларускім аўтамабільным заводзе (БелАЗ) у Жодзіне пачаўся выпуск кар'ерных самазвалаў.

Складзіце топ-5 дасягненняў індустрыяльнага развіцця БССР у 1946–1980-я гг. Абмяркуйце, якія фактары абумовілі дасягненні БССР у гэтай сферы ва ўказаны перыяд.

Вынікам развіцця эканомікі БССР да сярэдзіны 1980-х гг. стала стварэнне буйнога тэрытарыяльна-галіновага прамысловага комплексу.

У той жа час у сярэдзіне 1980-х гг. наспявалі крызісныя з'явы ў эканоміцы. Партыйнай наменклатурай пры прыняцці рашэнняў не заўсёды ўлічваліся законы развіцця эканомікі. Станавілася відавочнай неабходнасць карэнных пераўтварэнняў у эканамічнай сферы.

Асаблівасці развіцця сельскай гаспадаркі і стан аграпрамысловага комплексу. За гады чацвёртай пяцігодкі (1946–1950 гг.) сельская гаспадарка была ў значнай ступені адноўлена. Тым не менш у канцы 1950-х — пачатку 1960-х гг. сітуацыя ў сельскай гаспадарцы зноў пагоршылася. Большасць калгасаў былі нерэнтабельнымі і затратнымі. Назіралася зніжэнне ўраджайнасці сельскагаспадарчай прадукцыі, павелічэнне яе сабекошту. Адмоўна адбіваўся нізкі ўзровень кіравання галіной, падрыхтоўкі сельскагаспадарчых кадраў, аграпрамысловай навуцы.

У сакавіку 1965 г. Пленум ЦК КПСС прыняў пастанову «Аб неадкладных мерах па далейшым развіцці сельскай гаспадаркі СССР». Была пастаўлена задача ўзняць калгасную і саўгасную вытворчасць на больш высокі ўзровень. Для гэтага абвешчаўся курс на **інтэнсіўны шлях развіцця** (інтэнсіфікацыю).

Выкарыстоўваючы мясцовыя СМІ, кнігу «Памяць», даведайцеся, як рэалізаваліся прадугледжаныя рэформай 1965 г. кірункі інтэнсіфікацыі сельскай гаспадаркі ў вашым рэгіёне.

Рэформа сельскай гаспадаркі 1965 г.

Асноўныя кірункі інтэнсіфікацыі сельскай гаспадаркі	Меры па ліквідацыі адставання ў развіцці сельскагаспадарчай вытворчасці
• механізацыя і электрыфікацыя; • спецыялізацыя сельскагаспадарчых прадпрыемстваў; • хімізацыя, меліярацыя і выкарыстанне новых тэхналогій апрацоўкі глебы	• павелічэнне закупачных цэн; • адмена абмежаванняў на ўтрыманне жывёлы ў дапаможных гаспадарках; • павелічэнне асігнаванняў у сельскую гаспадарку

Рэформа першапачаткова дала станоўчыя вынікі. У гады восьмай пяцігодкі (1966—1970 гг.) прырост валавой прадукцыі склаў 18 %. Павышалася культура земляробства. У калгасах і саўгасах павялічылася колькасць механічных устаноўак і прыстасаванняў, якія павышалі прадукцыйнасць і аблягчалі ўмовы працы.

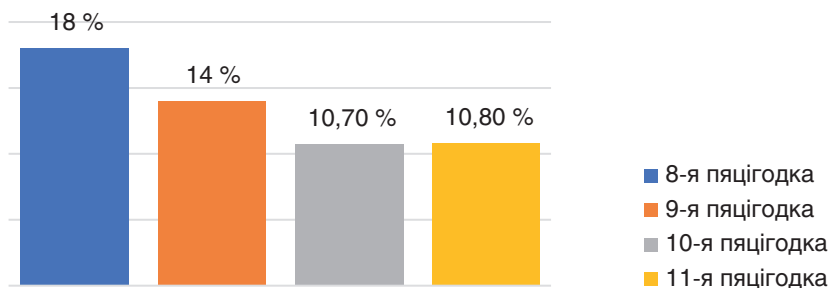

Пасадка бульбы ўручную. Беларуская дзяржаўная селекцыйная станцыя «Заазер'е». 1956 г.

Пасадка бульбы ў калгасе «Камінтэрн» Магілёўскай вобласці. 1980-я гг.

Прырост валавой прадукцыі

Аднак ужо ў наступных пяцігодках аб'ём валавой прадукцыі ў сельскай гаспадарцы зноў знізіўся. Прычынамі гэтага былі адміністрацыйна-камандная

сістэма з яе неэфектыўным выкарыстаннем капітальных укладанняў, дыспрапорцыі ў коштах на тэхніку і прадукцыю сельгасвытворчасці, незацікаўленасць работнікаў калгасаў у выніках сваёй працы, адсутнасць

Чым, на ваш погляд, была абумоўлена міграцыя насельніцтва ўнутры рэспублікі?

ініцыятывы. З сярэдзіны 1960-х гг. павялічылася міграцыя насельніцтва з вёскі ў горад.

Чарговая спроба палепшыць кіраванне сельскай гаспадаркай была зроблена ў маі 1982 г. Згодна з рашэннем Пленума ЦК КПСС была прынята Харчовая праграма СССР на перыяд да 1990 г. Праграмай былі прадугледжаны стварэнне ў СССР аграпрамысловага комплексу (АПК), далейшая механізацыя і хімізацыя сельскай гаспадаркі, паляпшэнне кармавой базы, выкарыстанне новых прагрэсіўных тэхналогій.

У 1985 г. на тэрыторыі Беларусі быў створаны рэгіянальны АПК — «Бел-аграпрам». Яго задачай было аб'яднанне ў адзіную структуру галін народнай гаспадаркі, накіраваных на вытворчасць, перапрацоўку сельгасгаспадарчай сыравіны і атрыманне з яе прадукцыі, якая даводзілася б да спажыўца.

У гэтыя гады ў рэспубліцы шырока разгарнуліся меліярацыйныя работы. Значна павялічыліся аб'ёмы ўнясення ў глебу арганічных і асабліва мінеральных угнаенняў.

Нягледзячы на пэўныя поспехі, дасягнутыя за 1970—1985 гг., у СССР і БССР у гэты перыяд назіралася ўстойлівая тэндэнцыя зніжэння тэмпаў эканамічнага росту. Гэта сведчыла аб нарастанні крызісных з'яў у эканоміцы.

Агітацыйны плакат
Харчовай праграмы СССР

Суаднясіце змест плаката і задачы, якія стаялі перад «Белаграпрамам». Які кампанент аграпрамысловага комплексу не знайшоў адлюстравання на плакаце?

Сярэднегадавыя тэмпы эканамічнага росту ў СССР і БССР
у 1970–1985 гг. (у %)

		1970–1975 гг.	1976–1980 гг.	1981–1985 гг.
1. ВВП (валавы нацыянальны прадукт)	СССР	6,3	4,2	3,5
	БССР	8,3	5,5	5,0
2. Прамысловая прадукцыя	СССР	7,4	4,4	3,7
	БССР	10,4	7,2	5,4
3. Прадукцыя сельскай гаспадаркі	СССР	2,5	1,7	1,1
	БССР	2,6	1,5	1,6

Чым, на вашым меркаванні, тлумачыцца замаруджванне тэмпаў эканамічнага росту БССР у 1970–1985 гг.?

Пераадоленне наступстваў аварыі на Чарнобыльскай АЭС. Невымерную шкоду нанесла рэспубліцы самая буйная ў гісторыі чалавецтва тэхнагенная катастрофа — аварыя на Чарнобыльскай АЭС (ЧАЭС) 26 красавіка 1986 г. Пад радыеактыўнае забруджванне трапілі многія раёны Гомельскай і Магілёўскай, частка Гродзенскай, Брэсцкай і Мінскай абласцей. Высокі ўзровень радыяцыі

23% тэрыторыі Беларусі аказаліся радыеактыўна забруджанымі. У зоне забруджвання пражывала пятая частка насельніцтва рэспублікі — каля 2,1 млн чалавек. З гаспадарчага абароту было выведзена больш за 20% сельскагаспадарчых угоддзяў, амаль 15 % лясоў.

*Народны пісьменнік Беларусі
І. Г. Чыгрынаў*

назіраўся амаль ва ўсіх рэгіёнах Беларусі, у некаторых раёнах ён быў у некалькі тысяч разоў вышэй за натуральны радыяцыйны фон.

Дзяржава пастаянна вядзе працу па пераадоленні наступстваў чарнобыльскай катастрофы. На пераадоленне наступстваў катастрофы выдаткоўваюцца вялізныя сумы: агульны аб'ём фінансавання з 1990 па 2020 г. склаў у эквіваленце больш за 19 млрд долараў. З іх 9 млрд было патрачана на сацыяльную абарону насельніцтва, каля 8 млрд — на сацыяльна-эканамічнае развіццё пацярпелых рэгіёнаў.

Беларусь затрачвае на пераадоленне наступстваў аварыі на ЧАЭС 3% гадавога бюджэту. Саветам Міністраў Рэспублікі Беларусь прадугледжаны шэраг важных мерапрыемстваў па сацыяльнай абароне, медыцынскім забеспячэнні, санаторна-курортным лячэнні і аздараўленні пацярпелага насельніцтва. У рамках праграмы на 2016—2020 гг. на пераадоленне наступстваў катастрофы запланаваны расходы ў 2,51 млрд рублёў, з іх 1,438 млрд — на сацыяльную абарону, медыцынскае забеспячэнне пацярпелых.

1. Чаму пасля Вялікай Айчыннай вайны ў БССР быў прыняты курс на апераджальны рост цяжкай прамысловасці? У чым гэта знайшло адлюстраванне? Канкрэтызуйце свой адказ фактамі.
2. Якія новыя галіны прамысловасці з'явіліся ў БССР ва ўмовах НТР?
3. Якія кампаненты ўключаў у сябе аграпрамысловы комплекс вашага рэгіёну?
4. Падрыхтуйце паведамленне аб эканамічным развіцці вашага рэгіёну ў 1946—1980-я гг. Якім чынам тэндэнцыі сацыяльна-эканамічнага развіцця, апісаныя ў тэксце параграфу, праявіліся ў развіцці вашага рэгіёну?
5. Як вы думаеце, чаму, нягледзячы на праведзеныя рэформы, крызісныя з'явы ў эканоміцы БССР да канца 1980-х гг. узмацніліся?
6. Якімі вынікамі эканамічнага развіцця БССР у 1946—1980-я гг. могуць ганарыцца сучасныя беларусы?

§ 12. Беларуская мадэль сацыяльна-эканамічнага развіцця і яе рэалізацыя ва ўмовах дзяржаўнага суверэнітэту Рэспублікі Беларусь

1. Чым характарызаваўся эканамічнае развіццё БССР у канцы 1980-х гг.?
2. Які спосаб пераходу да рыначнай эканомікі называюць «шокавай тэрапіяй»? У якіх краінах ён выкарыстоўваўся?

§ 12-1

§ 12-2

Эканамічнае становішча Рэспублікі Беларусь у першай палове 1990-х гг. У канцы 1980-х — пачатку 1990-х гг. стала відавочна, што сфарміраваныя на працягу дзесяцігоддзяў эканамічныя адносіны вычарпалі магчымасці для далейшага развіцця. Выйсце з крызісу бачылася ў пераходзе да рыначных адносін. Пры гэтым спробы рэфармавання эканомікі ў перыяд перабудовы (1985—1991 гг.) аказаліся няўдалымі.

Асаблівасцю Беларусі ў канцы 1980-х гг. быў дастаткова высокі ўзровень эканамічнага развіцця. Глыбокі эканамічны крызіс тут праявіўся ў 1991 г. — на два гады пазней, чым у іншых рэспубліках СССР, і працягваўся да 1995 г. уключна.

Асноўныя праявы эканамічнага крызісу 1991–1995 гг.

- спад вытворчасці ў асноўных галінах гаспадаркі;
- рэзкае скарачэнне інвестыцый у асноўны капітал;
- рост інфляцыі;
- падзенне жыццёвага ўзроўню насельніцтва;
- павышэнне ўзроўню беспрацоўя;
- рост знешняй запазычанасці

Растлумачце, у чым заключалася ўзаемасувязь праяў эканамічнага крызісу.

Пошук шляхоў выхаду з крызісу. Яшчэ да распаду СССР кіраўніцтвам рэспублікі рабіліся спробы пераходу да рыначных адносін. У кастрычніку 1990 г. Вярхоўны Савет БССР зацвердзіў «Праграму пераходу БССР да рыначнай эканомікі». Планаваўся, што ажыццяўленне дадзенай праграмы дазволіць Беларусі спыніць спад вытворчасці і дамагчыся яе росту. Аднак мадэль рыначных рэформ метадам «шокавай тэрапіі» рэальных вынікаў не дала. Сацыяльна-эканамічнае становішча пагаршалася — працягваўся рост інфляцыі і схаванага беспрацоўя.

Па ініцыятыве Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь А. Р. Лукашэнкі ў 1994 г. быў распрацаваны новы варыянт рэформ. Вярхоўны Савет Рэспублікі Беларусь прыняў «Праграму неадкладных мер па выхадзе эканомікі Рэспублікі Беларусь

Са студзеня 1992 г. грамадзянам Беларусі выдаваліся так званыя карткі пакупніка для набывання прамысловых тавараў. Гэтыя кніжачкі можна было атрымаць па месцы пражыткі грамадзян. Тавары па такой кніжцы адпускалі толькі ў пэўных магазінах, якія былі ў ёй указаны.

Абмяркуйце, чым маглі быць выкліканы падобныя меры на спажывецкім рынку Рэспублікі Беларусі.

Візітныя карткі пакупніка.
Пачатак 1990-х гг.

з крызісу». Праграма прадугледжвала комплекс радыкальных мер, накіраваных на стабілізацыю эканомікі краіны. У прыватнасці, планаваліся аздараўленне крэдытнай сістэмы, зніжэнне ўзроўню інфляцыі, спыненне спаду вытворчасці і падзення жыццёвага ўзроўню народа. Устанаўліваўся строгі кантроль над прыватнай гаспадарчай дзейнасцю. Эканамічнай стратэгіяй быў абвешчаны «рыначны сацыялізм».

Распрацоўка беларускай мадэлі сацыяльна-эканамічнага развіцця і яе сутнасныя характарыстыкі. Беларуская мадэль сацыяльна-эканамічнага развіцця, якая стала рэалізоўвацца з сярэдзіны 1990-х гг., улічвала, з аднаго боку, умовы развіцця Беларусі, з іншага — вопыт эканамічнай трансфармацыі ў шэрагу замежных краін.

Для беларускай мадэлі сацыяльна-эканамічнага развіцця характэрныя:

- моцная і эфектыўная дзяржаўная ўлада, якая забяспечвае палітычную стабільнасць, сацыяльную справядлівасць і бяспеку;
- роўнасць розных форм уласнасці; галоўны крытэрыі развіцця эканомікі — эфектыўнасць вядзення гаспадаркі; прыватызацыя разглядаецца не як самамэта, а як сродак пошуку зацікаўленых інвестараў;
- шматвектарнасць знешнеэканамічнай палітыкі ва ўмовах глабалізацыі гаспадарчых сувязей;
- актывізацыя інтэграцыйных працэсаў, перш за ўсё эканамічных, з Расіяй і краінамі СНД;
- моцная сацыяльная палітыка дзяржавы, інвестыцыі ў здароўе, адукацыю, прафесійнае і культурнае развіццё асобы, а таксама адрасная сацыяльная дапамога.

*Нацыянальная эканоміка Беларусі /
пад рэд. У. М. Шымава. — 4-е выд. — Мінск: БДЭУ, 2012. — С. 64.*

Якая роля дзяржавы ў рэалізацыі беларускай мадэлі сацыяльна-эканамічнага развіцця?

Гэтая мадэль была накіравана на фарміраванне сацыяльна арыентаванай рыначнай эканомікі пры актыўнай рэгулюючай ролі дзяржавы.

Адрозная асаблівасць беларускай мадэлі сацыяльна-эканамічнага развіцця — захаванне сістэмы планавання, якая дазваляе вызначыць кірункі перспектыўнага развіцця і збалансаваць іх рэсурснае забеспячэнне. Ключавымі элементамі планавання з’яўляюцца Нацыянальная стратэгія ўстойлівага развіцця і праграмы сацыяльна-эканамічнага развіцця Рэспублікі Беларусь.

Нацыянальная стратэгія ўстойлівага сацыяльна-эканамічнага развіцця Рэспублікі Беларусь вызначае на доўгатэрміновую перспектыву мэты, этапы і кірункі пераходу Рэспублікі Беларусь да постіндустрыяльнага грамадства і інавацыйнага развіцця эканомікі пры павышэнні стандартаў жыцця чалавека і забеспячэнні спрыяльнага навакольнага асяроддзя. Упершыню яна была прынята ў Рэспубліцы Беларусь у 1997 г. на перыяд да 2010 г. Сёння доўгатэрміновыя перспектывы развіцця нашай краіны вызначае «Нацыянальная стратэгія ўстойлівага сацыяльна-эканамічнага развіцця Рэспублікі Беларусь на перыяд да 2030 года».

Прыярытэты сацыяльна-эканамічнага развіцця Рэспублікі Беларусь	
Праграмы сацыяльна-эканамічнага развіцця Рэспублікі Беларусь	Прыярытэты развіцця
1996–2000 гг.	Экспарт тавараў і паслуг, будаўніцтва жылля, развіццё аграпрамысловага комплексу
2001–2005 гг.	Харчовая бяспека, экспарт, жыллё, інавацыі і інвестыцыі
2006–2010 гг.	Інавацыйнае развіццё эканомікі, энерга- і рэсурсазберажэнне, адраджэнне вёскі, павышэнне канкурэнтаздольнасці беларускай прадукцыі, развіццё малых гарадоў
2011–2015 гг.	Паляпшэнне інвестыцыйнага і бізнес-клімату, развіццё высокатэхналагічных вытворчасцей, рост экспарту
2016–2020 гг.	Рост канкурэнтаздольнасці эканомікі, прыцягненне інвестыцый і інавацыйнае развіццё
2021–2025 гг.	Шчаслівая сям’я, моцныя рэгіёны, інтэлектуальная краіна, дзяржава-партнёр

Абмяркуйце, чаму ў ліку прыярытэтаў эканамічнага развіцця рэспублікі часта сустракаюцца экспарт тавараў і паслуг, павышэнне канкурэнтаздольнасці эканомікі, інавацыйнае развіццё.

Як вы разумееце прыярытэты сацыяльна-эканамічнага развіцця Беларусі ў 2021–2025 гг.?

Праграмы сацыяльна-эканамічнага развіцця Рэспублікі Беларусь распрацоўваюцца тэрмінам на 5 гадоў. Праграмы шырока абмяркоўваліся беларускім народам і зацвярджаліся на Усебеларускіх народных сходах, якія праходзілі ў 1996, 2001, 2006, 2010, 2016, 2021 гг.

Рэалізацыя праграм сацыяльна-эканамічнага развіцця краіны забяспечыла захаванне палітычнай стабільнасці, рост нацыянальнай эканомікі, павышэнне ўзроўню і якасці жыцця людзей.

Ужо ў другой палове 1990-х гг. удалося спыніць спад вытворчасці. У 2000 г. быў перавышаны ўзровень дакрызіснага 1990 г. па важнейшых эканамічных паказчыках.

Валавы ўнутраны прадукт на душу насельніцтва на аснове парытэту (роўнасці) пакупніцкай здольнасці вырас з 15,4 тыс. долараў у 2010 г. да 20,2 тыс. долараў у 2020 г.

Па індэксе чалавечага развіцця Беларусь перамясцілася з 68-га месца ў 2000 г. на 50-е месца ў 2019 г. (са 189 краін сусветнай супольнасці) і ўвайшла ў групу краін з высокім узроўнем чалавечага развіцця. Гэта адзін з лепшых паказчыкаў для краін СНД.

Беларусь у лічбах і фактах

1-е месца ў рэйтынгу дабрабыту сярод 167 краін свету па тэрарыстычнай бяспецы, узроўні ахопу насельніцтва медыцынскай дапамогай, доступе да мабільнай сувязі (Legatum Global Prosperity, 2019 г.);

1-е месца ў свеце па вырошчванні бульбы на душу насельніцтва;

2-е месца ў свеце па вытворчасці калійных угнаенняў;

8-е месца ў свеце па колькасці пісьменных людзей сярод дарослага насельніцтва (99,7 % згодна з рэйтынгам ЮНЕСКА);

16-е месца ў свеце па колькасці ўрачоў на 10 тыс. насельніцтва (40,8 чал.) (у рэйтынгу па індэксе чалавечага развіцця (ПРААН, 2019 г.);

25-е месца ў рэйтынгу са 179 краін, самых камфортных для мацярынства.

Дзяржаўная маладзёжная палітыка. У Рэспубліцы Беларусь чвэрць насельніцтва адносіцца да моладзі (узрост да 31 года). Кірункі дзяржаўнай маладзёжнай палітыкі вызначаны Законам Рэспублікі Беларусь «Аб асновах дзяржаўнай маладзёжнай палітыкі».

Асноўныя кірункі дзяржаўнай маладзёжнай палітыкі ў Рэспубліцы Беларусь

- Грамадзянска-патрыятычнае выхаванне моладзі;
- садзейнічанне фарміраванню здаровага ладу жыцця;
- дзяржаўная падтрымка маладых сем'яў;
- садзейнічанне рэалізацыі права моладзі на працу;
- дзяржаўная падтрымка моладзі ў атрыманні адукацыі;
- падтрымка таленавітай і адоранай моладзі;
- садзейнічанне развіццю і рэалізацыі маладзёжных грамадска значных ініцыятыв.

Беларуская дзяржава стымулюе і падтрымлівае будаўніцтва жылля для моладзі і маладых сем'яў праз прадастаўленне субсідый, доўгатэрміновых танных крэдытаў і прыцягненне пазабюджэтных крыніц фінансавання.

У Рэспубліцы Беларусь маладым спецыялістам гарантуецца першае рабочае месца, аказваецца садзейнічанне ў працаўладкаванні студэнтаў і навучэнцаў (другасная занятасць), падтрымліваецца студэнцкі атрадны рух.

Беларусь — першая краіна на постсавецкай прасторы, у якой на дзяржаўным узроўні студэнцкія атрады атрымалі заканадаўчую падтрымку. Па традыцыі трэці працоўны семестр адкрываецца на плошчы Дзяржаўнага сцяга ў Мінску. З 2003 г. адроджаны БРСМ студэнтска-рабочы рух аб'яднаў больш за 960 тыс. маладых людзей.

У нашай краіне створана сістэма адбору і падтрымкі таленавітых і адораных маладых людзей. Фінансавую дапамогу і падтрымку ім аказваюць спецыяльны фонд Прэзідэнта па падтрымцы таленавітай моладзі і спецыяльны фонд Прэзідэнта па сацыяльнай падтрымцы адораных навучэнцаў і студэнтаў. У рэспубліцы сфарміраваны банк даных адоранай і таленавітай моладзі.

У 2021 г. Урад зацвердзіў стратэгію развіцця дзяржаўнай маладзёжнай палітыкі Беларусі да 2030 г. Яе мэтамі з'яўляюцца стварэнне ўмоў для запатрабаванасці

Зводны беларуска-расійскі студатрад
Саюзнай дзяржавы на будаванні
Беларускай АЭС у г. Астравец.
Ліпень 2018 г.

Стрыт-арт на сценах жылога дома на вуліцы Магілёўскай у Мінску, прысвечаны сяброўству Расіі і Беларусі

моладзі ў краіне, узмацненне далучанасці маладых грамадзян да рэалізацыі дзяржаўных задач па грамадска-палітычным і сацыяльна-эканамічным развіцці Беларусі.

Эканамічная інтэграцыя з Расіяй і краінамі СНД. У шматвектарнай знешняй палітыцы Беларусі прыярытэтным з’яўляецца супрацоўніцтва з Расіяй — асноўным эканамічным партнёрам краіны. Цесныя эканамічныя сувязі паміж Рэспублікай Беларусь і Расійскай Федэрацыяй усталяваліся пасля прэзідэнцкіх выбараў 1994 г. Ідэю эканамічнай інтэграцыі з Расіяй грамадзяне Беларусі падтрымалі на рэспубліканскім рэферэндуме 1995 г. (82,4 %).

Развіццю эканамічных сувязей садзейнічалі падпісанне Дагавора аб стварэнні Садружнасці Беларусі і Расіі ў 1996 г., Дагавора аб Саюзе Беларусі і Расіі ў 1997 г., стварэнне Саюзнай дзяржавы 8 снежня 1999 г. Важнымі перадумовамі эканамічнага ўзаема-

дзеяння Беларусі і Расіі з’яўляліся тэрытарыяльнае раздзяленне працы і спецыялізацыя і кааперацыя эканамічных сувязей, якія склаліся на працягу многіх дзесяцігоддзяў у рамках былога СССР.

Сфармулюйце прычыны, якія абумоўліваюць неабходнасць эканамічнай інтэграцыі Рэспублікі Беларусь з Расійскай Федэрацыяй.

На Расійскую Федэрацыю упадае каля паловы знешнегандлёвага абароту Беларусі. Адтуль Беларусь імпартае паліўна-энергетычныя рэсурсы (нафту і газ), металы, машыны і абсталяванне. Аснову беларускага экспарту ў Расію складаюць транс-

партныя сродкі (аўтамабілі, трактары), прамысловае абсталяванне, тэкстыль, мясныя і малочныя прадукты, кандытарскія вырабы. Больш за 8 тыс. беларускіх і расійскіх прадпрыемстваў сёння звязаны ўзаемнымі пастаўкамі прадукцыі.

«Мы хочам, каб трактары „Беларус“ і аўтамабілі БелАЗ сталі канкурэнтаздольнымі на сусветным рынку. І тады праца цэлых пакаленняў расіян і беларусаў будзе недарэмнай. Мы хочам, каб цюменская нафта ішла на экспарт пасля яе перапрацоўкі на Наваполацкім камбінаце. І тады стануць багацейшымі і расіяне, і беларусы».

Прэзідэнт РФ Б. М. Ельцын.
2 красавіка 1996 г.

Саміт Еўразійскага эканамічнага саюза ў Ерэване. 1 верасня 2019 г.

За апошнія некалькі гадоў тавараабарот паміж нашымі краінамі паказваў устойлівы рост. Так, у 2018 г. ён складаў 35,5 млрд у доларавым эквіваленце, у наступныя гады рост тавараабароту працягнуўся і, па ацэнках экспертаў, да 2020 г. складаў 45 млрд долараў.

Паліўна-энергетычныя комплексы Беларусі і Расіі інтэграваны на 95 %, машынабудаўнічыя — на 85 %, сельскагаспадарчыя — на 65 %, будаўнічай індустрыі — на 80 %. Доля Расіі ў знешнім гандлі Беларусі перавышае 50 %.

Развіццё двухбаковых адносін з краінамі СНД таксама з'яўляецца адным з асноўных знешнеэканамічных прыярытэтаў Рэспублікі Беларусь. Паслядоўна адстойваючы ідэі інтэграцыі, Беларусь займае актыўную і канструктыўную пазіцыю ў працэсах аб'яднання на постсавецкай прасторы. 29 мая 2014 г. Расія, Беларусь і Казахстан падпісалі дагавор аб Еўразійскім эканамічным саюзе (ЕАЭС). Ён набыў моц 1 студзеня 2015 г. У гэты ж год членамі ЕАЭС сталі Армения і Кыргызстан. У рамках ЕАЭС забяспечваюцца свабода руху тавараў, паслуг, капіталу і рабочай сілы, правядзенне скаардынаванай, узгодненай альбо адзінай палітыкі ў ключавых галінах эканомікі.

1. З якімі эканамічнымі праблемамі сутыкнулася наша краіна ў 1991–1995 гг.?
2. Існуе такое меркаванне: пагаршэнне эканамічнага становішча Рэспублікі Беларусь у першай палове 1990-х гг. было звязана з тым, што БССР з'яўлялася «зборачным цэхам» Савецкага Саюза. Як вы разумееце гэтае сцверджанне? Ці згодныя вы з ім? Сваё меркаванне абгрунтуйце.

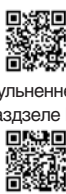
3. У чым праяўляецца сацыяльная арыентацыя беларускай мадэлі сацыяльна-эканамічнага развіцця?
4. Падрыхтуйце паведамленне (або прэзентацыю) аб рэалізацыі прыярытэтаў сацыяльна-эканамічнага развіцця Рэспублікі Беларусь у 1996–2020 гг. у вашым рэгіёне.
5. Знайдзіце інфармацыю ў СМІ аб рэалізацыі грамадска значных ініцыятыў моладзі Беларусі. Якія з іх рэалізуюцца ў вашым рэгіёне?

Наш край

Абагульненне па раздзеле II

Абагульненне па раздзеле «Сацыяльна-эканамічнае развіццё Беларусі»

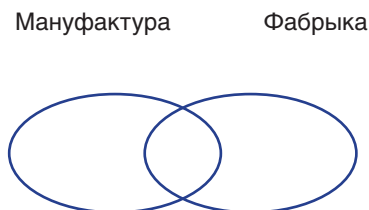
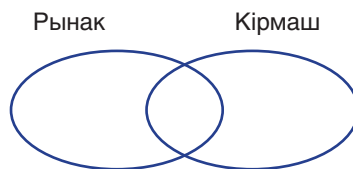
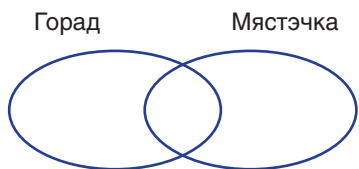
Працуем з вучэбным тэкстам

1. Выкарыстоўваючы тэкст вучэбнага дапаможніка і пры неабходнасці дадатковыя крыніцы, растлумачце, чаму цяжкая прамысловасць, якая не атрымала належнага развіцця ў 1920–1930-я гг., стала адной з вядучых галін у беларускай эканоміцы ў 1950–1970-я гг.

2. На аснове тэксту вучэбнага дапаможніка вызначце, якія кірункі маладзёжнай палітыкі вы б вылучылі як прыярытэты і чаму. Дапоўніце іх канкрэтнымі прыкладамі і прадстаўце ў выглядзе калажа (выкарыстайце надпісы, ілюстрацыі, фотаздымкі, малюнкi і інш.).

Працуем з паняццямі

1. Выкарыстоўваючы лагічныя кругі, вылучыце агульнае і адрознае ў наступных парах гістарычных паняццяў:

2. Складзіце медыязбуку, якая характарызуе сацыяльна-эканамічнае развіццё беларускіх зямель у XIX — пачатку XXI ст. Дайце вызначэнне кожнаму з падабраных вамі паняццяў. Канкрэтызуйце іх гістарычнымі прыкладамі.

Сістэматызуем веды

1. Ахарактарызуйце беларускую мадэль сацыяльна-эканамічнага развіцця, вылучыўшы і растлумачыўшы рысы:

- а) рыначнай эканомікі;
- б) сацыяльна арыентаванай эканомікі.

2. Што аб'ядноўвае беларускія гарады, адзначаныя на карце? Назавіце гістарычны перыяд іх з'яўлення. Суаднясіце значкі, якія адпавядаюць розным галінам прамысловасці, з гарадамі, дзе яны атрымалі сваё развіццё.

Галіны прамысловасці:

машынабудаванне

солездабыўная

нафтаперапрацоўчая

хімічная

Аналізуем і разважаем

1. Пацвердзіце альбо абвергніце наступныя сцверджанні:

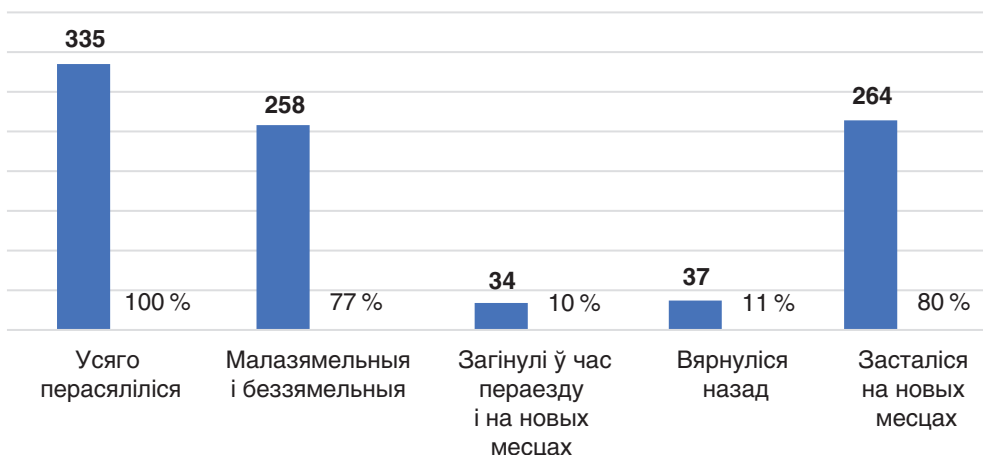
- а) актыўнае развіццё капіталістычных адносін у Беларусі стала магчымым толькі пасля адмены прыгоннага права;
- б) «ваенны камунізм» быў адзіна магчымай і найбольш эфектыўнай эканамічнай палітыкай ва ўмовах Грамадзянскай вайны;
- в) актыўная эканамічная інтэграцыя Рэспублікі Беларусь з краінамі СНД абумоўлена агульным гістарычным мінулым і захаванымі з часоў СССР эканамічнымі сувязямі.

2. Вывучыце прыведзеныя статыстычныя звесткі. З іх дапамогай ахарактарызуйце асноўныя кірункі аграрнай рэформы П. А. Сталыпіна. Зрабіце вывад, наколькі дадзеная рэформа змагла вырашыць праблемы беларускага сялянства ў пачатку XX ст.

а) На хутары і водрубны перасяліліся: ад 20 да 35 % сялян Віцебскай губерні, ад 10 да 20 % сялян Магілёўскай губерні, менш за 10 % сялян Віленскай, Мінскай і Гродзенскай губерняў. Гэта тлумачыцца тым, што ў першых дзвюх губернях да рэформы пераважала абшчыннае землекарыстанне, а ў трох апошніх — падворнае землекарыстанне;

б) Дыяграму «Перасяленне беларускіх сялян у Сібір і на Далёкі Усход».

■ тыс. чал.

Параўноўваем гістарычныя з'явы, падзеі

Параўнайце эканамічнае развіццё БССР і Заходняй Беларусі ў складзе Польшчы ў 1930-я гг., запоўніўшы прапанаваную табліцу. Зрабіце вывад.

Параметр для параўнання	БССР	Заходняя Беларусь
Формы ўласнасці		
Крыніцы эканамічнага развіцця		
Прамысловасць		
Сельская гаспадарка		
Эканамічнае становішча насельніцтва		

Фармулюем тэзісы

Складзіце тэзісны план адказу на пытанне:

- а) асаблівасці развіцця капіталістычных адносін у Беларусі ў XIX — пачатку XX ст.;
- б) асаблівасці аграрных рэформ на тэрыторыі Беларусі ў XIX — пачатку XX ст.;
- в) пераўтварэнне Беларусі з аграрнай у індустрыяльную дзяржаву.

Робім вывады

Прааналізуйце, як мянялася сацыяльная структура насельніцтва Беларусі на працягу двух апошніх стагоддзяў. Вылучыце гістарычныя перыяды, для якіх былі характэрныя актыўныя ўрбанізацыйныя працэсы, назавіце іх прычыны.

Прыкладныя тэмы даследчых і праектных работ

Мінулае і цяперашняе прамысловых прадпрыемстваў майго населенага пункта (рэгіёну).

Аграпрамысловы комплекс майго краю.

Творчае заданне

«Сямейны альбом»

Для ўрока па тэме «Наш край» зрабіце падборку фотаздымкаў і іншых магчымых матэрыялаў, якія раскрываюць працоўную дзейнасць членаў вашай сям'і, сваякоў на працягу XX ст. Складзіце да іх адпаведныя каментарыі. На аснове сабраных матэрыялаў зрабіце вывад пра ўнёсак вашай сям'і ў сацыяльна-эканамічнае развіццё нашай краіны.

Рэкамендуем наведаць музеі

Мінск: Нацыянальны гістарычны музей Рэспублікі Беларусь.

Музей мінскай конкі.

Музей гісторыі Беларускай чыгункі.

Музей Мінскага метрапалітэна.

Цэнтральны музей гісторыі спажывецкай кааперацыі Беларусі.

Музей гісторыі прафсаюзаўнага руху Беларусі.

Брэст: Музей чыгуначнай тэхнікі.

Баранавічы: Музей чыгункі.

Віцебск: Музей гісторыі Віцебскага аддзялення Беларускай чыгункі.

Музей Віцебскага трамвая.

Магілёў: Музей гісторыі Магілёўскага аддзялення Беларускай чыгункі.

Усе рэгіёны: абласныя і раённыя краязнаўчыя музеі.

РАЗДЗЕЛ III

БЕЛАРУСЬ У СІСТЭМЕ МІЖНАРОДНЫХ АДНОСІН

Ведаць:

сімвалы і месцы памяці беларускага народа аб падзеях Айчыннай вайны 1812 г., Першай сусветнай вайны, Вялікай Айчыннай вайны.

Канкрэтызаваць значэнне паняццяў:

Вялікая Айчынная вайна, генацыд, калабарацыянізм, Еўразійскі эканамічны саюз, Мытны саюз, Садружнасць Незалежных Дзяржаў, Саюзная дзяржава Беларусі і Расіі, шматвектарнасць знешняй палітыкі, інтэграцыя.

Характарызаваць:

асаблівасці геапалітычнага становішча Беларусі ў перыяд Айчыннай вайны 1812 г., Першай сусветнай вайны, Вялікай Айчыннай вайны; геапалітычнае становішча Рэспублікі Беларусь і яе знешнюю палітыку.

Выкарыстоўваць веды:

для ажыццяўлення пошуку і аналізу сацыяльна значнай інфармацыі аб геапалітычным становішчы Беларусі і яе знешнепалітычным курсе, прадстаўленай у сродках масавай інфармацыі; для тлумачэння гістарычнага кантэксту пры чытанні мастацкай літаратуры, праглядзе ігравых і дакументальных фільмаў, наведванні гістарычных слаўтасцей, музеяў і г. д.

Асноўныя падзеі геапалітычнага развіцця Беларусі ў XIX – пачатку XXI ст.

Дата	Падзея
1812 г.	Айчынная вайна
1914–1918 гг.	Першая сусветная вайна
3 сакавіка 1918 г.	Падпісанне Брэсцкага мірнага дагавора
18 сакавіка 1921 г.	Падпісанне Рыжскага мірнага дагавора
1921–1939 гг.	Знаходжанне Заходняй Беларусі ў складзе Польшчы
1924, 1926 гг.	Вяртанне ўсходнебеларускіх тэрыторый у склад БССР
1 верасня 1939 – 2 верасня 1945 г.	Другая сусветная вайна
17 верасня 1939 г.	Пачатак вызваленчага паходу Чырвонай арміі ў Заходнюю Беларусь
14 лістапада 1939 г.	Зацвярджэнне Вярхоўным Саветам БССР Закона «Аб прыняцці Заходняй Беларусі ў склад Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі»
22 чэрвеня 1941 – 9 мая 1945 г.	Вялікая Айчынная вайна Савецкага Саюза
25 чэрвеня 1945 г.	Падпісанне дэлегацыяй БССР Статута ААН
1991 г.	Абвяшчэнне незалежнасці Рэспублікі Беларусь
1995 г.	Падпісанне Дагавора аб стварэнні Мытнага саюза Беларусі, Расіі і Казахстана
2 красавіка 1996 г.	Падпісанне Дагавора аб стварэнні Садружнасці Беларусі і Расіі
2 красавіка 1997 г.	Утварэнне Саюза Беларусі і Расіі
8 снежня 1999 г.	Падпісанне Беларуссю і Расіяй Дагавора аб стварэнні Саюзнай дзяржавы
2002 г.	Падпісанне Статута і Пагаднення аб прававым статусе Арганізацыі Дагавора аб калектыўнай бяспецы (АДКБ)
2012 г.	Пачатак дзеяння Адзінай эканамічнай прасторы на тэрыторыі Мытнага саюза ЕўразЭС
2015 г.	Пачатак дзеяння Дагавора аб стварэнні Еўразійскага эканамічнага саюза (ЕАЭС)
2017 г.	Прыняцце дзяржавамі – членамі ААН Парадку дня ў сферы ўстойлівага развіцця на перыяд да 2030 г. (Парадак дня – 2030)
2013, красавік–снежань 2014, 2021 гг.	Старшынства Рэспублікі Беларусь у Садружнасці Незалежных Дзяржаў (СНД)
7 чэрвеня 2021 г.	Указам Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь 17 верасня аб’яўлена Днём народнага адзінства

Вылучыце ў табліцы падзеі ў гісторыі Беларусі, якія сталі вынікам падзей сусветнай гісторыі.

§ 13

§ 13. Геапалітычнае становішча Беларусі ў XIX ст.

1. У выніку якіх геапалітычных падзей беларускія землі апынуліся ў складзе Расійскай імперыі?
2. Што такое Тыльзіцкі мір? Якімі былі яго ўмовы?

Становішча беларускіх зямель пасля ўваходжання ў склад Расійскай імперыі. У канцы XVIII ст. этнічныя беларускія землі былі ўключаны ў склад Расійскай імперыі. Уводзілася расійскае тэрытарыяльна-адміністрацыйнае дзяленне на губерні, паветы і воласці. Да пачатку XIX ст. былі створаны Магілёўская і Віцебская губерні, што ўваходзілі ў склад Беларускага генерал-губернатарства, і Віленская, Гродзенская, Мінская губерні, якія склалі Літоўскае генерал-губернатарства. За згоду Расіі далучыцца да кантынентальнай блакады Англіі французскі імператар Напалеон I пры заключэнні Тыльзіцкага міру 1807 г. перадаў цару Аляксандру I тэрыторыю Беластоцкай акругі, уключаную пасля ў Гродзенскую губерню.

У канцы XVIII — пачатку XIX ст. на землях Беларусі была ўведзена расійская сістэма кіравання. Галоўнай службовай асобай з’яўляўся генерал-губернатар. Ён лічыўся намеснікам цара і быў надзелены неабмежаванымі паўнамоцтвамі. Яму падпарадкоўваліся губернатары. Ён кантраляваў збор падаткаў, падтрыманне грамадскага парадку і інш. Мясцовыя шляхецкія сеймікі, якім раней

належала ўся ўлада ў паветах і ваяводствах, былі ліквідаваны. На расійскі ўзор ствараліся новыя адміністрацыйныя ўстановы — губернскія праўленні, казённые палаты і інш.

Расійскі ўрад зыходзіў з таго, што далучаныя беларускія тэрыторыі — гэта спрадвечна рускія землі, «вернутыя ад Польшчы». Адсюль вынікала галоўная мэта палітыкі царызму — уніфікацыя ўсіх сфер жыцця заходніх губерняў з вялікарускімі землямі імперыі.

Каб прыцягнуць на свой бок беларускую шляхту, расійскія ўлады давалі ёй магчымасць займаць розныя адміністрацыйныя пасады, але

Адміністрацыйнае дзяленне беларускіх зямель у складзе Расійскай імперыі

вядучую ролю ў кіраванні краем займалі стаўленікі расійскага імператара.

Для стварэння сваёй апоры ў краі ўрад праводзіў палітыку пашырэння рускага землеўладання. На тэрыторыі Беларусі Кацярына II і Павел I падаравалі ў спадчыннае ўладанне больш за 200 тыс. рэвізскіх (мужчынскіх) душ: як прыгонных, так і былых дзяржаўных сялян. Фаварыт Кацярыны II граф П. В. Завадоўскі атрымаў вялікую Магілёўскую эканомію (25 тыс. душ), яшчэ адзін фаварыт імператрыцы Г. А. Пацёмкін — Крычаўскае староства (15 тыс. душ), генерал-фельдмаршал П. А. Румянцаў-Задунайскі — Гомельскае староства (11 тыс. душ), генерал-фельдмаршал А. В. Сувораў — Кобрынскае староства (7 тыс. душ).

Успомніце, якія прывілеі страцілі беларускія магнаты і шляхта пасля ўключэння беларускіх зямель у склад Расійскай імперыі.

Праект адраджэння Вялікага Княства Літоўскага. Пасля заключэння Тыльзіцкага мірнага дагавора з часткі прускіх і аўстрыйскіх уладанняў былой Рэчы Паспалітай была ўтворана новая дзяржава — Варшаўскае княства (герцагства). Гэтым ствараўся французскі плацдарм для падрыхтоўкі вайны з Расіяй.

У Варшаву сталі сцякацца магнаты і шляхта Беларусі і Літвы. Князь Дамінік Радзівіл ахвяраваў для войска 216 тыс. злотых і за свой кошт сфарміраваў уланскі полк. Для Расійскай імперыі ўзнікла рэальная пагроза страты «заходніх губерняў». Каб прыпыніць масавы выезд дваранства беларуска-літоўскіх губерняў у Варшаўскае герцагства, расійскія ўлады прымалі жорсткія меры, у тым ліку канфіскацыю ўласнасці.

Расійскі ўрад, баючыся, што апалячаная шляхта ў выпадку вайны можа падтрымаць Напалеона, зрабіў спробу вырашыць пытанне аб адраджэнні ВКЛ у складзе Расійскай імперыі. Так у 1811 г. узнік праект «Палажэнне аб кіраванні аўтаномным Вялікім Княствам Літоўскім». Адным з яго аўтараў быў магнат М. К. Агінскі.

«План Агінскага» прадугледжваў стварэнне асобнай правінцыі пад назвай Вялікае Княства Літоўскае з васьмі губерняў (Гродзенская, Віленская, Мінская, Віцебская, Магілёўская, Кіеўская, Падольская і Валынская). Кіраваць ВКЛ павінен быў імператарскі намеснік. У сталіцы пры імператары меркавалася стварыць Літоўскую канцылярыю пад кіраўніцтвам статс-сакратара аднаго з міністраў, а ў Вільні — Адміністрацыйны савет на чале з намеснікам. Прадугледжвалася таксама дзеянне Статута ВКЛ 1588 г.; вядзенне справаводства

Выкажыце меркаванне, на якіх прычынах рэалізацыя дадзенага праекта не ажыццявілася.

М. К. Агінскі (1765–1833),
сенатар Расійскай імперыі.
Мастак Ф.-К. Фабр. 1808 г.

на польскай мове; прадастаўленне пасад толькі ўрадженцам ВКЛ. Усё гэта мела перадумовай **аўтаномію** краю. Аднак уплывовыя расійскія саноўнікі выступілі супраць «плана Агінскага». Яны баяліся пазбавіцца не так даўно набытых зямель.

Сітуацыя ў Беларусі ў перыяд Айчынай вайны 1812 г. 12 чэрвеня 1812 г. паўмільённая «Вялікая армія» імператара Напалеона I пераправілася праз р. Нёман і ўварвалася на тэрыторыю Расійскай імперыі — на землі Беларусі і Літвы. Імператар

Францыі меркаваў на працягу 20 дзён разбіць расійскую армію на тэрыторыі паміж Вільняй і Віцебскам і заключыць мір.

Расійскае камандаванне не ведала аб планах французаў і разгрупавала свае арміі на заходніх межах. 1-я армія пад камандаваннем ваеннага міністра М. Б. Барклая-дэ-Толі знаходзілася ў раёне Вільні. Менавіта ў ёй служыла большасць беларускіх палкоў. Далей на поўдзень, каля Ваўкавыска, размяшчалася 2-я армія генерала П. І. Баграціёна. 3-я армія генерала А. П. Тармасава, штаб якой знаходзіўся ў Луцку, павінна была прыкрываць шляхі магчымага наступлення праціўніка на Кіеў.

Каб пазбегнуць разгрому пераўзыходзячымі сіламі французаў, расійскія арміі адступалі на ўсход. Землі Беларусі ператварыліся ў арэну крывавых бітваў. У чэрвені-ліпені 1812 г. адбыліся жорсткія баі пад Кобрынам, Мірам, Салтанаўкай, Полацкам. 1-я і 2-я расійскія арміі з баямі адступалі, разлічваючы аб'яднацца ў раёне Віцебска, дзе мелася адбыцца вырашальная бітва з галоўнымі сіламі французаў. Аднак пасля жорсткіх баёў каля мястэчка Астроўна і вёскі Кукавячына 1-я армія М. Б. Барклая-дэ-Толі пакінула Віцебск і накіравалася да Смаленска. Горад быў заняты французамі. Напалеон больш за два тыдні знаходзіўся ў Віцебску.

Расійскія арміі змаглі аб'яднацца толькі пад Смаленскам. Пасля двухдзённай абарончай бітвы (16–17 жніўня 1812 г.) Смаленск быў пакінуты, і рускія войскі вымушаны былі адступіць да Масквы.

Стаўленне да вайны розных слаёў насельніцтва. Магнаты і апалечаная шляхта Беларусі і Літвы спадзяваліся на адраджэнне Вялікага Княства Літоўскага ў складзе Рэчы Паспалітай. Напалеон, улічваючы гэтыя чаканні, 1 ліпеня 1812 г. стварыў Часовы ўрад Вялікага Княства Літоўскага. Урад складаўся з мясцовай

Заняўшы г. Віцебск, французскі імператар Напалеон I збіраўся завяршыць вайну на тэрыторыі беларускіх зямель. Дваццаць восьмага ліпеня, уваходзячы ў імператарскую кватэру, ён зняў шаблю і, паклаўшы яе рэзкім рухам на карты, якімі быў пакрыты стол, усклікнуў:

— Я спыняюся тут! Я хачу тут агледзецца, сабраць тут армію, даць ёй адпачыць, хачу арганізаваць Польшчу. Кампанія 1812 года скончана! Кампанія 1813 года зробіць астатняе!

Аднак у хуткім часе імператар прыняў рашэнне ісці далей на Маскву.

Перад Віцебскам,
пасля паўдня 27 ліпеня 1812.
Мастак А. Альбрэхт. 1827 г.

знаці і кантраляваўся французскай адміністрацыяй. Галоўнымі задачамі дзейнасці ўрада былі забеспячэнне ўсім неабходным французскай арміі і фарміраванне воінскіх падраздзяленняў.

Выконваючы загад Напалеона, Часовы ўрад ВКЛ змог паставіць у французскую армію 11 тыс. пяхоты і конніцы. Некаторыя з гэтых фарміраванняў прымалі ўдзел у баях з расійскімі войскамі.

Аднак разлікі Напалеона на забеспячэнне французскай арміі правіянтам і фуражом не спраўдзіліся. Нормы паставак былі непасільныя. Насельніцтва хавала свае прыпасы. Збіраць іх даводзілася пры дапамозе воінскіх падраздзяленняў. З-за кепскага забеспячэння пачалося масавае марадзёрства. Армія пачала карміць «сама сябе».

Апалячаная шляхта і магнаты Беларусі віталі прыход французаў. У летніх нумарах газет «Літоўскі кур'ер» і «Часовая Мінская газета» з захапленнем і пафасам

Каля Казушына,
11 ліпеня 1812 г.
Мастак
Х. В. Фабер дзю Фор

пісаліся артыкулы аб «Вялікім імператары Напалеоне», аб адраджэнні Вялікага Княства Літоўскага ў складзе Рэчы Паспалітай.

Прадстаўнікі мінскай арыстакратыі сустрэлі французскага маршала Даву за дзве мілі да горада. Пры ўездзе князя ў горад народ тоўпіўся вакол яго, а магістрат і цэхі віталі яго, падсцілаючы свае сцягі пад ногі пераможцы; калі князь са сваім штабам прыбыў на плошчу, што завецца «Высокі рынак», грамадзяне перагарадзілі яму дарогу, засыпаючы яе кветкамі. У народзе гучалі радасныя воклічы: «Няхай жыве Напалеон, вызваліцель Польшчы!» У час гэтага радаснага святкавання на галерэі ратушы граў гарадскі аркестр.

«Часовая Мінская газета» ад 18 ліпеня 1812 г. № 1 //
Зборнік Імператарскага Рускага гістарычнага таварыства. —
Т. 128. — Пецярбург, 1909. — С. 349–385.

Для фінансавання Часовага ўрада ВКЛ быў устаноўлены спецыяльны падатак для багатых жыхароў княства. Праходзіў набор рэкрутаў у Нацыянальную гвардыю. У кароткія тэрміны быў сфарміраваны Літоўскі полк, які складаўся амаль цалкам з добраахвотнікаў, студэнтаў Віленскага ўніверсітэта. Многія, лічачы сябе па-ранейшаму грамадзянамі Рэчы Паспалітай, ваявалі на баку французай і спадзяваліся,

Абмяркуйце, на якіх прычынах надзеі прыхільнікаў Напалеона на беларускіх землях не спраўдзіліся.

што будучь са зброяй у руках адстойваць нанова абвешчанае Вялікае Княства Літоўскае. Новым уладам прысягнулі таксама вярхі каталіцкага і ўніяцкага духавенства.

Мінск, Высокі рынак, які ў 1812 г. атрымаў назву «Плошча Напалеона»

У той жа час многія жыхары беларускіх губерняў — праваслаўная шляхта, духавенства, мяшчанства — падтрымлівалі расійскага імператара. У шэрагах расійскай арміі змагаліся больш за 10 тыс. ураджэнцаў беларускіх зямель. Палкі, укамплектаваныя беларусамі з Віцебскай, Гродзенскай і Мінскай губерняў, праявілі мужнасць у час Барадзінскай бітвы, знаходзячыся на самых важных і складаных участках.

Стаўленне простага насельніцтва да супрацьлеглых бакоў змагання было неадназначным. Асноўны цяжар ваенных дзеянняў лёг на плечы сялян. І адзін, і другі бок прымушалі працаваць на памешчыка, плаціць вялізныя падаткі, выконваць непасільныя павіннасці. Новая ўлада не толькі не адмяніла прыгоннае права, але і павялічыла падаткі з сялян.

Гвалт, марадзёрства выклікалі варожасць і супраціўленне мясцовага насельніцтва. Жыхары многіх вёсак рашуча адмаўляліся прадаваць прадукты і фураж французам, а пры набліжэнні ворага спальвалі хаты, свіраны з сабраным хлебам, адганялі жывёлу, самі ж ішлі ў лясы. Стыхійна ўзніклі партызанскія атрады. Сярод іх найбольш вядомымі былі атрады ў Барысаўскім, Дрысенскім, Полацкім паветах. Партызаны грамілі канторы, панскія дамы і нярэдка распраўляліся з памешчыкамі, нападзі на фуражыраў. Французскія ўлады былі вымушаны пакідаць на тэрыторыі Беларусі частку сваіх войскаў для ўціхаміравання сялян.

Вынікі вайны для Беларусі. Ваенная кампанія 1812 г. прынесла Беларусі вялізныя людскія, матэрыяльныя і культурныя страты. Абязлюдзелі многія гарады, мястэчкі і вёскі, якія апынуліся ў зоне баявых дзеянняў і руху войскаў. Голад і хваробы прывялі да гібелі каля 1 млн чалавек. У гарадах Беларусі колькасць насельніцтва скарацілася ў 2—3 разы. Напрыклад, калі ў 1811 г. у Мінску налічвалася 11 200 жыхароў, то ў канцы 1812 г. засталася ўсяго 3480 чалавек. Прыйшла ў заняпад сельская гаспадарка. Скараціліся пасяўныя плошчы і пагалоўе жывёлы, асабліва коней.

Нягледзячы на ваенныя бедствы, беларускія губерні пасля выгнання французў не былі вызвалены ад рэкруцкіх набораў і паставак на патрэбы арміі. Сяляне былі падмануты ў сваіх надзеях атрымаць вызваленне ад прыгоннай залежнасці пасля разгрому арміі Напалеона.

12 снежня 1812 г. Аляксандр I падпісаў маніфест, які абвешчаў «забыццё мінулага, усеагульнае дараванне». Канфіскаваныя маёнткі былі вернуты іх уладальнікам. Шляхта ў Вільні зладзіла баль у гонар імператара Расіі ў той жа зале, дзе некалькі месяцаў таму давалі баль у гонар Напалеона. Пераследаванне ўдзельнікаў вайны супраць Расіі і тых, хто служыў пры Напалеоне ў органах кіравання, спынілася.

З завяршэннем вайны з Францыяй геапалітычная сітуацыя ў Еўропе змянілася на карысць Расіі. У 1815 г. Аляксандр I на тэрыторыі цэнтральнай Польшчы

стварыў Царства Польскае і прадаставіў яму аўтаномію і канстытуцыю. У паланізаванай шляхты Літвы і Беларусі з’явіліся надзеі на далучэнне да яго беларуска-літоўскіх зямель. Сярод апалячанай шляхты і інтэлігенцыі выпявала ідэя адраджэння Рэчы Паспалітай у межах 1772 г. Яна стала вызначальнай у грамадскім жыцці Беларусі на бліжэйшыя дзесяцігоддзі.

1. Як змянілася геапалітычнае становішча беларускіх зямель у канцы XVIII ст.? Якія змены адбыліся ў кіраванні беларускімі землямі?
2. Чым была абумоўлена спроба расійскага ўрада вырашыць пытанне аб адраджэнні ВКЛ у складзе Расійскай імперыі? У чым заключаўся «план Агінскага»?
3. Чаму і з якой мэтай Напалеон I стварыў Часовы ўрад Вялікага Княства Літоўскага?
4. Якім было стаўленне розных слаёў насельніцтва Беларусі да вайны? Чым, на ваш погляд, яно было абумоўлена?
5. Ацаніце наступствы вайны 1812 г. для беларускіх зямель. Што азначаў маніфест Аляксандра I аб «забыцці мінулага, усеагульным дараванні»? Як вы думаеце, чым тлумачылася такая пазіцыя расійскага ўрада?

§ 14-1

§ 14-2

§ 14. Беларусь ва ўмовах Першай сусветнай і польска-савецкай войнаў

Якімі былі прычыны і характар Першай сусветнай вайны?

Становішча беларускіх губерняў у час Першай сусветнай вайны.

1 жніўня 1914 г. Расійская імперыя ўступіла ў Першую сусветную вайну, у якую былі ўцягнуты 38 краін з насельніцтвам 1,5 млрд чалавек. У першыя дні вайны ў Беларусі было аб’яўлена ваеннае становішча. Забараняліся забастоўкі, вулічныя шэсці, маніфестацыі. Уводзіліся жорсткі паліцэйскі рэжым і цензура. Царскі ўрад, праваслаўнае духавенства, ліберальныя і манархічныя партыі разгарнулі масавую ідэалагічную кампанію ў абарону Айчыны. У Мінску, Магілёве, Віцебску, Вільні, Гродне і іншых буйных цэнтрах прайшлі дэманстрацыі ў падтрымку вайны.

У палітычную кампанію «абароны Айчыны» ўключыліся і левыя палітычныя партыі — эсэры, меншавікі, Бунд. Буржуазія і памешчыкі, частка інтэлігенцыі Беларусі выразілі самую рашучую падтрымку палітыцы царызму. З усіх партый толькі бальшавікі адмовіліся падтрымаць расійскі ўрад у вайне. Яны назвалі вайну

злачыннай і заклікалі да пераўтварэння «вайны імперыялістычнай у вайну грамадзянскую за сацыялізм».

Абмяркуйце, што абазначаў лозунг партыі бальшавікоў.

Антываенную пазіцыю заняла газета «Наша Ніва», якая з 1906 г. была ідэйным цэнтрам беларускага нацыянальнага руху. Газета паказвала, што «вайна пачалася і вядзецца не ў інтарэсах народа, нясе мільёнам працоўных не свабоду, згоду і шчасце, а пагрозу гібелі і незлічонах ахвяр».

Беларусь у гады Першай сусветнай вайны. Ваенныя дзеянні ў 1915–1916 гг.

Аказанне дапамогі
пацярпеламу ад газу.
Віленская губерня.
1915–1917 гг.

Насельніцтва Беларусі паставілася да вайны як да страшнага бедства. У Беларусі масавая мабілізацыя мужчын у войска была сустрэта сялянскімі хваляваннямі і рабочымі забастоўкамі.

У першыя месяцы вайны расійская армія вяла даволі паспяховыя дзеянні супраць германскіх войскаў. Але ў пачатку 1915 г. асноўныя ваенныя сілы Германіі былі кінуты супраць Расіі, і пачалося іх імклівае наступленне ў напрамку Коўна — Вільня — Мінск.

З лета 1915 г. тэрыторыя Беларусі стала арэнай жорсткіх і цяжкіх баёў. Патрыятычныя настроі змяніліся масавым расчараваннем. 31 жніўня германскія войскі захапілі Свянцянны і Вілейку, у верасні — Вільню, Гродна, Брэст, Ліду, Навагрудак, Баранавічы. 19 верасня была перарэзана чыгуначная лінія Мінск — Масква ў раёне Смалявічаў. У кастрычніку коштам вялікіх высілкаў рускім войскам удалося ліквідаваць прарывы і адкінуць ворага ў раён азёр Свір і Нарач. З восені 1915 г. фронт стабілізаваўся па лініі Дзвінск — Паставы — Сморгонь — Баранавічы — Пінск. Пад акупацыяй апы-

нуліся тэрыторыі Гродзенскай і значная частка Віленскай і Мінскай губерняў з насельніцтвам да 2,6 млн чалавек.

У сувязі з наступленнем германскіх войскаў з тэрыторыі Польшчы, Літвы і заходніх раёнаў Беларусі на ўсход перамясцілася больш за 1,3 млн бежанцаў. Гэта прывяло да перанаселенасці гарадоў і мястэчак цэнтральнай і ўсходняй Беларусі.

Выкарыстоўваючы картасхему на с. 109, складзіце тры тэзісы, якія характарызуюць геапалітычнае становішча беларускіх зямель восенню 1915 г.

Так, насельніцтва Мінска на працягу 1915 г. павялічылася са 100 тыс. да 200 тыс. чалавек. У сувязі з гэтым абвастрыліся праблемы жылля, харчавання, бытавога і медыцынскага абслугоўвання. Усё большае распаўсюджванне атрымлівала спекуляцыя. Кожны дзень падымаліся цэны, папя-

ровыя грошы абясцэнываліся.

Вайна нанесла істотную шкоду эканоміцы Беларусі. Узровень вытворчасці прамысловай прадукцыі катастрофічна знізіўся. З акупіраванай тэрыторыі Беларусі перад адступленнем былі вывезены ў Расію сотні прамысловых прадпрыемстваў. Тыя, што засталіся, немцы вывозілі ў Германію. У вялікай колькасці аку-

панты вывозілі сельскагаспадарчую прадукцыю, жывёлу, матэрыяльныя і культурныя каштоўнасці. Многіх жыхароў Беларусі прымусова адпраўлялі на працу ў Германію.

У канцы 1915 г. на неакупіраванай тэрыторыі Беларусі працавалі толькі 140 прамысловых прадпрыемстваў. Аб'ём прадукцыі, якую яны выпускалі, складаў усяго 30 % ад даваеннага ўзроўню. Аб'ём вытворчасці павялічылі толькі тыя прадпрыемствы, якія выраблялі прадукцыю для патрэб арміі. Не менш цяжкае становішча склалася і ў сельскай гаспадарцы. Мабілізацыя ў войска каля 50 % мужчынскага насельніцтва, рэквізіцыі жывёлы, фуражу прывялі да скарачэння плошчы апрацаванай зямлі на 40—45 %. Дарослае працаздольнае насельніцтва прыцягвалася да рамонтна і будаўніцтва дарог, мастоў, абарончых збудаванняў і інш.

Якая інфармацыя аб эканамічным становішчы Беларусі ў гады Першай сусветнай вайны знайшла адлюстраванне на картасхеме на с. 109?

Царскі ўрад для пакрыцця ваенных расходаў у першыя два гады вайны амаль у два разы павялічыў падаткі, што рэзка знізіла ўзровень жыцця насельніцтва.

У канцы 1916 г. узмацніліся антываенныя настроі ў гарадах, сельскай мясцовасці, у дзеючай арміі. Пачалі баставаць чыгуначнікі, рабочыя ваенных вытворчасцей Мінска, Магілёва, Віцебска, Гомеля, Барысава. Асноўным патрабаваннем бастуючых з'яўлялася павышэнне заробтнай платы. Аднак забастоўкі былі разрозненымі. У іх удзельнічала толькі частка рабочых. Масавага рабочага руху не назіралася. Гэта было звязана з прыфрантавым і ваенным становішчам беларускіх зямель. Пачалося масавае дэзерцірства ў войску. Цэлыя часці і злучэнні адмаўляліся ісці ў наступленне. Узмацнілася антыўрадавая агітацыя сярод салдат. Спыніць працэс разлажэння арміі не ўдавалася, яна паступова губляла баяздольнасць.

Вайна зрабіла сур'ёзны ўплыў на беларускі нацыянальны рух. Усе даваенныя беларускія нацыянальна-культурныя арганізацыі і таварыствы распаліся, спынілася выданне газет і кніг.

Частка дзеячаў нацыянальнага руху была мабілізавана ў дзеючае войска, іншыя выехалі з Вільні ў розныя гарады Расіі, дзе прымалі ўдзел у арганізацыі бежанскіх камітэтаў. З дазволу расійскіх улад дзеячамі беларускага нацыянальнага руху было створана Таварыства дапамогі пацярпелым ад вайны. Яно імкнулася аб'яднаць пад сваім кіраўніцтвам разрозненыя беларускія арганізацыі. З гэтай мэтай з восені 1916 г. у Петраградзе сталі выходзіць беларускамоўныя штотыднёвыя газеты «Дзянніца» і «Светач», якія выдаваліся пад рэдакцыяй З. Жылуновіча (Ц. Гартны).

Частка лідараў беларускага нацыянальнага руху (А. і І. Луцкевічы, В. Ластоўскі, А. Пашкевіч і інш.) засталіся ў акупіраванай Вільні.

Заклучэнне Брэсцкага мірнага дагавора. Брэст-Літоўск, 3 сакавіка 1918 г.

Вынікі Брэсцкага міру для Беларусі. 9 снежня 1917 г. у Брэст-Літоўску пачаліся мірныя перамовы паміж Савецкай Расіяй і Германіяй. Расійскі бок, разлічваючы на сацыялістычную рэвалюцыю ў Германіі, імкнуўся зацягнуць перамовы. У гэтых умовах 18 лютага 1918 г. германскія войскі аднавілі наступленне па ўсёй лініі фронту.

Не маючы моцы спыніць германскае наступленне, савецкае кіраўніцтва вымушана было 3 сакавіка 1918 г. заключыць у Брэст-Літоўску мірны дагавор на ўмовах Германіі. Паводле дагавора тэрыторыя Беларусі падзялялася на некалькі частак. Землі на захад ад лініі Дзвінск — Ліда — Пружаны — Брэст-Літоўск адыходзілі Германіі. Частка Беларусі на поўдзень ад Палескай чыгункі перадавалася Украінскай Народнай Рэспубліцы. Астатнія землі разглядаліся як тэрыторыя Савецкай Расіі. Беларусь не атрымала нічога на аднаўленне разбуранай вайной гаспадаркі, паколькі Расія і Германія ўзаемна адмовіліся кампенсавать страты, нанесеныя вайной. Пры заключэнні міру інтарэсы Беларусі ні адным з удзельнікаў перамоў не ўлічваліся. Аднак трэба заўважыць, што бальшавікі разглядалі Брэсцкі мір як часовую, тактычную меру і таму пагадзіліся на нявыгадныя ўмовы. Такі падыход аказаўся правільным. Пасля паражэння Германіі ў Першай сусветнай вайне ў лістападзе 1918 г. і вываду германскіх войскаў з тэрыторыі Беларусі Брэсцкі мір быў ануляваны рашэннем УЦВК.

Становішча ў час польска-савецкай вайны 1919–1921 гг. У лістападзе 1918 г. была адноўлена незалежнасць Польшчы. Яе ўрад на чале з Ю. Пілсудскім,

абাপіраючыся на фінансавую і ваенную падтрымку краін Антанты і ЗША, прыступіў да рэалізацыі плана адраджэння Рэчы Паспалітай у межах 1772 г. Стварыўшы за кароткі тэрмін магутную армію, у лютым 1919 г. Польшча пачала наступленне на тэрыторыю беларускіх зямель. Беларусь у чарговы раз апынулася ў сферы саперніцтва геапалітычных інтарэсаў знешніх сіл, на гэты раз Савецкай Расіі і Польшчы.

Да сярэдзіны сакавіка 1919 г. польскія войскі захапілі Брэст, Слонім, Шчучын, Пінск, Баранавічы. У красавіку яны занялі Вільню. 8 жніўня быў захоплены Мінск, абарона якога працягвалася 39 дзён. У кастрычніку наступленне праціўніка было спынена па лініі Полацк — рака Бярэзіна — рака Дняпро.

На захопленай тэрыторыі быў усталяваны жорсткі акупацыйны рэжым. Польскія ўлады ліквідавалі савецкія органы кіравання і адмянілі дэкрэты савецкай улады, вярнулі канфіскаваную бальшавікамі зямлю польскім памешчыкам, праводзілі рэквізіцыі. Многія дзеячы беларускага нацыянальнага руху апынуліся ў польскіх турмах.

Палітыка польскіх улад выклікала супраціўленне, якое ўзначалілі беларускія эсэры і бальшавікі. Пад іх кіраўніцтвам арганізоўваліся партызанскія атрады. У снежні 1919 г. паміж бальшавікамі і эсэрамі было заключана пагадненне аб стварэнні адзінага фронту барацьбы. Да гэтага пагаднення далучыліся і іншыя нацыянальна-дэмакратычныя партыі, у тым ліку Беларуская камуністычная арганізацыя (БКА) на чале з У. Ігнатоўскім. Стварэнне адзінага антыпольскага фронту барацьбы прывяло да становічых вынікаў.

Рада БНР, якая раней дзейнічала ва ўмовах нямецкай акупацыі, звярнулася да польскага ўрада з просьбай аб перадачы ёй улады на захопленых паляках беларускіх землях. Аднак у планы Ю. Пілсудскага прызнанне незалежнасці БНР не ўваходзіла. Ён прапанаваў заключыць унію Польшчы і Беларусі. Гэта выклікала ідэйны раскол у кіраўніцтве Рады БНР на прыхільнікаў і праціўнікаў саюза з Польшчай.

14 мая 1920 г. Чырвоная армія пад камандаваннем М. Тухачэўскага пачала наступленне на Заходнім фронце. Аднак у выніку жорсткіх баёў была вымушана

Вызначце прычыны савецка-польскай вайны і мэты яе ініцыятараў.

Байцы палка, сфарміраванага камітэтамі беднаты, перад адпраўкай на Заходні фронт

адступіць за раку Бярэзіну. Нягледзячы на складанае становішча, у пачатку ліпеня 1920 г. войскі Заходняга фронту спынілі наступленне палякаў і самі перайшлі ў контрнаступленне.

Былі вызвалены Рэчыца, Мазыр, Бабруйск, 10 ліпеня — Мінск. Да канца ліпеня ад польскіх войскаў былі ачышчаны Гродна, Пінск, Баранавічы, 1 жніўня — Брэст. У другой палове ліпеня 1920 г. войскі Заходняга фронту ўступілі на тэрыторыю Польшчы.

У канцы жніўня 1920 г. наступленне Чырвонай арміі было спынена пад Варшавай, і польскія войскі перайшлі ў контрнаступленне. У канцы верасня 1920 г. палякі захапілі Ваўкавыск і Пінск. Да пачатку кастрычніка фронт стабілізаваўся па лініі возера Нарач — Койданава — Слуцк. Такім чынам, Заходняя Беларусь была акупіравана Польшчай.

12 кастрычніка 1920 г. было заключана часовае перамір'е паміж Савецкай Расіяй і Польшчай. Па ўмовах перамір'я ваенныя дзеянні на Заходнім фронце павінны былі спыніцца 18 кастрычніка. Польскія войскі, аднак, працягвалі наступленне і 15 кастрычніка захапілі Мінск. Але ўжо 17 кастрычніка палякі пакінулі горад. Згодна з умовамі перамір'я сталіца Беларусі заставалася за савецкім бокам.

Рыжскі мірны дагавор і яго наступствы для Беларусі. 18 сакавіка 1921 г. у Рызе без удзелу беларускай дэлегацыі быў падпісаны мірны дагавор. Ён усталяваў межы паміж РСФСР, УССР, БССР і Польшчай. Прызнанне Польшчай незалежнасці Беларусі азначала, што Польшча стала першай заходняй дзяржавай, якая юрыдычна прызнала ССРБ і пацвердзіла гатоўнасць наладзіць з ёю дыпламатычныя адносіны.

Беларусь была падзелена на тры часткі. Польшча акупіравала заходнюю частку тэрыторыі Беларусі агульнай плошчай больш за 110 тыс. км² з насельніцтвам звыш 4 млн чалавек. У склад ССРБ увайшлі шэсць паветаў Мінскай губерні з насельніцтвам каля 1,6 млн чалавек. Віцебская, Гомельская губерні і заходнія раёны Смаленшчыны заставаліся ў складзе РСФСР. Рыжскі мірны дагавор стаў нацыянальнай трагедыяй для беларусаў, амаль 20 гадоў заходнія рэгіёны Беларусі знаходзіліся ў складзе Польшчы.

1. Параўнайце стаўленне розных палітычных партый і арганізацый да пачатку Першай сусветнай вайны. Абмяркуйце, чым можна растлумачыць іх пазіцыі.
2. Падрыхтуйце паведамленне аб адной з ваенных аперацый, што праходзілі на тэрыторыі Беларусі ў гады Першай сусветнай вайны.
3. Параўнайце Брэсцкі і Рыжскі мірныя дагаворы па самастойна выбраных крытэрыях. Ацаніце іх значэнне ў гістарычным лёсе беларускага народа.
4. Сфармулюйце 5 тэзісаў, адлюстравваюшы ў іх ролю і месца Беларусі ў геапалітычных працэсах пачатку XX ст.

§ 15. Беларусь у міжваенны перыяд

Якія падзеі грамадска-палітычнага жыцця БССР у 1920–1930-я гг. маглі паўплываць на яе геапалітычнае становішча?

§ 15

Геапалітычнае становішча БССР. 1 студзеня 1919 г. была ўтворана Сацыялістычная Савецкая Рэспубліка Беларусі (ССРБ). У маніфесце Часовага Рабоча-сялянскага савецкага ўрада Беларусь абвешчлася «свабоднай, незалежнай сацыялістычнай рэспублікай».

У няпростых міжнародных абставінах, звязаных з пачаткам польскай агрэсіі супраць Савецкай Расіі, 16 студзеня 1919 г. ЦК РКП(б) прыняў рашэнне аб уключэнні Смаленскай, Віцебскай і Магілёўскай губерняў у склад РСФСР, а таксама аб стварэнні на аснове Мінскай, Гродзенскай, Віленскай і Ковенскай губерняў Сацыялістычнай Савецкай Рэспублікі Літвы і Беларусі (Літбел). Меркавалася, што ўключаныя ў склад РСФСР Віцебская і Магілёўская губерні, калі іншыя тэрыторыі Беларусі будуць захоплены Польшчай, у будучыні змогуць стаць асновай беларускай дзяржавы.

І Усебеларускі з'езд Саветаў рабочых, сялянскіх і чырвонаармейскіх дэпутатаў (2–3 лютага 1919 г.) вызначыў тэрыторыю ССРБ у складзе Мінскай і Гродзенскай губерняў і прыняў «Дэкларацыю аб аб'яднанні Савецкіх Сацыялістычных Рэспублік Літвы і Беларусі».

У сучаснай гістарычнай навуцы факт утварэння Літбел абгрунтоўваецца не толькі пагрозай з боку Польшчы, але і неабходнасцю барацьбы за ўсталяванне савецкай улады ў самой Літве. У якасці доказу прыводзяцца факты: абвешчэнне Літоўскай рэспублікі ў снежні 1917 г. ва ўмовах германскай акупацыі і ўтварэнне літоўскага ўрада — Тарыбы, а ў снежні 1918 г. — стварэнне Часовага рэвалюцыйна-сялянскага ўрада на чале з В. Міцкявічусам-Капсукасам. У лютым 1919 г. ён узначаліў Савет народных камісараў — урад Літоўска-Беларускай ССР.

Літбел спыніла сваё існаванне ва ўмовах польскай акупацыі ў ліпені 1919 г. Значнай падзеяй у гісторыі станаўлення беларускай дзяржаўнасці стала другое абвешчэнне ССРБ 31 ліпеня 1920 г. Беларусь як самастойная дзяржава набыла міжнародную правасуб'ектнасць і магла ўдзельнічаць ва ўсіх міжнародных перамовах, у тым ліку і па ўрэгуляванні пытанняў адносна ўласнай тэрыторыі. Дэкларацыяй прадугледжвалася, што межы з Савецкай Расіяй і Украінай павінны

вызначацца свабодным волевыяўленнем беларускага народа на павятовых і губернскіх з'ездах Саветаў і ў поўнай згодзе з урадамі Расіі і Украіны. Заходняя мяжа павінна праходзіць па этнаграфічных межах паміж Беларуссю і прылеглымі сумежнымі дзяржавамі. Канчатковы іх варыянт неабходна было вызначыць на перамовах паміж Польскай рэспублікай і ССРБ.

Яшчэ 1 ліпеня 1919 г. адбылося падпісанне дагавора аб ваенна-палітычным саюзе савецкіх рэспублік, які паклаў пачатак іх палітычнай і эканамічнай інтэграцыі. 16 студзеня 1921 г. паміж ССРБ і РСФСР быў падпісаны дагавор аб ваенным і гаспадарчым саюзе.

Саюзна рабоча-сялянскі дагавор паміж РСФСР і ССРБ. 16 студзеня 1921 г.

Расійская Сацыялістычная Федэратыўная Савецкая Рэспубліка і Сацыялістычная Савецкая Рэспубліка Беларусі ўступаюць паміж сабой у ваенны і гаспадарчы саюз.

... Для лепшага ажыццяўлення ўказанай у п. I мэты абодва ўрады аб'яўляюць аб'яднанымі наступныя камісарыяты: 1) Ваенных спраў, 2) Вышэйшы Савет Народнай Гаспадаркі, 3) Знешняга гандлю, 4) Фінансаў, 5) Працы, 6) Шляхоў Зносін і 7) Пошты і тэлеграфа.

Абмяркуйце, якімі прычынамі дыктавалася неабходнасць стварэння СССР.

Падпісаная дагаворы дазволілі пачаць пошук і выпрацоўку форм аб'яднання савецкіх рэспублік у адну дзяржаву.

30 снежня 1922 г. дэлегацыі РСФСР, УССР, БССР і ЗСФСР, якія сабраліся на I Усесаюзна з'езд Саветаў, падпісалі Дэкларацыю і Дагавор аб стварэнні СССР. Ад імя БССР пад гэтымі дакументамі паставілі свае подпісы 25 чалавек. СССР быў створаны ў адпаведнасці з прапанаваным У. І. Леніным планам аб'яднання ўсіх савецкіх рэспублік у саюзную дзяржаву. На з'ездзе быў абраны ЦВК СССР, у які ад БССР увайшлі А. Р. Чарвякоў (ён жа стаў адным з чатырох старшын ЦВК СССР), У. М. Ігнатоўскі і інш.

Агульнасаюзныя органы ўлады павінны былі вырашаць пытанні аб дзяржаўных межах, кіраванні ваеннымі, знешнепалітычнымі, чыгуначнымі, паштова-тэлеграфнымі справамі, агульным планаванні народнай гаспадаркі і кіраванні ёю, зацвярджэнні агульнасаюзнага бюджэту, усталяванні адзінай грашовай і крэдытнай сістэмы, агульных пачаткаў землеўпарадкавання і землекарыстання, судовага ладу і судаводства, развіцця народнай асветы і г. д.

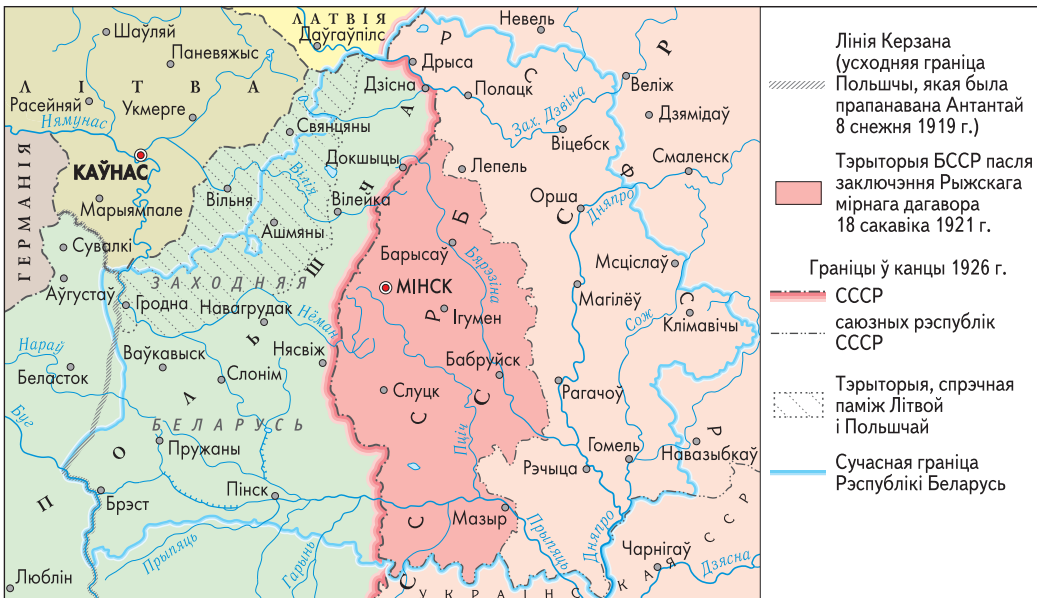

Важным з'яўляецца пытанне аб месцы і ролі ССРБ у стварэнні СССР. Уключэнне дэлегацыі ССРБ у склад заснавальнікаў Саветаў Саюза падкрэслівае раўнапраўнае становішча Саветскай Беларусі ў створанай саюзнай дзяржаве. Іншымі словамі, Расія прызнавала Беларусь самастойным суб'ектам міжнароднага права, што дазволіла ССРБ вырашыць пытанне аб вяртанні сваіх усходніх тэрыторый.

Вяртанне ўсходнебеларускіх тэрыторый у склад БССР у 1924 і 1926 гг.

Пасля заключэння Рыжскага мірнага дагавора БССР налічвала 6 паветаў Мінскай губерні. Тэрыторыя Беларусі складала 52,3 тыс. км², на ёй пражывала каля 1,6 млн чалавек. Паўнацэннае развіццё беларускай нацыі пры такім становішчы было немагчымым.

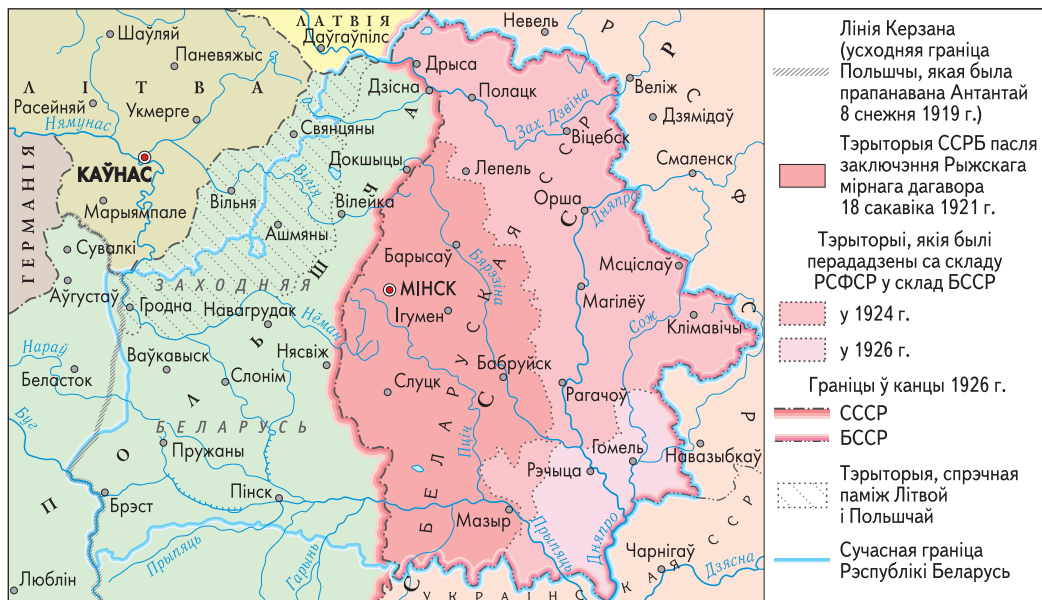
У верасні 1922 г. афіцыйны Мінск папрасіў ЦК РКП(б) вярнуць рэспубліцы Віцебскую губерню, частку Смаленскай і створаную ў 1919 г. (замест Магілёўскай) Гомельскую губерню, дзе пераважала беларускае насельніцтва.

Тэрыторыя ССРБ у 1921–1924 гг.

Выкарыстоўваючы картасхему, вызначце, у склад якой дзяржавы ўваходзіў пасля Рыжскага мірнага дагавора рэгіён, дзе вы жывяце.

Карта ўзбуйнення тэрыторыі БССР у 1924 і 1926 гг.

Пасля ўтварэння СССР (30 снежня 1922 г.) пытанне аб вяртанні беларускіх зямель разглядалася ўжо ва ўмовах знаходжання БССР у складзе саюзнай дзяржавы. 3 сакавіка 1924 г. Прэзідыум ЦВК СССР прыняў пастанову «Аб перадачы БССР раёнаў з пераважна беларускім насельніцтвам». Да БССР перайшлі 16 паветаў Віцебскай, Гомельскай і Смаленскай губерняў. Тэрыторыя рэспублікі павялічылася больш чым у два разы і склала 110,5 тыс. км², на ёй пражывала 4,2 млн чалавек.

У жніўні 1924 г. у рэспубліцы было ўведзена новае адміністрацыйна-тэрытарыяльнае дзяленне. Паветы і воласці ліквідаваліся, замест іх ствараліся акругі, раёны, сельсаветы. У пачатку 1925 г. БССР была падзелена на 10 акруг, 100 раёнаў і 1202 сельскія саветы. У месцах кампактнага пражывання нацыянальных меншасцей ствараліся нацыянальныя сельскія саветы. У 1928 г. іх было 67: 23 яўрэйскія, 19 польскіх, 16 рускіх, 5 латышскіх, 2 украінскія, 2 нямецкія.

Узбуйненне тэрыторыі рэспублікі ў 1924 г. канчаткова не вырашыла пытанне аб межах БССР. У жніўні 1926 г. кіраўніцтва Беларусі звярнулася ў ЦК ВКП(б) з просьбай вярнуць Гомельскую і тры паветы Пскоўскай губерні

(Веліжскі, Невельскі, Себежскі). 6 снежня Прэзідыум ЦВК СССР скасаваў Гомельскую губерню і далучыў Гомельскі і Рэчыцкі паветы да БССР. 8 снежня 1926 г. Прэзідыум ЦВК

БССР уключыў названыя паветы ў склад рэспублікі. У выніку другога ўзбуйнення БССР у пачатку 1927 г. тэрыторыя рэспублікі складала 125,6 тыс. км². На ёй пражывала каля 5 млн чалавек, 80 % якіх складалі беларусы. Тэрытарыяльныя змены 1924 і 1926 гг. былі замацаваны ў Канстытуцыі БССР 1927 г.

Узбуйненне тэрыторыі БССР узмацніла эканамічную базу, стварыла больш спрыяльныя ўмовы для далейшага гаспадарчага і сацыяльна-культурнага развіцця рэспублікі, садзейнічала кансалідацыі беларускай нацыі.

Становішча заходнебеларускіх зямель у складзе Польшчы. Палітыка польскіх улад. Па ўмовах Рыжскага мірнага дагавора да Польшчы адышлі Гродзенская губерня, Навагрудскі, Пінскі, частка Слуцкага, Мазырскага і Мінскага паветаў Мінскай губерні, Лідскі, Ашмянскі, Дзісенскі паветы Віленскай губерні. Агульная плошча тэрыторыі складала больш за 110 тыс. км². У 1931 г. на ёй пражывала 4,6 млн чалавек. Беларусы складалі 65 %, палякі — 15 %, яўрэі — 11 %, украінцы — 4 %, літоўцы — 2,5 %, рускія — 2 %. У сельскай мясцовасці пражывала 85 % насельніцтва. У 1920—1921 гг. у Заходняй Беларусі было ўведзена прынятае ў Польшчы адміністрацыйна-тэрытарыяльнае дзяленне. Былі ўтвораны 4 ваяводства: Палескае, Навагрудскае, Віленскае і Бела-стоцкае. Ваяводства дзяліліся на паветы і гміны. Польская адміністрацыя абавіралася на шырокую сетку паліцэйскіх участкаў. Улады разглядалі

Выкажыце сваё меркаванне аб значэнні ўзбуйненняў БССР з пункта гледжання геапалітычнага становішча Беларусі.

Карыкатура на Юзафа Пілсудскага ў заходнебеларускім сатырычным часопісе «Маланка»

заходнебеларускія землі як спрадвечна польскія. Этнакультурную своеасабліваць мясцовага насельніцтва яны лічылі вынікам русіфікацыі. У польскіх дзяржаўных дакументах назва «Заходняя Беларусь» не выкарыстоўвалася. Польскія ўлады называлі Заходнюю Беларусь і Заходнюю Украіну «ўсходнія ўскраіны» («крэсы ўсходне»).

Пры заключэнні Рыжскага дагавора палякі гарантавалі нацыянальным меншасцям права на развіццё ўласных мовы і культуры.

Аднак у дачыненні да беларусаў польскія ўлады праводзілі палітыку прымусовай паланізацыі і асіміляцыі.

«Стаўленне да беларусаў з боку многіх начальнікаў і пэўнай часткі грамадскасці вельмі зневажальнае. Нас лічаць то маскалямі, то бальшавікамі, то ўвогуле людзьмі другога гатунку. Беларусь, якая часткова трапіла пад уладу Польшчы, падзелена на правінцый-ваяводствы, і не відаць, каб у гэтых ваяводствах праводзілася палітыка па прынцыпе, аб'яўленым у першыя дні польскага панавання ў нашым краі: „роўныя з роўнымі, вольныя з вольнымі...“»

Беларускія ведамасьці. 1921. № 5.

У 1926 г. у Польшчы ўсталяваўся аўтарытарны рэжым Ю. Пілсудскага, які атрымаў назву «санацыя» (аздараўленне). У краіне стала ўсталёўвацца ваенная дыктатура з некаторымі рысамі дэмакратычнага ладу — захоўваліся парламент, шматпартыйнасць, легальная апазіцыя. У той жа час нацыянальны прыгнёт значна ўзмацніўся.

На тэрыторыі Заходняй Беларусі шырока практыкаваўся паліцэйскі тэрор. Звычайнай з'явай былі карныя аперацыі, якія называліся пацыфікацыямі (за-спакаенне). Пры правядзенні такіх аперацый паліцэйскія спустошвалі дамы сялян, знішчалі іх маёмасць і г. д. Важнае месца ў рэпрэсіўнай палітыцы польскіх улад займала тайная палітычная паліцыя — дэфензіва.

Значную ролю ў кіраванні краем польскія ўлады адводзілі асаднікам. Яны былі добра арганізаваныя, узброеныя і выконвалі паліцэйскія функцыі ў адносінах да мясцовага насельніцтва, удзельнічалі ў барацьбе з партызанамі.

У 1930-я гг. палітыка польскіх улад, накіраваная на апалячванне насельніцтва Заходняй Беларусі, стала больш аўтарытарнай і агрэсіўнай. У дачыненні да ўдзельнікаў нацыянальна-вызваленчага руху арганізаваліся масавыя судовыя і палітычныя працэсы. На тэрыторыі Заходняй Беларусі было адкрыта 19 турмаў, а ў 1934 г. стаў дзейнічаць канцэнтрацыйны лагер у Бярозе-Картузскай.

З 1934 па 1939 г. у ім утрымліваліся па абвінавачанні ў «антыдзяржаўнай дзейнасці» праціўнікі рэжыму «санацыі»: камуністы, дзеячы яўрэйскага, укра-

Зварот дэпутатаў Беларускага пасольскага клуба ў Польскі сейм аб палітычных зняволеных, якія ўтрымліваюцца ў турмах Гродна і Беластока, 16 сакавіка 1923 г.

Ад часу, калі польская ўлада адняла беларускія землі, адміністрацыя звычайна ўсю сваю энергію скіроўвае да таго, каб усялякімі спосабамі паланізаваць і дэнацыяналізаваць беларускі народ. Адным з вынікаў гэтай польскай унутранай палітыкі ў адносінах да нас ёсць тое, што сотні беларускай моладзі за смелую абарону правоў свайго народа, гарантаваных Канстытуцыяй, як роўным чынам і міжнароднымі трактатамі, перапаўняюць цяпер турмы.

Яскравым прыкладам падобнай палітыкі польскай улады на беларускіх землях з'яўляецца ўвязненне звыш 50 беларусаў у Беластоцкай турме і 40 у Гарадзенскай турме. Нягледзячы на тое, што гэтыя людзі з'яўляюцца палітычнымі праступнікамі, турэмныя ўлады з прынцыпу трактуюць палітычных вязняў беларусаў як звычайных злачынцаў; трымаюць іх разам са злачынцамі.

Растлумачце, якім чынам змест дакумента ілюструе палітыку польскіх улад у дачыненні да нацыянальна-вызваленчага руху на тэрыторыі Заходняй Беларусі.

інскага, беларускага нацыянальных рухаў. Па захаваных звестках, за час функцыянавання лагера ў Бярозе-Картузскай праз яго прайшлі больш за 3 тыс. чалавек. У рэальнасці агульная колькасць зняволеных магла дасягаць 10 тыс.

Галоўнай задачай лагера было не столькі фізічнае знішчэнне зняволеных, колькі іх маральнае знішчэнне. У ахову лагера адбіралі супрацоўнікаў, якія адрозніваліся садысцкімі схільнасцямі. Таму пабоі і здзекі з вязняў былі ў лагеры звычайнай з'явай. Былыя вязні лагера ўспаміналі, што ўмовы ўтрымання былі жаклівымі. Падлога ў бараках была бетонная, яе палівалі вадой, каб зняволеныя не маглі сядзець. Нараў, сталоў і крэслаў не было. Прымянялася бессэнсоўная знісіўная праца (перанос камянёў з месца на месца, выкопванне і закопванне ямы), за ўхіленне ад работы належала некалькі дзясяткаў удараў дубінкамі па спіне альбо кулаком у твар. Зняволеных прымушалі гадзінамі поўзаць на каленях па вострым жвіры.

Нацыянальна-вызваленчы, сялянскі і рабочы рухі ў Заходняй Беларусі. Пасля акупацыі Заходняй Беларусі Польшчай у краі разгарнуўся актыўны нацыянальна-вызваленчы рух. На працягу першай паловы 1920-х гг. ён меў характар партызанскай барацьбы. У шэрагах партызан налічвалася каля 6 тыс. чалавек. На Беластоцчыне і Гродзеншчыне партызаны знаходзіліся пад уплывам беларускіх эсэраў. Ва ўсходніх раёнах Заходняй Беларусі партызанскім рухам кіравалі бальшавікі. Вядомымі кіраўнікамі партызанскіх атрадаў з'яўляліся Г. Шыманюк, К. Арлоўскі, С. Ваўпшасаў і інш.

В. Харужая, сакратар
ЦК КСМЗБ

У 1923 г. польскія ўлады разграмілі арганізацыі беларускіх эсэраў, і камуністы аднаасобна ўзначалілі партызанскую барацьбу. Да 1925 г. рэвалюцыйны рух у Польшчы пайшоў на спад, і партызанская барацьба была спыненая. На першае месца выйшлі легальныя формы барацьбы.

У сярэдзіне 1920-х гг. у нацыянальным руху Заходняй Беларусі склаліся два кірункі: рэвалюцыйна-вызваленчы і нацыянальна-дэмакратычны.

Рэвалюцыйна-вызваленчы быў прадстаўлены Камуністычнай партыяй Заходняй Беларусі (КПЗБ), Камуністычным саюзам моладзі Заходняй Беларусі (КСМЗБ), Беларускай рэвалюцыйнай арганізацыяй (БРА) і Беларускай сялянска-рабочай грамадой (БСРГ).

Нацыянальна-дэмакратычны кірунак прадстаўлялі Беларуска хрысціянская дэмакратыя (БХД) і Таварыства беларускай школы (ТБШ).

Першапачаткова кіраўніцтва КПЗБ праводзіла курс на змяненне палітычнай улады ў Заходняй Беларусі шляхам узброенага паўстання. Прадугледжваліся ліквідацыя памешчыцкага землеўладання і перадача зямлі сялянам без выкупу.

БСРГ як легальная грамадская арганізацыя правяла шэраг буйных палітычных выступленняў працоўных: за вызваленне палітзняволеных, за стварэнне беларускіх школ, супраць падатковага прыгнёту і інш. Мнагалюдныя палітычныя сходы, рэвалюцыйныя мітынгі і дэманстрацыі, стачкі і выступленні сялян супраць памешчыкаў і кулакоў былі асноўнымі формамі барацьбы Грамады. 21 сакавіка 1927 г. Грамада была забаронена польскімі ўладамі.

Пасля ліквідацыі Грамады яе былыя актывісты пры ўдзеле членаў КПЗБ стварылі рабоча-сялянскі камітэт «Змаганьне» для падрыхтоўкі да выбараў у сейм.

Гэтая арганізацыя ў 1928 г. змагла атрымаць на выбарах у польскі сейм 26 %

галасоў выбаршчыкаў у Заходняй Беларусі. Гэта дазволіла стварыць у сейме беларускі пасольскі клуб «Змаганьне». Дэпутаты клуба выступалі за спыненне нацыянальнага прыгнёту і палітычнага тэрору, патрабавалі ўвядзення 8-гадзіннага пра-

Сістэматызуйце ў выглядзе схемы або табліцы інфармацыю аб нацыянальна-вызваленчым руху ў Заходняй Беларусі. Параўнайце мэты і тактыку барацьбы яго розных кірункаў.

цоўнага дня, аб'яднання ўсіх беларускіх зямель у складзе БССР. «Змаганьне» праводзіла мітынгі і дэманстрацыі рабочых, выпускала газеты нацыянальна-вызваленчага характару — «Змаганьне», «Світанне», «На варце», «Голас працы» і інш. У газетах утрымлівалася інфармацыя аб жыцці ў БССР, размяшчаліся публіцыстычныя і навукова-папулярныя нарысы. Пасля роспуску сейма ў жніўні 1930 г. польскія ўлады арыштавалі дэпутатаў фракцыі і кіраўнікоў «Змаганьня». Многія з іх былі прыгавораны да доўгіх тэрмінаў зняволення.

Важнае месца ў нацыянальна-вызваленчай барацьбе ў Заходняй Беларусі займала ТБШ, якое стала буйнейшай культурна-асветніцкай арганізацыяй у краі. Яно разгарнула барацьбу за абарону школы на роднай мове, за развіццё беларускай культуры.

У гады эканамічнага крызісу 1929–1933 гг. становішча рабочых значна пагоршылася. Гэта выклікала рост рабочага і сялянскага руху. У 1931 г. адбылося 19 забастовак, у 1932 г. — 51. У 1933 г. забастовачная барацьба дасягнула найвышэйшага ўзроўню. Прайшла 81 забастоўка, у якіх удзельнічала звыш 36 тыс. рабочых. Эканамічныя стачкі перарасталі ў палітычныя, якія суправаджаліся сутыкненнямі з паліцыяй. Улетку 1935 г. пачалося буйное выступленне наarachанскіх рыбакоў, у якім удзельнічала каля 5 тыс. чалавек. Барацьба вялася да 1939 г.

У 1938 г. кампартыі Польшчы, Заходняй Беларусі і Заходняй Украіны былі распушчаны па рашэнні Выканкама Камінтэрна, паколькі абвінавачваліся ў супрацоўніцтве з польскімі ўладамі. Гэта падарвала нацыянальна-вызваленчую барацьбу ў Заходняй Беларусі. Польскія ўлады, у сваю чаргу, забаранілі далейшую дзейнасць беларускіх нацыянальных дэмакратычных арганізацый, а некаторыя іх кіраўнікі былі асуджаныя пад суд.

Платат «Змаганьня». 1930 г.

1. Пачніце складаць храналагічную табліцу «Фарміраванне тэрыторыі БССР у 1919–1939 гг.».
2. Якое значэнне для БССР мела ўваходжанне ў склад СССР? Ці згодныя вы з тым, што ўтварэнне СССР адпавядала геапалітычным інтарэсам БССР?

3. Растлумачце, чаму тэрыторыя Заходняй Беларусі ў афіцыйных польскіх дакументах называлася «ўсходнімі ўскраінамі».
4. Ахарактарызуйце сацыяльна-палітычнае становішча Заходняй Беларусі ў складзе Польшчы.
5. Канкрэтызуйце прыкладамі меркаванне: «Пасля ўваходжання Заходняй Беларусі ў склад Польшчы ў краі разгарнуўся актыўны нацыянальна-вызваленчы рух».

§ 16-17-1

§ 16–17. Беларусь у гады Другой сусветнай і Вялікай Айчыннай войнаў

§ 16-17-2

У чым заключаліся асаблівасці геапалітычнага становішча Беларусі ў 1921–1939 гг.?

§ 16-17-3

§ 16-17-4

§ 16-17-5

Пачатак Другой сусветнай вайны. Другая сусветная вайна працягвалася з 1 верасня 1939 г. па 2 верасня 1945 г. Развязаная нацысцкай Германіяй, фашысцкай Італіяй і мілітарысцкай Японіяй, вайна ўцягнула ў сваю арбіту 61 дзяржаву з насельніцтвам 1,7 млрд чалавек. Баявыя дзеянні вяліся на тэрыторыі 40 краін.

Лідары еўрапейскіх дзяржаў, праводзячы ў 1930-я гг. палітыку «прымірэння» агрэсара, спадзяваліся коштам саступак накіраваць агрэсію Германіі на Усход — супраць СССР. У гэты ж час (1938 і 1939 гг.) Чырвонай арміі давялося супрацьстаяць японскай агрэсіі каля возера Хасан, недалёка ад Уладзівастока, і ракі Халхін-Гол (Манголія). СССР ва ўмовах міжнароднай ізаляцыі апынуўся перад небяспекай вядзення вайны на два флянты.

Каб выйграць час для ўмацавання абараназдольнасці краіны, адхіліць пагрозу стварэння адзінага антысавецкага фронту, савецкае кіраўніцтва пайшло на заключэнне 23 жніўня 1939 г. германа-савецкага дагавора аб ненападзенні тэрмінам на 10 гадоў. Дагавор падпісалі ў Маскве народны камісар замежных спраў СССР В. Молатаў і міністр замежных спраў Германіі І. Рыбентроп.

Разам з дагаворам аб ненападзенні быў падпісаны «сакрэтны дадатковы пратакол», якім вызначаліся сферы ўплыву дзвюх дзяржаў. У сферу інтарэсаў СССР уваходзілі Заходняя Беларусь і Заходняя Украіна, што было актам гістарычнай справядлівасці, а таксама Усходняя Польшча, Латвія, Эстонія, Бесарабія.

Дагавор дазволіў савецкаму кіраўніцтву пазбегнуць вайны на два флянты, выйграць час для падрыхтоўкі да адбіцця агрэсіі і разбурыць планы стварэння адзінага антысавецкага фронту.

1 верасня 1939 г. нацысцкая Германія напала на Польшчу. Англія і Францыя, каб не страціць свайго ўплыву ў Еўропе, вымушаны былі пад ціскам грамадскага меркавання 3 верасня аб'явіць вайну Германіі, але рэальных баявых дзеянняў не

вялі. ЗША вырашылі застацца ў баку, заявіўшы 5 верасня 1939 г. аб сваім нейтралітэце.

Уз’яднанне Заходняй Беларусі з БССР. Германскія дывізіі, маючы вялікую перавагу ў тэхніцы, хутка прасоўваліся ўглыб польскай дзяржавы. У сярэдзіне верасня 1939 г. яны падыйшлі да мяжы Заходняй Беларусі. 16 верасня польскі ўрад збег на тэрыторыю Румыніі.

17 верасня 1939 г. часці Чырвонай арміі перайшлі савецка-польскую мяжу і пачалі вызваленне Заходняй Беларусі і Заходняй Украіны. Да 25 верасня Чырвоная армія цалкам вызваліла Заходнюю Беларусь.

28 верасня 1939 г. у Маскве быў падпісаны дагавор паміж СССР і Германіяй аб дружбе і граніцы. Усталёўвалася новая заходняя мяжа Савецкага Саюза па так званай «Лініі Керзана», вызначанай Вярхоўным саветам Антанты як усходняя мяжа Польшчы яшчэ ў 1919 г. Гэта была этнічная мяжа паміж беларусамі і палякамі. У «сакрэтным дадатковым пратаколе» была запісана дамоўленасць аб пераходзе тэрыторыі Літвы ў сферу ўплыву СССР. 10 кастрычніка 1939 г. па рашэнні савецкага ўрада Літве былі перададзены Вільня і прылеглыя тэрыторыі. Насельніцтва Заходняй Беларусі сустракала Чырвоную армію як вызваліцельніцу і аказвала дзейсную дапамогу. Чырвонаармейцаў падтрымлівалі ў першую чаргу бяднейшыя слаі насельніцтва, якія ўспрымалі савецкую ўладу як сваю. З прыходам савецкіх войскаў у заходнебеларускіх гарадах і паветах ствараліся часовыя ўправы — у ваяводскіх і павятовых цэнтрах, сельскія камітэты — у мястэчках і вёсках, пры якіх арганізаваліся атрады рабочай гвардыі і сялянскай міліцыі. У склад часовых упраў і сялянскіх камітэтаў уваходзілі былыя члены КПЗБ, рабочыя, прадстаўнікі гарадской беднаты, беларускай інтэлігенцыі, бяднейшыя сяляне. Часовыя ўправы бралі пад свой кантроль прамысловыя прадпрыемствы. Сельскія камітэты размяркоўвалі зямлю і маёмасць памешчыкаў сярод беднаты. Адкрываліся новыя школы з беларускай мовай навучання.

28–30 кастрычніка 1939 г. у Бела-стоку з мэтай заканадаўчага замацавання ўваходжання тэрыторый Заходняй Беларусі ў склад БССР прайшоў Народны сход Заходняй Беларусі. Кандыдаты ў дэпутаты Народнага сходу вылучаліся ад сялян, рабочых і інтэлігенцыі. Удзельнічаць у выбарах мелі права ўсе жыхары, якія дасягнулі

Уступленне войскаў Чырвонай арміі на тэрыторыю Заходняй Беларусі. Верасень 1939 г.

Дэкларацыя Народнага сходу Заходняй Беларусі аб уваходжанні Заходняй Беларусі ў склад БССР. 29 кастрычніка 1939 г.

Ацаніце значэнне ўз'яднання Заходняй Беларусі з БССР.

Нападзенне нацысцкай Германіі на СССР. 22 чэрвеня 1941 г. Германія без аб'яўлення вайны напала на Савецкі Саюз. Пачалася **Вялікая Айчынная вайна** (1941–1945 гг.). Ваенна-стратэгічная мэта гітлераўскага камандавання заключалася ў тым, каб, абапіраючыся на дактрыну «маланкавай вайны», у кароткі тэрмін (4–6 тыдняў) трыма групамі армій — «Поўдзень», «Цэнтр», «Поўнач» — разграміць асноўныя сілы Чырвонай арміі, захапіць важнейшыя ваенна-эканамічныя цэнтры (Масква, Мінск, Ленінград, Кіеў, Данбас, Закаўказзе), выйсці на лінію Архангельск — Астрахань.

На беларускім напрамку наступала германская група армій «Цэнтр». У першыя дні вайны праціўнік нанёс магутны ўдар па чыгуначных вузлах, ваенных аэрадро-

18-гадовага ўзросту. У выніку выбараў было абрана 927 дэпутатаў.

Па прапанове дэпутатаў С. Прытыцкага і Ф. Манцэвіча Народны сход прыняў Дэкларацыю аб дзяржаўнай уладзе і Дэкларацыю аб уваходжанні Заходняй Беларусі ў склад БССР. Былі прыняты таксама рэзалюцыі аб канфіскацыі памешчыцкіх зямель, аб нацыяналізацыі банкаў і буйной прамысловасці.

14 лістапада пазачарговая III сесія Вярхоўнага Савета БССР зацвердзіла Закон аб прыняцці Заходняй Беларусі ў склад БССР.

У выніку ўз'яднання Беларусі тэрыторыя БССР павялічылася да 225,7 тыс. км², а насельніцтва — да 10,3 млн чалавек.

Указам Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь ад 7 чэрвеня 2021 г. 17 верасня аб'яўлена Днём народнага адзінства.

Гэты дзень стаў актам гістарычнай справядлівасці ў дачыненні да беларускага народа, падзеленага супраць яго волі ў 1921 г. па ўмовах Рыжскага мірнага дагавора.

Адноўленае ў 1939 г. адзінства дазволіла Беларусі выступаць у гады Вялікай Айчыннай вайны, заняць пачэснае месца ў міжнароднай супольнасці, стаць адным з сузаснавальнікаў Арганізацыі Аб'яднаных Нацый.

мах, важных прамысловых цэнтрах Беластока, Брэста, Гродна, Баранавічаў і іншых гарадоў. У выніку хуткага прасоўвання варожах сіл значная колькасць савецкіх войскаў трапіла ў акружэнне. Заходняя Асобая ваенная акруга, пазней перайменаваная ў Заходні фронт, аказалася ў катастрофічным становішчы.

На беларускай зямлі ў пачатковы перыяд вайны гітлераўцы сустрэлі супраціўленне, якога не зазналі ні ў адной з ваенных кампаній у Еўропе. Першымі ворага сустрэлі пагранічнікі. Ні адна з застаў не здалася ворагу і не пакінула свой участак без загалу. Насмерць стаялі на сваіх межах пагранічнікі застаў А. Кіжаватава, В. Усава, Ф. Кірычэнкі, А. Сівачова, воіны гарнізона Брэсцкай крэпасці, умацаваных раёнаў.

Адвагу і гераізм праявілі ваенныя лётчыкі Заходняга фронту. У паветраных баях было знішчана больш за 100 самалётаў праціўніка. У першыя гадзіны вайны лётчыкі П. Рабцаў, А. Данілаў, С. Гудзімаў таранілі варожае самалёты. Неўміручыя подзвігі здзейснілі ў першыя дні вайны экіпажы капітанаў М. Гастэлы, А. Маслава, А. Аўдзеева, якія свае падбітыя самалёты накіравалі на вялікія групы ворага. Пры абароне Гомеля здзейсніў свой першы паветраны таран Б. Коўзан — адзіны ў свеце лётчык, які здзейсніў чатыры тараны і застаўся жывы.

Гераічнай старонкай стала абарона гарадоў Мінска, Полацка, Віцебска, Магілёва, Гомеля, Оршы і інш. Разам з чырвонаармейцамі ў складзе народнага апалчэння змагаліся і тысячы мясцовых жыхароў.

Двухмесячнае супраціўленне Чырвонай арміі на тэрыторыі БССР садзейнічала зрыву гітлераўскага плана

Помнік экіпажу М. Ф. Гастэла.
Радашковічы. 1976 г.

Абмяркуйце, чаму Германіі не ўдалося рэалізаваць план «маланкавай вайны» ў СССР.

«маланкавай вайны», дало магчымасць савецкаму ваеннаму камандаванню скан-цэнтраваць рэзервы і правесці неабходныя абарончыя мерапрыемствы на маскоўскім напрамку.

Нягледзячы на мужнасць і гераізм савецкіх воінаў, войскі Чырвонай арміі не змагі стрымаць наступленне праціўніка.

Гэта тлумачылася наступнымі прычынамі. Па-першае, нападзенне нацысцкай Германіі было вераломным і нечаканым. Па-другое, савецкія ўзброеныя сілы не былі своєчасова прыведзены ў поўную баявую гатоўнасць з-за боязі справакаваць Германію на аб'яўленне вайны СССР. Па-трэцяе, было прынята памылковае рашэнне аб кансервацыі часткі абсталявання старой мяжы — «Лініі Сталіна». Быў выведзены асабовы склад, вывезены ўзбраенне, боепрыпасы, абсталяванне. Новая лінія ўмацаванняў — «Лінія Молатава» — на новай заходняй мяжы СССР толькі пачынала будавацца. Такое рашэнне пазбавіла Чырвоную армію неабходнай добра ўмацаванай другой паласы абароны. Па-чацвёртае, Германія і яе саюзнікі перавышалі СССР у людскіх і матэрыяльных рэсурсах, мелі вопыт паспяховых ваенных дзеянняў у Еўропе.

Германскі акупацыйны рэжым на тэрыторыі Беларусі. На беларускай тэрыторыі кровапралітная вайна доўжылася 3 гады 1 месяц і 6 дзён. Захапіўшы Беларусь, акупанты ўсталявалі тут так званы новы парадак — рэжым тэрору, здзекаў з насельніцтва і гвалту.

Гэта быў загадзя распрацаваны, абдуман і мэтанакіраваны план **генацыду**, ліквідацыі савецкага грамадства і дзяржаўнага ладу, рабавання нацыянальных багаццяў і прыродных рэсурсаў краіны. Ідэалагічнай асновай гэтай палітыкі з'яўлялася тэорыя нацыстаў аб «расавай перавазе» нямецкай нацыі над іншымі народамі, неабходнасці пашырэння «жыццёвай прасторы» для немцаў, «права» на сусветнае панаванне «трэцяга рэйху». У адпаведнасці з генеральным планам «Ост» германскія захопнікі планавалі пакінуць у Беларусі да 25 % мясцовага насельніцтва для анямечвання і выкарыстання ў якасці рабочай сілы. 75 % падлягалі высяленню альбо знішчэнню. Для рэалізацыі плана «Ост» была вызначана структура ваенных і паліцэйскіх акупацыйных улад.

Так, тэрыторыя Віцебскай, Магілёўскай, амаль усёй Гомельскай, усходнія раёны Мінскай і некалькі раёнаў Палескай абласцей былі аднесены да вобласці армейскага тылу групы армій «Цэнтр». Улада на гэтай тэрыторыі знаходзілася ў руках камандавання ваенных і паліцэйскіх органаў.

Паўднёвыя раёны Палескай, Пінскай і Брэсцкай абласцей былі далучаны да рэйхскамісарыята «Украіна». Беластоцкую вобласць, паўночныя раёны Брэсцкай, частку раёнаў Баранавіцкай абласцей гітлераўцы ўключылі ў склад Усходняй Прусіі. Паўночна-заходнія раёны Вілейскай вобласці былі далучаны да Генеральнай акругі «Літва».

Цэнтральная частка Беларусі была ўключана ў Генеральную акругу «Беларусь», якая складала 1/3 тэрыторыі даваеннай Беларусі з насельніцтвам 3,1 млн чалавек. Яна ўваходзіла ў склад рэйхскамісарыята «Остланд» з цэнтрам у Рызе і падзялялася на 11 акруг (гебітаў).

Германскі патруль на Заходнім мосце
ў Мінску (1941–1944 гг.)

Найбольш буйныя канцэнтрацыйныя лагеры і месцы масавага знішчэння савецкіх грамадзян на акупіраванай тэрыторыі Беларусі

1. На аснове картасхемы сфармулюйце 3 тэзісы (факты) у даклад аб германскім акупацыйным рэжыме на тэрыторыі Беларусі ў 1941–1944 гг.
2. Выкарыстоўваючы дадатковыя крыніцы інфармацыі, даведайцеся аб нацысцкіх канцэнтрацыйных лагерах і месцах масавага знішчэння савецкіх грамадзян германскімі акупантамі ў вашым рэгіёне.

Кубэ, а пасля яго забойства падпольшчыкамі ў канцы верасня 1943 г. — бригадэнфюрар СС, генерал-лейтэнант паліцыі Курт фон Готберг.

Акупацыйны апарат уяўляў сабой эфектыўную машыну па рабаванні захопленай тэрыторыі, асноўнай задачай якога з’яўлялася эканамічнае забеспячэнне групы армій «Цэнтр».

На працягу акупацыі ў Германію вывозіліся прамысловае абсталяванне, сыравіна, лес, жывёла і іншыя рэсурсы. Ацалелыя прадпрыемствы перадаваліся ня-

Мемарыяльны комплекс «Азарычы»

мецкім фабрыкантам, а зямля — каланістам, былым памешчыкам. Разам з тым акупанты ў сваіх інтарэсах імкнуліся арганізаваць працу прамысловасці і транспарту, захаваць калгасы і саўгасы, наладзіць дзейнасць некаторых культурных і навуковых устаноў.

Як вы думаеце, чаму германскія акупанты імкнуліся захаваць калгасы, наладзіць працу прамысловасці, навучальных і культурных устаноў на акупіраванай тэрыторыі Беларусі?

На прымусовыя работы ў Германію было вывезена амаль 400 тыс. жыхароў Беларусі. Каля паловы з іх не вярнуліся, памерлі альбо загінулі. На тэрыторыі Беларусі дзейнічала больш за 260 канцэнтрацыйных лагераў смерці, іх філіялаў і аддзяленняў. Па колькасці ахвяр (прыкладна 206,5 тыс. чалавек) лагер смерці Трасцянец, які знаходзіўся пад Мінскам, лічыцца буйнейшым пасля Асвенціма, Майданэка, Трэблінкі. У масавым парадку здзяйсняліся забойствы цыган, яўрэйскага насельніцтва Беларусі і яўрэяў, вывезеных з іншых краін Еўропы. Выяўлена больш за 530 месцаў іх знішчэння, лагераў, гета.

Адным з месцаў масавага знішчэння сталі «Азарыцкія лагеры смерці» — канцэнтрацыйныя лагеры, створаныя ў сакавіку 1944 г. на тэрыторыі Палескай вобласці (цяпер Гомельская), каля мястэчка Азарычы. У гэтым лагеры загінула каля 20 тыс. чалавек.

Захопнікі рэгулярна праводзілі карныя аперацыі (больш за 140 за перыяд акупацыі) з мэтай задушэння супраціўлення, занявольвання жыхароў акупіраванай тэрыторыі, рабавання маёмасці. У час карных аперацый знішчана 9200 вёсак, з іх 628 — разам з жыхарамі. Многія населеныя пункты знішчаліся па некалькі

разоў: 335 вёсак — двойчы, 123 — тройчы, 37 — чатыры разы і больш. Трагічным сімвалам гэтых злачынстваў стала спаленая вёска Хатынь.

Ахвярамі палітыкі генацыду стала амаль чвэрць насельніцтва Беларусі. Усяго ў рэспубліцы было знішчана больш за 2 млн 200 тыс. чалавек.

Гістарычныя дакументы сведчаць аб масавым знішчэнні фашысцкімі акупантамі беларускіх дзяцей. Дзясяткі тысяч дзяцей былі знішчаны ў канцэнтрацыйных лагерах. Толькі ў Баранавіцкім лагеры смерці загінула 5200 дзяцей і падлеткаў. Дзяцей выкарыстоўвалі ў якасці эксперыментальнага матэрыялу для медыцынскіх вопытаў на патрэбы «арыйскай медыцыны», у якасці донараў для лячэння параненых нямецкіх салдат. У лагеры на тэрыторыі вучэбнай гаспадаркі «Чырвоны Бераг» Жлобінскага раёна ў якасці донараў фашысты ўтрымлівалі 1990 дзяцей ва ўзросце ад 8 да 14 гадоў.

Акупанты вывозілі беларускіх дзяцей у Германію, усяго за гады акупацыі было вывезена 24 180 беларускіх дзяцей і падлеткаў. На Нюрнбергскім працэсе над ваеннымі злачынцамі быў прадстаўлены сакрэтны гітлераўскі мемарандум ад 12 мая 1944 г., у якім адзначалася, што запланаваная адпраўка з Беларусі ў Германію 40–50 тыс. падлеткаў ва ўзросце ад 10 да 14 гадоў «мае на мэце не толькі не дапусціць умацавання ваеннай сілы ворага, але і скараціць яго біялагічны патэнцыял у будучыні».

Дзейнасць калабарацыянісцкіх арганізацый. Няўдачы вермахта на савецка-германскім фронце, умацненне барацьбы ў тыле акупантаў вымушалі германскія ўлады шукаць падтрымкі сярод мясцовага насельніцтва. З ліку мясцовых жыхароў ствараліся калабарацыянісцкія органы і арганізацыі. **Калабарацыянізм** (ад фр. *collaboration* — супрацоўніцтва) — асэнсаванае, добраахвотнае і наўмыснае супрацоўніцтва з ворагам у яго інтарэсах і на шкоду сваёй дзяржаве. У народзе калабарацыяністаў называлі здраднікамі і гітлераўскімі памагатымі.

Першапачаткова немцы вербавалі пранацысцкія элементы з насельніцтва Заходняй Беларусі, а таксама з эмігранцкіх цэнтраў у Празе і Берліне. Іх актыўна прыцягвалі для разлажэння польскай арміі, вядзення прапаганды сярод нацыянальных меншасцей, а затым для адбору і сартавання беларускіх ваеннапалонных пасля разгрому польскай арміі і акупацыі Польшчы.

Пасля з беларусаў камплектавалася падраздзяленне абвера Брандэнбург-800; з 1939 г. іх выкарыстоўвалі для закідвання малымі групамі на савецкія тэрыторыі.

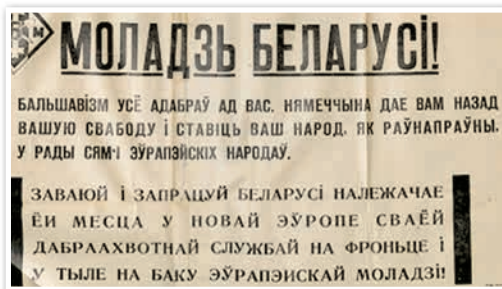
Пазней гэтыя штурмавыя часці склалі аснову паліцыі Мінска і акругі «Беларусь». Акрамя таго, немцы прывезлі з сабой кадры грамадзянскай адміністрацыі, якія арганізоўвалі супрацьпартызанскія мерапрыемствы ў тыле армій групы «Цэнтр».

З ліку беларускіх дзеячаў, якія звязвалі свае надзеі з нацысцкай Германіяй, у кастрычніку 1941 г. была створана Беларуская народная самадапамога (БНС).

БНС займалася пытаннямі школьнай адукацыі, культуры, вярбоўкай і вывазам насельніцтва на прымусовую працу ў Германію. Вялася праца па стварэнні воінскай арганізацыі — Беларускага корпуса самаабароны (БКС), у задачы якога ўваходзіла барацьба супраць падпольшчыкаў і партызан. Беларускія калабарацыяністы, паліцаі насілі на левым рукаве ўніформы бел-чырвона-белыя павязкі альбо шаўроны-нашыўкі ў выглядзе бел-чырвона-белага сцяжка, на галаўных уборах — бел-чырвона-белыя акалыш і какарду з «Пагоняй». У час урачыстых мерапрыемстваў выкарыстоўвалі бел-чырвона-белыя сцягі.

Яны ўдзельнічалі ў карных аперацыях супраць партызан і мірнага насельніцтва, знішчэнні яўрэйў у гета, спальванні беларускіх вёсак.

У чэрвені 1943 г. акупанты стварылі маладзёжную арганізацыю — Саюз беларускай моладзі (СБМ). Планавалася, што выхаваная пад кіраўніцтвам М. Ганько і Н. Абрамавай на ідэях нацыянал-сацыялізму моладзь будзе карыстацца даверам беларускага народа. З актыву СБМ пазней набіраліся супрацьпартызанскія, дыверсійныя фарміраванні.

Суаднясіце тэкст звароту да беларускай моладзі з мэтамі плана «Ост». Зрабіце вывад.

Са снежня 1941 г. існавалі нарматыўныя прадпісанні, якія рэгулявалі дзейнасць народных школ. Вучэбны працэс у школах меў прагерманскую скіраванасць. У кожным класе вывешваўся партрэт Гітлера, упрыгожаны з двух бакоў бел-чырвона-белымі стужкамі. Абавязковым прывітаннем былі словы «Жыве Беларусь» (як аналаг прывітання «Хайль Гітлер» для мясцовых жыхароў). Перад урокамі праводзіліся абавязковыя размовы пра біяграфію Гітлера, пра жыццё народаў у Новай Еўропе, перамогі войскаў вермахта. Вучэбныя праграмы былі прасякнуты расавай ідэалогіяй. Абавязковай з'яўлялася тэма «Арыйская раса як вышэйшая культурная і цывілізаваная раса чалавецтва». Школы, адкрытыя фашыстамі на акупіраванай тэрыторыі Беларусі, былі элементам новага парадку, які яны насаджалі.

Школы, адкрытыя фашыстамі на акупіраванай тэрыторыі, рыхтавалі кадры для будучага забяспячэння акупацыйнага апарату. Веды даваліся фрагментарна. Вучню трэба было растлумачыць ваенныя мэты Германіі, расавую тэорыю, сфарміраваць у яго гатоўнасць да ўдзелу ў вайне на баку Германіі.

Некаторыя прапановы рэйхсфюрара СС Г. Гімлера аб адносінах з мясцовым насельніцтвам усходніх абласцей [Не пазней за 25 мая 1940 г.]

Мы ў вышэйшай ступені зацікаўленыя ў тым, каб ні ў якім выпадку не аб'ядноўваць народы ўсходніх абласцей, а, наадварот, драбніць іх на магчыма больш дробныя галіны і групы. Што ж датычыцца асобных народнасцей, мы не маем намеру імкнуцца да іх згуртавання і павелічэння, тым болей да паступовага прывівання ім нацыянальнай свядомасці і нацыянальнай культуры... Прынцыповым пытаннем у вырашэнні ўсіх гэтых праблем з'яўляецца пытанне аб сістэме адукацыі і тым самым — аб адборы і фільтраванні моладзі. Для нямецкага насельніцтва ўсходніх абласцей не павінна быць вышэйшых школ. Для яго дастаткова наяўнасці чатырохкласавай народнай школы. Мэтай навучання ў гэтай народнай школе павінна быць толькі: простае лічэнне, самае вялікае да 500, уменне падпісацца, унушэнне, што боская запаведзь заключаецца ў тым, каб падпарадкоўвацца немцам, быць шчырым, старанным і паслухмяным. Уменне чытаць я лічу непатрэбным. Акрамя школы гэтага тыпу ва ўсходніх абласцях не павінна быць болей увогуле ніякіх школ...

Якую мэту пераследавала нацысцкая палітыка, якая прадугледжвала стварэнне сістэмы адукацыі, апісанай у дакуменце? Падумайце, да якіх наступстваў для нашага народа яна магла прывесці.

У чэрвені 1943 г. па ініцыятыве В. Кубэ была створана Беларуская рада даверу — дарадчы орган з прадстаўнікоў беларускай грамадскасці. Першым старшынёй Рады стаў В. Іваноўскі. У снежні 1943 г. Рада даверу была ператворана ў Беларускую цэнтральную раду (БЦР). Кіраўніком БЦР быў назначаны Р. Астроўскі.

Радзе было даручана правядзенне воінскай мабілізацыі. У сакавіку 1944 г. было сфарміравана і прыведзена да прысягі 45 батальёнаў Беларускай краёвай абароны (БКА), камандуючым якой быў назначаны Ф. Кушаль. Аднак гэтыя фарміраванні былі кепска ўзброеныя і практычна недзеяздольныя. Немцы лічылі гэтыя часці ненадзейнымі, з нізкай баяздольнасцю, але прыцягвалі іх да карных акцый (напрыклад, аперацыя «Кармаран» супраць беларускіх партызан Барысаўска-Бягомльскай партызанскай зоны), да аховы канцлагераў.

У чэрвені 1944 г. калабарацыяністы правялі ў Мінску другі Усебеларускі кангрэс, які абвясціў сябе адзіным законным прадстаўніком беларускага народа. Але, не паспеўшы завяршыць працу, яго ўдзельнікі былі вымушаны хутка ўцякаць разам з нацыстамі на захад.

Партызанскі рух і падпольная барацьба. З першых дзён вайны пачалася праца па арганізацыі падполля і партызанскіх атрадаў.

Па звестках на 25 ліпеня 1941 г. у рэспубліцы было сфарміравана 118 партызанскіх атрадаў і груп. Ужо на пяты дзень вайны ў Пінскім раёне быў сфарміраваны

У красавіку 1942 г. ва Уладзімірскай вобласці быў арганізаваны Асобы беларускі збор — спецыяльныя курсы для падрыхтоўкі арганізатараў партызанскага руху. Да лістапада было падрыхтавана больш за 2800 інструктараў па вядзенні партызанскай вайны.

партызанскі атрад, які ўступіў у бой з захопнікамі. Гэта быў адзін з першых партызанскіх атрадаў у Беларусі. Узначальваў яго В. З. Корж. У гэты ж час у Кастрычніцкім раёне Палескай вобласці быў арганізаваны партызанскі атрад «Чырвоны Кастрычнік», які ўзначалілі Ц. П. Бумажкоў і Ф. І. Паўлоўскі — першыя з савецкіх партызан, якім 6 жніўня 1941 г. было нададзена званне Героя Савецкага Саюза.

Разгром немцаў пад Масквой станоўча адбіўся на актывізацыі патрыятычнага руху ў Беларусі. У выніку контрнаступлення савецкіх войскаў узнік 40-кіламетровы разрыв нямецкага фронту на стыку груп армій «Поўнач» і «Цэнтр» — паміж Веліжам і Усвятамі, які атрымаў назву «Віцебскія (Суражскія) вароты». Праз «Віцебскія вароты» ў нямецкі тыл былі перапраўлены 20 партызанскіх атрадаў, 102 арганізатарскія і 62 дыверсійныя групы, якія налічвалі больш за 3 тыс. чалавек. Гэта дазволіла наладзіць сувязь ЦК КП(б)Б з дзеючымі атрадамі, палепшыць іх узбраенне, папоўніць партызанскія фарміраванні кваліфікаванымі кадрамі, інструктарамі падрыхтоўкі справы.

Да пачатку 1943 г. узброеную барацьбу ў Беларусі супраць захопнікаў вялі 56 брыгад, якія аб'ядноўвалі 220 атрадаў. З узростаннем партызанскіх сіл павялічвалася і іх баявая актыўнасць. Партызаны вызвалялі ад ворага цэлыя раёны. На гэтай тэрыторыі фарміраваліся партызанскія зоны (іх было больш за 20). У іх улада пераходзіла да партызан і адноўленых органаў савецкай улады. Да канца 1943 г. пад кантролем партызан знаходзілася каля 60 % тэрыторыі Беларусі. Гэта было самае магутнае супраціўленне акупантам у Еўропе.

Да сярэдзіны 1942 г. партызанскі рух прыняў такія маштабы, што ўзнікла неабходнасць стварэння каардынуючага цэнтра. 30 мая 1942 г. былі створаны Цэнтральны штаб партызанскага руху (ЦШПР), а таксама Беларускі штаб партызанскага руху (БШПР).

Неабходна заўважыць, што эфектыўная партызанская барацьба была б немагчымай без шырокай падтрымкі мясцовага насельніцтва. Яно забяспечвала партызан

Байцы Беларускага асобага ваеннага збору прымаюць прысягу перад адпраўкай у тыл ворага. РСФСР, Уладзімірская вобласць. 1942 г.

Канкрэтызуйце прыкладамі вывад аб узаемасувязі паміж баявымі дзеяннямі на савецка-германскім фронце і акты-візацыяй падпольнай і партызанскай барацьбы на акупіраваных тэрыто-рыях.

Мініраванне чыгуначнага палатна.
Бягомльскі раён. 1944 г.

прадуктамі, вопраткай, збірала разведвальныя даныя, а таксама ўступала ў партызанскія атрады.

Партызанская барацьба вялася ў цесным узаемадзеянні з падполлем. У гарадах і вёсках, якія знаходзіліся пад акупацыяй, ствараліся партыйныя, камсамольска-маладзёжныя органы і арганізацыі.

Актыўным было падполле ў Мінску, Віцебску, Оршы, Асіповічах. Дзеячы гэтых падпольных груп ажыццявілі найбольш гучныя акцыі супраць нямецкіх акупантаў. Так, 30 ліпеня 1943 г. на чыгуначнай станцыі Асіповічы Ф. Крыловічам была здзейснена буйнейшая дыверсія Другой сусветнай вайны: знішчаны адразу чатыры ваенныя эшалоны з боепрыпасамі і ваеннай тэхнікай. А ў верасні таго ж года ўдзельніцамі мінскага падполля А. Мазанік, М. Осіпавай, Н. Траян быў ліквідаваны ге-

неральны камісар Беларусі В. Кубэ.

1943 г. стаў годам карэннага пералому ў Другой сусветнай і Вялікай Айчыннай войнах. Пасля разгрому нямецкай арміі пад Сталінградам, Арлом і Курскам стра-тэгічная ваенная ініцыятыва перайшла да Чырвонай арміі.

На акупіраванай фашыстамі тэрыторыі ў гэты час разгарнулася актыўная **«рэйкавая вайна»** — аперацыя партызан па масавым разбурэнні чыгунак з мэтай дэзарганізацыі нямецкіх ваенных перавозак. У Беларусі яна праводзілася ў тры этапы.

Першы этап «рэйкавай вайны» праходзіў у пачатку жніўня 1943 г., калі савецкія войскі пачалі контрнаступленне пад Курскам. У выніку на 40 % скараціліся перавозкі для нямецкіх армій на фронце. Другі этап «рэйкавай вайны» пад назвай «Канцэрт» праводзіўся ў другой палове верасня — кастрычніку 1943 г., калі Чырвоная армія ўступіла на тэрыторыю Беларусі. Трэці этап пачаўся ў ноч на 20 чэрвеня 1944 г. напярэдадні Беларускай наступальнай аперацыі і працягваўся да поўнага вызвалення рэспублікі.

Вызваленне Беларусі. Атрымаўшы перамогу ў Курскай бітве, Чырвоная армія працягнула наступленне і ўвосень 1943 г. уступіла на тэрыторыю Беларусі.

Маршал А. М. Васілеўскі
і генерал арміі І. Д. Чарняхоўскі ў час
допыту нямецкага генерала, узятга
ў палон пад Віцебскам

22 верасня быў вызвалены першы раённы цэнтр БССР — Камарын. У выніку асенне-зімовага наступлення савецкія войскі вызвалілі абласныя цэнтры — Гомель і Мазыр.

У 1944 г. пачаўся завяршальны этап Вялікай Айчыннай вайны — поўнае вызганне акупантаў з савецкай зямлі, вызваленне народаў Еўропы ад нацыстаў і разгром гітлераўскай Германіі. Значную ролю ў вырашэнні гэтых задач адыграла Беларуская наступальная аперацыя «Баграціён». Для наступлення прыцягваліся войскі франтоў: 1-га Беларускага (камандуючы генерал арміі К. К. Ракасоўскі), 2-га Беларускага (генерал-палкоўнік Г. Ф. Захараў), 3-га Беларускага (генерал-лейтэнант І. Д. Чарняхоўскі), 1-га Прыбалтыйскага (генерал арміі І. Х. Баграмян), а таксама Дняпроўскай флатыліі і партызаны. Дзеянні франтоў каардынавалі маршалы Савецкага Саюза А. М. Васілеўскі і Г. К. Жукаў.

Наступленне франтоў пачалося 23 чэрвеня 1944 г. На трэці дзень быў вызвалены Віцебск, а затым — Орша. 3 ліпеня 1944 г. быў вызвалены Мінск. У ходзе далейшага наступлення савецкія войскі 28 ліпеня вызвалілі горад Брэст.

Даведайцеся, імёны якіх беларускіх гарадоў былі нададзены воінскім часцям і злучэнням, што праславіліся пры вызваленні Беларусі.

Унёсак беларускага народа ў разгром нацысцкай Германіі. Беларускі народ зрабіў значны ўнёсак у перамогу над ворагам. На франтах Вялікай Айчыннай вайны змагалася больш за 1,3 млн выхадцаў з Беларусі. На акупіраванай тэрыторыі Беларусі гераічна супрацьстаялі ворагу 374 тыс. партызан. Мужную барацьбу вялі 70 тыс. падпольшчыкаў.

За гераізм і мужнасць 140 тыс. беларускіх партызан і падпольшчыкаў узнагароджаны ордэнамі і медалямі, 95 чалавек атрымалі званне Героя Савецкага Саюза. За доблесць і гераізм, праяўленыя ў барацьбе з захопнікамі, звыш 300 тыс. салдат і афіцэраў — уладжэнцаў Беларусі ўзнагароджаны ордэнамі і медалямі. Больш за 400 воінаў удастоены звання Героя Савецкага Саюза, а П. Я. Галавачову, І. І. Гусакоўскаму, С. Ф. Шутава, І. І. Якубоўскаму гэтае званне было нададзена двойчы.

Выхадцы з Беларусі змагаліся з нацызмам у еўрапейскім руху Супраціўлення — у Францыі, Італіі, Бельгіі, Чэхаславакіі.

У ходзе эвакуацыі з тэрыторыі Беларусі ва ўсходніх рэгіёнах СССР апынулася звыш 1,5 млн чалавек. Сваёй самаадданай працай яны зрабілі вялізны ўнёсак у перамогу над ворагам, забяспечваючы франты зброяй, тэхнікай, боепрыпасамі, медыкаментамі і харчаваннем. Працоўны подзвіг дзясяткаў тысяч беларусаў быў адзначаны ордэнамі і медалямі.

Беларускі народ заплаціў высокую цану за перамогу над нацызмам. За гады Другой сусветнай вайны Беларусь страціла каля 3 млн чалавек. Матэрыяльная шкода склала 75 млрд руб. у цэнах 1941 г., што ў 35 раз перавышала бюджэт БССР 1940 г. Па ўзроўні прамысловага развіцця рэспубліка была адкінута на ўзровень 1913 г.

1. Назавіце геапалітычныя фактары, якімі было абумоўлена ўступленне 17 верасня 1939 г. часцей Чырвонай арміі ў Заходнюю Беларусь.
2. Ахарактарызуйце геапалітычнае становішча Беларусі напярэдадні нападения Германіі на СССР. У чым былі яго мінусы і плюсы?
3. Растлумачце, чаму абарончыя баі на тэрыторыі Беларусі ўлетку 1941 г. мелі стратэгічнае значэнне.
4. У чым, па вашым меркаванні, заключаліся вытокі мужнасці беларускага народа ў барацьбе супраць захопнікаў? Паглядзіце мастацкі фільм «Брэсцкая крэпасць». Як у ім паказаны крыніцы гераізму яе абаронцаў?
5. Аданіце ўнёсак беларускага народа ў разгром нацысцкай Германіі.

§ 18

§ 18. БССР на міжнароднай арэне ў 1940–1980-я гг.

Прывядзіце 5 фактаў, якія пацвярджаюць вывад аб вялізных стратах БССР у гады Вялікай Айчыннай вайны і аб яе ўнёску ў разгром нацызму.

Дзейнасць БССР у ААН. Яшчэ ў ходзе Другой сусветнай вайны лідарамі СССР, ЗША і Англіі было прынята рашэнне аб стварэнні аўтарытэтай міжнароднай арганізацыі, якая вырашала б важнейшыя сусветныя праблемы і выступала гарантам міру і бяспекі на зямлі, — Арганізацыі Аб'яднаных Нацый (ААН).

Каб узмацніць свой уплыў на дзейнасць ААН, урад СССР прапанаваў прызначыць паўнапраўнымі членамі новай арганізацыі ўсе саюзныя рэспублікі, у тым ліку і БССР. Але саюзнікі па антыгітлераўскай кааліцыі згадзіліся ўключыць у лік краін — заснавальнікаў ААН толькі Беларусь і Украіну, улічваючы іх унёсак у разгром нацызму, вялізныя людскія і матэрыяльныя страты.

У маі 1945 г. прадстаўнікі БССР прынялі ўдзел у працы канферэнцыі па заснаванні ААН у Сан-Францыска. 25 чэрвеня 1945 г. дэлегацыя БССР разам з дэ-

1 лютага 1944 г. Вярхоўны Савет СССР прыняў Закон «Аб прадастаўленні саюзным рэспублікам паўнамоцтваў у сферы знешніх зносін і аб пераўтварэнні ў сувязі з гэтым Народнага камісарыята замежных спраў з агульнасаюзнага ў саюза-рэспубліканскі народны камісарыят». Сесія Вярхоўнага Савета БССР у сакавіку 1944 г. унесла змены ў Канстытуцыю БССР 1937 г. У структуры беларускага ўрада з'явіўся Народны камісарыят замежных спраў (у 1946 г. перайменаваны ў Міністэрства замежных спраў БССР), а ў структуры Вярхоўнага Савета БССР — пастаянная Камісія па замежных справах.

Абмяркуйце магчымыя прычыны прыняцця дадзенага закону.

легацыямі іншых 50 дзяржаў падпісала Статут ААН, ратыфікаваны Вярхоўным Саветам БССР 30 жніўня 1945 г.

Удзел БССР у стварэнні самай прэстыжнай міжнароднай арганізацыі змяніў статус рэспублікі і пашырыў магчымасці яе супрацоўніцтва з іншымі

Пры аглядзе месцаў, адведзеных беларускай дэлегацыі ў зале пасяджэнняў канферэнцыі ў Сан-Францыска, народны камісар замежных спраў БССР К. В. Кісялёў, прачытаўшы на шылдачцы перад лоджыяй назву «Уайт Раша» (у перакладзе з англійскай гэта азначае «Белая Русь»), тут жа звярнуўся да кіраўніцтва канферэнцыі і заўважыў, што нехта з супрацоўнікаў сакратарыату пераблытаў назву яго краіны. Пасля чаго патлумачыў, што раней «Белай Руссю» называлі частку царскай Расіі, а цяпер яна мае іншую назву. К. В. Кісялёў напісаў па-англійску правільную назву — «Беларуская Савецкая Сацыялістычная Рэспубліка». Шылдачку памянлі. На новай, як і прасіў Кісялёў, было ўказана: «Byelorussian SSR».

Дэлегацыя БССР на падпісанні Статута Арганізацыі Аб'яднаных Нацый. Злева направа: А. Жэбрак, У. Перцаў, Г. Байдакоў, Ф. Шмыгаў. Статут падпісвае кіраўнік дэлегацыі народны камісар замежных спраў БССР К. Кісялёў. 1945 г.

Даведайцеся, чым вядомыя ў гісторыі Беларусі члены дэлегацыі БССР — удзельнікі падпісання Статута ААН.

краінамі. Беларускія дыпламаты актыўна ўключыліся ў працу. Ужо на 1-й сесіі Генеральнай Асамблеі ААН (1946 г.) па ініцыятыве беларускай дэлегацыі была прынята рэзалюцыя аб выдачы і пакаранні ваенных злачынцаў, якія здзейснілі злачынствы супраць сусвету і чалавецтва. Рэзалюцыя патрабавала ад краін — членаў ААН прыняцця самых энергічных мер па пошуку ваенных злачынцаў, іх арышце і выдачы тым краінам, на тэрыторыі якіх яны здзейснілі злачынствы.

На адной з канферэнцый народнага камісара замежных спраў БССР К. В. Кісялёва спыталі аб ступені незалежнасці ў рашэннях і меркаваннях. «Наша палітыка самастойная і адпавядае нашым уласным інтарэсам», — сказаў ён журналістам, а пасля дадаў, што «ва ўсіх прынцыповых пытаннях яна, вядома ж, супадае з палітыкай Савецкага Саюза».

К. В. Кісялёў — народны камісар (міністр) замежных спраў Беларускай ССР (1944–1966 гг.)

Савецкая Беларусь у хуткім часе стала членам шэрагу міжнародных спецыялізаваных арганізацый, якія дзейнічаюць у рамках ААН: Міжнароднага саюза электрасувязі і Сусветнай арганізацыі аховы здароўя (1948 г.), Міжнароднай арганізацыі працы (1954 г.), Арганізацыі ААН па справах адукацыі, навукі і культуры (ЮНЕСКА, 1954 г.), Міжнароднага агенцтва па атамнай энергіі (МАГАТЭ, 1957 г.).

Першым дыпламатычным прадстаўніцтвам БССР за мяжой стала Пастаяннае прадстаўніцтва БССР пры ААН (1958 г.). У 1962 г. прадстаўніцтва БССР з'явілася пры Еўрапейскім аддзяленні ААН у Жэневе і пры ЮНЕСКА ў Парыжы.

Дэлегацыя БССР удзельнічала ў абмеркаванні найбольш значных праблем міжнароднага супрацоўніцтва краін: аб падтрыманні міру, асуджэнні прапаганды вайны, ліквідацыі каланіяльнай сістэмы і інш. Па ініцыятыве БССР сесія Генеральнай Асамблеі ААН у 1973 г. прыняла рэзалюцыю аб выкарыстанні навукова-тэхнічнага прагрэсу ў інтарэсах міру і сацыяльнага развіцця. На аснове гэтай прапановы беларускай дэлегацыяй пасля былі распрацаваны адпаведныя дэкларацыя і рэзалюцыі ААН, якія датычыліся забароны распрацоўкі і вытворчасці новых відаў зброі масавага знішчэння.

Удзел БССР у працы ААН меў вялікае гістарычнае значэнне, адпавядаў нацыянальным інтарэсам беларускага народа. Подпіс БССР пад Статутам ААН

азначаў, што сусветная супольнасць прызнавала яе суверэннай дзяржавай. Рэспубліка атрымлівала права абірацца ў галоўныя органы ААН, у тым ліку ў Савет Бяспекі, магчымасць удзельнічаць у абмеркаванні ўсіх сусветных праблем, выказаць сваю пазіцыю ў ААН, выносіць на яе разгляд свае прапановы і заўвагі.

Гандлёва-эканамічнае супрацоўніцтва з краінамі Савета эканамічнай узаемадапамогі. З 1947 г. пачалося ажыццяўленне «плана Маршала» — праграмы эканамічнай дапамогі ЗША краінам Еўропы. Мэтамі рэалізацыі плана былі аднаўленне разбуранай вайной эканомікі, заахвочванне прыватных амерыканскіх інвестыцый, мадэрнізацыя прамысловасці еўрапейскіх краін, свабодны доступ амерыканскіх тавараў на рынкі краін — атрымальнікаў дапамогі і развіццё Еўропы ў цэлым, а таксама абмежаванне ўплыву Савецкага Саюза ў Еўропе, паколькі галоўнай умовай «плана Маршала» было не дапускаць прадстаўнікоў камуністычных партый у нацыянальныя ўрады.

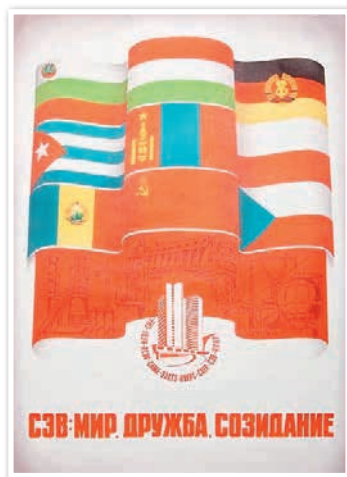
Фармальна ЗША прапанавалі распаўсюдзіць план і на СССР. Аднак СССР адмовіўся ад амерыканскай дапамогі. У процівагу «плану Маршала» ім быў прапанаваны «план Молатава». План заключаўся ў тым, каб выдаткаваць частку бюджэту Савецкага Саюза для эканамічнай дапамогі краінам, якімі кіравалі камуністычныя партыі. Для каардынацыі эканамічнага супрацоўніцтва ў студзені 1949 г. быў створаны Савет эканамічнай узаемадапамогі (СЭУ). Яго ўдзельнікамі сталі сацыялістычныя краіны Еўропы (Румынія, Венгрыя, Балгарыя, Польшча, Чэхаславакія), акрамя Югаславіі, а пазней у яго ўступілі Манголія, В'етнам і Куба.

З моманту стварэння СЭУ пачаўся новы перыяд знешнеэканамічных адносін Беларусі з замежнымі краінамі. Эканоміка рэспублікі як складаная частка адзінага гаспадарчага комплексу СССР была ўключана ў знешнеэканамічныя сувязі з сацыялістычнымі краінамі свету. Першапачаткова з рэспублікі ў краіны СЭУ вывозілася

Ацаніце значэнне дзейнасці БССР у ААН для ўмацавання міжнароднага аўтарытэту рэспублікі.

Пракаменціруйце лозунг на плакаце. У якой ступені ён адлюстроўваў мэты Савета эканамічнай узаемадапамогі?

Савецкі
агітацыйны плакат

сыравіна. З сярэдзіны 1950-х гг. адбыліся істотныя змены ў структуры экспартных паставак. З БССР у сацыялістычныя краіны паступала прадукцыя машынабудавання — аўтамабілі, а пазней трактары, металарэзныя станкі і інструменты, машыны дарожнага і сельскагаспадарчага прызначэння, калійныя ўгнаенні. У 1970-я — першай палове 1980-х гг. у краіны СЭУ пастаўляліся вырабы электроннай прамысловасці і радыётэхнікі, веласіпеды, матацыклы, гадзіннікі, нафта і нафтапрадукты, прадукцыя дрэваапрацоўчай прамысловасці і інш. На краіны — члены СЭУ прыпадала прыкладна 2/3 экспартнай прадукцыі беларускіх прадпрыемстваў.

БССР з’яўлялася адной з удзельніц стварэння аб’яднанай энергасістэмы «Мір», будаўніцтва нафтаправода «Дружба», што мела важнае значэнне для развіцця эканомікі дзяржаў, звязаных з дзейнасцю гэтых аб’ектаў.

Складзіце схему «Асноўныя кірункі эканамічнага супрацоўніцтва БССР з краінамі свету».

Прамысловы патэнцыял БССР быў уключаны ў комплексную праграму развіцця эканамічнай інтэграцыі краін — членаў СЭУ. Аднак знешне-эканамічная дзейнасць прадпрыемстваў рэспублікі строга рэгламентавалася з саюзнага цэнтра. Валютныя паступленні вытворцам былі нязначнымі; як вынік, у іх адсутнічала эканамічная зацікаўленасць.

Сувязі з беларускай дыяспарай. У ходзе Другой сусветнай вайны тысячы беларусаў апынуліся за межамі сваёй радзімы. У канцы вайны беларуская **дыяспара** ў Еўропе складала 1 млн чалавек. На рубяжы 1940—1950-х гг. асноўная частка беларускіх эмігрантаў перамясцілася на пастаяннае месца жыхарства ў Паўночную і Паўднёвую Амерыку, а таксама ў Аўстралію. У ЗША і Канадзе пасялілася прыблізна па 50 тыс. імігрантаў беларускага паходжання, дзясяткі тысяч аселі ў Аўстраліі, Бельгіі, Вялікабрытаніі, Францыі, ФРГ. Асобнай часткай беларускай дыяспары пасляваеннага часу сталі беларусы, якія жылі ў Польшчы, галоўным чынам на Беласточчыне (у 1960-я гг., па розных падліках, ад 160 да 500 тыс. чалавек).

У краінах кампактнага пражывання беларусаў ствараліся грамадскія, культурна-асветніцкія, навуковыя, выдавецкія, рэлігійныя арганізацыі, якія прапагандавалі беларускую нацыянальную культуру, знаёмілі з гісторыяй Беларусі, яе літаратурай і мастацтвам.

Пашырэнню дыялогу з беларускай дыяспарай у розных кутках свету садзейнічала Беларускае таварыства па сувязях з суайчыннікамі за мяжой «Радзіма». Таварыства створана ў красавіку 1964 г. на базе Беларускай секцыі савецкага камітэта «За вяртанне на Радзіму». Заснавальнікамі яго сталі прадстаўнікі беларускай грамадскасці на чале з вядомымі дзеячамі нацыянальнай культуры Р. Шырмам і М. Танкам. Прыярытэтным кірункам дзейнасці таварыства было выка-

У 1970-я гг. у парку маленькага амерыканскага гарадка Манро, непадалёк ад Нью-Ёрка, па ініцыятыве славянскіх імігрантаў было вырашана паставіць бюсты «Чатыром бессмяротным паэтам» як сімвал яднання народаў. «Чацвёрка бессмяротных» выглядае так: рускі паэт Аляксандр Пушкін, украінскі — Тарас Шаўчэнка, беларускі — Янка Купала і амерыканскі — Уолт Уітмен.

Бюст Янкі Купалы. ЗША, штат Нью-Ёрк, г. Манро, Эроў-парк. Скульптар А. Анікейчык. 1973 г.

нанне ролі грамадскага сувязнога звяна паміж дзяржаўнымі інстытутамі і беларускімі эмігранцкімі арганізацыямі. Газета «Голас Радзімы» — друкаваны орган таварыства — распаўсюджвалася амаль у 50 краінах свету. Таварыства «Радзіма» садзейнічала ўстаноўцы бюста Я. Купалы ў Эроў-парку (ЗША), вяртанню на Радзіму ўнікальнага случкага пояса.

1. Ахарактарызуйце асноўныя кірункі знешнепалітычнай дзейнасці БССР у канцы 1940-х — 1980-я гг.
2. У чым заключаліся асаблівасці знешнепалітычнай дзейнасці БССР у дадзены перыяд? Чым яны былі абумоўлены?
3. Выкарыстоўваючы тэкст параграфу і дадатковыя крыніцы, назавіце асноўныя ініцыятывы БССР, з якімі яна выступіла ў ААН. На ўмацаванне якіх прынцыпаў міжнароднага права яны былі накіраваныя?
4. Як змянілася структура экспартных паставак БССР у краіны СЭУ ў сярэдзіне 1950-х гг.? Якое значэнне гэта мела для развіцця нашай рэспублікі?
5. Выкарыстоўваючы дадатковыя крыніцы, даведайцеся, якое значэнне для эканомікі БССР меў удзел у стварэнні аб'яднанай энергасістэмы «Мір», будаўніцтве нафтаправода «Дружба».

§ 19-1

§ 19-2

§ 19. Знешнепалітычная дзейнасць Рэспублікі Беларусь

Якія падзеі грамадска-палітычнага жыцця Беларусі на рубяжы XX–XXI стст. зрабілі найбольшы ўплыў на геапалітычнае становішча нашай краіны?

Прыярытэты знешнепалітычнай дзейнасці Рэспублікі Беларусь. Пасля абвясчэння незалежнасці Рэспубліка Беларусь выйшла на міжнародную арэну як суверэнная дзяржава, як еўрапейская краіна, якая мае глыбокія гістарычныя традыцыі дзяржаўнасці.

Рэспубліка Беларусь у сваёй знешняй палітыцы зыходзіць з прынцыпаў непрымянення сілы альбо пагрозы сілай, мірнага ўрэгулявання спрэчак. Наша краіна прытрымліваецца адзіных падыходаў да развіцця адносін з усімі замежнымі партнёрамі як на Усходзе, так і на Захадзе. Беларусь выбудоўвае міжнародны дыялог на аснове прынцыпаў добрасуседства, міралюбства, роўнасці і ўзаемнай павагі, неўмяшання ва ўнутраныя справы іншых дзяржаў.

Прыярытэтам знешняй палітыкі Беларусі з'яўляецца палітычнае і эканамічнае супрацоўніцтва з Расійскай Федэрацыяй. Паміж дзвюма краінамі рэгулярна ажыццяўляюцца двухбаковыя кантакты на вышэйшым узроўні, а таксама на ўзроўні кіраўнікоў расійскіх суб'ектаў федэрацыі і беларускіх рэгіёнаў.

Беларусь з'яўляецца членам Арганізацыі Дагавора аб калектыўнай бяспецы (АДКБ), мэта якой — развіццё супрацоўніцтва ў знешнепалітычнай, ваеннай, ваенна-тэхнічнай сферах, каардынацыя і аб'яднанне высілкаў у барацьбе з міжнародным тэрарызмам і іншымі сучаснымі пагрозамі бяспецы. Таксама нашай краіне важна ўзаемавыгаднае супрацоўніцтва з народамі Украіны, Польшчы, Літвы, Латвіі. Гэта нашы гістарычныя суседзі, блізкія па менталітэце, гісторыі і нават па чалавечых, сваяцкіх сувязях, а таксама важныя партнёры ў рэгіёне, патэнцыял супрацоўніцтва з якімі далёка не вычарпаны.

На еўрапейскім вектары знешняй палітыкі Рэспублікі Беларусь важным з'яўляецца ўмацаванне партнёрства з краінамі Еўрасаюза ў сферах узаемаднага інтарэсу: гандлю і інвестыцый, транспарту, транзіту, трансгранічнага і рэгіянальнага супрацоўніцтва, спрашчэння візавага рэжыму, аховы навакольнага асяроддзя. Беларусь — надзейны партнёр Еўрапейскага саюза (ЕС) не толькі з пункту гледжання падтрымання сацыяльна-эканамічнай стабільнасці ў рэгіёне, але і па стратэгічна важных пы-

Сімвал Арганізацыі
Дагавора аб калектыўнай
бяспецы

таннях агульнаеўрапейскага значэння: забеспячэнні ваенна-палітычнай, энергетычнай і экалагічнай бяспекі, барацьбы са злочыннасцю, наркатрафікам, нелегальнай міграцыяй.

У XXI ст. Мінск не аднойчы становіўся міжнародной пляцоўкай, на якой абмяркоўваліся і прапаноўваліся шляхі вырашэння складаных сусветных і рэгіянальных праблем. Сталіца Беларусі асацыюецца ў свеце з Мінскімі пагадненнямі як міжнародна прызнанай асновай урэгулявання канфлікту ва Украіне. У 2014 г. Мінск стаў месцам правядзення пасяджэнняў Трохбаковай кантактнай групы «Украіна — Расія — АБСЕ».

Абмяркуйце, у чым заключаюцца перавагі і недахопы геапалітычнага становішча Рэспублікі Беларусь.

Дзейнасць Беларусі ў ААН. Важным прыярытэтам знешняй палітыкі Рэспублікі Беларусь з'яўляецца ўзаемадзейненне з Арганізацыяй Аб'яднаных Нацый. Удзел у працы ААН, сістэме яе органаў і спецыяльных устаноў дазваляе больш эфектыўна вырашаць задачы знешнепалітычнага забеспячэння працэсаў развіцця беларускай дзяржавы і мадэрнізацыі нацыянальнай эканомікі.

У 1992 г. у Мінску адкрылася прадстаўніцтва ААН. Беларусь актыўна супрацоўнічае з такімі арганізацыямі і ўстановамі сістэмы ААН, як Спецыялізаваная ўстанова Арганізацыі Аб'яднаных Нацый па пытаннях адукацыі, навукі і культуры (ЮНЕСКА), Міжнародная арганізацыя працы (МАП), Сусветная арганізацыя аховы здароўя (СААЗ), Упраўленне ААН па наркотыках і злочыннасці (УНЗ) і іншымі.

На ўрачыстай цырымоніі перадачы габелена беларускі мастак А. Кішчанка, узгадаўшы словы Эсхіла «Мастацтва — вочы нацыі», сказаў: «Я прывёз вам вочы майёй Беларусі. У вачах гэтых адлюстраваліся боль і надзея, мудрасць і трывога».

Пракаменціруйце словы мастака. Растлумачце, чаму захаванне памяці аб чарнобыльскай аварыі мае міжнароднае значэнне.

Габелен «Чарнобыль» у будынку Арганізацыі Аб'яднаных нацый.
Мастак А. Кішчанка. 1991 г.

Наша краіна адной з першых падпісала Заключны акт Нарады па бяспецы і супрацоўніцтве ў Еўропе, а таксама Парыжскую хартыю для новай Еўропы, што дазволіла ёй стаць паўнапраўным удзельнікам Арганізацыі па бяспецы і супрацоўніцтве ў Еўропе (АБСЕ). Рэспубліка Беларусь з'яўляецца членам Еўрапейскага банка рэканструкцыі і развіцця (ЕБРР), прынята ў Міжнародны валютны фонд (МВФ).

Рэспубліка Беларусь дасягнула вялікіх поспехаў у супрацоўніцтве з еўрапейскімі краінамі па пераадоленні доўгатэрміновых наступстваў аварыі на Чарнобыльскай АЭС. 8 снежня 2016 г. на пленарным пасяджэнні Генеральная Асамблея ААН прыняла ініцыяваную і падрыхтаваную дэлегацыяй Беларусі рэзалюцыю «Доўгатэрміновыя наступствы чарнобыльскай катастрофы». Важным сімвалічным элементам рэзалюцыі з'яўляецца абвешчэнне 26 красавіка Міжнародным днём памяці аб чарнобыльскай катастрофе.

Стварэнне Саюзнай дзяржавы Беларусі і Расіі. Развіццё інтэграцыі паміж Беларуссю і Расіяй. Асноўным стратэгічным саюзнікам Рэспублікі Беларусь была і застаецца Расійская Федэрацыя. Двухбаковае партнёрства, развіццё саюзніцкіх адносін з Расіяй абумоўлены геаграфічнай і культурна-гістарычнай блізкасцю дзвюх краін і народаў, узаемадапаўняльнасцю эканомік, цеснымі кааперацыйнымі сувязямі беларускіх і расійскіх кампаній.

Этапы развіцця ўзаемаадносін паміж Беларуссю і Расіяй

1995 г. — падпісанне Дагавора аб сяброўстве, добрасуседстве і супрацоўніцтве Беларусі і Расіі

2 красавіка 1996 г. — падпісанне Дагавора аб стварэнні Садружнасці Беларусі і Расіі

2 красавіка 1997 г. — стварэнне Саюза Беларусі і Расіі. Дзень яднання народаў Беларусі і Расіі

Снежань 1998 г. — падпісанне Дагавора аб роўных правах грамадзян і Пагаднення аб стварэнні роўных умоў суб'ектам гаспадарання дзвюх краін

8 снежня 1999 г. — падпісанне Дагавора аб стварэнні Саюзнай дзяржавы

Дагавор аб стварэнні **Саюзнай дзяржавы** заклаў асновы цеснай інтэграцыі нашых краін, надаў дынамічнае развіццё беларуска-расійскім адносінам пры ўмове, што і Расія, і Беларусь застаюцца самастойнымі суб'ектамі сусветнай супольнасці. Гэтым жа дакументам прадпісвалася стварэнне органаў, якія рэгулююць дзейнасць Саюзнай дзяржавы і жыццё ўнутры яе. У іх лік увайшлі Вышэйшы Дзяржаўны Савет, Савет Міністраў, Пастаянны Камітэт, Парламенцкі Сход.

Асноўны партнёр Беларусі ў праекце па будаўніцтве АЭС — расійская кампанія «Атамбудэкспарт». Агульная сума інвестыцый складае каля 10 млрд долараў. Гэта самы буйны і значны праект у Саюзнай дзяржаве і Еўропе.

Беларуская атамная
электрастанцыя. 2021 г.

У рамках Саюзнай дзяржавы Беларусь і Расія эфектыўна развіваюць гандлёва-эканамічнае, інвестыцыйнае і інавацыйнае супрацоўніцтва, разнапланавыя кааперацыйныя і гуманітарныя сувязі.

Беларусь і Расія эфектыўна каардынуюць свае дзеянні на міжнароднай арэне ў адпаведнасці з Праграмай узгодненых дзеянняў у сферы знешняй палітыкі, якая прымаецца кожныя два гады.

Працэс інтэграцыі паміж Расіяй і Беларуссю працягваецца: нашы краіны заўсёды імкнуцца знаходзіць і знаходзяць рашэнні нават самых складаных пытанняў.

Фарміраванне Еўразійскага эканамічнага саюза. Беларусь з’яўляецца актыўным удзельнікам і іншых інтэграцыйных працэсаў на постсавецкай прасторы. У 1995 г. прэзідэнтамі Расіі, Беларусі і Казахстана быў падпісаны дагавор аб стварэнні **Мытнага саюза**, да якога далучыліся Кыргызстан і Таджыкістан. З апорай на гэты саюз у 2000 г. было створана Еўразійскае эканамічнае супольніцтва (ЕўрАзЭС), а ў 2007 г. прынята рашэнне аб стварэнні адзінай мытнай тэрыторыі. З 2010 г. функцыянуе Еўразійскі мытны саюз.

З 1 студзеня 2012 г. на тэрыторыі Мытнага саюза ЕўрАзЭС пачала дзейнічаць Адзіная эканамічная прастора (АЭП), якая з’яўляецца важнай умовай стабільнага і эфектыўнага развіцця эканомік дзяржаў-удзельніц і павышэння ўзроўню жыцця насельніцтва.

29 мая 2014 г. у сталіцы Казахстана быў падпісаны дагавор аб стварэнні **Еўразійскага эканамічнага саюза (ЕАЭС)**, які пачаў функцыянаваць з 1 студзеня 2015 г.

Абмяркуйце, чым была выклікана неабходнасць стварэння новых інтэграцыйных утварэнняў на постсавецкай прасторы.

Эмблема Еўразійскага
эканамічнага саюза

На постсавецкай прасторы гэтая арганізацыя з'яўляецца інтэграцыйным аб'яднаннем, якое актыўна развіваецца. Для Беларусі з яе развітой прамысловасцю ЕўрАзЭС адкрыла рынкі збыту айчыннай экспартнай прадукцыі: трактароў, грузавых аўтамабіляў,

халадзільнікаў, лекавых сродкаў, мэблі і інш.

Узаемаадносіны Беларусі з Еўрапейскім саюзам, Кітаем і іншымі краінамі свету. Еўрапейскі саюз (ЕС) займае важнае месца ў знешняй палітыцы Беларусі. У 1992 г. Рэспубліка Беларусь атрымала статус «спецыяльна запрошанага» члена Савета Еўропы. У 1995 г. было падпісана пагадненне аб партнёрстве і супрацоўніцтве паміж Беларуссю і ЕС.

У 2009 г. Беларусь стала краінай — удзельніцай праграмы ЕС «Усходняе партнёрства».

Праведзены перамовы аб партнёрстве ў сферы мабільнасці для забеспячэння лепшага кіравання міграцыйнымі патокамі, па пагадненнях аб спрашчэнні візавага рэжыму і рэадмісіі, якія аблягчаюць працэдуры выдачы кароткатэрміновых віз, а таксама рэадмісіі нелегальных мігрантаў паміж Еўрапейскім саюзам і Беларуссю.

У 2016 г. была створана Каардынацыйная група ЕС — Беларусь. Гэтая група служыць пляцоўкай для палітычнага дыялогу па ўсім спектры тэм, пачынаючы з эканомікі і фінансаў і заканчваючы пытаннямі адукацыі і навуковых даследаванняў.

Выгаднае супрацоўніцтва наладжана з Кітайскай Народнай Рэспублікай. Беларусь і Кітай неаднойчы выказвалі адзінства поглядаў па пытаннях міжнароднай палітыкі — пабудовы шматпалярнага свету, глабалізацыі, правоў чалавека. Неаднойчы абедзве дзяржавы падтрымлівалі адна адну ў ААН і іншых міжнародных структурах.

Паміж нашымі краінамі заключана каля сарака буйных крэдытных пагадненняў у сферы энергетыкі, будаўніцтва, транспартнай інфраструктуры, прамысловасці, сельскай гаспадаркі. Сярод іх можна вылучыць развіццё мабільнай сувязі, вытворчасць бытавой электратэхнікі на сумесным прадпрыемстве «Мідэа-Гарызонт», стварэнне Беларуска-Кітайскага індустрыяльнага парка, правядзенне мадэрнізацыі Нацыянальнага аэрапорта «Мінск». У Кітаі былі створаны прадпрыемствы па зборцы, збыце і абслугоўванні беларускіх кар'ерных самазвалаў «БелАЗ», трактароў «Беларус».

Індустрыяльны парк «Вялікі камень» — асаблівая эканамічная зона, створаная ў адпаведнасці з міжурдавым пагадненнем паміж КНР і Рэспублікай Беларусь

Беларусь актыўна ўдзельнічае ў праекце «Эканамічны пояс Шаўковага шляху». Асаблівую ролю тут адыгрывае Кітайска-Беларускі індустрыяльны парк «Вялікі камень» як міжнародны, высокатэхналагічны праект, адкрыты для новых замежных інвестараў. Па стане на студзень 2019 г. у парку зарэгістраваны 42 рэзідэнты з Кітая, Германіі, Канады, Ізраіля і іншых краін.

Развіццё эканамічных і культурных сувязей з краінамі блізкага і далёкага замежжа. Развіццё двухбаковых адносін з краінамі СНД — адзін з асноўных знешнепалітычных і знешнеэканамічных прыярытэтаў Рэспублікі Беларусь. Пры гэтым важнейшай сферай супрацоўніцтва з’яўляецца гандлёва-эканамічнае ўзаемадзеянне. Ключавымі гандлёвымі партнёрамі выступаюць Расія, Украіна, Казахстан, Азербайджан і Малдова, на долю якіх прыпадае больш за 90 % беларускага экспарту ў рэгіён СНД.

Пашырылася супрацоўніцтва ў гандлёва-эканамічнай і гуманітарнай сферах, па пытаннях міжнароднай бяспекі з краінамі Еўрапейскага саюза і Злучанымі Штатамі Амерыкі.

Рэспубліка Беларусь паслядоўна ўмацоўвае і пашырае далёкую знешнепалітычную «дугу» саюзнікаў і партнёраў у Азіяцкім, Блізкаўсходнім, Афрыканскім і Лацінаамерыканскім рэгіёнах. Асноўныя кірункі развіцця адносін — актывізацыя палітычнага, эканамічнага і культурнага ўзаемадзеяння з традыцыйнымі партнёрамі (Кітай, В’етнам, Індыя, ААЭ, Сірыя, Егіпет), наладжванне дыялогу, актыўны

Ахарактарызуйце геаграфію знешнепалітычных і знешнеэканамічных сувязей Рэспублікі Беларусь на сучасным этапе.

Сімволіка Беларускага таварыства сяброўства і культурнай сувязі з замежнымі краінамі

выхад і замацаванне на рынках дзяржаў, якія маюць значны патэнцыял для ўзаемавыгаднага супрацоўніцтва. Вектар развіцця ўзаемаадносін з Лацінскай Амерыкай накіраваны ў першую чаргу на супрацоўніцтва з такімі

краінамі, як Куба, Бразілія, Венесуэла.

Актыўна развіваецца міжнароднае культурнае супрацоўніцтва. Ключавой падзеяй такога супрацоўніцтва стаў штогадовы фестываль «Славянскі базар у Віцебску». Рэгулярна праводзяцца міжнародныя фестывалі мастацтваў, мастацкія выставы, кіна- і тэатральныя фестывалі.

Адным з прыярытэтаў з'яўляецца супрацоўніцтва ў сферы культуры з ЮНЕСКА. Чатыры аб'екты на тэрыторыі Беларусі ўключаны ў Спіс Сусветнай спадчыны ЮНЕСКА. Гэта Белавежская пушча, Мірскі замак, Нясвіжскі палацава-паркавы комплекс, Дуга Струвэ, якая праходзіць па тэрыторыі яшчэ дзевяці еўрапейскіх дзяржаў.

Характэрнай рысай міжнародных культурных сувязей Беларусі на сучасным этапе стала пашырэнне ўдзелу ў іх няўрадавых арганізацый. Найбольш уплывовай структурай з'яўляецца Беларускае таварыства сяброўства і культурнай сувязі з замежнымі краінамі.

Канкрэтызуйце прыкладамі шматвектарны характар культурнага супрацоўніцтва Рэспублікі Беларусь з краінамі свету.

Галоўныя мэты гэтай арганізацыі — папулярызацыя культуры замежных краін у Беларусі і беларускай культуры за мяжой, паглыбленне міжнароднага супрацоўніцтва ў культурных, адукацыйных і гуманітарных праграмах, развіццё народнай дыпламатыі.

Развіццё сувязей з беларускай дыяспарай. Па інфармацыі розных крыніц, колькасць беларускай дыяспары ў свеце складае каля 2,5 млн чалавек. Найбольш магутна яна прадстаўлена ў суседніх і гістарычна звязаных з Беларуссю краінах — Расіі, дзяржавах Балтыі, Украіне, Польшчы, Казахстане, Узбекістане, Малдове. Беларуская дыяспара прысутнічае таксама ў краінах далёкага замежжа — Аўстраліі, Аўстрыі, Аргенціне, Вялікабрытаніі, Германіі, Ізраілі, Іспаніі, Італіі, Канадзе, Нідэрландах, ЗША, Польшчы, Японіі і інш.

У 2014 г. набыў моц Закон «Аб беларусах замежжа». Дакументам рэгулюецца парадак аднясення асоб да беларусаў замежжа, а таксама рэгламентуюцца меры

дзяржаўнай падтрымкі гэтай катэгорыі грамадзян. У верасні 2014 г. створаны Кансультацыйны савет пры Міністэрстве замежных спраў Рэспублікі Беларусь па справах беларусаў замежжа, удзельнікі якога ўзгадняюць сумесныя крокі па развіцці партнёрства дзяржавы і дыяспары.

1. Ахарактарызуйце асноўныя прынцыпы і кірункі знешняй палітыкі Рэспублікі Беларусь на сучасным этапе.
2. Якія, на ваш погляд, перспектыўныя кірункі эканамічнага, навукова-тэхнічнага, культурнага супрацоўніцтва краін на постсавецкай прасторы?
3. Выкарыстоўваючы тэкст параграфа і дадатковыя крыніцы інфармацыі, падрыхтуйце паведамленне (прэзентацыю) аб дасягненнях знешнепалітычнай дзейнасці суверэннай Рэспублікі Беларусь.
4. Ацаніце месца і ролю Рэспублікі Беларусь у сучасных геапалітычных працэсах на постсавецкай прасторы, у Еўропе, у свеце.

Наш
крайАбагульненне
па раздзеле III

Абагульненне па раздзеле «Беларусь у сістэме міжнародных адносін»

Працуем з вучэбным тэкстам

1. Пацвердзіце фактамі з тэксту вучэбнага дапаможніка, што беларуская зямля не аднойчы становілася арэнай баявых дзеянняў у вырашэнні міжнародных канфліктаў буйных сусветных дзяржаў. Як вы лічыце, якім чынам дадзеныя факты гісторыі адбіліся:

- а) на сучаснай знешняй палітыцы Рэспублікі Беларусь;
- б) на нацыянальным характары беларускага народа?

2. Выкарыстоўваючы тэкст вучэбнага дапаможніка і дадатковыя крыніцы інфармацыі, запоўніце табліцу «Рэспубліка Беларусь у міжнародных арганізацыях і аб'яднаннях». Зрабіце вывад.

Назва арганізацыі альбо аб'яднання	Асноўныя кірункі дзейнасці	Удзел Рэспублікі Беларусь у дзейнасці арганізацыі
ААН		
ЮНЕСКА		
СНД		
Мытны саюз		
АДКБ		
Саюзная дзяржава		
АБСЕ		

Працуем з паняццямі

1. Растлумачце, як у гісторыі Беларусі ўзаемазвязаны паміж сабой наступныя пары паняццяў: «план Агінскага» і аўтаномія, Заходняя Беларусь і паланізацыя, «новы парадак» і генацыд, Белавежскія пагадненні і Садружнасць Незалежных Дзяржаў.

2. Складзіце кластар (ментальную карту) «Знешняя палітыка Рэспублікі Беларусь». У яе змесце адлюструйце асноўныя кірункі і прыклады супрацоўніцтва нашай краіны ў эканамічнай, культурнай і іншых сферах з рознымі дзяржавамі свету.

Сістэматызуем веды

Запоўніце табліцу «Асаблівасці геапалітычнага становішча Беларусі». Зрабіце вывад.

Фактар геапалітычнага становішча	Перавагі	Недахопы	Уплыў на знешнюю палітыку Рэспублікі Беларусь
Плошча і працягласць меж дзяржавы			
Геаграфічнае размяшчэнне			
Выхад да мора, рачныя камунікацыі і г. д.			
Колькасць і склад насельніцтва			
Сумеснае гістарычнае мінулае з іншымі народамі			
Фактары, якія, на ваш погляд, варта дадаць			

Аналізуем і разважаем

Вызначце правільную паслядоўнасць падзей. Растлумачце прычынна-выніковыя сувязі ў атрыманых ланцужках:

- Літбел — пачатак польска-савецкай вайны — другое абвяшчэнне ССРБ — стварэнне СССР — Рыжскі мірны дагавор;
- Брэсцкі мірны дагавор — пачатак Першай сусветнай вайны — абвяшчэнне БНР — тэлеграма Рады БНР германскаму кайзеру;
- Дэкларацыя аб уваходжанні Заходняй Беларусі ў склад БССР — паход Чырвонай арміі ў Заходнюю Беларусь — пачатак Другой сусветнай вайны — Народны сход Заходняй Беларусі.

Падбіраем аргументы

Ці згодныя вы з меркаваннем, што беларусы адстаялі сваё права на незалежную нацыянальную дзяржаву?

Складаем тэзісы

1. Азнаёмцеся з фрагментам выступлення кіраўніка дэлегацыі Рэспублікі Беларусь С. М. Мартынава на пасяджэнні Савета НАТА ў лістападзе 2002 г. і складзіце тэзісны план адказу на пытанне: «Пазіцыя беларускай дзяржавы на міжнароднай арэне». Дайце складзенаму плану «гаворачую» назву.

«Права народа самастойна, без баязлівай аглядкі на „замежна-га дзядзьку“, будаваць свой уласны нацыянальны дом і рабіць пры гэтым надзейны ўнёсак у будаўніцтва бяспечнага дома еўрапейскага.

...Беларусь ... была ў ліку нямногіх краін, якія забяспечылі сапраўдную, а не галівудскую перамогу над нацызмам, без якой былі б немагчымыя ААН, АБСЕ і НАТА... [Беларусь] першай і без якіх-небудзь умоў адмовілася ад ядзернай спадчыны СССР...

...мы штодзень спыняем ідучую на Захад на грэбені эміграцыйнай хвалі беспрэцэдэнтную лавіну наркотыкаў і перарываем сустрачны паток кантрабанды зброі і ядзерных матэрыялаў для тэрыстаў...

Гэта, па-вашаму, не ўнёсак у бяспеку Еўропы?

...Мы страцілі ў мінулай вайне столькі сваіх сыноў і дачок, што гатовыя зрабіць і зробім усё, каб не дапусціць новай трагедыі для свайго і іншых народаў...

Партнёраў і саюзнікаў страціць лёгка. Іх цяжка набыць...»

2. Звярніцеся да тэксту Дзяржаўнага гімна Рэспублікі Беларусь.

Якія каштоўнасці трансліруе адзін з галоўных сімвалаў нашай дзяржавы? Як геапалітычнае становішча і працэсы, якія мелі месца ў гісторыі, паўплывалі на фарміраванне нацыянальных рыс і каштоўнасцей беларускага народа? Свой адказ пацвердзіце словамі гімна.

Робім вывады

Ахарактарызуйце геапалітычныя наступствы для Беларусі такіх ваенных канфліктаў:

- а) Айчынная вайна 1812 г.;
- б) Першая сусветная вайна;
- в) польска-савецкая вайна;
- г) Вялікая Айчынная вайна.

Творчае заданне

1. Уявіце, што ў вас з'явілася магчымасць узяць інтэрв'ю ў аднаго з гістарычных дзеячаў, якія прымалі ўдзел у геапалітычных працэсах XIX–XX стст., напрыклад, М. К. Агінскага, А. Р. Чарвякова, В. З. Каржа, К. В. Кісялёва і інш. Распрацуйце комплекс пытанняў для інтэрв'ю, якія дазволілі б стварыць партрэт асобы ў гісторыі, а таксама больш глыбока вывучыць і зразумець падзеі, непасрэднымі ўдзельнікамі альбо сведкамі якіх яны з'яўляліся. Падумайце, хто яшчэ з гістарычных дзеячаў, звязаных са станаўленнем і абаронай незалежнасці нашай краіны, а таксама яе дзейнасцю на міжнароднай арэне, мог бы вас зацікавіць.

2. «Лёс чалавека». Для ўрока па тэме «Наш край» правядзіце даследаванне аб удзеле аднаго з вашых сваякоў альбо блізкіх людзей у геапалітычных падзеях XX ст. на тэрыторыі Беларусі. Падбярыце адпаведныя фотаздымкі, дакументы, зрабіце неабходныя каментарыі да іх.

Прыкладныя тэмы даследчых і праектных работ

Сімвалы і месцы памяці беларускага народа аб падзеях войнаў і баявых дзеяннях XIX–XX стст.

Этапы і асаблівасці фарміравання знешнепалітычнага курсу Рэспублікі Беларусь.

Рэкамендуем наведаць музеі

Мінск: Нацыянальны гістарычны музей Рэспублікі Беларусь.

Музей сучаснай беларускай дзяржаўнасці (філіял музея).

Беларускі дзяржаўны музей гісторыі Вялікай Айчыннай вайны.

Дзяржаўны мемарыяльны комплекс «Хатынь».

Мемарыяльны комплекс «Курган Славы Савецкай арміі-вызваліцельніцы».

Гісторыка-культурны комплекс «Лінія Сталіна».

Брэст:

Мемарыяльны комплекс «Брэсцкая крэпасць-герой».

Вілейскі раён:

Музей Першай сусветнай вайны ў в. Заброддзе.

Магілёў:

Мемарыяльны комплекс «Буйніцкае поле».

Усе рэгіёны: абласныя і раённыя краязнаўчыя музеі, музеі баявой і народнай славы.

РАЗДЗЕЛ IV

ФАРМІРАВАННЕ БЕЛАРУСКАЙ НАЦЫІ. КАНФЕСІЙНАЕ СТАНОВІШЧА Ё БЕЛАРУСІ

Канкрэтызаваць значэнне паняццяў:

беларуская нацыянальная ідэя, заходнерусізм, нацыя, нацыянальнае пытанне, нацыянальная самасвядомасць, беларусізацыя, канфесія, атэізм, свабода веравызнання.

Характарызаваць:

асноўныя этапы і асаблівасці фарміравання беларускай нацыі;
асаблівасці канфесійнага становішча на беларускіх землях
на працягу XIX – пачатку XXI ст.

Ацэньваць:

вынікі нацыянальнай палітыкі ў БССР і Рэспубліцы Беларусь;
вынікі канфесійнай палітыкі ў беларускіх губернях у складзе Расійскай імперыі,
БССР і Рэспубліцы Беларусь.

Выкарыстоўваць веды:

для ажыццяўлення пошуку і аналізу сацыяльна значнай інфармацыі
аб фарміраванні беларускай нацыі, канфесійным (рэлігійным) жыцці
насяльніцтва Беларусі, нацыянальнай і канфесійнай палітыцы ў Рэспубліцы
Беларусь, прадстаўленай у сродках масавай інфармацыі;
тлумачэння гістарычнага кантэксту пры чытанні мастацкай літаратуры,
праглядзе ігравых і дакументальных фільмаў, наведванні гістарычных
славутасцей, музеяў і г. д.

Асноўныя падзеі нацыянальнага і канфесійнага развіцця Беларусі ў XIX – пачатку XXI ст.	
Дата	Падзея
1794 г.	Увядзенне «мяжы яўрэйскай аселасці»
1839 г.	Полацкі царкоўны сабор
1884 г.	Выпуск часопіса «Гоман»
1905 г.	Прыняцце ўказа «Аб умацаванні пачаткаў верацярпімасці»
1920-я гг.	Правядзенне палітыкі беларусізацыі
1943 г.	Аднаўленне дзейнасці Маскоўскага Патрыярхату
1989 г.	Заснаванне Беларускага Экзархата Рускай праваслаўнай царквы
1992 г.	Прыняцце Закона Рэспублікі Беларусь «Аб свабодзе сумлення і рэлігійных арганізацыях»
1992 г.	Устанаўленне дыпламатычных адносін паміж Рэспублікай Беларусь і Святым Прастолам і стварэнне Нунцыятуры Святога Прастола ў Рэспубліцы Беларусь
1996–2021 гг.	Правядзенне рэспубліканскіх фестываляў нацыянальных культур
2003 г.	Пагадненне аб супрацоўніцтве паміж Рэспублікай Беларусь і Беларускай Праваслаўнай Царквой (БПЦ)
2021 г.	Прызначэнне Патрыяршым Экзархам усяе Беларусі першага беларуса па паходжанні (Веніяміна (Тупека))

Вызначце ў табліцы падзеі, якія сведчаць аб фарміраванні і кансалідацыі беларускай нацыі.

§ 20-1

§ 20-2

§ 20-3

§ 20. Фарміраванне беларускай нацыі ў XIX — пачатку XX ст. і высяванне беларускай нацыянальнай ідэі

1. Якія формы развіцця этнасу папярэднічаюць утварэнню нацыі?
2. У якіх палітычных і сацыяльна-эканамічных умовах адбывалася развіццё беларускага этнасу ў XIX — пачатку XX ст.?

Умовы фарміравання беларускай нацыі. Асаблівасці яе станаўлення.

Працэс фарміравання беларускай нацыі як асаблівай этнічнай супольнасці адбываўся ў XIX — пачатку XX ст. у складаных гістарычных умовах. Стрымліваючымі фактарамі сталі адсутнасць уласнай дзяржавы, слабасць нацыянальнай буржуазіі і інтэлігенцыі.

Беларускія землі ў XIX — пачатку XX ст. уваходзілі ў склад Расійскай імперыі. Беларуская нацыянальная буржуазія знаходзілася на стадыі станаўлення і ўяўляла сабой найбольш слабую праслойку мясцовай шматнацыянальнай буржуазіі. Па агульнадзяржаўным перапісе 1897 г. буржуазія Віленскай, Віцебскай, Гродзенскай, Мінскай і Магілёўскай губерняў на 84,7 % складалася з яўрэяў і толькі на 1,7 % з беларусаў.

Меў свае асаблівасці і працэс урбанізацыі. Сярод жыхароў беларускіх гарадоў больш за палову складала яўрэйскае насельніцтва. У некаторых гарадах яго доля даходзіла да 70 %.

Узгадайце, у сувязі з якімі гістарычнымі падзеямі вышэйшыя навучальныя ўстановы на тэрыторыі Беларусі былі зачыненыя.

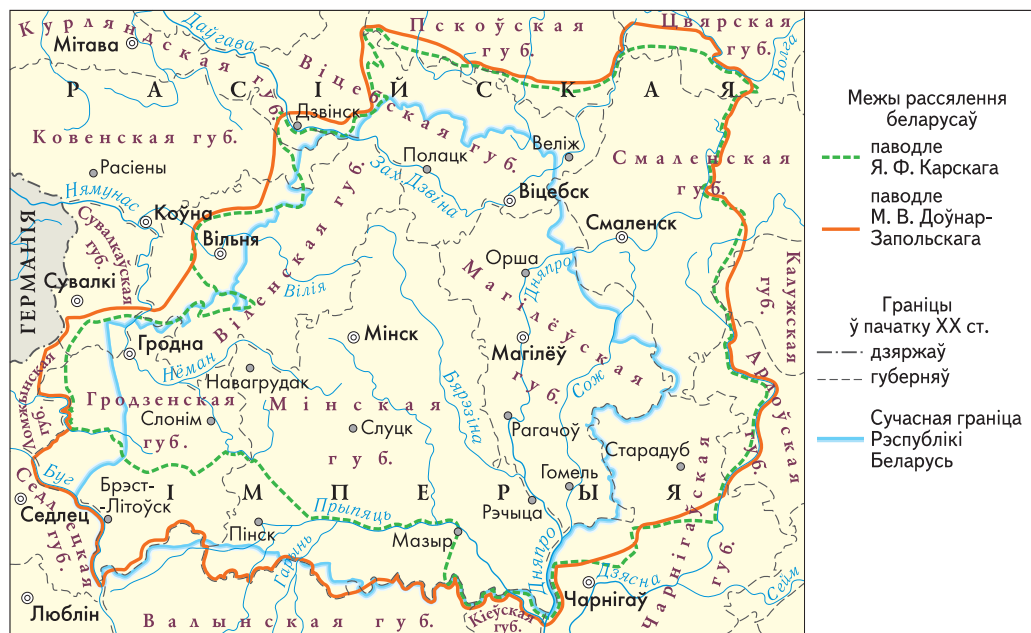
Адсутнасць вышэйшых навучальных устаноў стала перашкодай для станаўлення нацыянальнай інтэлігенцыі. Своеасаблівай была і рэлігійная сітуацыя. Пасля ўваходжання беларускіх зямель у склад Расійскай імперыі страцілі свой былы ўплыў каталіцызм

і ўніяцтва. Большасць насельніцтва вызнавала праваслаўе.

Фарміраванне агульных нацыянальных прыкмет. Фарміраванню беларускай нацыі спрыялі агульнасць тэрыторыі, культуры, адзіная літаратурная мова, а таксама развіццё самасвядомасці і нацыянальнага характару.

Францішак Багушэвіч быў першым, хто назваў мову «адзежай душы». Паэтычна, але і з навуковай дакладнасцю ў прадмове да «Дудкі беларускай» ён вызначыў этнічныя межы Беларусі: «Можа, хто спытае: гдзе ж цяпер Беларусь? Там, братцы, яна, гдзе наша мова живець: яна ад Вільна да Мазыра, ад Вітэбска за малым не да Чарнігава, гдзе Гродна, Мінск, Магілёў ... і шмат мястэчкаў і вёсак...»

Межы рассялення беларусаў

Выкарыстоўваючы картасхему, параўнайце пункты гледжання Я. Ф. Карскага і М. В. Доўнар-Запольскага на межы рассялення беларусаў. Зрабіце вывад.

Развіццё капіталістычных адносін пасля адмены прыгоннага права, пераарыентацыя сельскагаспадарчай і прамысловай вытворчасці на таварна-грашовыя адносіны, інтэнсіўнае развіццё чыгуначнага будаўніцтва прывялі да фарміравання адзінай эканамічнай прасторы і паскорылі працэс аб'яднання беларусаў.

Фарміраванне беларускай літаратурнай мовы было звязана з творчасцю В. Дуніна-Марцінкевіча, Ф. Багушэвіча, Я. Купалы, Я. Коласа, М. Багдановіча і іншых прадстаўнікоў беларускай нацыянальнай культуры. На фарміраванне нацыі станоўчы ўплыў аказала ўзнікненне і развіццё ў канцы XIX — пачатку XX ст. беларускага нацыянальнага руху.

Этнічная тэрыторыя беларусаў фарміравалася на працягу XIII—XVI стст. Пад уплывам прыродна-геаграфічнага асяроддзя склаліся пэўны тып гаспадарчай

Абмяркуйце, якую ролю ў фарміраванні нацыі адыгрывае мова.

Францішак Багушэвіч
(1840–1900)

дзеінасці людзей, іх матэрыяльная і духоўная культура, мова, звычаі і традыцыі, нормы маралі, асаблівасці характару.

Пасля ўстанаўлення новага адміністрацыйнага дзялення ў пачатку XIX ст. этнічная тэрыторыя Беларусі знаходзілася ў межах расійскіх губерняў.

У XIX — пачатку XX ст. тэрыторыя Беларусі ўключала 35 паветаў пяці губерняў — Віленскай, Віцебскай, Гродзенскай, Мінскай і Магілёўскай. Тут знаходзіліся 44 гарады. Іх колькасць на працягу XIX ст. практычна не змянялася.

Нацыянальны склад насельніцтва Беларусі. Змены ў эканамічнай, сацыяльна-палітычнай і духоўнай сферах жыцця грамадства ў другой палове XIX ст. паўплывалі на працэс фарміравання беларускай нацыі. Крыніцай звестак аб нацыянальным складзе насельніцтва

Беларусі ў XIX ст. з’яўляліся рэвізіі, якія праводзіліся для ўліку падатковага насельніцтва — мужчынскіх «душ».

Усяго на беларускіх землях у канцы XIX ст. пражывала 5710 тыс. беларусаў. Большасць насельніцтва жыла ў сельскай мясцовасці і адносілася да сялянскага саслоўя. У складзе гарадскога насельніцтва доля беларусаў складала 14,5 %.

Паводле перапісу 1897 г. беларусы ў Магілёўскай губерні складалі 82,4 %, Мінскай — 76 %, Віленскай — 56 %, Віцебскай — 52 % і Гродзенскай — 44 % ад усяго насельніцтва.

У беларускіх губернях налічвалася больш за 3100 тыс. рускіх, палякаў, украінцаў, яўрэяў, літоўцаў, латышоў, татарцаў. Польшкае і літоўскае насельніцтва пражывала пераважна ў заходняй частцы Віленскай і Гродзенскай губерняў, рускае — у паўночных паветах Віцебскай губерні.

У 1794 г. беларускія землі па ўказе расійскай імператрыцы Кацярыны II былі ўключаны ў «мяжу яўрэйскай аселасці». Гэта прывяло да значнага павелічэння колькасці яўрэяў-іўдзеяў у гарадах і мястэчках краю. Яны складалі 13,8 % ад усяго насельніцтва Беларусі.

Абмяркуйце, якія гістарычныя падзеі абумовілі шматнацыянальны склад насельніцтва Беларусі.

На беларускіх землях пражывала каля 8 тыс. татарцаў, пераважна ў Мінскай губерні.

Характарыстыкі менталітэту беларусаў. Унікальны і непаўторны менталітэт нашага народа фарміраваўся ў асаблівай геапалітычнай прасторы, на скрыжаванні Усходняй і Заходняй цывілізацый, што абумовіла ўплыў і ўзаемадзеянне розных культур, традыцый, рэлігій.

Беларусы на працягу ўсяго свайго гістарычнага шляху злучалі ў сваёй культуры, стаўленні да свету, характары розных каштоўнасцяў сістэмы, арыенціры, ідэалы. Мы заўсёды паважліва ставіліся да прадстаўнікоў іншых нацыянальнасцей і культур. У нас адсутнічае пачуццё перавагі над іншымі народамі. Беларусы цяраплівыя, цягавітыя, неагрэсіўныя, міралюбныя, арыентаваны на мірнае суіснаванне з іншымі народамі. Але беларускі народ заўсёды гатовы са зброяй у руках абараняць сваю зямлю ад агрэсараў. Гэтаму нас навучыла гісторыя, напоўненая шматлікімі войнамі, якія развязваліся без нашага ўдзелу, але праходзілі на гэтай зямлі.

Як вы разумееце, што такое «менталітэт»? Зверце сваё ўяўленне аб паняцці з фармулёўкай у гістарычным слоўніку.

Конкрэтызуйце прыкладамі з гісторыі правы розных рыс менталітэту беларусаў.

Этнограф і фалькларыст А. Шэйн (1826–1900) сцвярджаў, што ў побыце для беларусаў было характэрна роўнае становішча мужчыны і жанчыны. Нават у народных песнях, на яго думку, параўнальна мала згадак падначаленага становішча жонкі ў сям'і.

Ідэалогія заходнерусізму. Заходнерусізм пачаў фарміравацца ўжо з канца XVIII ст. пасля ўключэння беларускіх зямель у Расійскую імперыю і быў накіраваны на пераадоленне польскага ўплыву. Яго распаўсюджванне паскорылі паўстанні

М. Каяловіч сцвярджаў: «Рускі народ складаецца з трох плямёнаў: вялікарусаў, маларосаў і беларусаў. Гэта — факт рускага жыцця; ён даўно існуе і, безумоўна, будзе існаваць і далей, пакуль у Расіі будзе просты народ ... усе мы, рускія інтэлігентныя людзі, навучаліся размаўляць і размаўляем адной і той жа літаратурнай рускай мовай ... бессэнсоўна было б нам дзяліцца на племянныя групы. А тым больш праводзіць гэты падзел у народ».

Спрагназуйце, якім мог бы быць уплыў заходнерусізму на фарміраванне беларускай нацыі.

1830—1831 і 1863—1864 гг. найбольш дакладнае афармленне заходнерусізм атрымаў у публікацыях М. Каяловіча. Ён, як і іншыя, прызнаваў асаблівасці беларусаў («беларускае племя»), але лічыў, што беларусы (заходнярусы), маларосы (украінцы) і вялікаросы (рускія) вельмі блізкія па паходжанні, мове і культуры, рэлігіі і складаюць галіны «трыдзінага народа рускага» як суперэтнасу. Заходнерусізм быў накіраваны на жорсткае і паслядоўнае абмежаванне польскага ўплыву на беларускіх землях.

ЗАХОДНЕРУСИЗМ

- прызнанне беларускіх зямель расійскай тэрыторыяй;
- зацвярджэнне рускай нацыянальнай самасвядомасці ў сялянскім асяроддзі;
- узмацненне пазіцый Рускай праваслаўнай царквы.

Выспяванне беларускай нацыянальнай ідэі. Абуджэнню нацыянальнай самасвядомасці і фарміраванню беларускай нацыянальнай ідэі спрыялі публікацыі навуковых работ расійскіх навукоўцаў, якія працавалі на тэрыторыі Беларусі (Е. Раманаў, П. Шэйн, І. Насовіч, А. Сапуноў і інш.). Яны прысвечаны гісторыі, культуры, мове беларускага народа.

Значны ўклад у афармленне нацыянальнай ідэі ўнесла першая беларуская палітычная партыя — Беларуская сацыялістычная грамада (БСГ). Яе стваральнікамі былі браты Іван і Антон Луцкевічы, А. Пашкевіч (Цётка), К. Кастравіцкі (Карусь Каганец) і інш. У сваёй дзейнасці партыя абапіралася на нацыянальную інтэлігенцыю.

Па ініцыятыве кіраўніцтва БСГ у 1906 г. была заснавана першая легальная газета на беларускай мове, якая друкавалася кірылічным і лацінскім шрыфтамі, — «Наша Доля». Пасля яе закрыцця ў Вільні стала выдавацца газета «Наша Ніва». Гэтая выданні таксама адыгралі сваю ролю ў фарміраванні **нацыянальнай самасвядомасці** беларусаў.

У «Нашай Ніве» асноўная ўвага надавалася тэарэтычнаму абгрунтаванню права беларускага народа на захаванне і развіццё сваёй мовы і нацыянальнай культуры. Чытачам тлумачылася, што асіміляцыя і знішчэнне нацыянальных асаблівасцей

Фарміраванню нацыянальнай самасвядомасці беларусаў спрыялі творы Я. Купалы

Верш «А хто там ідзе?».

Я. Купала

Растлумачце, чаму верш напісаны ў выглядзе дыялогу. Чаму аўтар задае гэтыя пытанні?

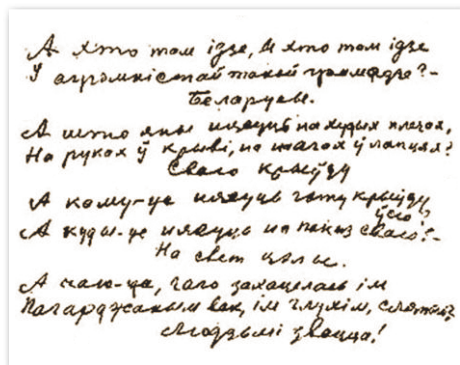
наносіць непапраўную шкоду не толькі беларускай, славянскай, але і сусветнай культуры.

Народны паэт Беларусі Янка Купала ў вершы «А хто там ідзе?» абвясціў аб існаванні беларусаў як самабытнага народа і тут жа заявіў аб іх праве на паважлівае стаўленне да сябе («Людзьмі звацца!») або, як сказана ім у іншым вершы «Малаядая Беларусь», праве заняць «свой пачэсны пасад між народамі». Гэта выяўленая ў паэтычнай форме Дэкларацыя аб самаўсведамленні сябе беларусамі ў якасці асаблівага народа, роўнага ў сваіх правах з іншымі народамі.

Выбітны беларускі паэт М. Багдановіч у сваім публіцыстычным творы «Хто мы такія?» пісаў, што «рускіх народаў тры» і што «ўсе яны аднаго караню». Аднак адзінства каранёў не дае падстаў лічыць беларусаў часткай рускага народа, а беларускую культуру — адгалінаваннем рускай. І тое і другое ўяўляюць сабой нацыянальна самабытныя з’явы.

Тэарэтычнае афармленне беларускай нацыянальнай ідэі студэнтамі-гоманаўцамі. На мяжы 1870–1880-х гг. у вышэйшых навучальных установах Пецярбурга і іншых гарадоў утварыліся гурткі студэнтаў-беларусаў рэвалюцыйна-дэмакратычнага кірунку. Адным з іх была група «Гоман». Яе кіраўнікі, выпускнікі віцебскай гімназіі А. Марчанка і Х. Ратнер, у 1884 г. выдалі два нумары аднайменнага часопіса.

На яго старонках упершыню не толькі абвясчалася, але і тэарэтычна абгрунтоўвалася існаванне самастойнага беларускага народа. Пры гэтым аўтары спасылаліся на прыродна-геаграфічныя, сацыяльна-эканамічныя і этнаграфічныя асаблівасці Беларусі, агульны гістарычны лёс і самабытную мову,

Першы нумар нелегальнага часопіса «Гоман»

усведамленне беларусамі сваёй унутранай арганічнай сувязі, з аднаго боку, і адрозненні ад суседніх народаў — з іншага. «Усе гэтыя асаблівасці Беларусі — адзначалася ў выданнях — даюць ёй права на аўтаномную федэратыўную самастойнасць у сям’і іншых народнасцей Расіі». Шлях да рэалізацыі гэтага права аўтары бачылі ў сумеснай з расійскімі рэвалюцыянерамі барацьбе супраць агульнага ворага — царскага самадзяржаўя. Аўтары артыкулаў абвяргалі сцверджанне аб забітасці і інертнасці беларускага народа, які нібыта не мог разумець і адстойваць свае інтарэсы, у тым ліку неабходнасць стварэння ў будучыні нацыянальнай дзяржавы.

Такім чынам, перыяд XIX — пачатку XX ст. стаў часам станаўлення беларусаў як нацыі. На парадак палітычнага жыцця грамадства было пастаўлена пытанне аб самавызначэнні беларусаў як нацыі. У пачатку XX ст. гэтае пытанне актуалізавалася ў дзейнасці БСГ як першай беларускай палітычнай партыі і творчасці прадстаўнікоў беларускай інтэлігенцыі.

1. Складзіце схему «Гістарычныя ўмовы фарміравання беларускай нацыі». Канкрэтызуйце гэтыя ўмовы гістарычнымі фактамі.
2. Якой была доля беларусаў у насельніцтве сельскай і гарадской мясцовасці? Уявіце, як дадзеная суднесенасць магла паўплываць на працэс фарміравання беларускай нацыі.
3. Растлумачце, у чым палягае непאўторнасць менталітэту беларусаў. Якія яго рысы з’яўляюцца для вас вызначальнымі?
4. Як вы думаеце, чаму нацыянальная самасвядомасць большай часткі беларусаў у XIX — пачатку XX ст. заставалася на невысокім узроўні?
5. Сфармулюйце 3 тэзісы, адлюстравыўшы ў іх асноўныя ідэі групы «Гоман».

§ 21

§ 21. Эвалюцыя канфесійных адносін у XIX — пачатку XX ст.

1. Які ўплыў на фарміраванне этнасу аказвае рэлігія?
2. Што такое ўніяцкая царква? Калі яна з’явілася на беларускіх землях? З якімі гістарычнымі падзеямі гэта было звязана?

Канфесійная палітыка расійскіх улад на тэрыторыі Беларусі. Да канца XVIII ст. беларускае грамадства з’яўлялася поліканфесійным. Вялікая частка шляхты вызнавала каталіцтва. Большасць беларускіх сялян (каля 3/4) належала да ўніяцкай канфесіі. На тэрыторыі Беларусі таксама пражывалі праваслаўныя, іўдзеі, мусульмане, пратэстанты, стараверы.

Уключэнне беларускіх зямель у склад Расійскай імперыі першапачаткова не прывяло да істотных змен у канфесійнай сітуацыі. На далучаных землях царскі ўрад імкнуўся забяспечыць палітычны спакой.

Але на працягу XIX — пачатку XX ст. стаўленне дзяржавы да пэўных канфесій і іх месца ў жыцці грамадства змянялася. На тэрыторыю Беларусі паступова стала распаўсюджвацца агульнарасійскае канфесійнае права. Згодна з ім усе рэлігіі, якія вызнаваліся насельніцтвам, дзяліліся на тры катэгорыі: пануючая праваслаўная, «дазволеныя» і «недазволеныя».

«Дазволенымі», або «прызнанымі цяпімымі», рэлігіямі з'яўляліся: каталіцтва, пратэстанцтва, іслам, іўдаізм. Іх вызнавала частка насельніцтва Беларусі. Вернікі гэтых канфесій мелі права валодаць маёмасцю, адкрываць прыходы і г. д. Аднак ім забаранялася схіляць у сваю веру праваслаўных. Пры гэтым дапускаўся пераход з нехрысціянскага веравызнання ў хрысціянскае, а таксама падтрымліваўся пераход з любога веравызнання ў праваслаўе. Зваротны ж пераход быў забаронены.

Трэцюю катэгорыю складалі стараабрадцы, якія да маніфеста 17 кастрычніка 1905 г. называліся «раскольнікамі».

Галоўнай задачай канфесійнай палітыкі было забеспячэнне дзяржаўнай падтрымкі прывілеяванага становішча Рускай праваслаўнай царквы.

Успомніце, хто такія стараверы («раскольнікі») і на якіх прычынах яны пераследаваліся ўладамі.

Скасаванне ўніяцкай царквы і яго вынікі. Пасля ўключэння беларускіх зямель у склад Расійскай імперыі быў узят курс на паступовае вяртанне ўніятаў у праваслаўе. У канцы 1820-х гг. уніяцкі мітрапаліт Іосіф Сямашка звярнуўся да імператара Мікалая I з прапановай аб'яднаць уніяцкую царкву з праваслаўнай з мэтай вызвалення ад «польскага ўплыву». Удзел некаторых прадстаўнікоў уніяцкага духавенства ў паўстанні 1830—1831 гг. прывёў да канчатковага вырашэння пытання аб ліквідацыі грэка-каталіцкай царквы.

У 1839 г. на Полацкім саборы быў падпісаны акт аб далучэнні грэка-каталіцкай царквы да праваслаўнай. У выніку праваслаўная царква атрымала звыш 1600 прыходаў і больш за 1 млн 600 тыс. новых вернікаў. У цэлым аб'яднанне прайшло спакойна, без асаблівага супраціву вернікаў.

Да 1830-х гг. расійскае самадзяржаўе да каталіцкай царквы ставілася да-статкова памяркоўна. Каталіцкая царква захавала незалежнасць у арганізацыі рэлігійнага жыцця. Царскія ўлады прытрымліваліся абавязацельстваў, якія тычацца свабоды адпраўлення каталіцкага культу. Расійскі ўрад не забараняў на сваёй тэрыторыі дзейнасць ордэна езуітаў, дазваліўшы яму адкрыць у 1812 г. акадэмію ў Полацку.

Мітрапаліт
Іосіф Сямашка
(1798–1868)

Каталіцкае духавенства па-ранейшаму імкнулася да актыўнай ролі ў грамадстве і шырокага ўзелу ў грамадска-палітычным жыцці. Аднак у рэальнасці гэтая сфера дзейнасці для яго значна звужалася.

Урад прыняў меры па кантролі за дзейнасцю каталіцкага епіскапату, які пазбаўляўся права непасрэдных зносін з рымскай курыяй. Законам забаранялася абвешчэнне папскіх пасланняў і распараджэнняў без згоды ўрада.

Пасля паўстанняў 1830–1831 і 1863–1864 гг. адным з найважнейшых кірункаў урадавай палітыкі стала барацьба супраць уплыву каталіцкай царквы, якая падтрымлівала паўстанцаў. Былі зачынены многія касцёлы і манастыры, канфіска-

Езуіцкая акадэмія ў Полацку. Малюнак Н. Орды. Другая палова XIX ст.

Начальнік Віленскай навучальнай акругі І. Карнілаў паведамляў, што ў 1866–1867 гг. «у Віленскай, Мінскай і іншых губернях некалькі настояцеляў касцёлаў са сваімі прыхаджанамі прынялі праваслаўе. Жыхары мястэчка Ляхавічы Слуцкага павета былі схільныя да праваслаўя, але чакалі, што скажа ім іх настояцель. Апошні, спачуваючы іх думкам, звярнуўся да вернікаў, прысутных на набажэнстве, з кароткім словам, у якім сказаў між іншым: *«Выслухайце кожнае маё слова з увагай, так як справа ідзе пра лёс ваш і вашых дзяцей. Нагадаю час, калі вы былі падушаднымі панам; калі вашы дробкі, здабытыя цяжкай працай, належалі не вам, а пану; калі замест хлеба вы елі мякіну і жылі ў такіх халупах, куды добры гаспадар не заганае і скаціну. Але міласэрны цар даў вам свабоду і новае жыццё, пра якое вам і ў галаву не прыходзіла. ... З некаторага часу я заўважаю ў вас схільнасць да праваслаўя і ніколі за гэта не асуджаю...»* Пасля гэтай прамовы 2500 жыхароў разам са сваім пробашчам далучыліся да праваслаўя, і іх касцёл быў ператвораны ў праваслаўную царкву». І такія прыклады не былі адзінакавымі. Так, у м. Мікалаеўшчына (Мінская дыяцэзія) праваслаўнымі сталі ўсе парафіяне рымска-каталіцкага веравызнання колькасцю 700 чалавек. Падобная сітуацыя склалася ў м. Беніцы і г. Валожын Ашмянскага павета і м. Падбярэззе Віленскага павета Віленскай губерні і інш.

Вызначце, якія змены адбыліся ў канфесійным складзе насельніцтва беларускіх зямель у другой палове XIX ст. і з чым яны былі звязаны.

ваны іх землі, будаўніцтва новых храмаў забаранялася, а каталіцкія службы ў шэрагу прыходаў сталі праводзіцца на рускай мове.

Змены ў рэлігійным жыцці ў пачатку XX ст. Нягледзячы на

пэўныя абмежаванні ў канфесійным жыцці, у Расійскай імперыі былі элементы свабоды веравызнання. Прызнаныя законам неправаслаўныя рэлігійныя супольнасці мелі права на свабоду вызнання сваёй веры і публічнае правядзенне набажэнстваў. Верацярпімасць выяўлялася ў роўнасці прызнаных рэлігійных канфесій перад законам. Непрызнаныя рэлігійныя абшчыны заканадаўствам ігнараваліся і таму не мелі ніякіх правоў.

Праблема рэфармавання дзяржаўна-царкоўных адносін на аснове прынцыпу свабоды сумлення актыўна абмяркоўвалася ў канцы XIX — пачатку XX ст. расійскай грамадскасцю і прыцягвала пільную ўвагу кіруючых колаў.

Пытанне аб пашырэнні свабоды веравызнання было для ўлады справай няпростай, паколькі было звязана з пытаннем аб змяненні прававога статусу

Абмяркуйце, чаму змянілася канфесійная палітыка расійскага ўрада ў дачыненні да ўніятаў і католікаў пасля паўстанняў 1830–1831, 1863–1864 гг.

Чым можна растлумачыць змяненне адносін расійскіх улад да неправаслаўных рэлігій у пачатку XX ст.?

Рускай праваслаўнай царквы (РПЦ), якая стала за два стагоддзі важнай часткай сістэмы дзяржаўнага кіравання. Змена прынцыпаў кіравання РПЦ і ўвядзенне свабоды сумлення маглі пацягнуць за сабой «ланцуговую рэакцыю» — рэфармаванне іншых звёнаў палітычнай сістэмы дзяржавы. Усё гэта ўяўляла небяспеку для самадзяржаўя.

Тым не менш 17 красавіка 1905 г. Мікалаем II быў падпісаны Указ «Аб умацаванні пачаткаў верацярпімасці». У дакуменце абвешчаліся: свабода выбару веры ў рамках хрысціянскіх вызнанняў; права мужа і жонкі, якія пераходзяць

з аднаго хрысціянскага веравызнання ў іншае, вызначаць рэлігійную прыналежнасць сваіх дзяцей, што не дасягнулі чатырнаццацігадовага ўзросту; права пераходу праваслаўных у нехрысціянскую веру, калі

Абмяркуйце, якія ўнутрыпалітычныя падзеі маглі паўплываць на прыняцце ўказа 17 красавіка 1905 г.

да далучэння да праваслаўя яны або іх продкі вызнавалі яе.

Неправаслаўныя канфесіі атрымалі большую свабоду для сваёй дзейнасці. Праваслаўе заставалася ў Расійскай імперыі «першасным і пануючым», але любому чалавеку дазвалялася бесперашкодна пераходзіць у іншую веру. Такая палітыка дазволіла актывізаваць сваю дзейнасць на беларускіх землях не толькі католікам і стараабрадцам, але і пратэстанцкім суполкам.

Такім чынам, канфесійная сітуацыя на беларускіх землях у XIX ст. характарызавалася ўзмацненнем ролі Рускай праваслаўнай царквы, скасаваннем уніяцтва, абмежаваннем уплыву каталіцтва, а ў пачатку XX ст. — стварэннем пэўных умоў для распаўсюджвання свабоды веравызнання.

1. Чым характарызавалася канфесійная сітуацыя на тэрыторыі Беларусі ў пачатку XIX ст.?
2. Якія змены адбыліся ў канфесійнай палітыцы расійскага ўрада на беларускіх землях на працягу XIX ст.? Як гэта было звязана з грамадска-палітычнымі падзеямі, што адбываліся ў Беларусі?
3. Вызначце агульнае і асаблівае ў дзяржаўнай палітыцы ў адносінах да ўніяцкай і каталіцкай цэркваў на тэрыторыі Беларусі.
4. У чым заключалася пашырэнне свабоды веравызнання ў Расійскай імперыі ў пачатку XX ст.?

§ 22. Развіццё беларускай нацыі ва ўмовах савецкай грамадска-палітычнай сістэмы

Якія беларускія палітычныя арганізацыі, створаныя ў пачатку XX ст., уключалі нацыянальнае пытанне ў сваю праграму? Якія ідэі яны вылучалі? У сувязі з якімі грамадска-палітычнымі падзеямі пачатку XX ст. абмяркоўвалася нацыянальнае пытанне ў Беларусі?

Нацыянальнае пытанне і яго вырашэнне ў БССР. Пад **нацыянальным пытаннем** разумеюць сукупнасць палітычных, эканамічных, прававых, ідэалагічных і іншых праблем, якія праяўляюцца ў працэсе ўнутрыдзяржаўных і міждзяржаўных зносін паміж этнічнымі групамі (народнасцямі, нацыямі).

Фарміраванне нацыянальнай самасвядомасці беларусаў у пачатку XX ст. абумовіла актуалізацыю нацыянальнага пытання, у якім найбольш важнымі былі два аспекты: стварэнне беларускай нацыянальнай дзяржаўнасці і развіццё беларускай мовы і культуры.

Праграмы беларускіх нацыянальных арганізацый, створаных у пачатку XX ст., ставілі мэтай атрыманне аўтаноміі Беларусі ў рамках Расійскай Дэмакратычнай Рэспублікі.

Праграма бальшавікоў па нацыянальным пытанні дэкларавала права ўсіх нацый на самавызначэнне, аж да ўтварэння самастойных дзяржаў. Пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі 1917 г. беларускія бальшавікі З. Жылуновіч, А. Чарвякоў паслядоўна адстойвалі права беларускага народа на самавызначэнне ў рамках савецкай дзяржаўнасці. Пасля дыскусій паміж Аблвыканкамзыхам і Белнацкамам з нагоды палітычнага статусу беларускіх зямель 1 студзеня 1919 г. быў абнародаваны Маніфест аб стварэнні Сацыялістычнай Савецкай Рэспублікі Беларусі.

У першай Канстытуцыі ССРБ, прынятай у 1919 г., дэкларавалася роўнасць правоў усіх нацыянальных меншасцей на тэрыторыі Рэспублікі ў адносінах да беларускай нацыі. У ёй падкрэслівалася немагчымасць прыгнёту па моўным, нацыянальным прынцыпе. На гэтай аснове з пачатку 1920-х гг. у рэспубліцы былі абвешчаны дзяржаўнымі адразу 4 мовы: беларуская, яўрэйская, польская і руская.

Нацыянальнае пытанне, у тым ліку і беларускае, абмяркоўвалася на X з'ездзе РКП(б) у 1921 г. У дакладзе І. В. Сталіна па гэтым пытанні было адзначана:

Успомніце, у чым заключаліся рознагалосці паміж Аблвыканкамзыхам і Белнацкамам па пытанні аб беларускай дзяржаўнасці.

§ 22-1

§ 22-2

§ 22-3

§ 22-4

§ 22-5

меркаванне пра тое, што камуністы насаджаюць беларускую нацыянальнасць штучна, няправільнае. «...Існуе беларуская нацыя, у якой маецца свая мова, адрозная ад рускай, з прычыны чаго падняць культуру беларускага народа можна толькі на роднай яго мове».

У 1923—1924 гг. кампартыя і ўрад БССР распрацавалі комплекс мер па рэалізацыі нацыянальнай палітыкі ў рэспубліцы. Яна атрымала афіцыйную назву палітыкі беларусізацыі.

Палітыка беларусізацыі як праява савецкай нацыянальнай палітыкі.

У 1920-я гг. у БССР праводзілася палітыка нацыянальна-культурнага і нацыянальна-дзяржаўнага будаўніцтва — **беларусізацыя**.

Асноўным зместам палітыкі беларусізацыі былі пытанні развіцця беларускай мовы і культуры. Пры гэтым забяспечваліся правы і магчымасці для свабоднага развіцця моў і культур іншых народаў.

У кароткія тэрміны ў органах дзяржаўнай улады БССР справаводства было пераведзена на беларускую мову. Асноўная ўнутрырэспубліканская дакументацыя

друкавалася на чатырох мовах — беларускай, рускай, яўрэйскай і польскай. Дакументы агульнасаюзнага значэння друкаваліся на беларускай і рускай мовах, прававыя дакументы (пашпарты, пасведчанні і інш.) — на беларускай і адной з трох іншых дзяржаўных моў.

На беларускую мову пераводзіліся навучальныя ўстановы, установы культуры, навуковыя ўстановы, часці Чырвонай арміі, размешчаныя на тэрыторыі Беларусі.

Для беларускіх вайскоўцаў былі распрацаваны асобныя воінскія статуты на беларускай мове. У БССР у 1920-я гг. былі як воінскія падраздзяленні, укамплектаваныя беларусамі, так і асобныя падраздзяленні, сфарміраваныя з яўрэяў, палякаў.

Шырокаму распаўсюджванню беларускай мовы садзейнічалі беларускія пісьменнікі і паэты. Да гэтага часу адносіцца творчасць Я. Купалы і Я. Коласа, Ц. Гартнага, К. Чорнага, М. Лынькова, К. Крапівы і інш.

У навуковых цэнтрах рэспублікі — Інбелкульце, Камісіі па гісторыі партыі (Гістпарце) — праводзіліся даследаванні па праблемах гісторыі, грамадскай думкі і эканомікі Беларусі.

Абмяркуйце, аб чым сведчыла наяўнасць у БССР чатырох дзяржаўных моў.

Пастанова
ЦВК БССР. 1928 г.

Шырокае развіццё атрымала крязнаўства. З 1924 г. масава ствараліся краязнаўчыя арганізацыі, якія да 1927 г. аб'ядналі ўжо больш за 10 тыс. чалавек.

Адным з асноўных кірункаў беларусізацыі стала палітыка каранізацыі, якая прадугледжвала вылучэнне на партыйную, савецкую, гаспадарчую і грамадскую працу прадстаўнікоў карэннага насельніцтва.

У 1927 г. беларускай мовай у цэнтральных дзяржаўных установах валодалі 80% служачых, у той час як у 1924 г. — толькі 20%.

У 1929 г. беларусы ў сістэме кіравання складалі 51,3%, рускія — 18%, яўрэі — 24,8%, палякі — 0,1%, іншыя нацыянальнасці — 5,8%.

У гаспадарчых органах доля беларусаў была роўная 30,8%, рускіх — 13,1%, яўрэяў — 49,3%, палякаў — 1,1%, іншых — 5,7%.

На падставе прыведзеных статыстычных дадзеных зрабіце выснову аб выніках беларусізацыі і каранізацыі.

Разам з тым пры правядзенні беларусізацыі не абышлося без перагібаў. Некаторыя работнікі без уліку аб'ектыўных умоў і матэрыяльных магчымасцей імкнуліся фарсіраваць тэмпы яе правядзення. Моўныя курсы арганізоўваліся спехам, не хапала падручнікаў, нізкім быў узровень выкладання. У многіх установах складаліся спісы супрацоўнікаў, якім ставілася ў абавязак вывучыць беларускую мову ў самых кароткія тэрміны. У адваротным выпадку іх чакала звальненне.

Поспехі ў ажыццяўленні культурных пераўтварэнняў і палітыкі беларусізацыі ў БССР былі афіцыйна прызнаныя дзеячамі Рады БНР. На Берлінскай канферэнцыі 1925 г. яны прызналі Мінск «цэнтрам нацыянальна-дзяржаўнага адраджэння Беларусі» і абвясцілі аб роспуску сваіх палітычных цэнтраў. А. І. Цвікевіч, які быў прэм'ер-міністрам БНР у Празе, падпісаў у 1925 г. пратакол аб прызнанні Савецкай Беларусі. Як адзначалася ў пратаколе, гэта зроблена «ў разуменні таго, што... Савецкая Беларусь ёсць адзіная рэальная сіла, якая можа вызваліць Заходнюю Беларусь ад польскага ярама...»

Стаўленне савецкай дзяржавы да рэлігіі. Пасля прыходу да ўлады бальшавікоў у 1917 г. становішча рэлігійных канфесій карэнным чынам змянілася.

Царква была аддзелена ад дзяржавы, а школа — ад царквы. Савецкая дзяржава дэкларавала свабоду сумлення, прызнавала за ўсімі грамадзянамі свабоду рэлігійнай і антырэлігійнай прапаганды.

З студзеня 1920 г. У. І. Ленін падпісаў дэкрэт аб вызваленні ад вайсковай павіннасці членаў шэрагу рэлігійных суполак, якія не маглі ў сілу сваіх рэлігійных поглядаў браць у рукі зброю.

Плакат часоў атэістычнай прапаганды

*Учым вы бачыце прычыны прапаганды атэізму савецкай улады? Як вы разуме-
еце лозунг на плакаце?*

Успомніце, што такое атэізм.

Разам з тым стаўленне савецкай дзяржавы да рэлігійных канфесій на працягу ўсяго перыяду існавання

СССР вызначалася адмаўленнем рэлігіі як светапогляду. Партыйнымі і дзяржаў-
нымі органамі актыўна падтрымліваліся атэізм.

Савецкая дзяржава кантралявала і ўмешвалася ў справы рэлігійных арганіза-
цый. Былі канфіскаваны царкоўныя землі і іншая нерухомасць, устанаўліваліся
высокія падаткі для духавенства і на царкоўныя будынкі. Цэрквы, касцёлы, сінагогі
разбураліся альбо выкарыстоўваліся як склады, кінатэатры, спартзалы, клубы.

Шырокі размах набыла антырэлігійная прапаганда. У 1929 г. быў створаны
Беларускі антырэлігійны ўніверсітэт. У гэтым жа годзе ў Мінску прайшоў 1-ы Усе-
беларускі з'езд бязбожнікаў.

У памяшканні мінскай харальнай сінагогі (сучасны будынак Нацыянальнага
акадэмічнага драматычнага тэатра імя М. Горкага) у 1921 г. быў адкрыты
Яўрэйскі драматычны тэатр, а ў 1923 г. — рабочы клуб. У памяшканні кас-
цёла св. Сімяона і Алёны (г. Мінск) з 1930-х гг. размяшчаўся Дзяржаўны
польскі тэатр БССР.

Мінская харальная
сінагога (фатаграфія
пачатку XX ст.).
Нацыянальны акадэмічны
драматычны тэатр
імя М. Горкага
(фотаздымак пачатку
XXI ст.)

Акрамя прапаганды навукова-матэрыялістычнага светапогляду дзяржаўнымі органамі ў 1920—1930-я гг. ажыццяўляліся арышты і пераслед духавенства і вернікаў.

Узаемаадносіны ўлады і царквы ў 1940–1980-я гг. У гады Вялікай Айчыннай вайны царква актыўна падтрымала ўсенародную барацьбу супраць ворага. У адказ савецкае кіраўніцтва зрабіла першыя крокі насустрач Рускай праваслаўнай царкве, да якой належала большасць вернікаў.

У верасні 1943 г. па ініцыятыве І. В. Сталіна адбылося аднаўленне Маскоўскай патрыярхіі і дзейнасці Патрыярха Маскоўскага і ўсяе Русі. Гэта быў новы этап ва ўзаемаадносінах савецкай улады і Рускай праваслаўнай царквы.

У пасляваенны час Дзяржаўная канфесійная палітыка стала больш памяркоўнай. Гэта выявілася ў пашырэнні праваслаўных прыходаў, павелічэнні колькасці цэркваў і святароў.

У 1945 г. у Беларусі было зарэгістравана 705 дзеючых цэркваў, а ў 1948 г. іх колькасць павялічылася да 1050. Для падрыхтоўкі святароў у 1947 г. была адкрыта Мінская духоўная семінарыя ў Жыровічах. На тэрыторыі Рэспублікі дзейнічалі тры манастыры: мужчынскі — у Жыровічах і жаночыя — у Полацку і Гродне.

Стаўленне ўлады да каталіцкай царквы, якая дзейнічала ў асноўным у заходніх абласцях Беларусі, было больш жорсткім. Калі ў 1946 г. налічвалася

Чым, на вашу думку, можна растлумачыць узростанне ролі царквы ў час вайны? Якія мэты, на ваш погляд, пераследавала савецкае кіраўніцтва, ідучы на супрацоўніцтва з Рускай праваслаўнай царквой?

Святар Ян Курчэўскі заклікае вывучаць ваенную справу для больш хуткай перамогі над ворагам. БССР. 1942 г.

Касцёл Найсвяцейшай Панны Марыі
(«Фара Вітаўта») у Гродне (XIV ст.).
Знесены ў 1961 г. як аварыйны будынак

238 касцёлаў, то ў 1951 г. службы адпраўляліся ўжо толькі ў 154 храмах. Савецкія ўлады не давяралі каталіцкаму духавенству і разглядалі яго як антысавецкі элемент.

Ціск на рэлігію і царкву ўзрос у перыяд кіравання СССР М. С. Хрушчовым. У праграме Камуністычнай партыі, якая абвясціла курс на будаўніцтва камунізму, «рэлігійныя забавоны» разглядаліся як істотная перашкода.

Найважнейшым элементам дзяржаўнай рэлігійнай палітыкі ў СССР была арганізацыя атэістычнай работы па выкараненні рэлігіі са свядомасці людзей, у першую чаргу дзяцей і моладзі. У вышэйшых навучальных установах краіны

з пачатку 1960-х гг. вывучаўся абавязковы курс «Асновы навуковага атэізму».

У другой палове 1960-х — першай палове 1980-х гг. адбылося некаторае паслабленне ў антырэлігійнай дзейнасці, аднак яно закранула толькі відавочныя перагібы. У гэты перыяд духавенства было адхілена ад адміністрацыйных і фінансава-гаспадарчых спраў у рэлігійных аб’яднаннях. Пашыралася практыка ўмяшання дзяржаўных органаў ва ўнутрыцаркоўныя справы.

Сітуацыя змянілася ў другой палове 1980-х гг. Ажывілася дзейнасць асноўных рэлігійных канфесій. У 1989 г. быў заснаваны Беларускі Экзархат РПЦ, які атрымаў афіцыйную назву «Беларуская праваслаўная царква» (яе ўзначальвае Патрыяршы Экзарх усяе Беларусі).

1. Прыведзіце аргументы ў пацверджанне меркавання аб тым, што палітыка беларусізацыі была праявай нацыянальнай палітыкі бальшавікоў.
2. Падрыхтуйце паведамленне пра ўклад аднаго з дзеячаў культуры (на ваш выбар) у ажыццяўленне беларусізацыі.
3. Як вы разумееце словы аб аддзяленні царквы ад дзяржавы, а школы ад царквы?
4. У чым, на вашу думку, заключаўся супярэчлівы характар палітыкі савецкай дзяржавы ў адносінах да рэлігіі? Канкрэтызуйце фактамі выснову аб эвалюцыі адносін дзяржавы і царквы ў СССР.

5. Як вы думаеце, чаму «рэлігійныя забабоны» разглядаліся кіраўніцтвам СССР як істотная перашкода на шляху да сацыялізму і камунізму?

§ 23. Беларуская нацыя ва ўмовах дзяржаўнага суверэнітэту Рэспублікі Беларусь

1. Назавіце вядомыя вам гістарычныя і нацыянальныя формы беларускай дзяржаўнасці.
2. Калі быў абвешчаны дзяржаўны суверэнітэт БССР?

§ 23-1

§ 23-2

Развіццё сучаснай беларускай нацыі. Стварэнне 1 студзеня 1919 г. Сацыялістычнай Савецкай Рэспублікі Беларусі адыграла лёсавызначальную ролю ў практычнай рэалізацыі беларускай нацыянальнай дзяржаўнасці. Менавіта БССР выканала ролю цэнтра дзяржаўнага, палітычнага, эканамічнага і культурнага аб'яднання беларускай нацыі.

У БССР упершыню былі створаны эфектыўна дзеючы апарат дзяржаўнага кіравання, нацыянальная сістэма адукацыі і культуры, магутны эканамічны патэнцыял. Іншымі словамі, была закладзена аснова для ўзнікнення незалежнай і суверэннай дзяржавы — сучаснай Рэспублікі Беларусь.

На думку некаторых сучасных беларускіх гісторыкаў, працэс фарміравання беларускай нацыі завяршыўся ў 20-я гг. XX ст.

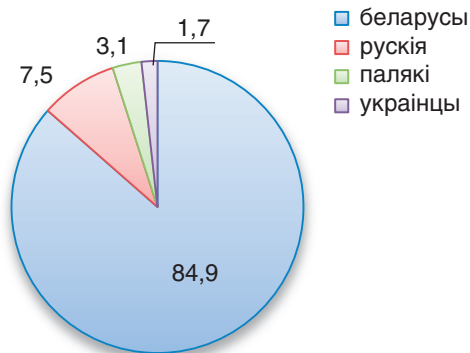

Выкарыстоўваючы веды аб прыкметах нацыі, выкажыце свой пункт гледжання па гэтым пытанні.

Такім чынам, на працягу XX ст. **беларуская нацыянальная ідэя** атрымала рэальнае ўвасабленне: беларускі народ завяршыў кансалідацыю ў адзіную нацыю, здабыў уласную дзяржаву. БНР дэкларавала, але не забяспечыла дзяржаўнасць беларусаў. Утварэнне БССР, абвешчэнне незалежнай Рэспублікі Беларусь сталі этапамі на шляху станаўлення беларускай дзяржаўнасці. БССР рэалізавала дзяржаўнасць у рамках федэратыўнай дзяржавы — СССР. Абвешчэнне дзяржаўнага суверэнітэту Рэспублікі Беларусь стала ўвасабленнем сапраўднай, рэалізаванай у поўным аб'ёме ў агульнапрызнаных міжнароднай супольнасцю рамках беларускай нацыянальнай дзяржаўнасці.

Сучасная беларуская нацыя функцыянуе ў новых гістарычных умовах. Галоўным зместам дадзенага этапу развіцця нацыянальнай дзяржаўнасці з'яўляецца фарміраванне эфектыўнай, дэмакратычнай прававой дзяржавы і грамадзянскай супольнасці, развіццё грамадскага самакіравання, забеспячэнне міжнацыянальнага, міжканфесійнага міру і згоды.

Нацыянальны састаў насельніцтва Беларусі. У сілу гістарычнага мінулага ў нашай краіне на працягу многіх пакаленняў мірна суіснуюць прадстаўнікі розных нацыянальнасцей. Па дадзеных перапісу насельніцтва 2019 г. на

Нацыянальны састаў насельніцтва Беларусі

Абмяркуйце, з якімі грамадска-палітычнымі падзеямі маглі быць звязаны міграцыйныя працэсы ў пачатку 1990-х гг.

тэрыторыі Беларусі пражывалі прадстаўнікі больш як 130 народаў і народнасцей. Сярод іх беларусы (7 990 719, або 84,9%), рускія (706 992, або 7,5%), палякі (287 693, або 3,1%), украінцы (159 656, або 1,7%), яўрэі (13 705), армяне (9392), татары (8445), цыганы (6848), азербайджанцы (6001), літоўцы (5287), туркмены (5231). У Рэспубліцы Беларусь таксама пражывае ад 1 да 3,5 тыс. малдаван, немцаў, грузінаў, кітайцаў, узбекаў, латышоў, казахаў, арабаў і таджыкаў.

На нацыянальны састаў насельніцтва Беларусі вялікі ўплыў аказалі міграцыйныя працэсы ў пачатку 1990-х гг. Удзельная вага прадстаўнікоў розных нацыянальнасцей у Беларусі мянялася ў залежнасці ад розных фактараў, звязаных з войнамі, дзяржаўнай палітыкай, міграцыяй і інш.

Характарыстыкі сучаснага менталітэту беларусаў. Традыцыйнымі рысамі менталітэту беларускага народа з'яўляюцца патрыятызм, мужнасць, гуманнасць, добразычлівае стаўленне да іншых народаў.

Для сучаснага беларускага менталітэту характэрная адсутнасць пачуцця перавагі над іншымі народамі. Само жыццё навучыла беларусаў думаць пра інтарэсы грамадства ў цэлым, а не толькі пра свае ўласныя. Цярплівасць, цягавітасць і неагрэсіўнасць, свабодалюбства, адвага і рашучасць беларусаў звязаны з гістарычным мінулым нашага народа, насычаным войнамі і ваеннымі канфліктамі. Лепшыя якасці беларускага народа ярка праявіліся ў гады Вялікай Ай-

чыннай вайны — на франтах, у масавым партызанскім і падпольным руху на тэрыторыі Беларусі.

Важнае значэнне маюць паважлівае стаўленне беларусаў да іншых поглядаў, пазіцый, узораў культуры, імкненне да ўзаемапаважлівага суіснавання з прадстаўнікамі іншых нацый, канфесій, сацыяльных груп і г. д.

Беларускі нацыянальны характар таксама ўключае такія рысы, як сталасць, устойлівасць, пазбяганне крайнасцей у праяўленні сваіх пачуццяў і эмоцый. Распаўсюджванне хрысціянства на нашых землях прыўнесла ў менталітэт жыхароў Беларусі новыя рысы. Хрысціянская вера паступова фарміравала ў беларусаў гуманнасць у адносінах адзін да аднаго. Яшчэ адной рысай псіхалогіі беларусаў можа лічыцца іх адносная кансерватыўнасць, якая выяўляецца ў нежаданні хуткіх і радыкальных пераўтварэнняў, змен, у схільнасці жыць па традыцыі.

Ідэалогія беларускай дзяржавы. Кожны народ у ходзе свайго гістарычнага развіцця выпрацоўвае пэўную сістэму ўяўленняў, паняццяў, прынцыпаў фарміравання сваёй нацыянальнай супольнасці, форм свайго дзяржаўнага і эканамічнага жыцця, сваіх узаемаадносін з іншымі народамі. Гэтыя ідэі і ўяўленні заўсёды складалі і будуць складаць аснову пабудовы народамі сваёй дзяржавы.

Сістэму выпрацаваных народамі ідэй і ўяўленняў аб гісторыі станаўлення і развіцця сваёй дзяржаўнасці, асаблівасцях уладкавання інстытутаў дзяржаўнай улады, аб кірунках, мэтах і задачах далейшага развіцця дзяржавы, формах і спосабах яго ўзаемадзеяння з іншымі народамі з поўнай упэўненасцю можна назваць ідэалогіяй нацыянальнай дзяржаўнасці, якая акумулюе ўсё канструктыўнае, карыснае для Беларусі з вопыту мінулага і дасягненняў сучаснасці.

Характэрнымі рысамі ідэалогіі з'яўляюцца патрыятызм, адданасць Айчыне, гонар за свой народ. Ідэалогія беларускай дзяржавы заклікана ўмацаваць

Абмяркуйце, ці можна сцвярджаць, што рысы менталітэту беларускага народа гістарычна абумоўленыя.

Беларускі нацыянальны строй

у народзе Беларусі стагоддзямі існуючы імунітэт супраць нацыянальнай абмежаванасці, пагарды да іншых народаў. Ідэалогія арыентавана на забеспячэнне інтарэсаў Рэспублікі Беларусь у сусветнай супольнасці, але не праз адасобленасць і самаізаляцыю, а праз імкненне да шматвектарнага супрацоўніцтва з усімі дзяржавамі свету.

Якую ролю адыгрывае ідэалогія беларускай дзяржавы на сучасным этапе развіцця беларускага грамадства?

Такім чынам, сучасная ідэалогія беларускай дзяржавы з'яўляецца своеасаблівай «духоўнай канстытуцыяй» краіны. Яна аб'ядноўвае грамадзян рознай этнічнай, моўнай і канфесійнай прыналежнасці і ўладныя структуры ў адзіны арганізм.

Ва ўмовах развіцця Рэспублікі Беларусь як суверэннай дзяржавы ўсё большае значэнне набывае пытанне афармлення агульнанацыянальнай ідэі. Беларуская агульнанацыянальная ідэя ў сучасных умовах — гэта ідэя ўзнаўлення і ўсебаковага развіцця беларускай нацыі, якая разумеецца як суверэнная супольнасць усіх грамадзян Рэспублікі Беларусь. Гэтая ідэя можа быць забяспечана ператварэннем Беларусі ў моцную і квітнеючую дзяржаву шляхам яе бесперапыннага інавацыйнага абнаўлення, ўключэння ў інтэграцыйныя працэсы.

Паняцце «агульнанацыянальная ідэя» лічыцца больш шырокім па змесце, чым ідэя нацыянальная. Агульнанацыянальная ідэя здольная аб'яднаць большасць грамадзян рэспублікі, стаць асновай для кансалідацыі і стабілізацыі грамадства.

Ядро агульнанацыянальнай ідэі Беларусі

Канстытуцыйны парадак і законнасць

Сацыяльная справядлівасць

Духоўнае адраджэнне

Народаўладдзе

Патрыятызм

Нацыянальная годнасць

Прэзідэнт Рэспублікі Беларусь А. Р. Лукашэнка на сустрэчы з прадстаўнікамі грамадскасці і экспертнай супольнасці, беларускіх і замежных СМІ «Вялікая размова з Прэзідэнтам» 1 сакавіка 2019 г. выказаў сваё меркаванне: «... нацыянальная ідэя павінна быць асаблівай. Яна павінна быць толькі тваёй і класіся на душу і сэрца. І, з майго пункта гледжання, мы сваю нацыянальную ідэю яшчэ не вырацавалі. Можа, час не прыйшоў».

Як бы вы сфармулявалі сутнасць беларускай нацыянальнай ідэі?

Узаемаадносіны дзяржавы і рэлігійных канфесій. У канцы XX ст. спатканне ў сувязі з працэсамі дэмакратызацыі ў Савецкім Саюзе, а затым з абвешчэннем суверэнітэту Рэспублікі Беларусь адбылася пераацэнка ролі і месца рэлігіі і яе інстытутаў у жыцці беларускага грамадства. Былі створаны перадумовы для адраджэння хрысціянскіх каштоўнасцей і дзейнасці рэлігійных арганізацый. Гэтаму спрыялі змены ў канфесійнай палітыцы дзяржавы і прыняцце новага заканадаўства.

Рэспубліка Беларусь — шматканфесійная дзяржава. На 1 студзеня 2021 г. у нашай краіне зарэгістравана 25 рэлігійных канфесій і кірункаў. Агульная колькасць рэлігійных арганізацый у цяперашні час дасягнула 3569. У адпаведнасці са сваімі статутамі дзейнічаюць 174 рэлігійныя арганізацыі, якія маюць агульнаканфесійнае значэнне (рэлігійныя аб'яднанні, манастыры, місіі, брацтвы, сястрынствы, духоўныя навучальныя ўстановы). У рэспубліцы зарэгістравана 3315 рэлігійных суполак.

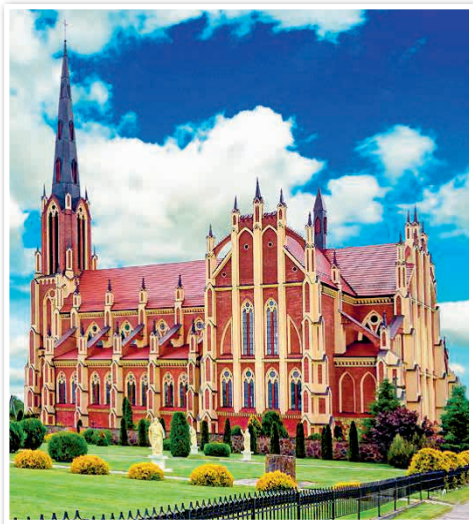
Беларуская праваслаўная царква аб'ядноўвае 1643 праваслаўныя парафіі, 15 епархій, 7 духоўных навучальных устаноў, 35 манастыроў, 15 брацтваў, 10 сястрынстваў. Дзейнічаюць 1535 праваслаўных храмаў, яшчэ 194 будуцца.

Рыма-каталіцкая царква ў Рэспубліцы Беларусь аб'ядноўвае чатыры дыяцэзіі, якія налічваюць 491 суполку. Дзейнічаюць 5 духоўных навучальных устаноў, 11 місій і 9 манастыроў. Абшчыны валодаюць 488 касцёламі, 36 будуцца.

Пратэстанцкія рэлігійныя арганізацыі прадстаўлены 1057 рэлігійнымі суполкамі, 21 аб'яднаннем, 22 місіямі

Свята-Духаў кафедральны сабор
у Мінску

Траецкі касцёл у в. Герваты

Саборная мячэць у Мінску

і 5 духоўнымі навучальнымі ўстановамі 14 рэлігійных кірункаў.

У Рэспубліцы Беларусь зарэгістраваны 33 рэлігійныя абшчыны старавераў, у распараджэнні вернікаў маецца 27 культавых будынкаў.

У трох іўдзейскіх рэлігійных аб'яднаннях налічваецца 52 рэлігійныя абшчыны, 10 з іх маюць аўтаномны статус, валодаюць 9 культавымі будынкамі.

Таксама ў рэспубліцы дзейнічаюць 25 мусульманскіх рэлігійных суполак, у тым ліку 24 суніцкага кірунку і 1 шыіцкага. Дзейнічаюць 7 культавых будынкаў і Саборная мячэць у г. Мінску.

Канфесійная палітыка дзяржавы накіравана на падтрыманне і ўмацаванне міжканфесійнага міру і згоды ў беларускім грамадстве, развіццё ўзаемадзеяння з гістарычна традыцыйнымі канфесіямі.

Дзеючае заканадаўства Рэспублікі Беларусь стварае прававое поле, у якім рэлігійныя арганізацыі могуць паўнаважна дзейнічаць і развівацца, а грамадзянам гарантуюцца іх канстытуцыйныя правы на свабоду сумлення і веравызнання.

Такім чынам, для сучаснага беларускага грамадства характэрныя верацярпімасць, адкрытасць да дыялогу, адсутнасць канфліктаў і вострых супярэчнасцей на нацыянальнай і рэлігійнай аснове. Беларусь з'яўляецца тэрыторыяй міжнацыянальнага і міжканфесійнага міру і згоды. Важную ролю ў забеспячэнні іх адыгрываюць як менталітэт беларусаў, так і палітыка дзяржавы ў галіне міжнацыянальных і міжканфесійных адносін, накіраваная на мірнае суіснаванне рэлігійных і этнічных супольнасцей у інтарэсах устойлівага развіцця краіны.

1. Дакажыце, што ў XX — пачатку XXI ст. беларуская нацыянальная ідэя атрымала сваё рэальнае ўвасабленне.
2. Якія гістарычныя ўмовы, на ваш погляд, абумовілі шматнацыянальны і шматканфесійны склад насельніцтва Беларусі? Сваё меркаванне аргументуйце.
3. Як, на вашу думку, суадносяцца паняцці «беларуская нацыянальная ідэя» і «ідэалогія беларускай дзяржавы»?
4. Ахарактарызуйце ідэалогію беларускай дзяржавы па наступным плане: прызначэнне; характэрныя рысы; асноўныя прыярытэты; роля ў сучасным беларускім грамадстве.
5. Выкарыстоўваючы дадатковыя крыніцы (мясцовыя СМІ, сайт райвыканкама і інш.), даведайцеся аб нацыянальным і канфесійным складзе на-

Працуем з вучэбным тэкстам

Наш
край

Абагульненне
па раздзеле IV

Працуем з паняццямі

- 1.** Дайце назву воблаку слоў, вызначыўшы, якому перыяду ў гісторыі Беларусі яно прысвечана. З пункта гледжання чалавека, які жыве ў гэты час, апішыце працэсы, што адбываюцца ў краіне, і выкажыце сваё стаўленне да іх.
- 2.** Растлумачце значэнне паняцця «тутэйшасць». Чаму ў сучасным свеце паняцце малой радзімы істотна самаактуалізуецца?

Сістэматызуем веды

Прапануйце сваю перыядызацыю фарміравання беларускай нацыі, паказаўшы часавыя рамкі, назвы этапаў, характэрныя рысы кожнага з іх. Адказ запішыце ў сшыткі.

Часавыя рамкі:

Назвы этапаў:

Характэрныя рысы кожнага з іх:

Аналізуем і разважаем

1. Для чаго кожнаму народу неабходная свая нацыянальная ідэя?
2. Якая нацыянальная ідэя аб'ядноўвала беларусаў у розныя перыяды нашай гісторыі?
3. Якія гістарычныя ўмовы ўплывалі на фарміраванне беларускай нацыянальнай ідэі ў розныя часы?
4. Вызначце прычыны і наступствы правядзення антырэлігійнай палітыкі ў БССР. Як яна адбілася на штодзённасці і светапоглядзе беларусаў; на захаванні духоўнай і гісторыка-культурнай спадчыны Беларусі?

Устанаўліваем прычынна-выніковыя сувязі

Растлумачце ўзаемасувязь паміж наступнымі гістарычнымі падзеямі і з'явамі:

- а) канфесійная палітыка дзяржавы, грамадска-палітычныя і культурныя працэсы на тэрыторыі Беларусі;

б) шматнацыянальны склад насельніцтва Беларусі і фарміраванне менталітэту беларусаў.

Прыкладныя кірункі для даследчых і праектных работ

1. Менталітэт кожнага народа знаходзіць найбольш яркае адлюстраванне ў фальклору. Знайдзіце і прааналізуйце беларускія народныя прыказкі, прымаўкі, казкі, песні, у якіх раскрываецца стаўленне беларусаў да свету, да іншых людзей і саміх сябе. Прадстаўце атрыманыя вамі вынікі ў любой зручнай і цікавай для вас форме (праект, паведамленне, эсэ, відэаролік, лэпбук і г. д.).

2. Прадстаўце ў выглядзе прэзентацыі або інфаграфікі сучасныя нацыянальны, сацыяльны і канфесійны партрэты Беларусі, узяўшы за аснову тэкст вучэбнага дапаможніка, дадзеныя Нацыянальнага статыстычнага камітэта Рэспублікі Беларусь і правёўшы апытанне сярод пэўнай выбаркі людзей (сябры, аднакласнікі, іх бацькі). Параўнайце атрыманыя дадзеныя. Ацаніце ступень дакладнасці кожнай з крыніц інфармацыі, якія вы выкарыстоўваеце.

Творчае заданне

Сямейныя традыцыі

Для ўрока па тэме «Наш край» збярыце апісанне бытавых, рэлігійных, працоўных, забаўляльных і іншых традыцый, звычаяў і абрадаў, якія існуюць у вашай сям'і. Складзіце да іх неабходныя каментарыі. Вызначце, якія традыцыі склаліся самі па сабе, а якія былі свядома прыўнесены ў сувязі з пэўнымі працэсамі ў развіцці нашай краіны. Растлумачце, як традыцыі і звычаі вашай сям'і звязаны з этнічнымі і канфесійнымі працэсамі, якія праходзілі на тэрыторыі Беларусі ў XIX–XX стст.

Рэкамендуем наведаць музеі

Мінск: Нацыянальны гістарычны музей Рэспублікі Беларусь.

Музей сучаснай беларускай дзяржаўнасці.

Беларускі дзяржаўны музей народнай архітэктуры і побыту.

Дзяржаўны музей гісторыі беларускай літаратуры.

Музей гісторыі і культуры яўрэяў Беларусі.

Гродна: Гродзенскі дзяржаўны музей гісторыі рэлігіі.

Пінск: Музей Беларускага Палесся.

Полацк: Музей традыцыйнага ручнога ткацтва Паазер'я.

Мазыр: Музей народнай культуры Мазыршчыны «Палеская веда».

Ветка: Веткаўскі музей стараверства і беларускіх традыцый.

Усе рэгіёны: абласныя і раённыя краязнаўчыя музеі.

РАЗДЗЕЛ V

КУЛЬТУРА БЕЛАРУСІ

Ведаць:

дасягненні Беларусі ў галіне культуры ў XIX – пачатку XXI ст.; помнікі культуры Беларусі XIX – пачатку XXI ст.

Канкрэтызаваць значэнне паняццяў:

беларусазнаўства, культурная рэвалюцыя, метады сацыялістычнага рэалізму.

Характарызаваць:

асаблівасці развіцця культуры Беларусі ў XIX – пачатку XXI ст.

Выкарыстоўваць веды:

для ажыццяўлення пошуку і аналізу сацыяльна значнай інфармацыі аб развіцці культуры ў Беларусі, прадстаўленай у сродках масавай інфармацыі; тлумачэння гістарычнага кантэксту пры чытанні мастацкай літаратуры, праглядзе ігравых і дакументальных фільмаў, наведванні гістарычных славутасцей, музеяў і г. д.; прэзентацыі дасягненняў Беларусі ў галіне культуры.

Асноўныя падзеі культурнага развіцця Беларусі ў XIX – пачатку XXI ст.	
Дата	Падзея
1842 г.	Стварэнне ў Лагойску першага гістарычнага музея на тэрыторыі Беларусі
1848–1864 гг.	Дзейнасць Горы-Горацкага земляробчага інстытута
1907 г.	Узнікненне першай беларускай трупы Ігната Буйніцкага
1921 г.	Заснаванне Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта (БДУ)
1921 г.	Заснаванне Таварыства беларускай школы ў Заходняй Беларусі
1922 г.	Стварэнне інстытута беларускай культуры
1924–1929 гг.	Правядзенне палітыкі беларусізацыі ў БССР
1926 г.	Увядзенне ў БССР абавязковай пачатковай адукацыі
1926 г.	Стварэнне першага беларускага мастацкага фільма «Лясная быль»
1929 г.	Адкрыццё Беларускай акадэміі навук
1933 г.	Адкрыццё Беларускага тэатра оперы і балета
1937 г.	Адкрыццё Беларускай дзяржаўнай філармоніі
1955 г.	Зацвярджэнне Дзяржаўнага гімна БССР
1958 г.	Увядзенне ў БССР абавязковай 8-гадовай адукацыі
1977 г.	Пераход да абавязковай сярэдняй адукацыі ў БССР
1991 г.	Пачатак правядзення Міжнароднага фестывалю мастацтваў «Славянскі базар»
1994 г.	Пачатак правядзення Міжнароднага кінафестывалю «Лістапад»
2011 г.	Уступленне ў сілу Кодэкса Рэспублікі Беларусь аб адукацыі
2012 г.	Запуск першага беларускага спадарожніка дыстанцыйнага зандзіравання Зямлі
2015 г.	Беларусь стала афіцыйным удзельнікам Балонскага працэсу
2019 г.	Правядзенне ў Рэспубліцы Беларусь II Еўрапейскіх гульняў
2021 г.	Адкрыццё Нацыянальнага дзіцячага тэхнапарку

Вызначце ў табліцы падзеі, якія сведчаць аб супадзенні працэсаў культурнага развіцця ў гісторыі Беларусі і сусветнай гісторыі.

§ 24-1

§ 24. Культура Беларусі ў XIX — пачатку XX ст.

Якія былі асноўныя дасягненні ў развіцці культуры Беларусі ў XVIII ст.?

§ 24-2

§ 24-3

§ 24-4

Вялікі двор Віленскага ўніверсітэта з вежай абсерваторыі. Літаграфія XIX ст.

Як вы думаеце, чаму мовай навучання на беларускіх землях у пачатку XIX ст. была польская мова?

Змены ў сістэме адукацыі.

У 1803—1804 гг. у Расійскай імперыі была праведзена рэформа, падчас якой было створана Міністэрства народнай адукацыі, а ўся тэрыторыя Расійскай імперыі падзелена на 6 навучальных акруг. Тэрыторыя Беларусі ўвайшла ў склад Віленскай навучальнай акругі, цэнтрам якой стаў адкрыты ў 1803 г. Імператарскі Віленскі ўніверсітэт.

Рэформа насіла саслоўны характар. Адкрываліся пачатковыя школы для дзяцей дзяржаўных сялян і рамеснікаў. Аднак для памешчыцкіх сялян адукацыя не прадугледжвалася. Вышэйшая адукацыя, якую давалі ўніверсітэты, была даступна толькі для дзяцей дваранскага паходжання.

Сярэдняю адукацыю давалі гімназіі, павятовыя вучылішчы. У павятовых гарадах адкрываліся чатырохгадовыя вучылішчы, а ў губернскіх — гімназіі з сямігадовым тэрмінам навучання. Навучанне ва ўсіх навучальных установах Віленскай навучальнай акругі вялося на польскай мове.

Вядучае месца ў сістэме школьнай адукацыі Беларусі займалі ўніяцкія і каталіцкія навучальныя ўстановы. Вялікая іх частка падпарадкоўвалася ордэну езуітаў. Высокім узроўнем адукацыі вызначаўся Полацкі езуіцкі калегіум, ператвораны ў езуіцкую акадэмію. У 1812—1820 гг. акадэмія мела статус вышэйшай навучальнай установы і была цэнтрам асобай езуіцкай навучальнай акругі ў Расійскай імперыі.

Полацкая акадэмія праславілася сваёй астранамічнай залай з унікальным васьміфутавым тэлескопам (у сучасным вымярэнні дыяметр яго люстэрка складаў каля 8 м) і мінералагічным кабінетам. Пры Акадэміі існавала друкарня, якая з 1787 па 1820 г. выпусціла каля 500 найменняў кніг.

Полацкі езуіцкі калегіум. Пачатак XX ст.

У 20-я гг. XIX ст. у Беларусі з'явіліся ланкастарскія школы, або школы ўзаемага навучання, у якіх заняткі з дзецьмі і дарослымі праводзіліся больш падрыхтаванымі вучнямі пад кіраўніцтвам настаўніка.

Першая ў Расійскай імперыі ланкастарская школа была адкрыта ў 1819 г. у маёнтку графа Мікалая Румянцава ў Гомелі. Першымі вучнямі сталі 50 сірот з яго ўладанняў. Выкладаў у школе малады англіійскі спецыяліст Джэймс Артур Герд. Фінансаванне ажыццяўлялася за кошт сродкаў самога графа Мікалая Румянцава.

Пасля паўстання 1830—1831 гг. адукацыя стала грунтавацца на прынцыпах «праваслаўя, самадзяржаўя, народнасці». Гэта азначала выхаванне і навучанне дзяцей у духу прыхільнасці да Рускай праваслаўнай царквы і адданасці расійскаму

самадзяржаў. Ажыццяўляўся перавод сістэмы адукацыі на рускую мову навучання.

У 1832 г. быў зачынены Віленскі ўніверсітэт. Аб'яднанне ўніяцкай царквы з праваслаўнай паскорыла закрыццё каталіцкіх манастыроў і іх навучальных устаноў. У 1850 г. была ліквідавана Віленская навучальная акруга.

У першай палове XIX ст. у Беларусі зараджаецца прафесійная адукацыя. У 1848 г. у Горы-Горках на базе школы, якая існавала раней, быў адкрыты Земляробчы інстытут — першая ў Расіі вышэйшая навучальная ўстанова, якая рыхтавала аграномаў і заатэхнікаў.

Згодна з рэформай адукацыі, якая пачалася ў 1864 г., большасць навучальных устаноў перайшла ў падпарадкаванне Міністэрства народнай асветы. Школа абвешчалася ўсесаслоўнай. Аднак

у адрозненне ад цэнтральных губерняў Расіі ў Беларусі не было земскіх школ. Да канца XIX ст. у Беларусі дзейнічалі «Часовыя правілы для народных школ», распрацаваныя і зацверджаныя ў 1863 г. віленскім генерал-губернатарам М. М. Мураўёвым.

Развівалася сістэма прафесійнай адукацыі. Адкрываліся рамесныя, гандлёвыя, чыгуначныя, медыцынскія, музычныя, мастацкія навучальныя ўстановы.

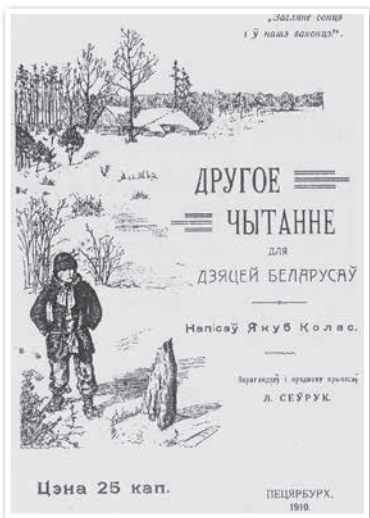
У 1864 г. у Маладзечне была адкрыта першая ў Расійскай імперыі настаўніцкая семінарыя, якая рыхтавала настаўнікаў пачатковых школ.

Рэалізацыя школьнай рэформы супала па часе з паўстаннем 1863—1864 гг. і ўзмацненнем курсу на далейшае пашырэнне рускага ўплыву на беларускіх землях. За ўдзел студэнтаў і выкладчыкаў у паўстанні ў 1864 г. быў зачынены Горы-Горацкі земляробчы інстытут і шэраг іншых навучальных устаноў. Атрымаць вышэйшую адукацыю выхадцы з беларускіх губерняў маглі толькі па-за іх межамі.

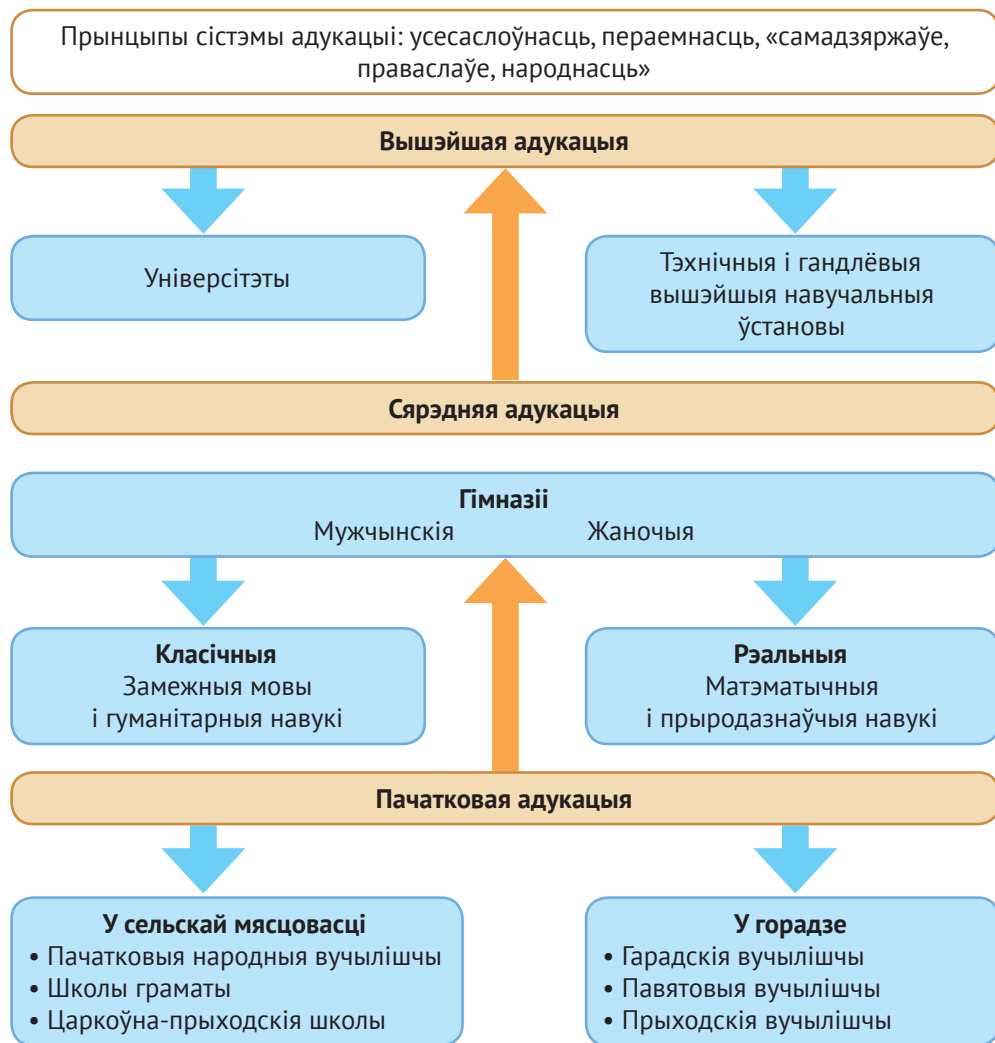
У пачатку XX ст. рэвалюцыйныя падзеі, з аднаго боку, і рост капіталістычных адносін — з іншага выклікалі станоўчыя зрухі ў развіцці адукацыі. Павялічылася колькасць народных вучылішчаў. Гарадскія вучылішчы былі пераўтвораны ў вышэйшыя пачатковыя школы — чатырохкласныя агульнаадукацыйныя навучальныя ўстановы павышанага тыпу.

Успомніце, калі на тэрыторыі Беларусі былі створаны земствы.

Вокладка кнігі для дзяцей.
Аўтар Я. Колас. 1910 г.

З дапамогай схемы ахарактарызуйце сістэму адукацыі пасля рэформы 1864 г. Як вы разумееце прынцыпы сістэмы адукацыі «ўсесаслоўнасць», «пераемнасць»?

Гімназіі і рэальныя вучылішчы давалі поўную сярэднюю адукацыю, прагімназіі — няпоўную. У 1914 г. у 7682 школах усіх тыпаў навучалася пятая частка дзяцей школьнага ўзросту.

Будынак Віцебскага настаўніцкага інстытута. 1910 г.

(Рагачоў, Орша, Барысаў, Гомель, Бабруйск) і тры настаўніцкія інстытуты (Віцебск, Магілёў, Мінск).

Такім чынам, падчас школьных рэформ XIX — пачатку XX ст. у Беларусі

Абмяркуйце, чаму, нягледзячы на праведзеныя рэформы ў сферы адукацыі, пераважная большасць насельніцтва заставалася непісьменнай.

Далейшае развіццё атрымлівае прафесійная адукацыя. Падрыхтоўка спецыялістаў для розных галін народнай гаспадаркі і культуры вялася ў 66 рамесных, сельскагаспадарчых, камерцыйных, педагагічных, медыцынскіх, музычных і мастацкіх навучальных установах. Фельчараў і акушэраў рыхтавалі Магілёўская, Віцебская і Гродзенская медыцынскія школы. У Гомелі было адкрыта чыгуначнае вучылішча.

Для падрыхтоўкі прафесійных педагогаў у 1909—1916 гг. былі адкрыты пяць настаўніцкіх семінарыяў

і тры настаўніцкія інстытуты (Віцебск, Магілёў, Мінск). Такім чынам, падчас школьных рэформ XIX — пачатку XX ст. у Беларусі павялічылася сетка свецкіх агульнаадукацыйных школ і колькасць навучэнцаў у іх. Разам з тым вялікая частка насельніцтва, перш за ўсё сяляне, заставалася непісьменнай. Па перапісе 1897 г. граматай валодалі толькі 25,7 % насельніцтва Расійскай імперыі.

Станаўленне беларусазнаўства і навуковыя даследаванні Беларусі.

У XIX ст. адбывалася станаўленне навуковых ведаў пра Беларусь і беларускі народ — беларусазнаўства. Для яго вытокаў знаходзіліся выбітныя навукоўцы і даследчыкі, якім была неаб'якавая гісторыя роднага краю і народа.

Адным з першых даследчыкаў гісторыі Беларусі, яе вуснай народнай творчасці і мовы стаў аўтар нарысаў «Падарожжа па Палессі і беларускім краі» і «Беларусь у характарыстычных апісаннях і фантастычных яе казаннях» Павел Шпілеўскі.

Заснавальнікам беларускай археалогіі, этнографам, адным з першых славянскіх вучоных, хто звярнуўся да духоўнай культуры простага народа як да гістарычнай крыніцы, быў Зарыян Даленга-Хадакоўскі.

Актыўным збіральнікам і даследчыкам беларускага фальклору быў Ян Чачот. У 1837—1846 гг. у Вільні ён выдаў шэсць тамоў беларускіх народных песень

«Сялянскія песні з-пад Нёмана і Дзвіны». У сваіх творах аўтар імкнуўся не толькі захаваць унікальныя праявы духоўнай культуры для будучых пакаленняў, але і скласці навуковае апісанне беларускай мовы.

Значны ўклад у развіццё беларусазнаўства зрабілі Тэадор Нарбут — гісторык, Іван Грыгаровіч — збіральнік і выдавец «Беларускага архіва старажытных грамат», Іван Насовіч — гісторык і мовазнаўца, складальнік «Слоўніка беларускай гаворкі». Па ініцыятыве братаў Канстанціна і Яўстафія Тышкевічаў у 1842 г. у Лагойску быў створаны першы ў Беларусі гістарычны музей, а ў 1855 г. заснаваны Віленскі музей старажытнасцей.

У 1882 г. этнограф і археолаг Адам Кіркор падрыхтаваў асобны том для шматтомнага выдання «Жывапісная Расія», прысвечаны беларуска-літоўскаму краю.

У другой палове XIX — пачатку XX ст. актывізавалася вывучэнне гісторыі, мовы і культуры беларускага народа прадстаўнікамі расійскіх навуковых устаноў. Навуковым цэнтрам вывучэння беларускіх губерняў у 1867–1915 гг. было Паўночна-заходняе аддзяленне імператарскага Рускага геаграфічнага таварыства ў г. Вільня. Яго супрацоўнікамі былі этнографы Павел Шэйн, Еўдакім Раманаў і інш. Вывучэннем гісторыі Віцебскага краю займаўся гісторык і краязнаўца Аляксей Сапуноў. У 80-я гг. XIX ст. ім былі падрыхтаваны і выдадзены тры тамы архіўных дакументаў «Віцебская даўніна».

У гэты перыяд узмацнілася ўвага да гістарычнага мінулага Беларусі, з’явіліся абагульняючыя працы, аўтары якіх імкнуліся вылучыць гэтую гісторыю з агульнарасійскай. Першай такой працай стала кніга І. Турчыновіча «Агляд гісторыі Беларусі з найстаражытных часоў», выдадзеная ў Пецябургу ў 1857 г. Важны ўклад у развіццё беларускай гістарычнай навукі зрабілі таксама М. Доўнар-Запольскі і В. Ластоўскі. Кніга В. Ластоўскага «Кароткая гісторыя Беларусі» стала першым выданнем на беларускай мове.

На працягу 1903–1922 гг. была апублікавана фундаментальная праца акадэміка Я. Карскага «Беларусы», у якой былі падрабязна даследаваны беларуская мова і літаратура, складзена этнаграфічная карта рассялення беларусаў. У 1916 г. Я. Карскі быў удастоены звання акадэміка Пецябургскай акадэміі навук. У 1914 г. у Беларусі дзейнічала больш за 50 навуковых і культурна-асветніцкіх таварыстваў.

У 1902 г. у Магілёве былі створаны Таварыства па вывучэнні беларускага краю і гісторыка-этнаграфічны музей. У 1908 г. у Мінску быў арганізаваны царкоўны археолагічны камітэт. У 1909 г. створана Віцебская архіўная камісія, якая выяўляла і публікавала гістарычныя дакументы па гісторыі Віцебшчыны.

У чым, на ваш погляд, заключалася значэнне гэтай навуковай працы?

Сусветную навуковую вядомасць сваімі даследаваннямі і адкрыццямі набылі ўраджэнцы Беларусі: браты А. і У. Кавалеўскія стварылі эвалюцыйную эмбрыялогію і палеанталогію; браты З. і Э. Урублеўскія зрабілі ўклад у вывучэнне газаў; ураджэнец Беларусі В. Ермакоў стаў першым матэматыкам, які быў абраны членам-карэспандэнтам Пецярбургскай акадэміі навук. Развіццё навукі і тэхнікі ў пачатку XX ст. звязана з імёнамі фізіка Я. Наркевіча-Ёдкі, таленавітых інжынераў М. Стульгінскага і К. Паўлоўскага. Я. Наркевіч-Ёдка даследаваў атмасферную электрычнасць, вынайшаў громаадвод, а таксама тэлеграф — прыладу для бяздротавай перадачы электрамагнітных сігналаў на адлегласць. М. Стульгінскі, з'яўляючыся дырэктарам папяровай фабрыкі ў Добрушы, абсталяваў прадпрыемства найноўшай тэхнікай, увёў найноўшыя тэхналогіі. Фабрыка забяспечвалася электраэнергіяй ад сваёй электрастанцыі, першай у Беларусі. К. Паўлоўскі быў ініцыятарам трамвайнага руху ў Віцебску.

Развіццё літаратуры і беларускай літаратурнай мовы. У першай палове XIX ст. фарміравалася і развівалася беларуская літаратурная мова. Яе асновай сталі народныя дыялектныя гаворкі цэнтральнай часткі Беларусі. Вялікі ўклад у фарміраванне беларускай літаратурнай мовы зрабілі прадстаўнікі мясцовай інтэлігенцыі — паэты, празаікі, драматургі: Я. Чачот, Я. Баршчэўскі, У. Сыракомля. Выбітнымі помнікамі літаратуры першай паловы XIX ст. з'яўляюцца паэмы В. Равінскага «Энеіда навыварат» і К. Вераніцына «Тарас на Парнасе».

Упершыню жывая беларуская мова загучала ў камедыі Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча «Ідылія».

Новым этапам у развіцці беларускай літаратуры другой паловы XIX ст. стала творчасць Францішка Багушэвіча (1840–1900 гг.). У прадмовах да сваіх зборнікаў «Дудка беларуская» і «Смык беларускі» аўтар імкнуўся абудзіць нацыянальную

Абмяркуйце, у чым заключалася важнасць стварэння беларускай літаратурнай мовы.

свядомасць беларускага народа, выказаўшы асноватворныя прынцыпы ідэалогіі нацыянальнага адраджэння і вылучыўшы моўную праблему як асноўную ў нацыянальным жыцці.

Новыя вобразы, тэмы, матывы, такія як нецярпімасць да сацыяльнага прыгнёту і служэнне народу, прыўнесла ў беларускую літаратуру Цётка (А. Пашкевіч). Яе кнігі «Скрыпка беларуская» і «Хрэст на свабоду» сталі першымі выдадзенымі ў XX ст. беларускімі паэтычнымі зборнікамі.

Як адзін з заснавальнікаў нацыянальнай паэзіі, драматургіі і школы перакладу ўвайшоў у гісторыю беларускай літаратуры Янка Купала. Разам з Якубам Коласам яны садзейнічалі далейшаму развіццю, узбагачэнню і ўдасканаленню новай бе-

ларускай літаратурнай мовы. Народныя паэты пашыралі слоўнікавы састаў мовы, садзейнічалі фарміраванню літаратурных норм.

Ганаровае месца сярод класікаў беларускай літаратуры заняў Максім Багдановіч. У 1914 г. ён выдаў зборнік сваіх лепшых паэтычных твораў «Вянок». У пачатку XX ст. раскрыўся літаратурны талент М. Гарэцкага, З. Бядулі, Ц. Гартнага, К. Каганца, якія адкрылі новыя формы і падыходы ў апісанні прыгажосці прыроды і каштоўнасцей навакольнага свету.

Роля газеты «Наша Ніва» ў развіцці культуры Беларусі. Перыяд пачатку XX ст. у развіцці беларускай культуры атрымаў назву «нашаніўскага». На старонках газеты «Наша Ніва» ўпершыню былі надрукаваныя ўрыўкі з паэм «Курган» і «Бандароўна» Я. Купалы, «Новая зямля» Я. Коласа. Чытачы атрымалі магчымасць прачытаць на сваёй роднай мове творы А. Чэхава, Л. Талстога, А. Міцкевіча, В. Брусава, Т. Шаўчэнкі, Э. Ажэшкі і іншых вядомых аўтараў. У «Нашай Ніве» з апавяданнем «Музыка» дэбютаваў М. Багдановіч. З публікацый у беларускім тыднёвіку пачалі свой творчы шлях М. Гарэцкі, А. Гарун, К. Буйло, З. Бядуля, Ц. Гартны, Я. Журба, У. Галубок. Пры рэдакцыі газеты існавала друкарня, якая з 1910 г. выдавала папулярны сярод сялянства «Беларускі каляндар», з 1912 г. — сельскагаспадарчы часопіс «Саха», літаратурны штомесячнік для моладзі «Лучынка».

Станаўленне беларускага прафесійнага тэатра. У фарміраванні новага Беларускага прафесійнага тэатра вялікую ролю адыграла тэатральная культура рускага, украінскага і польскага народаў. У беларускіх гарадах гастралювалі драматычныя трупы з Расіі, Украіны, Польшчы. Вядучым драматургам у 1840—1850-я гг. быў Вінцэнт Дунін-Марцінкевіч. У 1852 г. ім была створана першая беларуская трупа спецыяльна для пастаноўкі яго камедыі-оперы «Сялянка» («Ідылія»). Пазней В. Дуніным-Марцінкевічам былі напісаны п'есы «Рэкруцкі яўрэйскі набор», «Пінская шляхта».

У пачатку XX ст. актывізавалася тэатральнае жыццё, арганізоўваліся шматлікія музычна-драматычныя гурткі і «беларускія вечарынкi». Іх праграма складалася з дэкламацый твораў беларускіх пісьменнікаў, музычных нумароў, танцаў, хараваых выступленняў. У 1906 г. у в. Пятроўшчына пад Мінскам з поспехам прайшла першая «беларуская вечарынка». У Вільні пад кіраўніцтвам А. Бурбіса дзейнічаў беларускі музычна-драматычны гурток, на сцэне якога была пастаўлена п'еса паводле твора Я. Купалы «Паўлінка».

На аснове традыцый «беларускіх вечарынак» у 1907 г. паўстала першая беларуская трупа Ігната Буйніцкага — тэатр прафесійнага тыпу. У яго дзейнасці арганічна перапляталіся драматургія, вакальнае выкананне, танцы. Выступленні трупы ў Вільні, Пецярбургу і Варшаве заўсёды мелі вялікі поспех. Напярэдадні Першай сусветнай вайны фінансавыя цяжкасці фактычна спынілі дзейнасць тэатра І. Буйніцкага.

Прадаўжальнікам традыцый І. Буйніцкага было «Першае таварыства беларускай драмы і камедыі», якое ўзнікла ў Мінску вясной 1917 г. пад кіраўніцтвам Ф. Ждановіча. Яно ўпершыню ажыццявіла пастаноўку драмы Я. Купалы «Раскіданае гняздо».

Вяяўленчае мастацтва. У XIX — пачатку XX ст. вяяўленчае мастацтва Беларусі развівалася пад уплывам ідэй рамантызму, рэалізму, класіцызму і адрознівалася багаццем жанраў, стыляў і кірункаў.

Яркім прадстаўніком рамантызму ў беларускім жывапісе быў В. Ваньковіч. Мастак стварыў серыю высокамастацкіх кампазіцыйных партрэтаў: «Міцкевіч на гары Аю-Даг», партрэт А. С. Пушкіна і інш.

Кветкі і садавіна.
Мастак І. Хруцкі. 1838 г.

Заснавальнікам і непераўздытным майстрам беларускага класічнага нацюрморта быў І. Хруцкі. Сярод яго прызнаных работ вылучаюцца «Партрэт невядомай з кветкамі і садавіной», «Партрэт хлопчыка ў саламяным капелюшы», «Сямейны партрэт з жонкай і дзецьмі».

У другой палове XIX — пачатку XX ст. пераважным кірункам у вяяўленчым мастацтве Беларусі стаў рэалізм. У рэалістычнай манеры працавалі пейзажысты В. Дмахоўскі, А. Гараўскі, Н. Сілівановіч, Ф. Русчыц і інш.

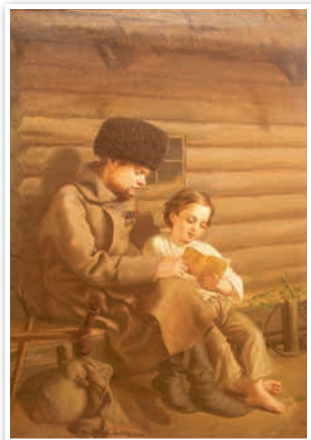
Тайная вячэра.
Мастак
Н. Сілівановіч.
1876 г.

Майстрам бытавога жанру і адным з першых беларускіх мазаістаў быў Н. Сілівановіч. За мазаіку «Тайная вячэра» для галоўнага іканастанаса Ісакіеўскага сабора ў Пецярбургу ў 1876 г. яму было прысвоена званне акадэміка жывапісу. У фондах Нацыянальнага мастацкага музея Рэспублікі Беларусь знаходзіцца адзінае палатно мастака — «Салдат з хлопчыкам».

Прызнаным майстрам лірычнага пейзажу стаў В. Бялыніцкі-Біруля. Ён вучыўся жывапісу ў Маскоўскім вучылішчы ў рускіх мастакоў К. Каровіна, В. Паленава, І. Пранішнікава, захапляўся жывапісам І. Левітана. Самым любімым вобразам для В. Бялыніцкага-Бірулі стала вясна, якой ён прысвяціў каля 200 карцін. У 1908 г. мастак атрымаў званне акадэміка жывапісу.

У канцы XIX ст. у Віцебску прыватную мастацкую школу жывапісу заснаваў Ю. Пэн. Ім была створана цэлая серыя работ, у якіх па-майстэрску адлюстраваны нацыянальныя рысы і побыт яўрэйскага народа: «Гадзіншчык», «Стары кравец», «Жабрак» і інш.

Мастаком-авангардыстам XX ст. быў М. Шагал, чые юнацтва і маладосць былі звязаны з Віцебскам. Першыя ўрокі малявання М. Шагал атрымаў у Ю. Пэна. Мастак стварыў «Віцебскую серыю» (каля 60 карцін), прысвечаную роднаму гораду. У 1918 г.

Салдат з хлопчыкам.
Мастак Н. Сілівановіч.
1866 г.

Ранняя вясной.
Мастак В. Бялыніцкі-
Біруля. 1912 г.

Сірата. Мастак Ю. Пэн.
Пачатак XX ст.

Віцебск. Рынкавая плошча. Мастак *М. Шагал*. 1917 г.

М. Шагал адкрыў у горадзе «школу новага рэвалюцыйнага ўзору», дзе па яго запрашэнні выкладалі мастакі-авангардысты К. Малевіч, С. Юдовін, Р. Фальк і іншыя. У 1922 г. М. Шагал пакінуў радзіму і з'ехаў у Францыю, дзе пражыў да канца свайго жыцця.

Абмяркуйце, у чым заключалася разнастайнасць жанраў і кірункаў жывапісу ў другой палове XIX — пачатку XX ст.

Развіццё архітэктуры. Да канца XIX ст. у беларускім дойлідстве панавала эклектыка, або «архітэктура гістарызму», для якой было характэрна спалучэнне розных архітэктурных стыляў папярэдніх эпох — раманскага стылю, готыкі, барока,

класіцызму. Банкі і навучальныя ўстановы ўзводзіліся ў стылі рэнесансу, тэатры — у стылі барока, касцёлы — у стылі готыкі, праваслаўныя храмы — у рэтраспектыўна-рускім (псеўдавізантыйскім) стылі.

На рубяжы XIX—XX стст. узнік архітэктурны стыль мадэрн. У стылі

Успомніце, які мастацкі стыль у архітэктуры Беларусі дамінаваў у канцы XVIII — першай палове XIX ст. Прывядзіце прыклады помнікаў архітэктуры гэтага часу.

Будынак Пазямельна-сялянскага банка. Віцебск. Пачатак XX ст.

мадэрн узводзіліся будынкi чыгуначных вакзалаў, прамысловыя збудаванні, будаваліся масты. Пры гэтым выкарыстоўваліся новыя матэрыялы і канструкцыі (цэмент, металічная арматура, фабрычны дах), а таксама шкло. Для архітэктурны мадэрна характэрны пераплеценныя лініі, асіметрычныя кампазіцыі, багаты дэкор.

У стылі мадэрн у Беларусі былі пабудаваны будынак Пазямельна-сялянскага банка ў Віцебску, гасцініца «Еўропа» ў Мінску, шэраг жылых дамоў у Мінску, Гродне, Гомелі, Магілёве.

Прыкметныя перамены ў архітэктурным абліччы гарадоў адбыліся ў сувязі з будаўніцтвам заводаў, фабрык, рабочых пасёлкаў, чыгуначных дэпо і вакзалаў. У буйных гарадах пракладваліся вадаправод і каналізацыя, падключаліся электрычнасць і тэлефонная сувязь. У Мінску была пушчана конка (1892 г.), а ў Віцебску — трамвай (1898 г.). Разбіваліся паркі і сады. Будаваліся буйныя прыватныя дамы, крамы, гасцініцы.

Такім чынам, на працягу XIX — пачатку XX ст. беларускі народ развіваў і ўзбагачаў нацыянальную культуру, якая выявілася ў станаўленні беларускай мовы, новай беларускай літаратуры, развіцці выяўленчага мастацтва і архітэктурны.

1. Якія падзеі грамадска-палітычнага жыцця Беларусі XIX — пачатку XX ст. зрабілі найбольшы ўплыў на развіццё беларускай культуры ў гэты перыяд? Свой адказ канкрэтызуйце прыкладамі.
2. Якія змены ў сістэме адукацыі на беларускіх землях у XIX — пачатку XX ст., на ваш погляд, з'яўляюцца прагрэсіўнымі? Сваё меркаванне абгрунтуйце.

3. Сістэматызуйце інфармацыю аб развіцці беларусазнаўства ў XIX — пачатку XX ст., запоўніўшы табліцу:

Галіна навуковых ведаў	Прозвішчы навукоўцаў, даследчыкаў	Вынікі даследаванняў

4. Растлумачце прычынна-выніковую сувязь паміж уздымам грамадска-палітычнага руху ў XIX — пачатку XX ст. і актывізацыяй вывучэння гісторыі і культуры беларускага народа.
5. Якія помнікі архітэктуры XIX — пачатку XX ст. захаваліся ў вашым населеным пункце? Падрыхтуйце прэзентацыю пра іх для ўрока «Наш край».

§ 25-1

§ 25-2

§ 25. Культура Беларусі ў 1920–1930-я гг.

1. Якімі былі асноўныя дасягненні беларусазнаўства ў другой палове XIX — пачатку XX ст.?
2. Якімі былі асаблівасці нацыянальнай і канфесійнай палітыкі польскіх улад на тэрыторыі Заходняй Беларусі ў 1921–1939 гг.?

Палітыка беларусізацыі. У пачатку 1920-х гг. эканамічныя і грамадска-палітычныя працэсы ў БССР спрыялі актывізацыі нацыянальна-культурнага жыцця, праявай якой стала палітыка беларусізацыі.

Пералічыце асноўныя кірункі палітыкі беларусізацыі.

У 1924–1928 гг. былі створаны адпаведныя ўмовы для навуковай распрацоўкі праблем беларускай мовы, яе гісторыі, сучаснай лексікі і граматычных норм, тэрміналогіі на аснове вывучэння народнай мовы.

Ажыццяўляўся паступовы пераход да выкарыстання беларускай мовы ў дзяржаўным апарате, установах адукацыі, навукі, культуры, тэрытарыяльных часцях Чырвонай арміі. Беларуская мова ўводзілася таксама на рабфаках, у школах рабочай і сялянскай моладзі, у партыйных і камсамольскіх школах. У якасці абавязковых прадметаў вывучаліся гісторыя, эканоміка і геаграфія Беларусі, беларуская літаратура. Да 1928 г. 80 % агульнаадукацыйных школ перайшлі на беларускую мову навучання. Значна павялічылася колькасць кніг, перыёдыкі на беларускай мове.

Надпіс на 4 мовах на будынку
чыгуначнага вакзала.
Мінск. 1920-я гг.

У канцы 1920-х гг. пачалося паступовае згортванне палітыкі беларусізацыі. Гэта было звязана з нарастаннем тэндэнцый цэнтралізацыі ў Савецкім Саюзе.

Развіццё сістэмы адукацыі ў Савецкай Беларусі. У 1920-я гг. першачарговымі задачамі былі развіццё адукацыі на роднай мове, ліквідацыя непісьменнасці і малапісьменнасці, падрыхтоўка кваліфікаваных кадраў. Для вырашэння гэтых задач неабходна было стварыць новую сістэму адукацыі.

У 1922 г. у БССР уводзілася пачатковая чатырохгадовая школа, а таксама школа з сямігадовым тэрмінам навучання. З 1926 г. навучанне ў пачатковай школе стала абавязковым. У 1931/1932 навучальным годзе 98 % дзяцей ва ўзросце ад 8 да 11 гадоў былі ахоплены пачатковым навучаннем.

Істотныя змены ў сістэме адукацыі адбыліся ў 1930-я гг. У школах рэспублікі была адноўлена класна-ўрочная сістэма навучання са строга вызначаным раскладам і пастаянным саставам навучэнцаў (яна была адменена балышавікамі пасля кастрычніка 1917 г.). Навучальныя групы-брыгады зноў пачалі называцца класамі. Уводзіліся пасада класнага кіраўніка, школьная форма, вучнёўскі білет, аднаўляліся штодзённыя дамашнія заданні.

Кадры кваліфікаваных рабочых рыхтавалі прафесійныя школы і школы фабрычна-заводскага вучнёўства. Ажыццяўлялася таксама вытворча-тэхнічнае навучанне на фабрыках і заводах без адрыву ад вытворчасці.

Далейшае развіццё атрымала сярэдняя спецыяльная адукацыя. Былі створаны новыя сельскагаспадарчыя, індустрыяльныя, педагагічныя, медыцынскія і іншыя навучальныя ўстановы. У 1939/1940 навучальным годзе ў БССР працавала 102 тэхнікумы, у якіх налічвалася каля 34 тыс. навучэнцаў.

Падрыхтоўка спецыялістаў ажыццяўлялася ў вышэйшых навучальных установах. У 1921 г. быў заснаваны Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт у складзе рабочага

Абмяркуйце, чаму ліквідацыя непісьменнасці сярод насельніцтва была адной з самых важных задач савецкай дзяржавы.

У. Пічэта (1878–1947) —
першы рэктар БДУ

і медыцынскага факультэтаў і факультэта грамадскіх навук. Першым рэктарам быў прызначаны вядомы гісторык-славіст У. Пічэта.

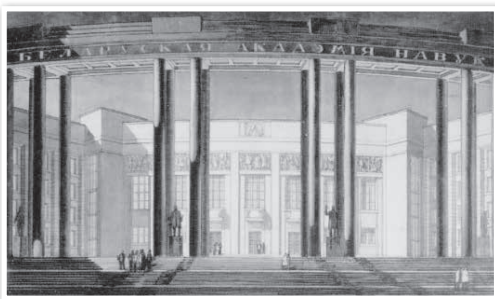
Акрамя БДУ ў БССР былі адкрыты камуністычны ўніверсітэт у Мінску, Віцебскі ветэрынарны інстытут, Горацкая сельскагаспадарчая акадэмія, Беларускі дзяржаўны інстытут народнай гаспадаркі і інш. Усяго да канца 1930-х гг. у БССР працавала больш за 20 вышэйшых навучальных устаноў, у якіх навучалася 15,5 тыс. студэнтаў.

Станаўленне беларускай савецкай навукі. У 1920-я гг. зараджаецца беларуская савецкая навука. У 1922 г. быў створаны Інстытут беларускай культуры (Інбелкульт). Ён стаў вышэйшай дзяржаўнай навуковай установай рэспублікі, асноўнай задачай якой з’яўлялася каардынацыя ўсёй навуковай працы ў БССР. Першым старшынёй Інбелкульту быў прызначаны С. Некрашэвіч, у 1925 г. яго змяніў У. Ігнатоўскі. У арганізацыі і працы Інбелкульту прымалі ўдзел Д. Жылуновіч, У. Пічэта, Я. Карскі, Я. Купала, Я. Колас, І. Лёсік, З. Бядуля, М. Гарэцкі і інш.

12 кастрычніка 1928 г. Бюро Цэнтральнага камітэта Кампартыі (бальшавікоў) Беларусі прыняло рашэнне аб стварэнні на аснове Інстытута беларускай культуры Беларускай акадэміі навук (з 1936 г. — Акадэмія навук БССР). Першым прэзідэнтам Акадэміі навук стаў вядомы гісторык У. Ігнатоўскі.

Абмяркуйце, чаму адкрыццё Акадэміі навук лічыцца новым этапам у развіцці беларускай навукі.

Будынак Беларускай акадэміі навук
у 1930-я гг.

Бачаўся новы этап у развіцці айчынай навукі. Навукоўцы Акадэміі навук займаліся пошукам карысных выкапняў, гідраэнергетычных рэсурсаў, даследаваннем праблем арганічнай і неарганічнай хіміі, павышэння ўраджайнасці, распрацоўвалі праблемы гісторыі, беларускай мовы і літаратуры, філасофіі.

Пачаўся новы этап у развіцці айчынай навукі. Навукоўцы Акадэміі навук займаліся пошукам карысных выкапняў, гідраэнергетычных рэсурсаў, даследаваннем праблем арганічнай і неарганічнай хіміі, павышэння ўраджайнасці, распрацоўвалі праблемы гісторыі, беларускай мовы і літаратуры, філасофіі.

Ажыццяўленне культурнай рэвалюцыі. У 1920–1930-я гг. у СССР і БССР праводзіліся актыўныя пераўтварэнні ў галіне навукі, культуры, адукацыі, якія атрымалі назву «**культурнай рэвалюцыі**».

Працягвалася праца па ліквідацыі непісьменнасці сярод дарослага насельніцтва. У гэтай працы прымалі ўдзел калектывы фабрык і заводаў, калгасаў і саўгасаў, арганізацый і ўстаноў, настаўнікі, школьнікі, усе пісьменныя людзі. У выніку колькасць пісьменнага насельніцтва ва ўзросце дзевяці гадоў і старэй павялічылася ў БССР з 53 % у 1926 г. да амаль 79 % у 1939 г. Такім чынам, масавая непісьменнасць у БССР была ліквідаваная. Але цалкам вырашыць гэтую праблему да канца 1930-х гг. не ўдалося. Значная частка дарослага насельніцтва (асабліва жыхары вёскі, пераважна жанчыны) не вучылася.

XVIII з’езд ВКП(б) у 1939 г. паставіў задачу ажыццяўлення ўсеагульнай сярэдняй адукацыі ў горадзе і завяршэння пераходу да ўсеагульнага сямігадовага навучання ў вёсцы і ва ўсіх нацыянальных рэспубліках.

Беларуская савецкая літаратура, музыка, тэатр. 1920-я гг. былі адзначаны росквітам беларускай літаратуры. У гэты час узніклі літаратурныя аб’яднанні «Маладняк» (1923 г.), «Узвышша» (1926 г.), «Полымя» (1927 г.). Плённа працавалі беларускія пісьменнікі Я. Купала, Я. Колас, Ц. Гартны, М. Гарэцкі. У літаратуры пісьменнікі павінны былі прытрымлівацца **метаду сацыялістычнага рэалізму**, які патрабаваў праўдзівага, гістарычна канкрэтнага малюнка рэчаіснасці ў яе рэвалюцыйным развіцці. Пры гэтым акцэнт рабіўся на адлюстраванні поспехаў сацыялістычнага будаўніцтва, паказе савецкага чалавека ў якасці творцы і гаспадара новага жыцця.

У 1920–1930-я гг. паспяхова развівалася музычнае мастацтва.

Агітацыйны плакат
«Далоў непісьменнасць!».
Мастак А. Я. Быхоўскі. 1923 г.

Удзельнікі літаратурнага аб’яднання
«Маладняк». 1920-я гг.

На прыкладзе вядомага вам твора беларускай літаратуры 1920–1930-х гг. пакажыце, як у яго змесце рэалізаваны метады сацыялістычнага рэалізму.

У гарадах адкрываліся музычныя тэхнікумы і школы, з’яўляліся гурткі мастацкай самадзейнасці, свае дзверы адчынілі новыя тэатры і канцэртныя залы. У музычную творчасць прыйшло новае па-

каленне таленавітых выканаўцаў: Л. Александроўская, Р. Млодэк, М. Дзянісаў.

Заснавальнікамі беларускай савецкай оперы, сімфоніі, камернай музыкі з’яўляюцца М. Чуркін, М. Аладаў, Я. Цікоцкі. У 1924 г. была пастаўлена першая беларуская опера на рэвалюцыйную тэму — «Вызваленне працы» М. Чуркіна. Кампазітар Я. Цікоцкі стварыў Першую сімфонію, якая была прысвечана вызваленню Беларусі ад польскіх акупантаў, а таксама напісаў оперу «Міхась Падгорны».

У 1932 г. адбылося адкрыццё Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі, а ў 1933 г. — Беларускага тэатра оперы і балета. У развіцці музычнага мастацтва важную ролю адыграла створаная ў 1937 г. у Мінску Беларуская дзяржаўная філармонія. У яе склад увайшлі сімфанічны аркестр і аркестр народных інструментаў, ансамбль народнай песні і танца, харавая капэла.

Ларыса Пампееўна Александроў-

ская валодала выдатнымі вакальнымі дадзенымі. Як спявачка пачала выступаць з 1920 г. у трупі тэатра Галоўпаліт-просвета Заходняга фронту. У 1924–1928 гг. вучылася ў Мінскім музычным тэхнікуме, у 1930–1933 гг. займалася ў дзяржаўнай студыі оперы і балета (Мінск). З 1933 г. — салістка Беларускага тэатра оперы і балета ў Мінску. Таксама выступала як канцэртная і эстрадная спявачка, выконвала беларускія народныя песні і камерныя творы. У гады Вялікай Айчыннай вайны выступала з канцэртамі на франтах, у шпіталях і ў партызанскіх атрадах. З 1951 па 1960 г. была галоўным рэжысёрам Беларускага тэатра оперы і балета.

Л. П. Александроўская (1902–1980),
беларуская савецкая оперная спявачка,
народная артыстка СССР

Важную ролю ў станаўленні беларускага тэатральнага мастацтва адыграў Беларускі першы дзяржаўны тэатр, адкрыты ў Мінску ў 1920 г. (сучасны Нацыянальны акадэмічны тэатр імя Я. Купалы) пад кіраўніцтвам Ф. Ждановіча. Яго справу працягнуў таленавіты беларускі драматург Е. Міровіч. Паралельна дзейнічала тэатральная трупa пад кіраўніцтвам У. Галубка. У 1926 г. яна была ператворана ў Беларускі дзяржаўны вандроўны тэатр. У 1926 г. у Віцебску адкрыўся другі беларускі драматычны тэатр (сучасны Нацыянальны акадэмічны драматычны тэатр імя Я. Коласа), трупу якога склалі выпускнікі Беларускай драматычнай студыі пры МХАТе (Маскоўскі мастацкі акадэмічны тэатр).

У 1932 г. Беларускі вандроўны тэатр быў рэарганізаваны ў трэці беларускі дзяржаўны тэатр з базай у Гомелі. У. Галубку першаму ў рэспубліцы было прысвоена званне народнага артыста БССР. Выдатныя майстры сцэны — У. Крыловіч, Б. Платонаў, У. Уладзімірскі, Ф. Ждановіч, П. Малчанаў, А. Ільінскі, Л. Ржэцкая — сваёй творчасцю паднялі на новую, больш якасную прыступку нацыянальнае тэатральнае мастацтва.

У 1930-я гг. былі адкрыты новыя тэатры — Тэатр юнага гледача БССР (1931 г.), Дзяржаўны рускі тэатр БССР (1932 г.), абласныя тэатры. У 1937 г. у рэспубліцы дзейнічала 15 тэатраў.

Зараджэнне беларускага кіно. У 1920-я гг. беларускі кінематограф пачаўся са здымкаў дакументальных фільмаў. За 1925–1926 гг. аператар М. Лявонцьеў зняў больш за 30 стужак, у тым ліку «Меліярацыя БССР», «У здаровым целе — здаровы дух». У 1928 г. у Ленінградзе была адкрыта кінастудыя «Савецкая Беларусь», якая ў 1929 г. пераехала ў Мінск.

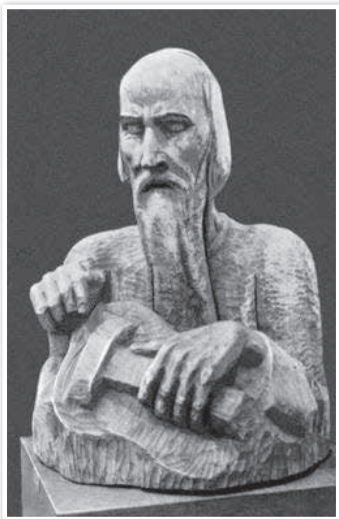

Кадр з мастацкага
фільма
«Лясная быль».
Рэжысёр
Ю. Тарыч. 1926 г.

Бітва на Нямізе. Мастак *М. Філіповіч*. 1922 г.

Вядучай у кінематаграфіі была тэма барацьбы беларускага народа за сацыяльнае і нацыянальнае вызваленне. Першы беларускі мастацкі фільм (яшчэ нямы) па сцэнарыі М. Чарота «Лясная быль» быў зняты ў 1926 г. вядомым рэжысёрам Ю. Тарычам. Галоўным героем фільма быў юны партызанскі разведчык Грыша, які ўдзельнічае ў барацьбе з польскімі інтэрвентамі. Сярод лепшых фільмаў для дзяцей была экранізацыя аповесці Я. Маўра «Палескія рабінзоны» (1934 г., рэжысёры І. Бахар і Л. Малчанаў).

Выяўленчае мастацтва Савецкай Беларусі. У 1920-я гг. цэнтрам выяўленчага мастацтва заставаўся Віцебск. Тут актыўна працавала народная мастацкая школа, заснаваная М. Шагалам. У 1923 г. яна была рэарганізавана ў мастацкі тэхнікум. З Віцебскам звязана творчасць мастака, заснавальніка супрэматызму К. Малевіча. Ідэі віцебскіх мастакоў-авангардыстаў вызначылі ў далейшым многія знаходкі і дасягненні сусветнай архітэктуры, дызайну, кніжнай і прамысловай графікі.

Нацыянальная тэматыка, гістарычныя і культурныя традыцыі беларускага народа, яго побыт знайшлі адлюстраванне ў творчасці выдатных беларускіх мастакоў, графікаў, скульптараў: М. Ста-

Лірнік. Скульптар *А. Грубэ*. 1926 г.

нюты, М. Філіповіча, А. Тычыны, А. Грубэ, А. Бразера і інш. Барацьба за ўладу Саветаў, падзеі Грамадзянскай вайны і сацыялістычнага будаўніцтва сталі вядучай тэмай работ І. Ахрэмыча.

Архітэктура. У 1920–1930-я гг. ствараюцца праекты забудовы гарадоў, рабочых пасёлкаў, унікальныя манументальныя аб'екты.

Выбітнымі архітэктурнымі будынкамі 1930-х гг. сталі Дом урада, Дом Чырвонай арміі, будынкі Акадэміі навук, Тэатра оперы і балета (архітэктар І. Лангбард), Рэспубліканскага тэатра юнага глядача, Мінскага палаца піянераў і школьнікаў (архітэктары А. Воінаў, У. Вараксін) у Мінску, а таксама новыя будынкі ў Магілёве, Віцебску, Гомелі і іншых гарадах.

Культура Заходняй Беларусі. Стан адукацыі ва ўмовах правядзення польскімі ўладамі палітыкі паланізацыі. Культура Заходняй Беларусі развівалася ва ўмовах жорсткай паланізацыі. Польскія ўлады перашкаджалі атрымання адукацыі на беларускай мове, нягледзячы на ўмовы Рыжскага мірнага дагавора. Калі ў 1924 г. у краі працавала 400 беларускіх школ і 8 гімназій, то да 1938/1939 навучальнага года яны былі альбо зачынены, альбо пераведзены на польскую мову навучання. Усяго да пачатку 1939 г. дзейнічала 54 гімназіі і 8 семінарыі.

Каля 13 % дзяцей школьнага ўзросту ў школе не вучыліся, больш за палову дзяцей ва ўзросце да 10 гадоў былі непісьменнымі. Высокая плата за навучанне, навучанне на польскай мове, нацыянальная прыналежнасць — усё гэта стрымлівала доступ заходнебеларускай моладзі да атрымання сярэдняй і вышэйшай адукацыі.

Ці можна зрабіць выснову аб тым, што ў беларускім жыццё ў 1930-я гг. зацвердзіўся метада сацыялістычнага рэалізму?

Будынак Тэатра оперы і балета.
Архітэктар І. Лангбард. 1930-я гг.

Будынак Беларускага рэспубліканскага
тэатра юнага глядача. Архітэктары
А. Воінаў, Л. Усава. 1956 г.

Скідзельскі гурток ТБШ.
Красавік 1927 г.

Супраць паланізацыі адукацыі выступала Таварыства беларускай школы — масавая культурна-асветніцкая арганізацыя, створаная ў 1921 г. Лія вытокаў яе стварэння стаялі Б. Тарашкевіч, А. Луцкевіч, С. Рак-Міхайлоўскі, А. Станкевіч і інш. У 1920-я гг. ТБШ стварала беларускія школы, адкрывала бібліятэкі, клубы, хаты-чытальні, гурткі мастацкай самадзейнасці.

Літаратура, жывапіс, музычнае мастацтва ў Заходняй Беларусі. Заходнебеларуская літаратура развівалася ва ўмовах нацыянальнага прыгнёту. Разам з тым з’явіліся маладыя паэты, творчасць якіх была звязана з рэвалюцыйна-дэмакратычным кірункам у паэзіі, адлюстроўвала барацьбу беларускага народа за сацыяльнае і нацыянальнае вызваленне. Пратэст супраць нацыянальнага прыгнёту прысутнічаў у творчасці В. Таўлая, М. Машары, М. Засіма, М. Танка і многіх іншых маладых паэтаў Заходняй Беларусі.

Мастакі Заходняй Беларусі асабліваю ўвагу надавалі гісторыі, роднай прыродзе і народным тыпам. Да найбольш вядомых мастакоў Заходняй Беларусі адносяцца П. Сергіевіч, Я. Драздовіч, М. Сеўрук, П. Южык, Б. Залкінд, С. Вішнеўскі, З. Крачкоўскі. Створаная імі галерэя вобразаў вельмі дакладна перадае атмасферу часу, стаўленне да навакольнага свету, нацыянальныя ідэалы прыгажосці. Творчасць гэтых мастакоў, выяўляючы яркую індывідуальнасць кожнага з іх, адлюстроўвае асноўныя тэндэнцыі развіцця рэалістычнага мастацтва 1920–1930-х гг.

Зборам і папулярызацыяй беларускага песеннага фальклору займаліся А. Грыневіч і Р. Шырма. У 1923 г. А. Грыневіч выдаў першы беларускі падручнік па музыцы «Навука спеву», а таксама «Дзіцячы спеўнік». Р. Шырма ўзначальваў шэраг мастацкіх калектываў — хары ў Пружанах, Віленскай беларускай гімназіі. Шырокую папулярнасць у 1930-я гг. набыў хор Беларускага студэнцкага саюза ў Вільні пад яго кіраўніцтвам. У 1929 г. ён выдаў свой першы зборнік «Беларускія народныя песні».

1. Якія падзеі грамадска-палітычнага жыцця Беларусі ў 1920—1930-я гг. у найбольшай ступені вызначылі развіццё беларускай культуры ў гэты перыяд? Сваё меркаванне абгрунтуйце.
2. Сфармулюйце 3 тэзісы, адлюстраваны ў іх асноўныя дасягненні сістэмы адукацыі БССР у 1920—1930-я гг.
3. Якія ўстановы культуры, навукі, адукацыі, створаныя ў БССР у 1920—1930-я гг., дзейнічаюць і сёння? На прыкладзе адной з іх, выкарыстоўваючы дадатковыя крыніцы інфармацыі, пакажыце, якія змены адбыліся ў іх дзейнасці.
4. У чым праяўляліся адрозненні ў развіцці культуры на тэрыторыі БССР і Заходняй Беларусі?
5. Падрыхтуйце паведамленне (на выбар) аб адным з дзеячаў культуры Беларусі або аб развіцці якога-небудзь віду мастацтва (жывапіс, архітэктура, тэатр, скульптура і інш.) у 1920—1930-я гг.

§ 26. Развіццё беларускай савецкай культуры ў другой палове 1940-х — 1980-я гг.

§ 26

Якімі былі асноўныя дасягненні Савецкай Беларусі ў галіне культуры ў 1920—1930-я гг.?

Асноўныя тэндэнцыі развіцця культуры Беларусі. Вялікая Айчынная вайна і нацысцкая акупацыя нанеслі велізарны ўрон матэрыяльнай і духоўнай культуры БССР. Гітлераўцы знішчылі або вывезлі ў Германію значную частку культурнай спадчыны беларускага народа. Былі часткова або цалкам разбураныя музеі, бібліятэкі, тэатры, навуковыя і адукацыйныя ўстановы. Аднак па меры вызвалення тэрыторыі Беларусі ад акупантаў духоўнае жыццё рэспублікі адраджалася.

Вядучымі тэмамі ў літаратуры і мастацтве сталі Вялікая Айчынная вайна і пасляваеннае аднаўленне, сацыялістычнае будаўніцтва і працоўныя подзвігі ў мірны час.

Стан адукацыі. Да канца 1950-х гг. у БССР была адноўлена даваенная сетка агульнаадукацыйных школ. Колькасць вучняў у іх была значна меншай, што было звязана з людскімі стратамі падчас вайны. З 1949/1950 навучальнага года паступова пачала ўводзіцца абавязковая ўсеагульная 7-гадовая адукацыя, пераход да якой завяршыўся да сярэдзіны 1950-х гг. У канцы 1950-х — пачатку 1960-х гг. у БССР была ліквідавана непісьменнасць і малапісьменнасць дарослага насельніцтва. З 1958 г. у рэспубліцы ўводзілася 8-гадовая абавязковая

Вызначце асноўныя тэндэнцыі развіцця адукацыі ў першыя пасляваенныя гады.

чылішчы (ПТВ), закліканыя рыхтаваць кваліфікаваных рабочых для розных галін народнай гаспадаркі.

Аднаўлялі сваю дзейнасць вышэйшыя навучальныя ўстановы. Патрэбы народнай гаспадаркі абумовілі адкрыццё шэрагу профільных вышэйшых навучальных устаноў у абласцях БССР: Гродзенскага сельскагаспадарчага інстытута (1951 г.), Беларускага інстытута інжынераў чыгуначнага транспарту ў Гомелі (1953 г.), Магілёўскага машынабудаўнічага інстытута (1961 г.), Мінскага радыётэхнічнага інстытута (1964 г.) і інш.

Да сярэдзіны 1980-х гг. у рэспубліцы дзейнічалі 33 ВНУ, у якіх вучылася

Падумайце, чым мог тлумачыцца хуткі рост колькасці вышэйшых навучальных устаноў.

адукацыя. З 1977 г. усеагульнай і абавязковай стала сярэдняя адукацыя. БССР стала рэспублікай суцэльнай пісьменнасці. У канцы 1950-х гг. былі створаны прафесійна-тэхнічныя вучылішчы (ПТВ), закліканыя рыхтаваць кваліфікаваных рабочых для розных галін народнай гаспадаркі. Аднаўлялі сваю дзейнасць вышэйшыя навучальныя ўстановы. Патрэбы народнай гаспадаркі абумовілі адкрыццё шэрагу профільных вышэйшых навучальных устаноў у абласцях БССР: Гродзенскага сельскагаспадарчага інстытута (1951 г.), Беларускага інстытута інжынераў чыгуначнага транспарту ў Гомелі (1953 г.), Магілёўскага машынабудаўнічага інстытута (1961 г.), Мінскага радыётэхнічнага інстытута (1964 г.) і інш. Да сярэдзіны 1980-х гг. у рэспубліцы дзейнічалі 33 ВНУ, у якіх вучылася 188,6 тыс. студэнтаў. Беларусь займала другое месца пасля РСФСР па колькасці студэнтаў на 1000 жыхароў, а якасць падрыхтоўкі ў беларускіх ВНУ лічылася адной з самых высокіх у Савецкім Саюзе.

Выхад беларускай навукі на новыя рубяжы. У пасляваенны перыяд прыярытэтнымі кірункамі навуковых даследаванняў сталі фізіка-матэматычныя і прыродазнаўчыя навукі. Вялікі ўклад у развіццё айчынай генетыкі зрабілі акадэмікі А. Жэбрак і В. Купрэвіч. На ўсесаюзны ўзровень беларускую аграрную навуку вывелі даследаванні П. Альсміка і Г. Багамолава.

Лаўрэаты Ленінскай прэміі 1980 г.: акадэмік М. Барысевіч (у цэнтры) з вучнямі — акадэмікам В. Талкавым (справа) і доктарам фізіка-матэматычных навук В. Грузінскім

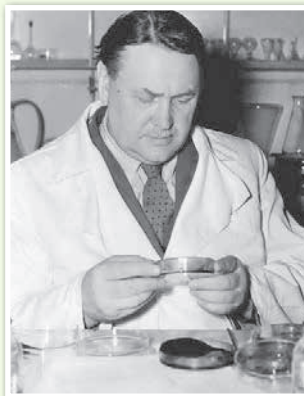
Пад кіраўніцтвам акадэміка В. Купрэвіча Акадэмія навук БССР стала ініцыятарам развіцця даследаванняў у галіне ядзернай энергетыкі і будаўніцтва ў Беларусі атамнай электрастанцыі.

З 1969 па 1987 г. Акадэмію навук БССР узначальваў беларускі вучоны-фізік М. Барысевіч. У гэты час навукоўцы рэспублікі дасягнулі значных поспехаў у галіне матэма-

Яшчэ ў сакавіку 1955 г. В. Купрэвіч, выступаючы на сесіі Вярхоўнага Савета Беларускай ССР, заявіў: «Неабходна больш шырока выкарыстоўваць атамную энергію для вырашэння пытанняў сельскай гаспадаркі, біялогіі і медыцыны». 1 жніўня 1957 г. ЦК КПБ і Савет Міністраў БССР прынялі пастанову «Аб будаўніцтве даследчага атамнага рэактара пры Акадэміі навук БССР». Некаторыя беларускія навукоўцы праз шмат гадоў назвалі Васіля Феафілавіча Купрэвіча «навуковым прарокам».

Прэзідэнт АН БССР (1952–1969),
акадэмік В. Купрэвіч у лабараторыі

тыкі, фізікі, электронна-вылічальнай тэхнікі, медыцыны, біялогіі.

Хірургам-артапедам, акадэмікам Г. Ілізаравым быў створаны ўніверсальны апарат фіксацыі для лячэння пераломоў і дэфармацый костак.

Выбітным хірургам-афтальмолагам была Т. Бірыч, якая ўпершыню ў Савецкім Саюзе прымяніла метады крыяхірургіі пры захворваннях вачэй. Акадэмік АН БССР М. Мацапура распрацаваў і ўкараніў у вытворчасць высокаэфектыўныя тэхналогіі механізаванага асваення забалочаных зямель і ўборкі бульбы.

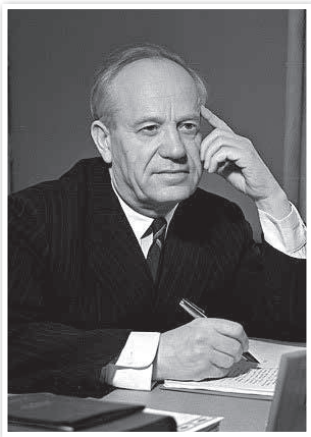
Вялікі ўклад у развіццё авіябудавання зрабіў ураджэнец Віцебшчыны, авіяканструктар, двойчы Герой Сацыялістычнай Працы П. Сухі. Сканструяваныя ім унікальныя самалёты пад маркай «Су» сталі асновай савецкай авіяцыі, а таксама Ваенна-паветраных сіл Рэспублікі Беларусь.

Беларускія лётчыкі-касманавы стаялі ля вытокаў развіцця савецкай касмічнай праграмы. Ураджэнцы Беларусі П. Клімук і У. Кавалёнак здзейснілі па тры касмічныя палёты. Іх уклад у асваенне космасу быў адзначаны савецкім кіраўніцтвам, абодва сталі двойчы Героямі Савецкага Саюза.

Абмяркуйце, ці можна сцвярджаць, што многія даследаванні беларускіх навукоўцаў мелі еўрапейскае і сусветнае значэнне.

Паштовая марка, прысвечаная 45-годдзю асваення космасу. 2002 г.

П. Броўка,
народны паэт БССР
(1905–1980)

Выкарыстоўваючы веды па вучэбным прадмеце «Беларуская літаратура», ахарактарызуйце праблематыку айчыннай прозы і паэзіі 1945–1980-х гг.

узроўнем вылучаюцца творы І. Шамякіна. У раманах «Крыніцы», «Трывожнае шчасце», «Сэрца на далоні», «Снежныя зімы», «Вазьму твой боль» былі адлюстраваны актуальныя праблемы сучаснасці, такія як выхаванне моладзі, праца, стаўленне да справы, якой служыш, побыт, каханне, сям'я, выбар, сумленне. У рамане «Злая зорка» апісаны праблемы, выкліканыя катастрофай на Чарнобыльскай АЭС.

Якія новыя тэмы з'явіліся ў беларускай літаратуры ў 1955–1985 гг.? Чым гэта было абумоўлена? Чаму пісьменнікі часцей сталі звяртацца да гістарычнай тэматыкі і жыцця «простых людзей»?

Літаратура. Дамінуючай тэмай была Вялікая Айчынная вайна. Вялікай папулярнасцю ў чытачоў карысталіся раманы К. Чорнага «Млечны Шлях», М. Лынькова «Векапомныя дні». Раман І. Мележа «Менскі напрамак» прысвечаны вызваленню Беларусі ад нацысцкіх захопнікаў.

Пасля вайны працягваў сваю літаратурную дзейнасць Я. Колас, які за паэму «Рыбакова хата» быў узнагароджаны Дзяржаўнай прэміяй СССР. У першае пасляваеннае дзесяцігоддзе крок наперад зрабіла беларуская паэзія. Яе ўзбагацілі сваімі творамі такія вядомыя паэты, як П. Броўка, М. Танк, П. Панчанка, П. Глебка, А. Куляшоў.

У другой палове 1980-х гг. з'явіліся новыя падыходы ў раскрыцці тэмы Вялікай Айчыннай вайны. Аўтары звярнуліся да праблемы простага чалавека на вайне. Шырокую вядомасць набылі творы В. Быкава «Жураўліны крык», «Трэцяя ракета», «Альпійская балада», «Сотнікаў» і інш. У 1970–1980-я гг. пісьменнік стварыў знакавыя творы «Дажыць да світання», «Пайсці і не вярнуцца», «Знак бяды» і інш.

Праблему маральнага выбару на вайне падняў Я. Брыль у сваім рамане «Птушкі і гнёзды». Высокім мастацкім

Няпросты лёс беларускага сялянства ў 1920–1930-я гг. адлюстраван у І. Мележ у сваёй трылогіі «Палеская хроніка». Аповесці і раманы У. Караткевіча атрымалі шырокае грамадскае прызнанне.

Вялікую вядомасць набылі зборнікі вершаў П. Броўкі «Пахне

чабор», «Далёка ад дому», «А дні ідуць...». Працягваў сваю творчасць М. Танк, былі выдадзены яго зборнікі вершаў «Нарачанскія сосны», «Прайсці праз вернасць». Сваімі працамі ўзбагацілі беларускую паэзію Н. Гілевіч (зборнік «Песня ў дарогу»), П. Панчанка (зборнікі «Пры святле маланак», «Маўклівая малітва»).

Музыка. У пасляваенныя гады ў Беларусі з’явіліся новыя музычныя калектывы — Дзяржаўны народны хор пад кіраўніцтвам Г. Цітовіча, Сімфанічны аркестр беларускага тэлебачання і радыё пад кіраваннем Б. Райскага і інш. Сімфанічныя творы кампазітараў Я. Цікоцкага, М. Аладава, А. Багатырова, інструментальныя творы П. Падкавырава, оперы Р. Пукста («Машэка», «Свіцязянка») і Д. Лукаса («Кастусь Каліноўскі», «Песня пра шчасце») сталі жамчужынай не толькі беларускага, але і сусветнага мастацтва.

У 1955 г. быў зацверджаны Дзяржаўны гімн БССР. Музыку напісаў кампазітар Н. Сакалоўскі, словы — паэт М. Клімковіч.

У канцы 1960-х — 1970-я гг. з’явіліся першыя вакальна-інструментальныя ансамблі «Песняры», «Сябры», «Верасы». У. Мулявін — спявак, кампазітар, кіраўнік вакальна-інструментальнага ансамбля «Песняры» — шмат зрабіў для папулярызацыі беларускіх народных песень. У 1950—1980-я гг. усесаюзную вядомасць атрымалі беларускія спевакі В. Вуячыч, Я. Еўдакімаў, Т. Раёўская.

Выяўленчае мастацтва. У выяўленчым мастацтве пераважала ваенная тэматыка. Шырокае грамадскае прызнанне атрымалі творы «Палонных вядуць» А. Шыбнёва, «Абарона Брэсцкай крэпасці» Я. Зайцава, «Мінск. 3 ліпеня» В. Волкава, «За родную Беларусь» У. Сухаверхава і інш.

Тэма Вялікай Айчыннай вайны стала вызначальнай для М. Савіцкага, які стварыў цыкл карцін «Лічбы на сэрцы». Вобраз маці-партызанкі ўпершыню быў створаны мастаком у цыкле карцін «Беларусь партызанская», у прыватнасці ў карціне «Партызанская мадонна».

Вялікі ўклад у развіццё выяўленчага мастацтва зрабіў Л. Шчамялёў,

Прааналізуйце тэкст гімна БССР. Якія ідэалы і каштоўнасці ў ім трансліраваліся? Параўнайце тэкст гімна БССР з сучасным гімнам Рэспублікі Беларусь. У чым іх падабенства і адрозненне?

За родную Беларусь.
Мастак У. Сухаверхаў. 1948 г.

Апалон і душа.
Мастак А. Ісачоў. 1970-я гг.

аўтар карцін «Нашэсце. 22 чэрвеня 1941 г.», «Першы дзень міру», «Край мой Міншчына» і інш.

Важнае месца ў жывапісе займала рэалістычная тэматыка. М. Данцыг з’яўляўся аўтарам шэрагу карцін, на якіх паказана будаўніцтва г. Салігорска. Многія яго працы прысвечаны г. Мінску.

Біблейская тэматыка знайшла адлюстраванне ў творчасці А. Ісачова. Працы гэтага мастака сталі амаль сенсацыяй у Беларусі і далёка за яе межамі.

Тэатр і кіно. Пасля выгнання нацысцкіх акупантаў з тэрыторыі Беларусі з эвакуацыі вярнуліся тэатральныя калектывы. Ужо ў сезоне 1944–1945 гг. сваю дзейнасць аднавілі 12 тэатраў.

Тэатральнае мастацтва адрознівалася шырокай жанравай разнастайнасцю, распацоўвалася ваенная, гістарычная, бытавая і іншая тэматыка. У рэпертуары вядучае месца займалі п’есы, прысвечаныя вайне: «Заложнікі» А. Кучара, «Брэсцкая крэпасць» К. Губарэвіча, «Канстанцін Заслонаў» А. Маўзона.

На сцэне Дзяржаўнага тэатра оперы і балета БССР былі пастаўлены оперы беларускіх кампазітараў Я. Цікоцкага «Дзяўчына з Палесся», А. Багатырова «Надзея Дурава», «Ясны светанак» А. Туранкова пра ўз’яднанне Заходняй Беларусі з БССР, «Францыск Скарына» Д. Смольскага, «Зорка Венеры» Ю. Семіянікі аб жыцці і творчасці Максіма Багдановіча.

Вядомымі беларускімі артыстамі былі Г. Глебаў, Л. Ржэцкая, Б. Платонаў, С. Станюта, Г. Макарава. Шырокую вядомасць атрымалі спектаклі беларускіх тэатраў па п’есах А. Макаёнка «Трыбунал», «Лявоніха на арбіце», «Таблетку пад язык», К. Крапівы «Брама неўміручасці».

Беларускія кампазітары стваралі музычныя творы на сюжэты з еўрапейскай гісторыі і літаратуры. Я. Глебаў напісаў музыку да балетаў «Тыль Уленшпігель» і «Маленькі прынц», С. Картэс — оперу «Джардана Бруна».

На студыі было створана шмат фільмаў пра вайну, дзякуючы чаму яна атрымала неафіцыйную назву «Партызанфільм». Кінастудыя не аднойчы атрымлівала прэстыжныя ўзнагароды за свае фільмы, сярод якіх неабходна адзначыць такія, як «Дзяўчынка шукае бацьку», «Гадзіннік спыніўся апоўначы», «Альпійская балада» і інш.

У 1945 г. аднавіла сваю дзейнасць кінастудыя мастацкіх фільмаў «Савецкая Беларусь». У 1946 г. яна атрымала назву «Беларусьфільм». У першыя пасляваенныя гады ў асноўным выпускаліся дакументальныя фільмы і кіначасопісы. Першым буйным праектам стаў мастацкі фільм «Канстанцін Заслонаў».

У 1960—1980-я гг. былі створаны фільмы «Людзі на балое» і «Подых навальніцы» (па трылогіі І. Мележа «Палеская хроніка»), «Белыя Росы», шматсерыйны фільм «Дзяржаўная граніца» і інш. Кінастужка «Праз могілкі», знятая ў 1964 г. рэжысёрам В. Туравым, па рашэнні ЮНЕСКА ў 1994 г. была аднесена да 100 лепшых фільмаў аб вайне. Удзіячай аўдыторыі вялікай папулярнасцю карысталіся фільмы «Апошнія лета дзяцінства», «Прыгоды Бураціна», «Па сакрэце ўсяму свету», «Пра Чырвоную Шапачку» і інш.

Афіша да кінафільма
«Прыгоды Бураціна».
Рэжысёр Л. Нячаеў.
1975 г.

Архітэктура. У архітэктуры Беларусі канца 1940-х — пачатку 1950-х гг. дамінуючым стылем стаў сталінскі ампір з яго манументальнасцю, праслаўленнем гераічнага мінулага. У гэтым стылі вытрымана цэнтральная частка Ленінскага праспекта ў Мінску (цяпер праспект Незалежнасці).

У сувязі з прыняццем у лістападзе 1955 г. пастановы ЦК КПСС і Савета Міністраў СССР «Аб ліквідацыі празмернасцяў у праектаванні і будаўніцтве» архітэктура стала больш стрыманай і функцыянальнай, а жыллёвае будаўніцтва стала ажыццяўляцца на аснове тыпавых праектаў.

Разам з тым цэнтры гарадоў забудоўваліся ансамблямі, распрацаванымі па індывідуальных праектах. Шэраг збудаванняў увайшоў у залаты фонд помнікаў беларускай архітэктуры — напрыклад, павільён ВДНГ, Тэатр музычнай камедыі, кінатэатр «Кастрычнік» у г. Мінску, драматычны тэатр у г. Гродна, будынак цырка ў г. Гомель. У выглядзе ансамбляў праектаваліся цэнтральныя вуліцы і праспекты: у г. Мінску — праспект Машэрава (цяпер праспект Пераможцаў) і інш.

1960—1970-я гг. сталі часам росквіту беларускага манументальнага мастацтва.

Мемарыяльны комплекс
«Курган Славы». 1969 г.

Стварэнне мемарыялаў, прысвечаных подзвігу беларускага народа ў Вялікай Айчыннай вайне, знайшло падтрымку на дзяржаўным узроўні. Менавіта ў гэты перыяд узводзяцца велічныя помнікі і маштабныя мемарыяльныя комплексы. Найбольш значныя з іх — «Хатынь», «Курган Славы Савецкай арміі — вызваліцельніцы Беларусі», «Брэсцкая крэпасць-герой». У іх стварэнні ўдзельнічалі лепшыя скульптары і архітэктары Беларусі: скульптары С. Селіханаў, А. Бембель, В. Бобыль, архітэктары Ю. Градаў, В. Занковіч, Л. Левін, В. Кароль і інш.

Алімпійскія дасягненні беларускіх савецкіх спартсменаў. Беларускія спартсмены неаднаразова праслаўлялі савецкі спорт. Трохразовым алімпійскім чэмпіёнам па вольнай барацьбе (1964, 1968, 1972) стаў Аляксандр Мядзведзь. Ён быў прызнаны лепшым барцом вольнага стылю XX стагоддзя. Гімнастка Вольга Корбут заваявала чатыры залатыя алімпійскія медалі, тры з іх — на Алімпійскіх гульнях 1972 г. у Мюнхене. У гэтым жа годзе яна была прызнана лепшай спартсменкай свету. У гісторыю спорту яна ўвайшла дзякуючы выкананню на брусах унікальнага элемента, пазней названага «пятлёй Корбут». Славу беларускаму спорту прынеслі алімпійскія чэмпіёны Рамуальд Клім (кіданне молата), Святлана Багінская (спартыўная гімнастыка), Леанід Тараненка (цяжкая атлетыка), Уладзімір Парфяновіч (веславанне на байдарках і каноэ).

1. Сфармулюйце 3 тэзісы, адлюстравашы ў іх поспехі беларускай сістэмы адукацыі ў пасляваенны перыяд.
2. Як вы думаеце, чаму ў пасляваенны перыяд прыярытэтнымі кірункамі навуковых даследаванняў у БССР сталі фізіка-матэматычныя і прыродазнаўчыя навукі? Дакажыце, што беларуская навука ў 1940–1980-я гг. развівалася ў рэчышчы агульнасусветных тэндэнцый.
3. Чаму ў пасляваенны перыяд асноўнай тэмай у беларускім мастацтве (літаратуры, музыцы, выяўленчым мастацтве) была Вялікая Айчынная вайна?
4. Складзіце тэматычныя кароткія каталогі (буклеты, альманахі) аб развіцці літаратуры, жывапісу, архітэктуры, кінематографа, тэатральнага і музычнага мастацтва БССР у другой палове 1940-х — 1980-я гг.

5. Складзіце топ-5 дасягненняў у развіцці беларускай культуры (адукацыі, навукі, мастацтва, спорту) у 1945–1980-я гг., якімі могуць ганарыцца сучасныя беларусы. Свой выбар абгрунтуйце.

§ 27. Развіццё адукацыі, навукі, мастацтва і спорту ва ўмовах дзяржаўнага суверэнітэту Рэспублікі Беларусь

§ 27

1. Калі Рэспубліка Беларусь стала суверэннай дзяржавай?
2. Якімі былі асноўныя дасягненні ў развіцці культуры ў БССР да канца 1980-х гг.?

Афармленне дзяржаўнага статусу беларускай і рускай моў. Абвяшчэнне дзяржаўнага суверэнітэту Рэспублікі Беларусь паклала пачатак новаму этапу ў развіцці нацыянальнай культуры, пераасэнсаванню гістарычнага мінулага беларускага народа і ролі беларускай мовы як важнага фактару ў развіцці культуры.

Прыняты 26 студзеня 1990 г. Закон «Аб мовах у Беларускай ССР» абвяшчаў беларускую мову дзяржаўнай, а рускую мову — сродкам міжнацыянальных зносін. Дзяржаўнай праграмай развіцця беларускай мовы і іншых нацыянальных моў прадугледжваліся паэтапны перавод на беларускую мову справаводства, навучання ва ўстановах адукацыі, павелічэнне колькасці беларускамоўных СМІ, выкарыстанне беларускай мовы ва ўсіх сферах жыцця. Канстытуцыя 1994 г. заканадаўча замацавала дзяржаўны статус беларускай мовы.

Абмяркуйце, якое значэнне мела замацаванне дзяржаўнага статусу беларускай мовы.

14 мая 1995 г. на рэспубліканскім рэферэндуме большасць насельніцтва рэспублікі выказалася за наданне рускай мове статусу дзяржаўнай нароўні з беларускай.

Новая рэдакцыя Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь, прынятая 24 лістапада 1996 г., замацавала палажэнне аб дзвюх раўнапраўных дзяржаўных мовах.

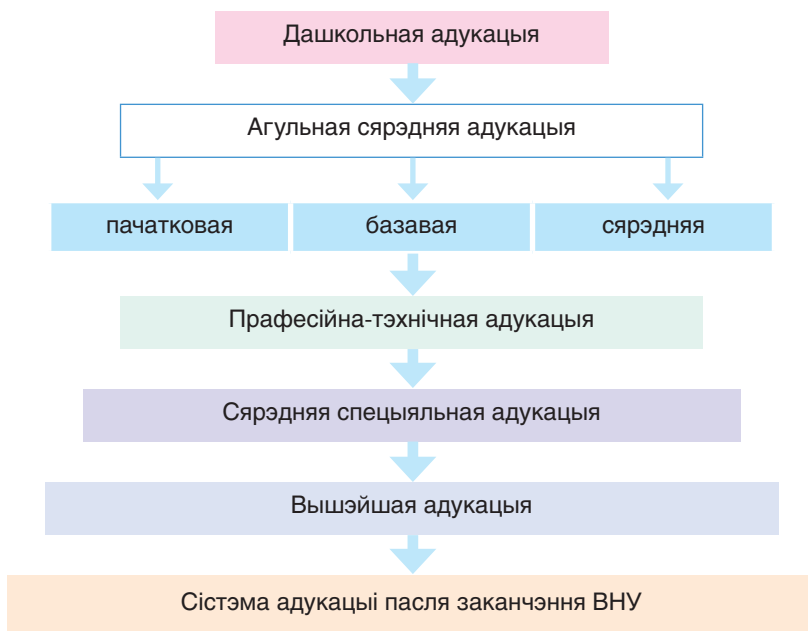
Развіццё нацыянальнай сістэмы адукацыі. За гады незалежнасці ў Рэспубліцы Беларусь склалася нацыянальная сістэма адукацыі, якая дазваляе рэалізаваць канстытуцыйнае права грамадзян на атрыманне адукацыі. Асноўнымі прынцыпамі развіцця нацыянальнай сістэмы адукацыі з'яўляюцца забеспячэнне роўнага доступу і павышэнне якасці адукацыі для кожнага.

Беларусь займае 32-е месца па Індэксе адукацыі ў рэйтынгу Індэкса чалавечага развіцця і мае лепшы вынік сярод краін СНД. У 2018 г. Рэспубліка Беларусь упершыню ўдзельнічала ў міжнародным тэсціраванні PISA. Сярод 79 краін, якія ўдзельнічалі ў 2018 г. у PISA, Рэспубліка Беларусь заняла па чытацкай пісьменнасці 36-е месца; па матэматычнай пісьменнасці 38-е месца; па прыродазнаўча-навуковай пісьменнасці 37-е месца.

У Рэспубліцы Беларусь рэалізуецца прынцып «Адукацыя праз усё жыццё». Адукацыйныя адносіны ў нашай краіне рэгулююцца Кодэксам Рэспублікі Беларусь аб адукацыі.

Асноўная адукацыя ў Беларусі ўключае дашкольную, агульную сярэднюю, прафесійна-тэхнічную, сярэднюю спецыяльную, вышэйшую і сістэму адукацыі пасля заканчэння ВНУ.

Структура адукацыі ў Рэспубліцы Беларусь

Канкрэтызуйце схему прыкладамі навучальных устаноў на кожным з узроўняў адукацыі.

У рэспубліцы добра развіта сістэма дашкольнай адукацыі. Дзіцячыя дашкольныя ўстановы наведваюць каля 80 % дзяцей, гэта адзін з самых высокіх

узроўняў ахопу дзяцей дашкольнай адукацыяй сярод краін СНД. У Беларусі 100 % дзяцей пяцігадовага ўзросту ахоплены падрыхтоўкай да школы.

Агульная сярэдняя адукацыя ў Рэспубліцы Беларусь з'яўляецца 11-гадовай і ўключае пачатковую адукацыю (I–IV класы), базавую адукацыю (V–IX класы), сярэднюю адукацыю (X–XI класы). Паспяхова скончыўшы базавую школу, маладыя людзі маюць магчымасць працягнуць навучанне ў каледжах, ліцэях і прафесійна-тэхнічных вучылішчах, дзе адначасова атрымліваюць агульную сярэднюю адукацыю і прафесійную падрыхтоўку.

У 10–11 класах устаноў агульнай сярэдняй адукацыі ўведзена профільнае навучанне: вучні могуць вывучаць асобныя прадметы на павышаным узроўні. Функцыянуюць класы прафесійнай накіраванасці, у якіх навучэнцы акрамя вучэбных прадметаў на павышаным узроўні абавязкова наведваюць факультатыўныя заняткі па такіх кірунках, як педагагічны («Уводзіны ў педагагічную прафесію»), аграрны («Уводзіны ў аграрныя прафесіі»), спартыўна-педагагічны («Уводзіны ў спартыўна-педагагічныя прафесіі»), ваенна-патрыятычны.

Вышэйшая адукацыя ў рэспубліцы з'яўляецца прэстыжнай і даступнай. Па колькасці студэнтаў вышэйшых навучальных устаноў на 10 тыс. насельніцтва Беларусь знаходзіцца на ўзроўні развітых краін Еўропы і свету.

У гады незалежнасці Рэспублікі Беларусь былі адкрыты новыя вышэйшыя дзяржаўныя ўстановы адукацыі: Акадэмія кіравання пры Прэзідэнце Рэспублікі Беларусь (заснавана ў 1991 г.), Баранавіцкі дзяржаўны ўніверсітэт (2004 г.), Палескі дзяржаўны ўніверсітэт (2006 г.) і інш. Атрыманне вышэйшай адукацыі ў Рэспубліцы Беларусь сёння забяспечваюць 42 дзяржаўныя, 8 прыватных устаноў.

Ва ўстановах вышэйшай адукацыі рыхтуюць спецыялістаў з улікам новых патрэб беларускай эканомікі, з'яўляюцца новыя спецыяльнасці, звязаныя з падрыхтоўкай кадраў у галіне лагістыкі, рэгіёназнаўства, робататэхнікі і штучнага інтэлекту, для працы на атамнай электрастанцыі і інш.

Палескі
дзяржаўны
ўніверсітэт
у Пінску.
Адкрыты
ў 2006 г.

У 2015 г. Беларусь афіцыйна стала ўдзельнікам Балонскага працэсу, арыентаванага на стварэнне еўрапейскай прасторы вышэйшай адукацыі.

Падрыхтоўка навуковых і навукова-педагагічных кадраў вядзецца ў аспірантуры і дактарантуры.

У краіне склалася эфектыўная сістэма павышэння кваліфікацыі і перападрыхтоўкі кадраў. Ва ўстановах вышэйшай і дадатковай адукацыі дарослых навучанне вядзецца па 385 спецыяльнасцях перападрыхтоўкі. Пры гэтым пералік спецыяльнасцей перападрыхтоўкі пастаянна карэкціруецца з улікам патрабаванняў арганізацый — заказчыкаў кадраў.

Нацыянальная сістэма дадатковай адукацыі дзяцей і моладзі рэалізуецца праз цэнтры аднапрофільныя (тэхнічнага, экалагічнага, турысцка-краязнаўчага, фізкультурна-спартыўнага профілю) і шматпрофільныя, а таксама дзіцячыя школы мастацтваў. На базе ўстаноў дадатковай адукацыі праходзіць значная частка сацыяльных, культурных, спартыўна-масавых мерапрыемстваў, праектаў навучэнцаў, працуюць дзіцячыя забаўляльныя пляцоўкі і профільныя лагеры.

1 студзеня 2021 г. у краіне быў створаны Нацыянальны дзіцячы тэхнапарк. Асноўная яго задача — падтрымка адораных вучняў, развіццё ў іх цікавасці да навуковай, навукова-тэхнічнай і інавацыйнай дзейнасці. Нацыянальны дзіцячы тэхнапарк рэалізуе адукацыйныя праграмы дадатковай адукацыі адораных дзяцей і моладзі.

Беларуская адукацыя цэніцца ў свеце, таму многія замежныя студэнты выбіраюць для навучання адукацыйныя ўстановы Беларусі.

Дасягненні ў развіцці навукі. Паступальнае сацыяльна-эканамічнае развіццё з сярэдзіны 1990-х гг. зрабіла станоўчы ўплыў на навуковы прагрэс.

Беларускія вучоныя ўносяць істотны ўклад у развіццё эканомікі краіны. Навуковыя распрацоўкі паспяхова ўкараняюцца ў машынабудаванні, прыборабудаванні, энергетыцы, мікрабіялогіі, медыцыне і іншых галінах. У машынабудаванні, напрыклад, створаны першы ў свеце самазвал БелАЗ грузапад'ёмнасцю 450 т, які занесены ў Кнігу рэкордаў Гінеса, распрацаваны электробус «Вітаўт». У медыцыне прымяняюцца тэхналогіі лячэння з дапамогай ствалавых клетак, штучныя клапаны для сэрца, лазеры новага пакалення, прыбор для экспрэснай аптычнай дыягностыкі ракавых пухлін, новыя тэхналогіі атрымання лекаў. Для сельскай гаспадаркі навукоўцы стварылі экалагічна чыстае мікраўгнаенне «Нанаплант». Праводзяцца даследаванні па стварэнні штучнага інтэлекту, сістэм беспілотнага транспарту. Беларусь паспяхова стварае ўласную станцыю ў Антарктыдзе.

У чэрвені 2012 г. Беларусь стала касмічнай дзяржавай. З касмадрома Байканур у Казахстане быў запушчаны беларускі спадарожнік дыстанцыйнага зандзіравання Зямлі.

Цэнтрам развіцця беларускай навукі з’яўляецца Нацыянальная акадэмія навук Беларусі. Яна забяспечвае каардынацыю і правядзенне навуковых даследаванняў. У сферы навуковай і інавацыйнай дзейнасці важную ролю адыгрывае Дзяржаўны камітэт па навуцы і тэхналогіях Рэспублікі Беларусь. Яго задачы — стварэнне новых інавацыйных прадпрыемстваў, якія будуць выпускаць арыентаваную на экспарт прадукцыю, укараненне і камерцыялізацыя навуковых ідэй і распрацовак.

На праведзеных I (2007) і II (2017) з’ездах навукоўцаў Беларусі былі падведзеныя вынікі папярэдняга развіцця навукі і вызначаны прыярытэты яе далейшага развіцця: рэсурсазберагальныя і энергаэфектыўныя тэхналогіі, нанаматэрыялы і новыя крыніцы энергіі, інфармацыйныя і аэракасічныя тэхналогіі, тэхналогіі вытворчасці, перапрацоўкі і захоўвання сельскагаспадарчай прадукцыі, экалогія і рацыянальнае прыродакарыстанне.

Літаратура. Ва ўмовах дзяржаўнага суверэнітэту Рэспублікі Беларусь важнымі тэмамі беларускай літаратуры сталі ўсведамленне ўнікальнасці гістарычнага мінулага і нацыянальнае адраджэнне беларускага народа.

Творы сучасных беларускіх пісьменнікаў паказваюць светаадчуванне чалавека «мяжы стагоддзяў», які задумваецца над станам сучаснага глабалізаванага свету, над праблемай захавання і ўмацавання духоўных і маральных каштоўнасцей чалавека — чалавечай годнасці, добра, сумленнасці, над праблемай захавання навакольнага асяроддзя, зберажэння гістарычнай памяці.

Літаратура канца XX — пачатку XXI ст. характарызуецца жанравай і стылістычнай разнастайнасцю. Сучасных беларускіх пісьменнікаў цікавіць не толькі адлюстраванне рэальнай жыцця, але і перадача ўласных, суб’ектыўных адносін, думак, эмоцый да разнастайнага навакольнага свету.

Беларуская літаратура застаецца найважнейшым сродкам фарміравання светапогляду і грамадзянска-культурнага развіцця асобы.

Выкарыстоўваючы інтэрнэт-рэсурсы, падрыхтуйце паведамленне пра творчасць аднаго з сучасных беларускіх пісьменнікаў ці паэтаў.

Музыка. Сучаснае музычнае мастацтва Беларусі імкнецца захаваць нацыянальныя традыцыі, адначасова развіваючы папулярныя ў свеце жанравыя стылі і кірункі.

Вядучымі канцэртнымі арганізацыямі і калектывамі краіны з’яўляюцца Дзяржаўны сімфанічны аркестр, Беларуская дзяржаўная філармонія, Прэзідэнцкі аркестр Рэспублікі Беларусь, Нацыянальны канцэртны аркестр, Нацыянальны акадэмічны народны аркестр Рэспублікі Беларусь імя І. Жыновіча, Дзяржаўная акадэмічная хараваая капэла Рэспублікі Беларусь імя Р. Шырмы.

Выстава работ М. Селяшчука
«Мастак і горад» у Мінску. 2015 г.

На возеры Нарач.
Мастак П. Масленікаў. 1994 г.

М. Савіцкі ў сваёй творчасці звярнуўся да чарнобыльскай і біблейскай тэматыкі. Цыкл яго прац «Запаведзі», палотны «Пахаванне Ефрасінні Полацкай», «Зняцце

Вызначце, які ўплыў на развіццё мастацтва аказала здабыццё Рэспублікай Беларусь дзяржаўнага суверэнітэту.

Канцэртную дзейнасць у нашай краіне ажыццяўляюць Дзяржаўны ансамбль танца Беларусі, Беларускі дзяржаўны заслужаны харэаграфічны ансамбль «Харошкі», Беларускі дзяржаўны ансамбль «Песняры» і інш.

Традыцыйна праводзяцца розныя фестывалі: Міжнародны фестываль мастацтваў «Славянскі базар у Віцебску», фестываль песні «Залаты шлягер» і фестываль беларускай песні і паэзіі ў Маладзечне.

Выяўленчае мастацтва. Асаблівасцю развіцця беларускага выяўленчага мастацтва ў гады суверэнітэту рэспублікі стала вяртанне да гістарычных каранёў беларускага народа, мінулага сваёй краіны. Любоўю да беларускай зямлі прасякнуты цыкл карцін «Мая Беларусь» лаўрэата Дзяржаўнай прэміі Рэспублікі Беларусь М. Селяшчука.

Замалёўкі архітэктурных помнікаў Нясвіжа, галерэя партрэтаў Радзівілаў былі выкананы народным мастаком БССР У. Стэльмашонкам.

Народны мастак СССР, БССР, акадэмік жывапісу, удзельнік Вялікай Айчыннай вайны, Герой Беларусі з крыжа» сцвярджаюць хрысціянскія каштоўнасці.

Беларускі пейзажыст, народны мастак Рэспублікі Беларусь Павел Васільевіч Масленікаў паклаў пачатак цэлай дынастыі мастакоў. Мастакамі сталі і яго сын Уладзімір

Паўлавіч Масленікаў, і яго ўнук Павел Уладзіміравіч Масленікаў.

Адным з новых кірункаў сучаснага мастацтва стаў стрыт-арт (вулічнае мастацтва). Асноўнай часткай стрыт-арта з'яўляюцца манументальныя графіці. Муралы на вуліцы Кастрычніцкай у г. Мінску былі створаны ў рамках фестывалю Vulica Brasil.

Для манументальнага мастацтва характэрна адмаўленне ад грандыёзных манументаў абстрактна-сімвалічнага сэнсу. Гістарычная тэматыка знайшла адлюстраванне ў помніках Кірылу Тураўскаму ў Тураве, Францішку Скарыну і Гедыміну ў Лідзе, Рагнедзе і Ізяславу ў Заслаўі, Ефрасінні Полацкай у Мінску і Рэчыцы, Усяславу Чарадзею ў Полацку, Альгерду і Аляксандру Неўскаму з сям'ёй у Віцебску, Давыду Гарадзенскаму ў Гродне, Льву Сапегу ў Лепелі і Слоніме.

У 1990-я гг. характэрнай прыкметай часу сталі помнікі ў гонар воінаў-інтэрнацыяналістаў. У 1996 г. у Мінску быў адкрыты мемарыял воінам, загінулым у Афганістане, вядомы як «Востраў Мужнасці і Смутку».

У 1990-я гг. і ў пачатку XXI ст. шырокае распаўсюджванне атрымала жанравая гарадская скульптура, характэрнымі асаблівасцямі якой з'яўляюцца адсутнасць манументальнасці і дэмакратызм.

Тэатр і кіно. У цяперашні час у краіне працуе 28 дзяржаўных тэатраў. Вядучае месца ў тэатральным мастацтве займаюць Нацыянальны акадэмічны Вялікі тэатр оперы і балета, Нацыянальны акадэмічны тэатр імя Я. Купалы, Нацыянальны акадэмічны тэатр імя Я. Коласа ў Віцебску, Нацыянальны акадэмічны драматычны тэатр імя М. Горкага, Дзяржаўны музычны тэатр, Беларускі рэспубліканскі тэатр юнага гледача і інш.

Аснову рэпертуару беларускіх тэатраў складае драматургія беларускіх аўтараў, руская і замежная класіка. Сучасныя аўтары ў сваіх пастаноўках звяртаюцца да гістарычнай тэматыкі, фальклорных сюжэтаў.

Гусляр. Графіці на сценах Мінскага станкабудаўнічага завода на вул. Кастрычніцкай

Пасажырка. Скульптура на вакзале ў г. Маладзечна

Вялікую колькасць прыхільнікаў і ўдзельнікаў збіраюць шматлікія міжнародныя фестывалі тэатральнага мастацтва: Міжнародны маладзёжны тэатральны форум «Март@контакт» у Магілёве, Міжнародны фестываль ляльных тэатраў «Лялькі над Нёманам» у Гродне, Міжнародны тэатральны фестываль «Белая вежа» ў Брэсце, «Славянскія Тэатральныя сустрэчы» ў Гомелі і інш.

Для сучаснага нацыянальнага кінамастацтва характэрна пераасэнсаванне гістарычнага мінулага і адлюстраванне надзённых праблем. Папулярнасцю карыстаюцца кінастужкі, знятыя на Нацыянальнай кінастудыі «Беларусьфільм»: «Анастасія Слуцкая», «У жніўні 44-га...», «Дняпроўскі рубеж», «Снайпер: Зброя адплаты», «У чэрвені 41-га». Падзеяй у беларускім кінематографі стаў выхад на шырокі экран фільма «Брэсцкая крэпасць» — першага кінапраекта Саюзнай дзяржавы.

З 1994 г. у Мінску штогод праводзіцца Міжнародны кінафестываль «Лістапад». У яго працы прымаюць удзел кінематографісты многіх краін свету, прэзентуючы глядачу свае конкурсныя кінастужкі. У Магілёве штогод праводзіцца Міжнародны анімацыйны кінафорум «Анімаёўка».

З 1997 г. штогод праходзіць уручэнне прэмій Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь «За духоўнае адраджэнне» і спецыяльных прэмій дзеячам культуры і мастацтва.

У 2017 г. прэміяй «За духоўнае адраджэнне» быў адзначаны калектыў установы адукацыі «Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка». Навучальная ўстанова была ўдастоена высокай узнагароды за актыўнае развіццё і папулярнызацыю валанцёрскага руху сярод моладзі. Студэнты і супрацоўнікі ўніверсітэта штогод праводзяць больш за 800 дабрачынных акцый, святочных праграм і тэатралізаваных прадстаўленняў для выхаванцаў дзіцячых дамоў, школ-інтэрнатаў, сацыяльных прытулкаў, рэабілітацыйных цэнтраў.

Дасягненні беларускіх спартсменаў. У Рэспубліцы Беларусь з першых дзён суверэнітэту былі знойдзены магчымасці для падтрымкі і развіцця спорту як аднаго з важнейшых паказчыкаў культуры і здароўя нацыі. За апошнія 15 гадоў у Беларусі пабудавана каля 20 лядовых палацаў.

Самы буйны з іх — шматпрофільны культурна-спартыўны комплекс «Мінск-Арэна» — змяшчае больш за 15 тыс. глядачоў. Пры гэтым збудаванне лядовых палацаў выдзецца не толькі ў буйных гарадах, але і ў невялікіх раённых цэнтрах.

Пасля рэканструкцыі ў чэрвені 2018 г. быў адкрыты стадыён «Дынама». Тут у 2019 г. прайшлі асноўныя спаборніцтвы II Еўрапейскіх гульняў, Цырымонія іх адкрыцця і закрыцця.

Галоўнымі базамі падрыхтоўкі нацыянальных каманд па зімовых і летніх відах спорту з'яўляюцца спартыўныя комплексы «Раўбічы» (зімовыя віды) і «Стайкі» (летнія віды). Яны адпавядаюць міжнародным стандартам і дазваляюць падрыхтавацца да выступленняў на самым высокім узроўні (у тым ліку на Алімпійскіх гульнях).

У 1996 г. на XXVI летніх Алімпійскіх гульнях у Атланце (ЗША) Рэспубліка Беларусь была ўпершыню прадстаўлена самастойнай нацыянальнай камандай. Абсалютным рэкордам для Беларусі стаў удзел у Алімпіядзе ў Пекіне, якая прайшла ў 2008 г. Беларускія спартсмены ўстанавілі новы нацыянальны рэкорд — заваявалі 19 узнагарод, а нацыянальная зборная заняла шаснаццатае месца па якасці і трынаццатае — па колькасці медалёў. У той год беларусы прывезлі на радзіму тры залатыя медалі.

На XXX летніх Алімпійскіх гульнях 2012 г. у Лондане два новыя сусветныя рэкорды ўстанавіў беларускі стралок С. Мартынаў. Тэнісістка В. Азаранка, якая ўпершыню ў гісторыі беларускага тэніса ў 2012 г. стала першай ракеткай свету, разам з М. Мірным змагла перамагчы гаспадароў тэніснага корта і заваяваць золата Алімпіяды.

У 2014 г. на XXII зімовых Алімпійскіх гульнях у Сочы біятланістка Дар'я Домрачава заваявала тры залатыя медалі, стаўшы першай жанчынай ва ўсім свеце, якая атрымала адразу тры вышэйшыя ўзнагароды. XXIII зімовыя Алімпійскія гульні ў Пхёнчхане (2018 г.) прынеслі бліскучую перамогу жаночай зборнай Беларусі па біятлоне.

Д. Домрачава стала чатырохразовай алімпійскай чэмпіёнкай — самай тытулаванай біятланісткай свету. Яна з'яўляецца першай у гісторыі краіны жанчынай, удастоенай вышэйшага звання Героя Беларусі.

На XXXII летняй Алімпіядзе 2021 г. у Токіа ўладальнікам залатога медаля стаў Іван Літвіновіч, ён выйграў спаборніцтвы ў скачках на батuce.

Пасяхова выступіла паралімпійскай зборнай Беларусі. Плывец Ігар Бокій стаў пяціразовым пераможцам Паралімпійскіх гульняў і заваяваў 5 залатых медалёў.

Ігар Бокій, пяціразовы пераможца
Паралімпіяды 2021 г. у Токіа

Аляксею Талаю было 16 гадоў, калі напярэдадні Дня Перамогі, 8 мая 1999 г., ён падарваўся на міне, якая пралажала ў зямлі з вайны. Цудам выжыў, але застаўся без рук і ног. Сёння ён жыве поўным жыццём, займаецца бізнесам і сацыяльнай працай, выступае за нацыянальную паралімпійскую зборную па плаванні, валодае рэкордам Еўропы па плаванні, з’яўляецца зорным паслом і факеланосцам II Еўрапейскіх гульняў 2019 г., выходзіць траіх сыноў і дачку.

Плывец Аляксей Талай устанавіў рэкорд Паралімпійскіх гульняў у Токіа на дыстанцыі 50 м брасам. Беларус палепшыў сусветнае дасягненне, якое трымалася з 1992 г.

Крыніца: UNICEF у Беларусі

Аляксей Талай з сям’ёй

Спартыўныя традыцыі — адзін з ключавых фактараў, якія спрыяюць пра-слаўленню Беларусі ў свеце. Беларусь, дзякуючы дасягненням сваіх спартсменаў і спартыўным аб’ектам, стала адной з самых спартыўных і вядомых краін Еўропы.

1. Якія падзеі ў грамадска-палітычным жыцці суверэннай Рэспублікі Беларусь у найбольшай ступені паўплывалі на развіццё яе культуры? Сваё меркаванне патлумачце.
2. Дакажыце, што за гады незалежнасці ў Рэспубліцы Беларусь склалася нацыянальная сістэма адукацыі, якая рэалізуе прынцып «Адукацыя праз усё жыццё».
3. Ахарактарызуйце прыярытэтныя навуковыя кірункі, якія садзейнічаюць развіццю навукова-тэхнічнага патэнцыялу краіны.
4. Якія фактары, на вашу думку, спрыяюць разнастайнасці тэматыкі сучаснай беларускай літаратуры і мастацтва? Сваё меркаванне растлумачце.
5. Пры дапамозе дадатковай літаратуры і інтэрнэт-рэсурсаў падрыхтуйце біяграму аднаго з сучасных дзеячаў беларускай культуры або спорту.

Абагульненне па раздзеле «Культура Беларусі»

Працуем з вучэбным тэкстам

Выкарыстоўваючы тэкст вучэбнага дапаможніка, прадстаўце развіццё беларускай культуры ў XIX — пачатку XXI ст. у выглядзе ментальнай карты, у аснову якой будзе пакладзена жанравая разнастайнасць беларускай культуры.

Працуем з паняццямі

Стварыце сінквейн для наступных паняццяў: *беларусазнаўства, беларусізацыя, метада сацыялістычнага рэалізму.*

Сістэматызуем веды

Вызначце, якія вядомыя асобы з гісторыі Беларусі адлюстраваны ў прадстаўленых скульптурных кампазіцыях. Апішыце гістарычныя падзеі, удзельнікамі якіх яны з'яўляліся. Чым тлумачыцца выбар населенага пункта для ўсталявання помніка гэтым дзеячам беларускай гісторыі?

Аналізуем і разважаем

1. Большасць беларускіх пісьменнікаў і паэтаў другой паловы XIX — пачатку XX ст. выкарыстоўвалі розныя псеўданімы (успомніце або даведайцеся сапраўдныя імёны Янкі Купалы, Якуба Коласа, Мацея Бурачка, Янкі Лучыны, Цёткі, Алеся Гаруна, Змітрака Бядулі, Цішкі Гартнага, Максіма Танка і інш.). Раствлумачце матывы, якімі кіраваліся аўтары пры выбары сабе творчых імёнаў.

2. Раствлумачце, чаму ў пасляваеннай беларускай школе ў адным класе за партамі можна было ўбачыць дзяцей рознага ўзросту. Напрыклад, у першым класе маглі вучыцца дзеці як сямі, так і дзевяці гадоў. З якімі яшчэ праблемамі прыйшлося сутыкнуцца сістэме народнай адукацыі БССР у другой палове 1940-х гг. і як яны былі вырашаны?

Наш
край

Абагульненне
па раздзеле V

Параўноўваем

Запоўніце параўнальную табліцу «Развіццё адукацыі на беларускіх землях у XIX — пачатку XXI ст.». Зрабіце вывад.

	Беларускія землі ў XIX — пачатку XX ст.	БССР да Вялікай Айчыннай вайны	БССР пасля Вялікай Айчыннай вайны	Рэспубліка Беларусь
Мэты дзяржаўнай адукацыйнай палітыкі				
Ступені адукацыі і адпаведныя ім адукацыйныя ўстановы				
Дасягнутыя вынікі ў сферы адукацыі				

Устанаўліваем прычынна-выніковыя сувязі

а) паўстанні 1830—1831 гг., 1863—1864 гг. на тэрыторыі Беларусі ў XIX ст. — закрыццё вышэйшых навучальных устаноў;

б) індустрыялізацыя ў БССР — масавая ліквідацыя непісьменнасці насельніцтва.

Творчае заданне

1. Складзіце топ-ліст месцаў вашага населенага пункта (раёна) для наведвання іх турыстамі. Падрыхтуйце апісанне не менш за 5 аб'ектаў і распрацуйце план экскурсіі па адной з наступных тэм:

а) «Мой населены пункт — старажытны і малады» (гістарычны аспект і сучаснасць);

б) «Населены пункт у асобах» (месцы, вуліцы, помнікі, прысвечаныя выхадцам з вашай малой радзімы);

в) «Цяжкае рэха вайны» (мемарыялы і месцы памяці герояў і ахвяр Вялікай Айчыннай вайны).

2. «Сямейныя рэліквіі»

Для ўрока па тэме «Наш край» збярыце калекцыю бытавых рэчаў і начыння, цацак, адзення, прадметаў хатняга ўжытку, кніг, паштовак і іншых прадметаў XIX—XX стст., якія захаваліся ў вашай сям'і, і складзіце адпаведныя каментарыі да іх. Растлумачце, як яны адлюстроўваюць развіццё матэрыяльнай і духоўнай культуры вашага краю.

Прыкладныя тэмы даследчых і праектных работ

1. Беларусазнаўства як пачатак фарміравання беларускіх навуковых ведаў.
2. Гісторыя беларускага кінематографа.
3. Мастацтва сацыялістычнага рэалізму: ідэалогія і творчасць.
4. Беларускія навукоўцы з сусветным імем.

Рэкамендуем наведаць музеі:

Мінск: Нацыянальны мастацкі музей.

Дом Ваньковічаў. Культура і мастацтва першай паловы XIX ст.

Дзяржаўны музей гісторыі тэатральнай і музычнай культуры Рэспублікі Беларусь.

Дзяржаўны музей гісторыі беларускай літаратуры.

Літаратурны музей Максіма Багдановіча.

Дзяржаўны літаратурны музей Янкі Купалы.

Дзяржаўны літаратурна-мемарыяльны музей Якуба Коласа.

Дзяржаўны літаратурны музей П. Броўкі.

Музей гісторыі беларускага кіно.

Гродна: Музей Максіма Багдановіча.

Віцебск: Дом-музей Марка Шагала.

Музей-сядзіба І. Я. Рэпіна «Здраўнёва».

Магілёў: Музей В. К. Бялыніцкага-Бірулі.

Орша: Музей У. С. Караткевіча.

Рэчыца: Карцінная галерэя імя Аляксандра Ісачова.

Усе рэгіёны: абласныя і раённыя краязнаўчыя (пры наяўнасці — мастацкія) музеі.

Наш край у XIX — пачатку XXI ст.

Каб адкрыць для сябе мінулае свайго роднага краю, вызначыць яго ролю і месца ў сацыяльна-эканамічных, палітычных і духоўных працэсах XIX — пачатку XXI ст., правядзіце вучэбнае даследаванне.

1. Выкарыстоўваючы картасхемы і карты атласа, вызначце, у склад якіх адміністрацыйна-тэрытарыяльных адзінак уваходзіў ваш населены пункт на працягу XIX — пачатку XXI ст. Вызначце, якім быў і як мяняўся яго статус (губерня, павет, воласць / вобласць, акруга, раён, сельсавет).

2. Высветліце, якія гістарычныя падзеі, сацыяльна-эканамічныя працэсы і культурныя з’явы закранулі жыхароў вашай мясцовасці. Якія з іх пакінулі найбольш значны след? Якім чынам яны паўплывалі на лёсы вашых землякоў?

3. Устанавіце, жыццё і дзейнасць якіх знакамітых людзей звязаны з гісторыяй вашага краю. Падрыхтуйце кароткае паведамленне (біяграму, прэзентацыю, буклет, эсэ, пост для паведамлення ў сацыяльнай сетцы) пра лёс аднаго з іх.

4. Высветліце, якія прамысловыя або сельскагаспадарчыя прадпрыемствы, шляхі зносін, сацыякультурныя ўстановы, заснаваныя ў XIX—XX стст., існуюць у вашай мясцовасці.

5. Даведайцеся аб баявой дзейнасці і лёсе сваіх землякоў — удзельнікаў Вялікай Айчыннай вайны, вайны ў Афганістане, удзельнікаў ліквідацыі наступстваў аварыі на Чарнобыльскай АЭС. Прывядзіце прыклады помнікаў і памятных месцаў, звязаных з гэтымі падзеямі.

6. Складзіце каталог помнікаў гісторыі, культуры і прыроды вашай мясцовасці. На падставе гэтага распрацуйце план-праспект (маршрут) экскурсіі па сваім родным краі (населеным пункце) з апісаннем славатасцей, якія сведчаць аб дасягненнях вашых землякоў у XIX — пачатку XXI ст.

7. Прэзентуйце ў класе вынікі выканання творчых заданняў да ўрокаў абагульнення па кожным з раздзелаў: «Сямейны альбом», «Лёс чалавека», «Сямейныя традыцыі», «Сямейныя рэліквіі». Устанавіце агульныя і асаблівыя рысы знойдзеных вамі матэрыяльных і духоўных сведчанняў вывучанага гістарычнага перыяду.

8. Па выніках вучэбнага даследавання распрацуйце брэнд (сімвал) вашай мясцовасці або населенага пункта, які будзе адлюстроўваць яго гістарычны шлях у XIX — пачатку XXI ст. і спрыяць фарміраванню яго станоўчага іміджу.

Выніковае абагульненне

Увесь
курс

1. Дайце ацэнку наступным гістарычным падзеям і з’явам:

- паўстанні 1830—1831 гг. і 1863—1864 гг. на беларускіх землях;
- фарміраванне беларускай літаратурнай мовы;
- Кастрычніцкая рэвалюцыя 1917 г.;
- стварэнне беларускай нацыянальнай дзяржаўнасці на савецкай аснове;
- Брэсцкі і Рыжскі мірныя дагаворы;
- удзел БССР ва ўтварэнні Саюза Савецкіх Сацыялістычных Рэспублік;
- індустрыялізацыя і калектывізацыя сельскай гаспадаркі ў БССР;
- уз’яднанне Заходняй Беларусі з БССР;
- удзел БССР у заснаванні ААН;
- станаўленне дзяржаўнага суверэнітэту Рэспублікі Беларусь.

2. Складзіце «лінію часу» або храналагічны рад (табліцу) па наступных тэмах (на выбар):

- асноўныя падзеі канфесійнай гісторыі Беларусі ў XIX — пачатку XXI ст.;
 - асноўныя падзеі грамадска-палітычнага жыцця на беларускіх землях у XIX — пачатку XXI ст.;
 - асноўныя падзеі сацыяльна-эканамічнага развіцця беларускіх зямель у XIX — пачатку XXI ст.;
 - асноўныя падзеі культурнага развіцця беларускіх зямель у XIX — пачатку XXI ст.;
 - асноўныя падзеі Вялікай Айчыннай вайны на тэрыторыі Беларусі;
 - фарміраванне суверэннай дзяржавы — Рэспублікі Беларусь.
- 3.** Назавіце топ-5 самых важных, на вашу думку, падзей грамадска-палітычнага, сацыяльна-эканамічнага, культурнага развіцця Беларусі ў XIX — пачатку XXI ст. Абгрунтуйце свой выбар.

4. Канкрэтызуйце гістарычнымі фактамі:

- змяненне палітыкі расійскага ўрада ў адносінах да беларускіх губерняў у XIX ст.;
- фарміраванне беларускай нацыі ў XIX — пачатку XX ст.;
- стварэнне беларускай нацыянальнай дзяржаўнасці;
- палітыку паланізацыі ў Заходняй Беларусі;
- уклад беларусаў і ўраджэнцаў Беларусі ў перамогу СССР у Вялікай Айчыннай вайне;
- фарміраванне індустрыяльнага грамадства ў БССР;
- рэалізацыю ў нашай краіне мадэлі сацыяльна арыентаванай эканомікі.

5. Растлумачце прычынна-выніковыя сувязі паміж гістарычнымі падзеямі, з’явамі, працэсамі:

- мадэрнізацыя пры пераходзе ад аграрна-рамеснага да індустрыяльнага грамадства → сацыяльныя працэсы ў беларускім грамадстве;

- фарміраванне беларускай нацыі → станаўленне нацыянальных форм беларускай дзяржаўнасці;

- Кастрычніцкая рэвалюцыя 1917 г. → утварэнне ССРБ.

6. Дакажыце, што:

- да пачатку XX ст. аграрнае пытанне ў беларускай вёсцы заставалася нявырашаным;

- у пачатку XX ст. беларускія землі выступалі аб’ектам геапалітыкі еўрапейскіх дзяржаў;

- палітыка беларусізацыі ў 1920-я гг. выступала як праява савецкай нацыянальнай палітыкі;

- знешняя палітыка Рэспублікі Беларусь з’яўляецца шматвектарнай.

7. Сфармулюйце вывад аб гістарычным шляху, які прайшла наша краіна на працягу XIX — пачатку XX ст. Вызначце сваё стаўленне да яго асноўных падзей і іх вынікаў. Якія ўрокі гісторыі неабходна засвоіць пакаленню пачатку XXI ст., каб не дапусціць паўтарэння памылак мінулага?

8. Моцная і незалежная Беларусь — гэта вынік штодзённай стваральнай працы беларускага народа. Захоўваючы нацыянальнае адзінства, абапіраючыся на вопыт мінулага, мы разам ствараем квітнеючую краіну. Грамадзяне, якія зрабілі асаблівы ўклад у развіццё краіны, за выключныя заслугі перад дзяржавай і грамадствам адзначаны ганаровым званнем «Герой Беларусі». Сярод іх Мітрапаліт Мінскі і Слуцкі, Патрыяршы Экзарх усяе Беларусі Філарэт, мастак Міхаіл Савіцкі, спартсменка Дар’я Домрачава.

Успомніце з курсу гісторыі Беларусі (9 клас) імёны суайчыннікаў, чья праца таксама адзначана прысуджэннем ім звання «Герой Беларусі».

Выкарыстоўваючы матэрыялы краязнаўчага (школьнага) музея, матэрыялы СМІ, падрыхтуйце прэзентацыю аб людзях, якія зрабілі асаблівы ўклад у развіццё вашага рэгіёну ў перыяд станаўлення суверэннай Рэспублікі Беларусь.

Памяткі

Як скласці біяграму

Біяграма — гэта апісанне дзейнасці гістарычнай асобы з характарыстыкай матываў яе паводзін.

1. Вызначце храналагічны перыяд або сферу грамадскага жыцця, да якіх адносіцца дзейнасць гістарычнай асобы.
2. Ахарактарызуйце гістарычныя ўмовы, у якіх адбывалася дзейнасць гістарычнай асобы.
3. Сістэматызуйце факталагічны і біяграфічны матэрыял аб гістарычнай асобе з магчымым вызначэннем прычын (матываў) яе дзейнасці.
4. Вызначце светапогляд (пазіцыю) гістарычнай асобы з характарыстыкай асаблівасцей і вынікаў яе дзейнасці.

Як прымаць удзел у дыскусіі

1. Крытыкуйце не апанентаў, а іх ідэі. Сачыце за тым, каб не скажаць іх думкі і словы.
2. У дыскусіі павінны ўдзельнічаць усе ўдзельнікі. Кожны мае права і магчымасць выказаць сваё меркаванне.
3. Выступленні павінны праходзіць арганізавана, з дазволу вядучага. Абмеркаванню падлягаюць усе без выключэння пазіцыі.
4. Перад тым як выступаць, вызначце сваю пазіцыю. Пераканайцеся ў тым, што вы правільна разумеете сутнасць праблемы.
5. Уважліва выслухайце апанента, толькі потым выказвайце свой пункт гледжання. Памятайце, што лепшым спосабам доказу або абвяржэння з'яўляюцца факты. Не забывайце, што лепшым спосабам пераканаць праціўніка з'яўляюцца выразная аргументацыя і логіка.
6. У працэсе дыскусіі ўдзельнікі могуць змяняць сваю пазіцыю пад уздзеяннем прыведзеных фактаў і аргументаў.
7. Неабходнай часткай дыскусіі з'яўляецца падвядзенне яе прамежавых і канчатковых высноў.

Як вырашаць пазнавальную задачу

1. Уважліва прачытайце ўмову задання і сфармулюйце пытанні, на якія неабходна адказаць.
2. Падумайце, наколькі змест самога задання дазваляе адказаць на пытанні.
3. Вызначце, якіх дадзеных не хапае для адказу і дзе іх можна знайсці.
4. Вызначце, якія дзеянні неабходна выканаць для рашэння задачы, і паслядоўнасць іх выканання.

5. Прадумайце, які прыём выканання адказу адпавядае пастаўленай задачы.
6. Выканайце ўсе прадпісаныя дзеянні.
7. Сфармулюйце адказ.
8. Праверце, наколькі ваш адказ зразумелы, ці правільна падабраныя аргументы і зроблена тлумачэнне.
9. Пераканайцеся, што атрыманы адказ адпавядае пытанню.

Гістарычны слоўнік

Асáдніцтва — інстытут ваенных і грамадзянскіх каланістаў («асаднікаў»), якіх польскі ўрад перасяляў з цэнтральных рэгіёнаў краіны ў Заходнюю Беларусь. Праводзілася на падставе спецыяльнага закона ад 17 снежня 1920 г. «Аб надзяленні зямлёй салдат польскай арміі, якія вызначыліся ў вайне супраць Расіі».

Аўтаномія — права самастойнага ажыццяўлення дзяржаўнай улады ці кіравання, што прадастаўляецца асобнай тэрыторыі ці народу, які кампактна пражывае ў межах дзяржавы.

Агрáрна-прамысłовы кóмплéкс — буйны міжгаліновы комплекс, які аб'ядноўвае некалькі галін эканомікі, накіраваных на вытворчасць і перапрацоўку сельскагаспадарчай сыравіны і атрыманне з яе прадукцыі, якая даводзіцца да канчатковага спажыву.

Агрáрнае пы́танне — пытанне аб уласнасці на зямлю і яе размеркаванні, забеспячэнні ўмоў для паспяховага развіцця сельскай гаспадаркі і задавальненні патрабаванняў сялянства.

«Амерыка́нскі» шлях развіцця капіталі́зму ў сёльскай гаспада́рцы — спосаб аграрнага гаспадарання, пры якім уласнасць на зямлю замацоўваецца за тымі, хто яе непасрэдна апрацоўвае. Пры правядзенні сталыпінскай аграрнай рэформы ствараліся ўмовы для рэалізацыі гэтага шляху: селянін мог замацаваць свае зямельныя надзелы ва ўласнасць праз водруб або хутар.

Ане́ксія (лац. *annexio*, ад *annexus* — далучаны) — гвалтоўнае далучэнне адной дзяржавай тэрыторыі іншай дзяржавы (або яе часткі).

Белаве́жскія пагаднё́нні — міждзяржаўныя пагадненні аб спыненні існавання СССР і стварэнні СНД, падпісаныя ў рэзідэнцыі Віскулі ў Белавежскай пушчы 8 снежня 1991 г. кіраўнікамі Расіі, Беларусі і Украіны.

Беларусіза́цыя — палітыка нацыянальна-дзяржаўнага і нацыянальна-культурнага будаўніцтва ў БССР у 1920-я гг., якая праводзілася Камуністычнай партыяй бальшавікоў Беларусі і ўрадам БССР і была накіравана на развіццё культуры Беларусі, беларускай мовы і школ.

Беларусазна́ўства — гуманітарная дысцыпліна, аб'ектам вывучэння якой з'яўляецца Беларусь: яе гісторыя, традыцыі, культура, сацыяльнае жыццё, узаемадзеянне з суседзямі і роля ў міжнароднай супольнасці.

Генацы́д (ад грэч. *génos* — род, племя і лац. *caedo* — забіваю) — знішчэнне асобных груп насельніцтва па расавых, нацыянальных або рэлігійных матывах.

Грамадзя́нства — устойлівая палітыка-прававая сувязь паміж дзяржавай і асобай, выяўленая ў сукупнасці іх узаемных правоў, абавязкаў і адказнасці.

Дзяржа́ўны суверэні́тэт — незалежнасць і самастойнасць дзяржавы ва ўнутранай і знешняй палітыцы, якая не дапускае замежнага ўмяшання.

Еўразійскі эканамічны саюз (ЕАЭС) — міжнародная арганізацыя рэгіянальнай эканамічнай інтэграцыі, заснаваная Дагаворам аб Еўразійскім эканамічным саюзе ў 2014 г.

Заходнерусізм — сістэма поглядаў, прыхільнікі якой вывучалі і разглядалі асаблівасці беларусаў як часткі агульнарускага этнасу без прызнання за імі права на самастойнасць.

Інвентары (ад лац. *inventarium* — вопіс) — гаспадарчыя дакументы, якія ўключалі падрабязнае апісанне памешчыцкіх маёнткаў, сялянскіх надзелаў і павіннасцей.

Індустрыялізацыя — працэс стварэння буйной машынай вытворчасці ва ўсіх галінах народнай гаспадаркі, перш за ўсё ў прамысловасці.

Індустрыяльнае грамадства — грамадства, для якога характэрныя падзел працы, спецыялізацыя вытворчасці і яе аўтаматызацыя, арыентацыя вытворчасці на рынак, выкарыстанне ў вытворчасці дасягненняў навукі і тэхнікі.

Інтэграцыя (ад лац. *integratio* — аднаўленне, папаўненне, злучэнне) — працэс і вынік узаемасувязі, узаемадзеяння, збліжэння і аб'яднання ў адзінае цэлае якіх-небудзь частак, элементаў, у прыватнасці краін і іх эканомік, грамадскіх і палітычных структур, партый, арганізацый і інш.

Інтэнсіўны шлях развіцця эканомікі — шлях развіцця, звязаны з ростам вытворчасці на аснове паляпшэння якасных паказчыкаў, у першую чаргу за кошт укаранення ў вытворчасць дасягненняў навукі і тэхнікі і павелічэння прадукцыйнасці працы.

Інфляцыя — падзенне пакупніцкай здольнасці грошай, іх абясцэньванне, звязанае з лішкам грашовай масы і недахопам спажывецкіх тавараў.

Інфармацыйнае грамадства — грамадства, у якім у выніку навукова-тэхнічнай рэвалюцыі, стварэння камп'ютараў, робатызацыі вытворчасці змяняецца характар працы. Для такога грамадства характэрныя вызначальная роля навукі і тэхнікі, масавае выкарыстанне інфармацыйных тэхналогій. Паступова прыходзіць на змену індустрыяльнаму грамадству.

Калабарацыянізм (ад фр. *collaboration* — супрацоўніцтва) — усвядомленае, добраахвотнае і наўмыснае супрацоўніцтва з ворагам, у яго інтарэсах і на шкоду сваёй дзяржаве.

Калектывізацыя сёльскай гаспадаркі — аб'яднанне індывідуальных гаспадарак сялян у буйныя калектывныя гаспадаркі (калгасы).

Канфэсія (ад лац. *confessio* — вызнанне) — асаблівасць веравызнання ў межах вызначанага рэлігійнага вучэння, а таксама аб'яднанне вернікаў, якія прытрымліваюцца гэтага веравызнання.

Карнізацыя — адзін з асноўных кірункаў палітыкі беларусізацыі, які прадугледжвае павышэнне ролі асоб карэннай нацыянальнасці ў грамадска-палітычным жыцці рэспублікі, вылучэнне кадраў з карэннага насельніцтва на партыйную, саветскую, гаспадарчую і грамадскую працу.

Культурная рэвалюцыя — умоўная назва комплексу пераўтварэнняў у галіне культуры — навукі, адукацыі, літаратуры, мастацтва ў 1920–1930-я гг. у СССР і БССР.

Менталітэт — склад розуму, сукупнасць разумовых, эмацыйных, культурных асаблівасцей, каштоўнасных арыентацый і ўстановак, уласцівых сацыяльнай ці этнічнай групе, нацыі, народу, народнасці.

Ментальнасць — спосаб мыслення, агульная духоўная настроенасць чалавека, групы.

Мадэрнізацыя — працэс паступовага ўдасканалення грамадскіх адносін у ходзе станаўлення індустрыяльнага грамадства. Прыкметы мадэрнізацыі — індустрыялізацыя, урбанізацыя, дэмакратызацыя, развіццё навукі, адукацыі і культуры, абмежаванне ролі царквы, фарміраванне прававой дзяржавы і грамадзянскай супольнасці.

Манаполія — 1) гаспадарчае аб'яднанне, якое засяроджвае ў сваіх руках большую частку вытворчасці і збыту якога-небудзь тавару; 2) выключнае права адной асобы, групы асоб або дзяржавы на вытворчасць, гандаль ці якую-небудзь іншую сферу дзейнасці.

Мытны саюз (МС) — міждзяржаўнае пагадненне ў рамках Еўразійскага эканамічнага саюза (ЕАЭС). Ён прадугледжвае адмену мытных пошлін і падобных плацяжоў ва ўзаемным гандлі паміж краінамі — удзельніцамі Саюза.

Нацыяналізацыя — пераход, перадача маёмасці (зямлі, прадпрыемстваў, транспарту, банкаў і інш.) з прыватнай уласнасці ў дзяржаўную.

Нацыянальная форма дзяржаўнасці — форма самавызначэння і арганізацыі той ці іншай нацыі на пэўнай суверэннай тэрыторыі.

Нацыянальная самасвядомасць — сукупнасць ідэй, уяўленняў, перакананняў, вераванняў, у якіх народ усведамляе сябе як нацыю.

Нацыянальнае пытанне — сукупнасць палітычных, эканамічных, прававых, ідэалагічных і іншых праблем, якія праяўляюцца ў працэсе ўнутрыдзяржаўных і міждзяржаўных зносін паміж этнічнымі групамі (народнасцямі, нацыямі).

Нацыя — устойлівая супольнасць людзей з пэўнай псіхалогіяй і нацыянальнай самасвядомасцю, якая склалася гістарычна і мае агульныя гаспадарчыя сувязі, адметную культуру і літаратурную мову, побыт, тэрыторыю пражывання, уласную дзяржаўнасць.

Паланізацыя — запазычанне або насаджэнне польскай культуры, асабліва польскай мовы, на землях з няпольскім насельніцтвам, якія кантралююцца Польшчай або падпадаюць пад польскі культурны ўплыў.

Палітыка «ваеннага камунізму» — унутраная палітыка савецкай дзяржавы (1918—1921 гг.): сістэма надзвычайных мер, якія ажыццяўляліся ў перыяд Грамадзянскай вайны і ваеннай інтэрвенцыі.

Перабудова — назва палітыкі, распачатай з сярэдзіны 1980-х гг. часткай кіраўніцтва СССР на чале з М. С. Гарбачовым, якая прывяла да значных змен ва ўнутрыпалітычным і міжнародным жыцці, звязаных з галаснасцю, дэмакратызацыяй, спробамі паскарэння тэмпаў развіцця эканомікі.

Прававая дзяржава — дзяржава, у якой рэалізаваны прынцып падзелу ўлад на заканадаўчую і выканаўчую, што ўзаемна кантралююцца, і незалежную судовую.

Прадугледжваюцца прынцып вяршэнства законаў, абавязковае іх выкананне ўсімі дзяржаўнымі органамі і службовымі асобамі, роўнасць усіх людзей перад законам, забеспячэнне правоў і свабод грамадзян.

Прамысловая рэвалюцыя (прамысловы пераварот) — пераход ад мануфактурнай да фабрычна-заводскай вытворчасці, ад ручной працы да машыннай, ад мануфактуры да фабрыкі, звязаны з фарміраваннем прамысловай буржуазіі і вольнанаёмнага рабочага класа.

Прыватызацыя — раздзяржаўленне, пераход маёмасці з дзяржаўнай уласнасці ў прыватную або калектыўную.

«Прускі» шлях развіцця капіталізму ў сельскай гаспадарцы — спосаб аграрнага гаспадарання, пры якім захоўвалася памешчыцкая ўласнасць на зямлю.

Разбёр шляхты — комплекс мерапрыемстваў, праведзеных уладамі Расійскай імперыі, па скарачэнні шляхецкага саслоўя на тэрыторыях Рэчы Паспалітай, якія ўвайшлі ў склад Расійскай імперыі ў канцы XVIII ст.

Раскулачванне — сістэма рэпрэсіўных мер, якія ажыццяўляліся савецкай уладай напярэдадні і ў час калектывізацыі супраць сялян, прылічаных да разраду кулакоў.

Рэабілітацыя — аднаўленне добрага імя і правоў нявінна асуджаных.

Рэйкавая вайна — дзеянні партызан з мэтай парушэння працы чыгуначнага транспарту праціўніка і вываду з ладу жывой сілы, якая перавозілася па чыгунцы, тэхнікі і матэрыяльных сродкаў.

Рэпарцыі — поўная ці частковая кампенсация, выплата матэрыяльных страт ад вайны дзяржавай, якая здзейсніла агрэсію, той краіне, якая пацярпела ад яе.

Рэформа — пераўтварэнне, змяненне, перабудова якога-небудзь боку эканамічнага і грамадскага жыцця пры захаванні асноў існуючага дзяржаўнага ладу.

Рыначны сацыялізм — форма сацыялізму, якая спалучае грамадскае валоданне сродкамі вытворчасці з шырокім выкарыстаннем рыначных механізмаў эканомікі.

Сацыялістычны рэалізм — светапоглядны метада мастацкай творчасці ў літаратуры і мастацтве, які зацвердзіўся ў 1930-я гг. у СССР, а затым і ў іншых сацыялістычных краінах. Укараняўся ў мастацкую творчасць сродкамі дзяржаўнай палітыкі, у тым ліку цензурай, патрабаваў праўдзівага, гістарычна канкрэтнага малюнка рэчаіснасці ў яе развіцці; пры гэтым праўдзіваць і гістарычная канкрэтнасць мастацкага малюнка рэчаіснасці павінны былі спалучацца з задачай ідэйнага выхавання працоўных у духу сацыялізму.

Сацыяльна арыентаваная эканоміка — гэта мадэль эканамічнага развіцця, пры якой існуюць дзяржаўныя і прыватныя сектары эканомікі, а дзяржава адыгрывае вызначальную ролю ў рэгуляванні эканамічных працэсаў і фарміраванні ўмоў для забеспячэння патрэб насельніцтва.

Саюзная дзяржава Беларусі і Расіі — інтэграцыйнае аб'яднанне Расійскай Федэрацыі і Рэспублікі Беларусь з паэтапна арганізаванай адзінай палітычнай, эканамічнай, ваеннай, мытнай, валютнай, юрыдычнай, гуманітарнай і культурнай прасторай.

Уніяцтва — канфесія, якая ўзнікла на аснове саюза (уніі) розных хрысціянскіх цэркваў з каталіцкай царквой на ўмовах прызнання першымі рэлігійнага вяршэнства папы рымскага і каталіцкай дагматыкі пры захаванні традыцыйнага рэлігійнага культу і выкарыстанні мясцовай мовы для набажэнства.

Унітарная дзяржава — форма дзяржаўнага ўладкавання, пры якой тэрыторыя дзяржавы не мае ў сваім складзе федэральных адзінак (рэспублік, штатаў і да т. п.), а дзеліцца на адміністрацыйна-тэрытарыяльныя адзінкі (вобласці, губерні, раёны і да т. п.).

Урбанізацыя — працэс міграцыі насельніцтва з сельскай мясцовасці ў гарадскую, што ў выніку прыводзіць да імклівага росту гарадоў.

Устойлівае развіццё — такое развіццё грамадства, пры якім задавальненне патрэб цяперашніх пакаленняў ажыццяўляецца без шкоды для магчымасцей будучых пакаленняў задавальняць свае ўласныя патрэбы.

Харчпадатак — харчовы натуральны падатак, які спаганяўся з сялянскіх гаспадарак у гады новай эканамічнай палітыкі ў СССР.

Харчразвёрстка — элемент палітыкі «ваеннага камунізму» ў Савецкай Расіі ў 1918—1920 гг.; сістэма нарыхтовак харчавання, пры якой сяляне абавязаныя былі здаваць дзяржаве ўсе лішкі прадукцыі, у першую чаргу збожжа.

Чалавечы капітал — сукупнасць ведаў, уменняў, навыкаў, якія выкарыстоўваюцца для задавальнення разнастайных патрэб чалавека і грамадства.

Эклékтыка (у архітэктуры) — мастацкі кірунак, арыентаваны на выкарыстанне ў адным будынку любых форм мінулага ў любых спалучэннях.

Экстэнсіўны шлях развіцця эканомікі — шлях развіцця, звязаны перш за ўсё з павелічэннем колькасных, а не якасных паказчыкаў.

Змест

Як працаваць з вучэбным дапаможнікам	3
--	---

Раздзел I

Грамадска-палітычнае жыццё ў Беларусі.

Развіццё беларускай дзяржаўнасці	6
--	---

§ 1. Грамадска-палітычнае жыццё ў Беларусі ў першай палове і сярэдзіне XIX ст.	8
§ 2. Грамадска-палітычнае жыццё ў другой палове XIX — пачатку XX ст.	14
§ 3. Рэвалюцыйныя падзеі 1917 г. і афармленне беларускай нацыянальнай дзяржаўнасці	21
§ 4. Грамадска-палітычнае жыццё ў 1920—1930-я гг.	29
§ 5. Грамадска-палітычнае жыццё ў другой палове 1940-х — 1980-я гг.	34
§ 6. Станаўленне дзяржаўнага суверэнітэту Рэспублікі Беларусь	39
§ 7. Грамадска-палітычнае жыццё ў другой палове 90-х гг. XX ст. — пачатку XXI ст.	45
Абагульненне па раздзеле «Грамадска-палітычнае жыццё ў Беларусі. Развіццё беларускай дзяржаўнасці»	52

Раздзел II

Сацыяльна-эканамічнае развіццё Беларусі	56
---	----

§ 8. Вырашэнне аграрнага пытання ў XIX — пачатку XX ст.	58
§ 9. Развіццё капіталістычных адносін у прамысловасці ў XIX — пачатку XX ст.	66
§ 10. Сацыяльна-эканамічнае развіццё ў 1918—1941 гг.	74
§ 11. Сацыяльна-эканамічнае развіццё ў другой палове 1940-х — 1980-я гг.	81
§ 12. Беларуская мадэль сацыяльна-эканамічнага развіцця і яе рэалізацыя ва ўмовах дзяржаўнага суверэнітэту Рэспублікі Беларусь	89
Абагульненне па раздзеле «Сацыяльна-эканамічнае развіццё Беларусі»	96

Раздзел III

Беларусь у сістэме міжнародных адносін	100
--	-----

§ 13. Геапалітычнае становішча Беларусі ў XIX ст.	102
§ 14. Беларусь ва ўмовах Першай сусветнай і польска-савецкай войнаў	108
§ 15. Беларусь у міжваенны перыяд	115

§ 16–17. Беларусь у гады Другой сусветнай і Вялікай Айчыннай войнаў.....	124
§ 18. БССР на міжнароднай арэне ў 1940–1980-я гг.	138
§ 19. Знешнепалітычная дзейнасць Рэспублікі Беларусь	144
Абагульненне па раздзеле «Беларусь у сістэме міжнародных адносін»	152

Раздзел IV

Фарміраванне беларускай нацыі. Канфесійнае становішча

ў Беларусі

156

§ 20. Фарміраванне беларускай нацыі ў XIX — пачатку XX ст. і выпяванне беларускай нацыянальнай ідэі	158
§ 21. Эвалюцыя канфесійных адносін у XIX — пачатку XX ст.	164
§ 22. Развіццё беларускай нацыі ва ўмовах савецкай грамадска- палітычнай сістэмы	169
§ 23. Беларуская нацыя ва ўмовах дзяржаўнага суверэнітэту Рэспублікі Беларусь.....	175
Абагульненне па раздзеле «Фарміраванне беларускай нацыі. Канфесійнае становішча ў Беларусі»	181

Раздзел V

Культура Беларусі

184

§ 24. Культура Беларусі ў XIX — пачатку XX ст.	186
§ 25. Культура Беларусі ў 1920–1930-я гг.	198
§ 26. Развіццё беларускай савецкай культуры ў другой палове 1940-х — 1980-я гг.	207
§ 27. Развіццё адукацыі, навукі, мастацтва і спорту ва ўмовах дзяржаўнага суверэнітэту Рэспублікі Беларусь.....	215
Абагульненне па раздзеле «Культура Беларусі»	225
Выніковае абагульненне	229
Памяткі.....	231
Гістарычны слоўнік.....	233

(Назва ўстановы агульнай сярэдняй адукацыі)

Вучэбны год	Імя і прозвішча навучэнца	Стан вучэбнага дапаможніка пры атрыманні	Адзнака навучэнцу за карыстанне вучэбным дапаможнікам
20 / 20			
20 / 20			
20 / 20			
20 / 20			
20 / 20			
20 / 20			

Вучэбнае выданне

Касовіч Аляксандр Валер’евіч
Барабаш Наталля Віктараўна
Корзюк Аляксандр Аляксандравіч і інш.

ГІСТОРЫЯ БЕЛАРУСІ XIX — пачатак XXI ст.

Вучэбны дапаможнік
для 11 класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі
з беларускай мовай навучання
(з электронным дадаткам для павышанага ўзроўню)

Тэхнічнае рэдагаванне і камп’ютарная вёрстка *І. П. Грышынай*
Карэктары *В. Р. Ермаковіч, А. А. Кастыка*

Падпісана да друку 13.10.2021. Фармат 70×90 ¹/₁₆. Папера афсетная № 1. Друк афсетны.
Ум. друк. арк. 18,14 + 0,29 форз. Ул.-выд. арк. 14,60 + 0,40 форз. Тыраж 17 386 экз. Заказ 1434.

Рэспубліканскае ўнітарнае прадпрыемства
«Выдавецкі цэнтр Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта».
Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворцы, распаўсюджвальніка друкаваных выдан-
няў № 1/159 ад 27.01.2014. Вул. Чырвонаармейская, 6, 220030, Мінск.

Адкрытае акцыянернае таварыства «Паліграфкамбінат імя Я. Коласа».
Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворцы, распаўсюджвальніка друкаваных выдан-
няў № 2/3 ад 10.09.2018. Вул. Каржанеўскага, 20, 220024, Мінск.

Правообладатель Выдавецкі цэнтр БДУ